

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА

УДК 342.97:348.328

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

12.00.07 «Адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. З. Чернописька**

Науковий консультант: Личенко Ірина Олександрівна

доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Чорнописька В.З. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

У дисертації визначено наукознавчу основу і методологію дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Наукознавча основа сформована у вигляді комплексу ідей, результатів наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної науки, наукового аналізу історичних етапів трансформації взаємин релігійних організацій та держави, інституційного становлення релігійних організацій, історичної зміни чинників, що зумовлюють правовий статус релігійних організацій у нашій державі, тощо. Проаналізовано наукові розвідки, що відображають інтерпретацію основних термінів та понять, що стосуються предмета дослідження.

Встановлено, що задля отримання найбільш достовірних наукових результатів за темою дисертації слід застосовувати комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечить єдність гносеологічного, соціально-філософського та міжнародно-правового аналізу особливостей системи досліджуваних гарантій. Методологічна основа роботи представлена комплексом філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження.

Сформульовано дефініцію, визначено ознаки та деталізовано правову

природу адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Встановлено, що адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій є системою спеціальних адміністративно-правових умов, способів засобів використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями та нейтралізації загроз щодо їхньої діяльності, попередження та припинення адміністративних правопорушень, іншої протиправної діяльності щодо цих інституцій та покарання винних за їх вчинення, відновлення їх порушених прав та представлено їхній науковий аналіз.

З'ясовано, що у системі адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є дві підсистеми, зокрема гарантії реалізації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність релігійних організацій (використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями) та гарантії охорони (гарантії належної реалізації державою засобів та способів попередження, припинення правопорушень щодо релігійних організацій та покарання правопорушників за незаконну діяльність щодо релігійних організацій).

Запропоновано авторський підхід до визначення поняття адміністративно-правового статусу релігійної організації. Проаналізовано структуру адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні, деталізовано права та обов'язки цих інституцій у публічно-правовій сфері та права громадян, пов'язані зі свободою віросповідання, представлено системну характеристику адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій в Україні, відображено науковий аналіз адміністративно-правових засади їх відповідальності.

Встановлено, що важливим елементом адміністративно-правового статусу релігійних організацій є їхня адміністративна правосуб'єктність.

Визначено права релігійних організацій, що забезпечуються державою через систему адміністративно-правових гарантій. Система прав релігійних організацій, що входять у їхній адміністративно-правовий статус, залежно від

змісту представлена кількома блоками. Перший блок складають права, що формуються в силу реалізації статутної діяльності та гарантовані нормами адміністративного права. Другий блок стосується прав, що реалізуються в порядку здійснення публічно-сервісної діяльності органів публічного управління, отримання адміністративно-правових послуг релігійними організаціями від органів публічного управління, пов'язані з участю цих інституцій у сфері публічного управління, у громадському житті. Третій блок охоплює права, що пов'язані з адміністративно-правовим захистом таких релігійних організацій судовими, правоохоронними органами та органами публічного управління. Окрім цього критеріями для класифікації прав релігійних організацій слід визнати сферу прояву таких адміністративних прав релігійних організацій, спосіб зовнішнього прояву, значення для правового статусу релігійних організацій, специфіку адміністративно-правових норм, якими вони визначені.

З'ясовано, що обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері перебувають у тісному зв'язку з правами цих інституцій, відображаючи певну сферу активності релігійних організацій та спосіб їх реалізації, водночас вони є відображенням зовнішнього впливу на особу, певним борговим зобов'язанням щодо здійснення потрібної для держави та суспільства діяльності як у релігійній, так і адміністративно-правовій сфері.

Акцентовано, що адміністративна відповідальність релігійних організацій не має належної нормативно-правової регламентації, чинне законодавство є нечітким, системно не визначає зміст деліктних проявів цих інституцій та систему покарань за їх вчинення. В умовах загострення міжконфесійного протистояння, що відбувається на тлі військових дій на Сході України з використанням маніпулятивних технологій на релігійному ґрунті, загострення проблем, пов'язаних з санітарно-епідеміологічною ситуацією в країні, та багатьох інших, відсутність належного законодавства, що регламентує порядок притягнення до відповідальності релігійних

організацій є негативним чинником, що впливає не лише на захист прав громадян, правопорядок, але й на національну безпеку загалом та потребує особливої уваги законодавця.

Здійснено характеристику поняття та складових елементів системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, деталізовано нормативно-правові, організаційно-правові та адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні. Обґрунтовано доцільність класифікації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, зважаючи на специфіку шляхів досягнення мети щодо гарантування, їх правову природу, функціональне призначенням (цільову спрямованість), форму реалізації адміністративно-правових гарантій, види діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, правовий статус суб'єктів гарантування. Основоположним критерієм розмежування досліджуваних адміністративно-правових гарантій було обрано форму реалізації таких гарантій.

Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні – сукупність правових норм, розміщених у законодавстві України, правових актів, інших нормативних інструментів, які фіксують правовий статус релігійних організацій, порядок реалізації їх прав та механізми протидії їхньому порушенню. Вони становлять джерело фіксації прав релігійних організацій з приводу їх статутної діяльності, користування захистом держави щодо прав та законних інтересів релігійних організацій, звернення до уповноважених державних органів щодо проведення реєстраційних та інших адміністративних процедур, отримання адміністративних послуг на рівні з іншими юридичними особами, представлення і захисту інтересів релігійних організацій в органах публічного управління, органах місцевого самоврядування згідно із законодавством, судового захисту прав, притягнення до відповідальності осіб, винних у діях, що порушують права релігійних організацій, покарання за вчинення яких передбачено КУпАП, та

законодавчого врегулювання порядку діяльності органів публічного управління й інших суб'єктів щодо їх реального втілення в життя (Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, правоохоронних, судових органів, органів місцевого самоврядування, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, тощо).

Встановлено, що організаційно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій слід розуміти систему закріплених нормами права специфічних організаційних умов, адміністративно-правових способів, організаційно-правових засобів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування цих інституцій в українському суспільстві.

З'ясовано, що адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні набувають форму певних адміністративних, судових процедур, або інструментів, які є засобами захисту прав релігійних організацій в рамках судового захисту (позовна заява, заява, судові акти), або засобами-гарантіями у адміністративному порядку (заява, скарга, рішення органу публічного управління).

Визначено суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, представлено правову характеристику органів публічного управління, судових органів та інших учасників публічно-правових відносин як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.

З'ясовано, що незважаючи на здійснюваний упродовж останніх десятиліть процес оновлення нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, реформування системи органів публічного управління, які забезпечують реалізацію цих гарантій на практиці, все ще невіршеними залишається ціла низка проблем.

З огляду на це, здійснено класифікацію напрямів посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій. З'ясовано, що сьогодні надзвичайно актуальним є розширення переліку

протиправних деліктів у сфері діяльності релігійних організацій, визначених КУпАП, та одночасна декриміналізація окремих складів протиправних діянь, визначених у КК України. Розроблено та запропоновано зміни до змісту КУпАП щодо розширення переліку адміністративних правопорушень, що порушують права релігійних організацій. Задля практичного втілення заявленого розроблено пропозиції щодо внесення змін до окремих статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (Глава 14), Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII, Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812. Також запропоновані організаційні зміни у складі ДЕСС, МВС України задля посилення гарантування діяльності релігійних організацій. Визначено напрями посилення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України, функціонування інституту капеланства в Україні, забезпечення права на мирні зібрання, тощо. Визначено основні напрями модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру.

Ключові слова: адміністративно-правові гарантії, релігійні організації, адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій, правосуб'єктність, правовий статус, адміністративна відповідальність, свобода совісті, свобода віросповідання, адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав особи, адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав особи, нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій, організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій, органи публічного управління, капеланство.

SUMMARY

Chornopyska V. Z. Administrative and legal guarantees of the activities of religious organizations in Ukraine. – Printed as a manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Law in speciality 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; information law. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2021.

The dissertation deals with the comprehensive study of administrative and legal guarantees of activities of religious organizations in Ukraine.

The scientific basis and methodology of the research of administrative and legal guarantees of activities of religious organizations in Ukraine are determined.

The scientific basis is formed in the form of a set of ideas, results of scientific investigations of domestic and foreign scholars, scientific analysis of historical stages of transformation of relations between religious organizations and the state, institutional formation of religious organizations, historical changes of factors determining the legal status of religious organizations in our country. Scientific investigations that reflect the interpretation of basic terms and concepts related to the subject of the research are analyzed.

In order to obtain the most reliable scientific results on the topic of the thesis it is necessary to use a set of philosophical, general and special scientific methods that will ensure the unity of gnoseological, socio-philosophical and international legal analysis of the system of legal guarantees. The methodological basis of the work is represented by a set of philosophical, general scientific and special methods, the application of which contributed to the disclosure of the subject of the research.

The definition of administrative and legal guarantees of the activities of religious organizations is formulated; their features and the legal nature in Ukraine are determined. It is established that administrative and legal guarantees of religious organizations are a system of special administrative and legal conditions, methods

and means of use, observance, implementation, and application of legal norms by religious organizations and neutralization of threats to their activities, prevention and cessation of administrative offenses and other illegal activities against these institutions as well as punishment of offenders for their commission, restoration of their infringed rights. The scientific analysis of administrative and legal guarantees of the activities of religious organizations in Ukraine is presented.

The system of administrative and legal guarantees of religious organizations has two subsystems. The system includes 1) guarantees of implementation of administrative and legal norms regulating the activities of religious organizations (use, observance, implementation, and application of legal norms by religious organizations); 2) guarantees of protection (guarantees of proper implementation of means and methods of prevention by the state, cessation of offenses against religious organizations and punishment of offenders for illegal activities in relation to religious organizations).

The author's approach to defining the concept of administrative and legal status of a religious organization as a complex poly-structural category is proposed. The structure of the administrative and legal status of religious organizations in Ukraine is analyzed. The rights and responsibilities of these institutions in the public sphere and the rights of citizens related to freedom of religion are detailed. The system characteristics of administrative legal personality of religious organizations in Ukraine are presented. The scientific analysis of administrative and legal bases of their responsibility is reflected.

It is proved that administrative legal personality is an important element of the administrative and legal status of religious organizations.

The rights of religious organizations provided by the state through a system of administrative and legal guarantees are determined. The system of rights of religious organizations is part of their administrative and legal status. Depending on the content, it is represented by several blocks. The first block consists of the rights, which are formed in virtue of implementation of statutory activity and are guaranteed

by norms of administrative law. The second block concerns the rights exercised in the order of carrying out public service activities of public administration bodies, receiving administrative and legal services from public administration bodies by religious organizations, related to the participation of these institutions in the sphere of public administration and public life. The third block covers the rights associated with the administrative and legal protection of such religious organizations by the judiciary, law enforcement and public administration. In addition, the criteria for classifying the rights of religious organizations are the scope of such administrative rights of religious organizations, the manner of external manifestation, significance for the legal status of religious organizations, the peculiarities of administrative law norms.

The responsibilities of religious organizations of Ukraine in the public sphere are closely related to the rights of these institutions, reflecting a certain area of activities of religious organizations and the way of their implementation. They are a reflection of external influence on a person, a certain obligation to carry out activities necessary for the state and society in both the religious and administrative law spheres.

It is emphasized that the administrative responsibility of religious organizations does not have proper legal regulations. The current legislation is unclear; it does not systematically determine the content of offences of these institutions and the system of penalties for their commission. Under the conditions of aggravation of inter-confessional confrontation, which takes place against the background of military actions in the East of Ukraine with the use of manipulative technologies on religious grounds, aggravation of problems related to the sanitary-epidemiological situation in the country, the lack of proper responsibility of religious organizations is a negative factor that affects not only the protection of citizens' rights, law and order, but also national security in general. This problem requires special attention of the legislator.

The features and constituent elements of the system of administrative and legal guarantees of the activities of religious organizations in Ukraine are characterized,

normative-legal, organizational-legal and administrative-procedural guarantees of the activities of religious organizations in Ukraine are detailed. The expediency of classification of administrative and legal guarantees of religious organizations, taking into account the ways to achieve the goal of guarantees, their legal nature, functional purpose (target), the form of implementation of administrative and legal guarantees, the kinds of the activities of religious organizations to which the guaranteeing influence is directed, legal status of guarantee subjects, is substantiated. The fundamental criterion for delimitation of administrative and legal guarantees was the form of implementation of such guarantees.

Normative and legal guarantees of religious organizations in Ukraine are a set of legal norms contained in the legislation of Ukraine, legal acts and other normative instruments that fix the legal status of religious organizations, the procedure for exercising their rights and mechanisms to combat their infringements. They are a source of fixation of the rights of religious organizations regarding their statutory activities, enjoyment of the state protection of the rights and legitimate interests of religious organizations, application for registration and other administrative procedures to authorized state bodies, obtainment of administrative services on equal terms with other legal entities, representation and protection of interests of religious organizations in public administration bodies, local self-government bodies in accordance with the law, judicial protection of rights, prosecution of persons guilty of actions violating the rights of religious organizations that are punishable by the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and legislative regulation of public administration bodies and other subjects regarding their actual implementation (State Service of Ukraine for Ethno-politics and Freedom of Conscience, law enforcement, judicial bodies, local governments, All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations, etc.).

It is established that the organizational and legal guarantees of religious organizations is a system of specific organizational conditions, administrative and legal methods, organizational and legal means aimed at ensuring the proper

functioning of these institutions in Ukrainian society.

The administrative-procedural guarantees of the activities of religious organizations in Ukraine take the form of certain administrative, judicial procedures, or instruments that are means of protection of the rights of religious organizations within judicial protection (statement of claim, application, judicial acts), or means-guarantees in administrative procedure (application, complaint, decision of the public administration body).

The subjects of the system of administrative and legal guarantees of religious organizations in Ukraine are determined, the legal characteristics of public administration bodies, judicial bodies and other participants of public law relations as subjects of the system of administrative and legal guarantees of religious organizations in Ukraine are presented.

Despite the process of updating the legal guarantees of religious organizations in Ukraine over the past decades, reforming the system of public administration bodies that ensure the implementation of these guarantees in practice, a number of problems remain unresolved.

Therefore, the classification of directions of strengthening the administrative and legal guarantees of religious organizations is carried out. Today, it is extremely important to expand the list of illegal offenses in the field of activities of religious organizations defined by the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and the simultaneous decriminalization of certain types of illegal acts defined in the Criminal Code of Ukraine. Amendments to the content of the Code of Ukraine on Administrative Offenses concerning the list of administrative offenses that infringe the rights of religious organizations have been elaborated and proposed. In order to implement this statement, proposals for amendments to certain articles of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (Chapter 14), the Law of Ukraine «On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine» № 1207-VII of April 15, 2014, Regulations on the State Service of Ukraine for Ethno-politics and Freedom of Conscience approved by

the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 812 of August 21, 2019 are drawn up. Organizational changes in the staff of the State Service of Ukraine for Ethno-politics and Freedom of Conscience, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to strengthen the guarantees of religious organizations are proposed. The directions of strengthening the administrative and legal guarantees of the activities of institutions of higher spiritual education in the context of the modern educational legislation of Ukraine, the functioning of the institute of chaplaincy in Ukraine, ensuring the right to peaceful assembly, etc. are determined. The main directions of modernization of administrative and legal guarantees of religious organizations in Ukraine based on the experience of foreign countries in the context of globalization are presented.

Key words: administrative and legal guarantees, religious organizations, administrative and legal guarantees of religious organizations, legal status, freedom of religion, normative and legal guarantees of activities of religious organizations, organizational and legal guarantees of activities of religious organizations, administrative and procedural guarantees of activities of religious organizations, bodies of public administration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких відображено основні результати дисертації

1. Чернописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.

Рецензія:

Хомишин І. Рецензія на монографію Чернописької Вікторії Зіновіївни «Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.

2021. Т. 8. № 1. С. 152–154.

2. Захист цивільних прав, свобод та законних інтересів в умовах суспільно-правових трансформацій: монографія. Буряк Я. Я., Дутко А. О., Личенко І. О., Паньонко І. М., Чернописька В. З. За ред. Паньонка І. М., Личенко І. О. Львів: Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». 2018. 248 с.

3. Чернописька В. З., Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів: Растр-7, 2020. 244 с.

4. Milana V. Pakhomova, Svitlana I. Synenko, Taras Z. Garasymiev, Victoria Z. Chornopiskaya, Ivanna A. Polonka. State Administration in the Field of Education of People of the «Third Age» in Ukraine. *Viešoji politika ir administravimas public policy and administration*. 2020, T 19, Nr. 1/2020, Vol. 19, Nr. 1, p. 78–88.

5. Taras Z. Garasumiv, Viktoriia Z. Chornopyska, Zoryana A. Dobosh, Theoretical, Methodological and Philosophical and Legal Foundations of Research in Legal Science. *ASTRA SALVENSIS*. Supplement No. 1, 2020. p. 253–272.

6. Чернописька В. З. Специфіка канонічно-правового статусу «нової унії» в східних воєводствах Польщі (1923–1937 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 850. С. 307–316.

7. Чернописька В. З. Відродження монастирів Студійського уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912–1939 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 855. С. 274–281.

8. Чернописька В. Канонічно-законодавча база монастирів студійського уставу: історико-правовий аспект. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2017. № 865. С.155–162.

9. Чернописька В. Роль К. Шептицького в розв'язанні церковно-релігійних проблем Східної Галичини у період конфесійно-релігійних трансформацій (1944–1946 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2017. № 876. С.32–39.
10. Чернописька В., Гарасимів Т. Правова інтеграція України у площині глобалізаційного дискурсу. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2018. № 889. Вип. 17. С. 198–204.
11. Чернописька В., Лабай М. Моральні засади діяльності інституту адвокатури в Україні та ЄС. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2018. С.99–104.
12. Чернописька В. З. Проблема формування системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. №3. С. 159–164.
13. Чернописька В. З. Права людини у контексті постмодерного правового світогляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. № 911. Вип. 21. С. 105–111.
14. Чернописька В. З. Громадянське суспільство як проблемна категорія філософсько-правового дискурсу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 115–122.
15. Чернописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 1. С. 89–97.
16. Чернописька В. Онтологічний дискурс правового прогресу як форми суспільного прогресу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 2. С.127–134.
17. Чернописька В. З. Адміністративна відповідальність релігійних організацій: оптимальні шляхи модернізації національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 83. С.110–117.

18. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті нового освітнього законодавства України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». №12 (34). Т.1. 2020. С. 30–38.

19 Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства: стан та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 46. С. 74–78.

20. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Vol. 1. P. 57–60. (Country: Slovakia)

21. Чернописька В. З. Діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України: адміністративно-правові гарантії. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». 2020. Вип. 62. С. 250–256.

22. Чернописька В. З. Мирні зібрання як адміністративно-правова гарантія діяльності релігійних організацій. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 4. Том 2. С. 174–180.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Чернописька В. З. Основні принципи наукового пізнання предмету девіантології як соціальної науки. *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції*: матер. учасн. наук.-практ. конф.; Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 156–158.

24. Чернописька В. З. Інститут капеланства в Україні: сучасні виклики, можливості та перспективи. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 8 грудня 2016 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. С. 243–244.

25. Чернописька В. З. Світоглядний характер філософського осмислення правової дійсності. *Особливості розвитку законодавства України у*

контексті євроінтеграційних процесів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (26 жовтня 2016 р.). Відп. ред. С. В. Губарєв, М. І. Кагадій, С.О. Мосьондз, І. С. Тімуш. Київ, – Дніпро: Середняк Т. К., 2016. С. 63–67.

26. Чорнописька В. З. Проблема інтерпретації гносеологічних процесів в праві. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2016 р.).* Львів : Видавництво «БОНА», 2016. С.238–241. (ЛьДУВС).

27. Чорнописька В. З. Деструктивність діяльності НРР як наслідок прогалини в праві. *Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи.* Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференція (30-31 березня 2017 р., Львів). Львів: НВФ «Українські технології», 2017. С. 58–59.

28. Чорнописька В. З. Уніоністична діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2017 р.).* Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 191–194.

29. Чорнописька В. З. Природно-правові підходи щодо походження основоположних прав людини. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції :* збірник матеріалів міжнародної конференції. (Львів, 28 лютого 2017 р.). Львів, Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 614–617.

30. Чорнописька В. З. Правові особливості дефініцій «Католицька Церква», «Святий Престол» і «Ватикан». *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід :* матеріали учасників

третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). Львів: ННШПІ НУ «Львівська політехніка», 2017. С.124–127.

31. Чернописька В. З. Роль митрополита Андрея Шептицького у відновленні Студійського чернецтва. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права)*. На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. (30 травня 2017 р.). Вип. 6. Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 149–153.

32. Чернописька В. Роль о. Кирила Селецького у поширенні християнсько-правових ідей ГКЦ наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф.* (30 травня 2017 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 140–141.

33. Чернописька В. Правовий дискурс міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників II-го Всеукраїнського круглого столу* (м. Львів, 8 грудня 2017 р.). Львів: ГП «Видавництво «БОНА», 2017. С.235–239.

34. Чернописька В. Філософсько-науковий дискурс дефініції «права» в умовах інформаційного суспільства. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції* (27 березня 2018 р.). Львів: СПОЛОМ, 2018. С. 624–629.

35. Чернописька В. Тенденції розвитку правової інтеграції в контексті глобалізаційного виміру. *Актуальні проблеми науки і практики у світлі євроінтеграції: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. А. Янковської.* (17 – 18 травня 2018 р.). Львів: Львівський університет бізнесу та права, 2018. С.243–247.

36. Чернописька В. Адміністративно-правовий статус державного службовця: загальнотеоретичні засади. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. (7 грудня 2018 р.). Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С.61–65.

37. Чернописька В. З. Громадянське суспільство в контексті модернізаційного дискурсу. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників ІІ-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів : БОНА, 2018. С. 179–182.

38. Чернописька В. З. Громадянське суспільство: модернізаційний дискурс. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали Дев'ятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Львів, 31 травня 2019 р.). 2019. С. 235–238.

39. Чернописька В. З. Права людини: доктринальний дискурс в добу постмодерну. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (Львів, 9 грудня 2019 р.). 2019. С. 302–306.

40. Чернописька В. З. Правова інтеграція в контексті глобалізаційного виміру: основні концепти та тенденції розвитку. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 30 травня 2019 р.). 2019. С. 78–80.

41. Чернописька В. З. Теоретична складність пізнання правового прогресу. *Персоналії українських правників – творців Української державності: історія і сучасність*: матеріали Одинадцятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 11. Терлюк

І.Я. (укладач). ІІІО НУ «Львівська політехніка». (29 травня 2020 р.). Львів: Ліґа-Прес, 2020. С. 180–185.

які додатково відображають наукові результати дисертації

42. Чернописька В. З. Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)». Львів: Галицька видавничча спілка, 2014. 304 с.

43. Chornopyska V., Narasymiv T. Anthropology of Criminal Behavior in the European Philosophy in the 16th - 19th centuries. VI Міжнародний молодіжний науковий форум «*Litteris et Artibus*». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 456–458.

44. Адвокатура: вітчизняний та іноземний досвід організації та функціонування: монографія. І. О. Личенко, О. І. Баїк, В. З. Чернописька, У. П. Бобко, Т. Ю. Дашо. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, 2019. 169 с.

45. Чернописька В. Климентій Шептицький – ігумен Святоуспенської Унівської Лаври. Матеріали Міжнародної наукової конференції до 150-ліття від дня народження блаженного священомученика Климентія (Шептицького) та до 100-ліття перенесення осідку монахів Студійського Уставу до Святоуспенської Унівської Лаври. Упоряд. Ю. Скіра; літ.ред. Г. Дидик-Меуш. Львів: Видавництво «Колесо», 2019. С.157–184.

46. Чернописька В. З., Баран А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 24. С. 61–68.

47. Чернописька В. З. Блаженний Климентій Шептицький як авторитет УГКЦ: аналіз релігійної діяльності. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2020. Вип. 12(28). С. 11–26.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ВРУ	Верховна Рада України
ВРЦіРО	Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій
ДЕСС	Державна служба України з етнополітики та свободи совісті
ЄДЕБО	Єдина державна електронна база з питань освіти
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗВДО	Заклади вищої духовної освіти
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗСУ	Збройні сили України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
МЗС України	Міністерство закордонних справ України
МОН	Міністерство освіти і науки України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПЦУ	Православна церква України
РКЦ	Римо-Католицька Церква в Україні
УАПЦ	Українська автокефальна православна церква
УГКЦ	Українська Греко-Католицька Церква
УПЦ КП	Українська православна церква Київського патріархату
УПЦ МП	Українська православна церква Московського патріархату
ЦКУ	Цивільний кодекс України

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	40
1.1 Наукознавча основа дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.....	40
1.2 Методологія дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.....	77
1.3 Поняття та ознаки адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.....	94
Висновки до розділу 1	111
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	117
2.1 Поняття та структура адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні.....	117
2.2 Адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій в Україні.....	140
2.3 Права та обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері та права громадян, пов'язані зі свободою віросповідання....	157
2.4 Адміністративно-правові засади відповідальності релігійних організацій в Україні.....	212
Висновки до розділу 2	224
РОЗДІЛ 3 СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	230

3.1 Поняття та структура системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.....	230
3.2 Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні.....	249
3.3 Організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні.....	264
3.4 Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні.....	274
Висновки до розділу 3	280
РОЗДІЛ 4 СУБ'ЄКТИ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ГАРАНТУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	287
4.1 Поняття та види суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.....	287
4.2 Органи публічного управління як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.....	300
4.3 Судові органи як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні	312
4.4 Інші учасники публічно-правових відносин як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.....	323
Висновки до розділу 4	335
РОЗДІЛ 5 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	339
5.1 Напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу.....	339

5.2 Модернізація адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру.....	357
Висновки до розділу 5	376
ВИСНОВКИ	383
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	395
ДОДАТКИ	454

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останніх років релігійні організації активно долучаються до публічно-правової сфери нашої держави через інститут капеланства (у військовій, освітній, медичній та пенітенціарній сферах), просвітницьку роботу серед соціуму задля профілактики деліктної поведінки в його середовищі. Окрім того, релігійні організації є особливим плацдармом налагодження гуманітарного зв'язку держави з Донецькою та Луганською областями в умовах нинішнього збройного конфлікту.

Внаслідок проведеного за проблематикою дисертаційної роботи анкетування 400 осіб зі Львівської, Кіровоградської, Закарпатської, Київської областей та 120 посадових осіб органів публічного управління з цих областей, виявлена значна підтримка респондентами релігійних організацій. Так, 95% опитаних громадян та посадових осіб переконані у позитивному впливі релігійних організацій на державу. При цьому 40% громадян та 30% посадових осіб стверджують про важливу роль релігійних організацій при вирішенні соціальних конфліктів.

Попри це, адміністративно-правовий статус релігійних організацій, як і сукупність гарантій їхнього функціонування у сфері публічно-правових відносин, адміністративно-правової охорони їхніх прав все ще потребують удосконалення. Сучасні умови розвитку України як європейської держави вимагають формування ефективних адміністративно-правових гарантій їхнього функціонування.

Незважаючи на здійснюваний упродовж останніх десятиліть процес оновлення нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, реформування системи органів публічного управління, які забезпечують реалізацію цих гарантій на практиці, все ще невирішеними залишається ціла низка проблем. Зокрема, виникла потреба врахування законодавцем нових викликів та загроз, що пов'язані зі сферою діяльності

релігійних організацій, при визначенні змісту адміністративного законодавства, розширення адміністративно-деліктного законодавства. Сучасна система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні повинна трансформуватися у систему дієвих адміністративно-правових інструментів, які забезпечують реалізацію цими інституціями їхніх прав та законних інтересів, охорону їх правових можливостей. Такі адміністративно-правові інструменти держави, учасників публічно-правових відносин та самих релігійних організацій повинні дозволити цим інституціям на якісно новому рівні реалізовувати у практичній площині їхні правові можливості у сфері релігійної, громадської діяльності, публічно-правових відносин, отримувати публічно-правові послуги, адміністративно-правовий захист від протиправної діяльності.

Опитані за темою дисертації респонденти стверджують, що на часі розширення переліку адміністративних правопорушень, що посягають на діяльність релігійних організацій в Україні (підтримали 40% опитаних громадян та 36% посадових осіб), збільшення кола суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій (підтримали 26% опитаних громадян та 33% посадових осіб), посилення гарантування реалізації права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування (підтримали 14% опитаних громадян та 17% посадових осіб), удосконалення гарантування державою можливості користування культовими спорудами та протидії незаконному їх захопленню (підтримали 20% опитаних громадян та 14% посадових осіб).

Україна як поліконфесійна держава скеровує свою діяльність на забезпечення формування оптимальних адміністративно-правових гарантій діяльності усіх релігійних організацій. Зважаючи на зазначене, та з огляду на підтримання державою релігійного та конфесійного багатоманіття, видової різноманітності релігійних організацій, сформувалася складна система цих інституцій, діяльність якої супроводжується виникненням антагонізмів й

конфліктних ситуацій за їх участю. Новими викликами для України стали факти використання релігії як підґрунтя для подальшого розколу у суспільстві, використання релігійних переконань для втілення сепаратистських планів та дестабілізації політичної ситуації в країні, порушення прав релігійних громад на зміну їхньої підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, передусім, ускладнилася можливість захисту прав окремих релігійних громад в умовах анексії Криму, окупації частини Донецької та Луганської областей тощо.

Водночас, кількість нормативно-правових актів, які визначають правовий статус таких організацій, є доволі обмеженою. Питання взаємодії релігійних організацій та держави не врегульовані вітчизняним законодавством, а доцільна система правових гарантій їх функціонування досі не знайшла свого належного наукового обґрунтування.

Важливим вкладом у розвиток вітчизняної релігієзнавчої думки є праці М. Грушевського, Г. Костельника, В. Липинського, О. Лотоцького, І. Огієнка, А. Річинського, М. Шаповала, К. Шептицького, М. Шептицького та ін.

Серед дослідників взаємодії релігійних організацій та держави, впливу права на їх діяльність варто назвати таких вітчизняних авторів, як В. Борисова, Д. Вовк, А. Ковбан, Ю. Кривенко, О. Лаврик, Х. Манжалій, О. Мельничук, Д. Миронович, В. Піддубна, А. Радченко, І. Рябко, Г. Сергієнко, М. Червенкова, В. Фучеджі та ін.

У дисертації використано наукові розвідки вчених, що досліджували правові гарантії загалом та адміністративно-правові, зокрема, серед цих праць значний доробок таких авторів, як: О. Андрійко, М. Бліхар, Н. Боброва, Н. Бортник, М. Гаврильців, А. Грабильніков, О. Гончаренко, О. Долгий, М. Ейдельберг, В. Єгорова, Т. Заворотченко, М. Какимжанов, І. Когутич, І. Личенко, А. Лошкар'єв, Р. Максимович, В. Мамочка, О. Мірошніченко, А. Міцкевич, А. Мордовець, О. Навроцький, О. Онуфрієнко, О. Пабат, Т. Пашук, А. Пономаренко, О. Почанська, В. Рудик, Ф. Рудницький, В. Сапун,

О. Ульяновська, І. Хомишин та ін.

Науково-теоретичною основою дисертації також слугували праці таких представників вітчизняної науки, як: В. Авер'янов, І. Артеменко, Є. Гетьман, А. Денисова, Є. Демський, В. Дудченко, І. Ієрусалімова, В. Колпаков, О. Кузьменко, М. Корнієнко, О. Користін, Я. Лазур, В. Ортинський, О. Остапенко, А. Селіванов, О. Стрельченко, А. Суббот, Є. Шульга, В. Чорна та ін.

Важливі теоретичні аспекти проблеми та окремі загальні питання адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні були представлені в низці праць таких вітчизняних авторів, як І. Андрухів, А. Арістова, С. Бубнов, В. Войналович, Т. Гарасимів, В. Ковальчук, І. Компанієць, М. Кравцова, П. Мінка, Р. Небожук, В. Новіков, В. Петрик, І. Пристінський, І. Рябко, С. Сливка, Н. Стоколос, М. Червенкова, Д. Шумунова, Л. Ярмол та ін.

Попри вагомий доробок вітчизняних авторів у досліджуваній сфері, поза їхньою увагою залишилося багато актуальних питань функціонування релігійних організацій, проблем адміністративно-правового гарантування їх діяльності.

На часі дослідження сучасного стану адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, чинників, які впливають на них, нових викликів, що стоять перед державою щодо гарантування діяльності релігійних організацій, визначення змісту та елементів системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій та здійснення їх системно-структурної характеристики, дослідження напрямів удосконалення гарантій діяльності релігійних організацій в нашій державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 987-ХІІ від 23 квітня 1991 р., Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р.

№ 2623-III, на реалізацію глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, визначених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1, Указу Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» № 722/2019 від 30 вересня 2019 року, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Робота безпосередньо спрямована на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., ухвалених Національною академією правових наук України 03 березня 2016 р., наукового напрямку Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», схваленого Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є комплексний аналіз адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, визначення проблем формування та реалізації цих гарантій, напрямів посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій у сучасних умовах.

З огляду на поставлену мету визначено такі *завдання*:

– визначити наукознавчу основу і методологічні засади дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні;

– сформулювати поняття та виокремити ознаки адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні;

– схарактеризувати адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні, визначити його структуру, особливості його елементів;

– здійснити системно-структурну характеристику системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в

Україні;

– розкрити зміст нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні;

– означити організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні;

– здійснити аналіз адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні;

– визначити поняття, ознаки суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні та здійснити їхню класифікацію;

– схарактеризувати особливості адміністративно-правового забезпечення функціонування органів публічного управління, судових органів, інших учасників публічно-правових відносин як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні;

– з'ясувати нові тенденції та напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу;

– окреслити шляхи модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у сфері формування та реалізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить комплексне використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження. Аналіз об'єкта й предмета дослідження заснований на фундаментальних засадах

сучасних методологічних підходів – антропологічного, синергетичного, герменевтичного. *Антропологічний підхід* допоміг з'ясувати сутність і розкрити цінності, які пов'язані з адміністративно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій в Україні (*Розділ 1*). *Синергетичний підхід* застосований в процесі аналізу взаємодії усіх складових адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій (*Розділи 2, 3, 4, 5*). *Герменевтичний підхід* – дав змогу застосувати інтерпретаційні прийоми із використанням різних способів юридичного тлумачення для аналізу змісту правових джерел, їх осмислення, що сприяло поглибленому розумінню складових адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних об'єднань в Україні (*підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, Розділи 3, 4*). *Проблемно-хронологічний метод* використано для виокремлення ключових аспектів та послідовного викладу матеріалу, що структурно відображають основні аспекти теми (*Розділи 1, 2, 3, 4, 5*). За допомогою *діалектичного методу* та його категорій (загальне та особливе, необхідне і випадкове, множинність і дійсність, зміст і форма, причина і наслідок) – охарактеризовано природу прав релігійних організацій, виявлено тенденції, особливості у формуванні статусу, системи, видів суб'єктів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні (*Розділи 1, 2, 3, 4*). *Формальний та логічний метод* використано для встановлення нормативно-правових засад діяльності релігійних організацій як учасника адміністративно-правових відносин та як спосіб, за допомогою якого реальний адміністративно-правовий процес гарантій діяльності релігійних організацій відтворюється у концептуальних положеннях правового та релігійного бачення проблеми (*підрозділи 1.1, 1.2, 3.2*). *Конкретно-історичний метод* застосовано для виявлення еволюції закономірностей становлення, розвитку адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні (*підрозділ 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, Розділ 4*). *Порівняльно-правовий метод* слугував вивченню, виявленню відмінностей та подібностей доктринальних і правових підстав модернізації

адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі правової практики, досвіду зарубіжних країн в умовах формування правового суспільства (*підрозділи 5.1, 5.2*). *Системно-структурний метод* – для розкриття внутрішньої організації підсистеми та способів взаємодії її елементів. Головним системноутворювальним елементом підсистем є суб'єкти системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, оскільки без них неможливе їх функціонування (*підрозділи 4.1, 4.2, 4.3, 4.4*). *Метод аналізу правових актів* (один із соціальних методів) використано для аналізу ухвалених у конкретні періоди законів, рішень щодо релігійних об'єднань (*підрозділи 3.2, 3.3, 3.4*). *Діяльнісний метод* застосовано для розкриття нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій (*підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4*); *Компаративний метод та документальний аналіз* використовувалися для вироблення пропозицій щодо удосконалення законодавства, яке регламентує діяльність релігійних організацій (*підрозділи 5.1, 5.2*). *Загальні логічні прийоми* (*дедукції, індукції, моделювання*) використано для уточнення змісту окремих понять (*підрозділи 1.3, 2.1, 3.1, 4.1*). *Застосування принципів науковості, історизму, позаконфесійності* дозволило вивчати процеси і явища у динаміці та тісному зв'язку з конкретними історичними умовами їх виникнення, формування і розвитку. Відтак, дослідження проведене без елементів конформізму і з вираженням суб'єктивного авторського погляду на поставлену проблему.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 400 осіб (100 – з Львівської, 100 – з Кіровоградської, 100 – із Закарпатської, 100 – з Київської областей) та 120 посадових осіб органів публічного управління (30 – з Львівської, 30 – з Кіровоградської, 30 – із Закарпатської, 30 – з Київської областей). Дисертаційна робота виконана з урахуванням статистичних даних, з огляду на рішення органів публічного управління, судів 2016 – 2021 рр.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена актуальністю теми

дисертаційної роботи та полягає в тому, що у ній вперше на основі праць представників вітчизняної та зарубіжної юридичної науки, з огляду на зібраний емпіричний матеріал та проаналізовану нормативно-правову базу представлено комплексний аналіз адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, авторське бачення напрямів посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу.

За підсумками проведеного дослідження здійснено формулювання низки положень, висновків, рекомендацій, які характеризуються науковою новизною, зокрема:

уперше:

– внаслідок наукового осмислення дефініції «адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій» встановлено, що вони є системою спеціальних адміністративно-правових умов, способів засобів використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями та нейтралізації загроз щодо їхньої діяльності, попередження та припинення адміністративних правопорушень, іншої протиправної діяльності щодо цих інституцій та покарання винних за їх вчинення, відновлення їх порушених прав та подано їхній науковий аналіз;

– запропоновано авторський підхід до визначення поняття адміністративно-правового статусу релігійної організації як комплексної поліструктурної категорії, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, які дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних

організацій, а державі, в собі органів публічного управління, з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями;

– здійснено системно-структурну характеристику усієї системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні та встановлено, що ця система є складною категорією адміністративного права, представленою спеціальними адміністративно-правовими умовами, засобами і способами забезпечення діяльності та охорони правових можливостей релігійних організацій, охоплює різні за формою реалізації, цільовою спрямованістю, правовим статусом суб'єктів їх реалізації та іншими характеристиками інструменти забезпечення втілення в життя прав релігійних організацій та їхньої адміністративно-правової охорони і захисту;

– з'ясовано нові тенденції та напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу;

– обґрунтовано потребу розширення переліку адміністративно-караних протиправних деліктів у сфері діяльності релігійних організацій, визначених КУпАП, та одночасної декриміналізації окремих складів протиправних діянь, визначених у КК України, доповнення КУпАП статтями, що дадуть змогу гарантувати захист прав релігійних громад на вибір канонічної та організаційної підлеглості, посилять відповідальність за незаконне створення переваг та обмежень для громадян на релігійному ґрунті, за поширення інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння;

– запропоновано розширити перелік органів публічного управління, уповноважених гарантувати діяльність релігійних організацій, та розроблено пропозиції щодо удосконалення організаційної структури органів, що наділені функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій;

удосконалено:

– теоретичне визначення понять, що допомагають зрозуміти особливості функціонування релігійних організацій, сферу їх діяльності («релігія», «релігійний конфлікт», «релігійна організація», «церква», «секта» «свобода віросповідання», «свобода совісті», «державна політика в сфері свободи совісті», «свобода релігії», «конфесія», «монастир», «релігійна громада») і тих, що закладають теоретичну основу адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій («адміністративно-правова гарантія», «адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав»);

– класифікацію суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні;

– науковий аналіз правового статусу органів публічного управління та судових органів як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні;

– теоретичне обґрунтування сучасних адміністративно-правових засад відповідальності релігійних організацій в Україні;

– теоретико-правові положення щодо змісту адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України;

набуло подальшого розвитку:

– історико-правовий аналіз різних історичних етапів функціонування церкви та різних релігійних організацій на території сучасної України, історичної ролі церкви в житті держави та гарантованості правового статусу релігійних організацій державою у різні історичні періоди, закріплення у законодавстві правового статусу релігійних організацій, історичної зумовленості сучасного законодавства у сфері діяльності релігійних організацій, прийняття правових норм та їхню змістовну зміну;

- науковий аналіз адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій в Україні;
- наукові підходи до визначення прав та обов'язків релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері;
- деталізація різновидів прав релігійних організацій;
- термінологічне окреслення нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні;
- наукове обґрунтування потреби посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні;
- теоретичне обґрунтування потреби оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій;
- наукові погляди на визначення шляхів модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру.

Практичне значення одержаних результатів дослідження зумовлене науковою новизною дисертаційної роботи, полягає в тому, що дисертація і сформульовані в ній положення, висновки, пропозиції мають науково-теоретичне і практичне значення і можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для поглиблення подальших наукових досліджень адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Львівського інституту ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 25 лютого 2021 р.*);
- *правотворчій сфері* – для вдосконалення положень чинного законодавства щодо діяльності релігійних організацій в Україні та адміністративно-правових відносин у сфері гарантування їх функціонування;
- *практичній діяльності* – задля удосконалення практичної діяльності

суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні (*довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у Львівській області від 23 лютого 2021 р. № 391/15/01.21; довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області*);

– *навчальному процесі* – для удосконалення викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право і процес», «Правозастосування», «Взаємодія підрозділів Національної поліції з громадськістю», «Профілактика правопорушень», «Публічне адміністрування», «Адміністративні процедури та адміністративні провадження: проблеми кореляції», «Правоохоронні органи України», «Організація служб безпеки підприємств установ та організацій» та з метою підготовки підручників, посібників, методичних рекомендацій, викладання лекційного матеріалу та проведення семінарських занять з цих навчальних дисциплін (*довідка про використання в навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» результатів дисертаційного дослідження від 16.03.2021 р. № 67-01-488; акт впровадження результатів дисертації Львівського державного університету внутрішніх справ від 11.03.2021 р. № 31*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить результат самостійної наукової роботи здобувача. Обґрунтовані у дисертаційній роботі положення, висновки отримані особисто здобувачем у результаті наукових досліджень. Використання результатів наукових досліджень інших авторів супроводжується посиланнями на відповідні джерела.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації були апробовані, зокрема, на: VI Міжнародному молодіжному науковому форумі «*Litteris et Artibus*» (м. Львів, 24–26 листопада 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань*

України» (м. Хмельницький, 8 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів»* (м. Дніпро, 26 жовтня 2016 р.); Всеукраїнському круглому столі *«Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 9 грудня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції»* (м. Львів, 28 лютого 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи»* (м. Львів, 30–31 березня 2017 р.); заочній науково-практичній конференції *«Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності»* (м. Львів, 27 квітня 2017 р.); третій науково-практичній конференції *«Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід»* (м. Львів, 19 травня 2017 р.); Шостій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції *«Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка»* (м. Львів, 19 травня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2017 р.); Всеукраїнському круглому столі *«Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 8 грудня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції»* (м. Львів, 27 березня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Актуальні проблеми науки і практики у світлі євроінтеграції»* (м. Львів, 17–18 травня 2018 р.); Всеукраїнській науково-

практичній конференції *«Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)»* (м. Львів, 7 грудня 2018 р.); Всеукраїнському круглому столі *«Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 7 грудня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія та сучасність (аспекти права)»* (Львів, 31 травня 2019 р.); Всеукраїнському круглому столі *«Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 9 грудня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«До 150-ліття від дня народження блаженного священномученика Климентія (Шептицького) та до 100-ліття перенесення осідку монахів Студійського Уставу до Святоуспенської Унівської Лаври»* (м. Львів, 28 березня 2019 р.); Всеукраїнській науковій інтернет-конференції *«Персоналії українських правників – творців Української державності: історія і сучасність»* (м. Львів, 30 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та результати опубліковано в 47 наукових працях, з них: 2 одноосібні монографії, 3 колективні монографії, 21 стаття, з яких 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 18 – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, та 21 – у збірниках тез наукових конференцій, які констатують апробацію результатів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура й обсяг дисертаційної роботи зумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, які містять 17 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (553 найменування) та додатків (на 33 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 486 сторінок, з них 370 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

1.1 Наукознавча основа дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні

Формування наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні дозволяє опанувати вихідні теоретичні дефініції, концепції, наукові твердження, які дають змогу визначити основний вектор пізнання задекларованих у дисертації аспектів проблеми адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, є основою для розробки наукових, законодавчих, прикладних пропозицій щодо досліджуваних питань.

Опанування інформації, що передбачає тривалий процес розвитку думки людини від незнання до розуміння явищ та процесів окреслюється терміном «пізнання». Саме за допомогою пізнання здійснюється відображення у свідомості людини основних аспектів об'єктивної реальності, розуміння усіх процесів суспільного, виробничого та іншого характеру, що окреслюються терміном «практика». Здійснення наукового пізнання цих процесів, перш за все, реалізується за допомогою спеціальних методів акумулювання та перевірки нової інформації та спрямоване на досягнення спеціальних цілей, що пов'язані з оволодінням знаннями з приводу природних та суспільних явищ і процесів [1, с. 12].

Одним з рівнів наукового пізнання є теоретичний. Саме на ньому формується система гіпотез та теорій, що дозволяють пізнати зміст загальних, спеціальних зв'язків, взаємозумовлень певних явищ і процесів задля їхнього впорядкування, формування певних логічних закономірностей їх розвитку та

законів існування, розуміння їхньої системності, єдності й цілісності [1, с. 13].

Власне цей процес є основною запорукою формування наукознавчої основи дослідження будь-яких суспільних явищ, інститутів та процесів, серед яких і адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій.

Складовими цієї основи є результати фундаментальних теоретичних досліджень, спрямованих на пошук принципово нових ідей, засад пізнання та пояснення суспільних процесів та явищ.

Формування наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні потребує залучення широкого спектру різноманітних систем наукового знання, наукових розвідок з окресленого питання, наукових підходів, теорій, засобів наукового пізнання задля створення фундаменту для комплексного аналізу сучасної системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій у нашій державі.

Вона формується за рахунок систематизованого аналізу результатів наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної науки, зокрема досліджень історичних етапів трансформації взаємин релігійних організацій та держави, інституційного становлення релігійних організацій, їхніх трансформаційних перетворень, історичної ретроспективи, зміни чинників, що зумовлюють правовий статус релігійних організацій у нашій державі, проблем адміністративно-правового гарантування правового статусу цих інституцій, суперечностей у змісті владних правових рішень щодо релігійних організацій, які мали юридичну силу у певний історичний період, історико-правових розвідок, що відображають історичну зумовленість прийняття правових норм та їхню змістовну зміну, наукових підходів, що відображають наукову інтерпретацію основних термінів та понять («релігійна організація», «релігійна громада», «релігійна група», «релігійне об'єднання», «секта», «релігійна асоціація», «релігійна меншина», «правова гарантія», «адміністративно-правова гарантія», «адміністративно-правові умови

реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав», тощо).

Ця основа закладає розуміння усталених правових констант, що витікають з теоретично обґрунтованих наукових підходів та теорій [2, с. 28–29], тверджень, що стосуються процесу виникнення та трансформації чинників, які можуть зумовлювати деліктну поведінку, ефективності заходів подолання певних проблем в діяльності релігійних організацій, реалізації заходів щодо виявлення неефективності правових рішень чи правових актів у певний історичний період. Формування наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні дає змогу виробити механізми перетворення наукових теорій та ідей у конкретні практичні пропозиції, формалізовані юридичні рішення та практичну діяльність щодо формування та реалізації зазначених гарантій.

За свідченням вітчизняних авторів системно наукознавча основа є відображенням теоретичної, історіографічної та історичної компоненти аналізу основних аспектів наукових проблем [2, с. 28–29].

Одним з найважливіших завдань при формуванні наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні є упорядкування наукової інтерпретації, визначення основних підходів до тлумачення ключових термінів та понять, які використовуються при здійсненні наукового дослідження окресленої теми роботи. Серед таких зокрема такі, як «релігія», «релігійна організація», «церква», «секта» «свобода віросповідання», «свобода совісті», «правова гарантія», «адміністративно-правова гарантія», «адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав», тощо).

Усі ці терміни можна поєднати у дві групи: перші – ті, що є основою для

визначення розуміння специфічних категорій та понять, що допомагають зрозуміти особливості функціонування релігійних організацій, сферу їх діяльності («релігія», «релігійний конфлікт», «релігійна організація», «церква», «секта» «свобода віросповідання», «свобода совісті», «державна політика в сфері свободи совісті», «свобода релігії», «конфесія», «монастир», «релігійне братство», «місіонерське товариство (місія)», «духовні навчальні заклади») і другі – ті, що сприяють сформуванню адміністративно-правові основи гарантування діяльності релігійних організацій (адміністративно-правова гарантія, адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав, адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав, адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав).

Серед першої групи найважливіших термінів, які визначають увесь зміст досліджуваної сфери є термін «релігія». Цей термін визначає зміст інших понять та категорій, серед яких («релігія», «релігійний конфлікт», «релігійна організація», «церква», «секта» «свобода віросповідання», «свобода совісті», «державна політика в сфері свободи совісті», «свобода релігії», «конфесія», «монастир», «релігійне братство», «місіонерське товариство (місія)», «духовні навчальні заклади», тощо.

Термін «релігія» походить з латинської мови «*religio*», та позначає предмет, що пов'язаний з певним культом, святиню, особисте благочестя, побожність, або «*religare*», що значить зв'язувати воєдино, разом, певний зв'язок [3, с. 9]. Така смислова основа для тлумачення терміну «релігія» є цілком виправданою, оскільки відображає поєднання як особистого благочестя певної людини, так і певної характеристики людей, які поєднані спільними віруваннями, використовують певні характерні для соціальної спільноти обряди, ритуали. Разом з тим, науковцями відзначається спільність для кожної релігії форм суспільної свідомості. Релігійну спільноту завжди об'єднує колективний та індивідуальний світогляд, що походить від віри в надприродне світове начало, що зумовило виникнення матеріального світу та

всеосяжно впливає на події, вчинки людей, формування причинно-наслідкових зв'язків. Я. Стоцький наполягає, що релігія постає у суспільній свідомості універсальним духовним явищем, яке справляє консолідуючий вплив на людей за рахунок характерних йому догматів, усталених цінностей морального, духовного характеру через об'єднання людей у сформовані за ієрархічним принципом релігійні організації. Цим автором відзначається наявність у літературі релігієзнавчого змісту понад двохсот різноманітних визначень окресленого терміна, що дозволяє не обмежувати його розуміння як певної віри в надприродне, що в незалежному від людини порядку визначає зміст її буття у світі, а стверджувати, що релігією слід розуміти усвідомлену інтеграцію людини у світ, процес самоусвідомлення людиною своєї приналежності до цього світу як його невід'ємної частини. Тому релігія є свідченням утвердження в людині усього людського [4, с. 9; 5, с. 31].

Розбіжності в релігійних переконаннях провокують релігійні конфлікти. Ці конфлікти вирізняються соціальною природою, наявністю конфлікту цінностей [6, с. 63].

Їх називають універсальним видом суспільних конфліктів [7, с. 5], причому виникають ці конфлікти на різних рівнях. Їхнє виникнення можливе між кількома індивідами, певними соціальними чи макросоціальними групами, релігійним спільнотам, тощо [6, с. 67]. Такі конфлікти мають тривалий історичний шлях формування та супроводжують усе становлення людської цивілізації. Так, А. Арістова, цілком виправдано, стверджувала, що важливими ознаками релігійних конфліктів є історико-генетична зумовленість, наявність зв'язку соціокультурного та ментального характеру з етнонацієгенезом й міжнаціональними відносинами; продовжуваність у часі, інтеграція у архетип поведінки генерації та здатність до відтворення, стійкий характер та вплив на формування певної напруженості у міжконфесійних відносинах, здатність до набуття політичного змісту, латентність глибинного підтексту, що супроводжується маскуванню під об'єктом релігійного конфлікту

прихованих підстав для конфліктних ситуацій, супроводження релігійних конфліктів різного роду емоційною напруженістю (психологічною і духовно-емоційною), потенційну здатність до ескалації завдяки консолідації зусиль прихильників певних релігійних поглядів, можливість прояву на різних рівнях та у сферах взаємодії суспільно-релігійного характеру [7, с. 5].

У аспекті даного дослідження особливо важливим є розуміння релігійного конфлікту як явища, що призводить до порушення суб'єктивних прав релігійних організацій та їхніх членів, зумовлює потребу реалізації правових гарантій захисту таких прав та активізацію правозахисної діяльності суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій.

З цього приводу цікавим є дослідження вчених щодо зумовленості збройних конфліктів релігійними протиріччями. Зокрема В. Масовець стверджує, що в умовах глобалізаційних змін слід зважати на специфіку геополітичного становища держави та релігійного укладу, наявність певних протиріч між етнічними групами в державі з метою максимального гарантування національної безпеки і стабільності. Такі протиріччя зумовлюють виникнення проявів інформаційної війни, релігійної ненависті. Релігійна складова національної безпеки дедалі набирає особливого значення. У таких умовах особливо важливим для представників влади та лідерів націоналістичних рухів уникати голосливих оцінок та звинувачень неперсоніфікованого характеру, що зачіпають права релігійних спільнот, релігій загалом, не проявляти категоричності й однозначності у інтерпретації явищ і подій та їх релігійної зумовленості, наявності релігійного підтексту [8, с. 132].

Зважаючи на зазначене, релігійний конфлікт проявляється як складний соціальний суб'єктно-об'єктний феномен. Суб'єктами цих конфліктів можуть виступати як учасники релігійних відносин, серед яких як релігійні організації, так і самі віруючі. До цих конфліктів можуть залучатися етнічні спільноти,

партії релігійно-політичного спрямування чи інші соціальні спільноти й інші соціальні суб'єкти, що мають стійку релігійну ідентичність та спеціальну релігійну мотивацією до здійснення соціально-конфліктної поведінки [7, с. 5].

Таким чином релігійний конфлікт як складний соціальний феномен, що зумовлює потребу реалізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, є проявом зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів [9, с. 274] та діяльності релігійних організацій, віруючих, представників етнічних та соціальних спільнот з яскраво вираженим релігійним підтекстом, що призводять до порушення прав суб'єктів іншої релігійної приналежності, розпалювання релігійної конфронтації, ескалації конфліктних настроїв і суспільної напруженості.

Власне правові гарантії діяльності релігійних організацій визначають межі забезпеченості державою реалізації релігійними організаціями їхніх прав, щоби унеможливити та припинити виникнення факторів, що провокують релігійні конфлікти.

Наступним важливим терміном, визначення якого є запорукою розуміння специфіки функціонування релігійних організацій, сфери їх діяльності є саме поняття «релігійна організація», що не відзначається однозначністю підходів вчених до його визначення та характеристики змісту.

Термін «організація» пояснюється як об'єднання людей, суспільних груп [10, с. 739].

В. Піддубна переконує, що релігійні організації є одними з найстаріших суб'єктів права. На думку авторки, специфіка цих суб'єктів стала основою для формування самостійної системи, що ґрунтується на релігійній вірі фізичних осіб. При цьому вона уточнює визначений раніше термін «церква», стверджуючи, що це система, що об'єднує релігійні організації. На думку В. Піддубної, релігійна організація є окремим функціональним різновидом непідприємницьких юридичних осіб. В основі діяльності цієї юридичної особи є потреба у задоволенні релігійних потреб громадян щодо

сповідування і поширення певної віри [11, с. 17–18].

У статті 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ зазначено, що релігійні організації в Україні можуть створюватися задля задоволення потреб громадян релігійного характеру, зокрема тих, що стосуються сповідування та поширення віри. Ці організації функціонують з огляду на свою ієрархічну, інституційну структуру, вирішують кадрові та інші питання відповідно до власних статутів (положень). Цим нормативно-правовим актом до релігійних організацій віднесено релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, їхні об'єднання. Законом визначено можливість представництва релігійних об'єднань власними центрами (управліннями) [12].

Досліджуючи діяльність релігійних організацій в сфері адміністративно-правових відносин, І. Пристінський стверджує, що вони є колективними суб'єктами адміністративного права. Цим автором наголошено на складності виокремлення ознак релігійних організацій з огляду на неможливість універсалізації поняття «релігійна організація» та специфіку різновидів інституцій, що цим терміном окреслюються. Проте цим автором доволі вдало здійснена деталізація загальних знак релігійних організацій, серед яких він наголосив на спільності засад сповідання і проповідування віри, некомерційності цих інституцій, добровільності членства і проведення богослужінь, релігійної обрядової діяльності, релігійної освіти і виховання.

З огляду на таку специфіку, автором сформульоване власне визначення поняття «релігійна організація». Він вважає релігійні організації некомерційним об'єднанням осіб, створеним на засадах добровільності, що функціонує на основі статуту, для задоволення певних релігійних потреб. Задля індивідуальної характеристики релігійних організацій автор наголошує на некомерційності, добровільності цих інституцій, здійсненні своєї діяльності у формі богослужінь, інших релігійних обрядів, церемоній, релігійної освіти

та виховної роботи [13, с. 9, 13].

Г. Сергієнко визначає релігійні організації як відокремлені від держави, рівні перед законом, самоврядні об'єднання віруючих, дискримінаційна діяльність щодо яких, в тому числі на релігійних підставах, заборонена. Головною метою створення релігійних організацій та засадничою умовою реалізації їх правового статусу Г.Л. Сергієнко виділяє спільну реалізацію віруючими їхнього права на свободу віросповідання, їхню самоврядність, добровільність засад формування, ліквідації, виходу з них [14, с. 11].

На нашу думку, релігійною організацією слід вважати важливу ланку релігійно-церковного життя, що функціонує як самостійний різновид непідприємницьких юридичних осіб, та має на меті задоволення релігійних потреб віруючих колективно та індивідуально сповідувати певну релігію, поширювати релігійні погляди відповідно до віросповідання, виконувати релігійні обряди і функціонувати на засадах автономності, системності та ієрархічності побудови внутрішньоорганізаційних релігійних структур цієї інституції, дотримання вимог законодавства та рішень органів, наділених державно-владними повноваженнями в Україні.

Поліструктурність релігійних організацій породжує утворення організацій та інституцій у позарелігійних галузях, що мають безпосередній вплив на релігійну сферу. Прикладом останніх можна вважати інституції економічного характеру, зокрема «Банк святого духу» у Ватикані, партійні утворення християнського, ісламського чи іншого релігійного спрямування, профспілкові, молодіжні організації релігійного напрямку [15, с. 26–28].

Організаційна структура релігійної організації визначається певними релігійними устоями, традиціями, звичаями, нормами канонічного права чи статутними документами, тощо. Організаційні засади їх функціонування є індикаторами досягнення статутних цілей, сукупністю певних ролей, правил субординаційного та координаційного характеру, що стосуються як віруючих, певних структурних ланок релігійної організації так і релігійної організації

загалом. Вченими прийнято диференціювати релігійні організації з огляду на умови утворення й функціонування на ті, що мають монархічний формат, серед яких католицизм та православ'я, парламентсько-королівський вигляд, наприклад англіканство чи республікансько-демократичний зміст роботи, зокрема кальвінізм чи баптизм. Типами таких інституцій є церкви, секти, деномінації, містерії [15, с. 26–28].

Звернемося до ключового поняття «церква». Поняття церква означає від грецької мови *кугіакє* – Божий дім. Я. Стоцький тлумачить цей термін у кількох значеннях, зокрема як певну релігійну організацію, що характеризується складною системою відносин священнослужителів і віруючих, що характеризується централізованим та ієрархізованим порядком їх взаємодії, або ж яку певну культову споруду що створена задля здійснення богослужінь [4, с. 10].

Ю. Кривенко вважає, що це певний тип самостійного структурованого релігійного об'єднання, що вирізняється характерною ієрархічною системою управління, внутрішньоорганізаційною регламентацією відносин та чітким визначенням порядку взаємодії зі світськими організаціями. При цьому Ю. Кривенко наголошує на праві церков будь-якого віросповідання користуватися правовим захистом на рівні з іншими юридичними особами відповідно до чинного законодавства [16, с. 10].

Разом з тим у різних публікаціях при висвітленні питань політики у сфері свободи совісті, широко використовується термін «державно-церковні відносини». При цьому поняття «церква» використовується для позначення громадських інститутів релігії незалежно від приналежності до будь-якої конфесії. А саме поняття «державно-церковні відносини» визначається як сукупність історично сформованих та здійснюваних форм взаємозв'язків, що існують між різними інститутами держави й інституційними релігійними утвореннями, серед яких релігійні об'єднання, релігійні партії, релігійні рухи, міжнародні міжконфесійні центри [17, с. 13].

Найбільш виправданим твердженням є думка Ю. Кривенка, що церквою слід вважати певне об'єднання, що вирізняється приналежністю членів на основі не стільки вільного вибору індивіда, а певної усталеної в суспільстві традиції. Автором розділено членів цієї інституції на духівництво та мирян, відносини між якими упорядковуються за принципами ієрархічності й авторитарності [16, с. 10].

Поруч з офіційно функціонуючою церквою, можливе виникнення сект, які трактуються як спільноти, що відокремилися від традиційної церкви. При формуванні таких інституцій акцент зміщено на певні релігійні підходи, частини релігійного віровчення, що в подальшому служать консолідуючим чинником для об'єднання віруючих у секту [11, с. 17–18; 4, с. 10].

Традиційно термін секта пов'язують зі словами *sequi* (слідувати за чимось), *secare* (розділяти), а сектою розуміють релігійну громаду, яка відокремилася від традиційної церкви чи певну групу осіб, замкнуту своїми груповими інтересами [18, с. 114].

Секти можуть створюватися у цілій низці релігій, зокрема християнстві, ісламі, буддизмі [11, с. 17–18; 4, с. 10].

Дуже часто релігійне сектантство опозиційно чи вороже налаштовано щодо традиційних релігій та церков, відзначається активним прагненням до духовного відродження, певним догматизмом, фанатизмом і ворожим ставленням до інакомислячих [19].

Вчені відзначають, що секти відіграють роль опозиційних утворень щодо традиційних релігійних організацій. Їх діяльність супроводжується пропагуванням ідеї винятковості значення їх віровчень, доктрин, принципів та ідей, особливої ролі для суспільства. Переконаність у винятковості місії секти для життя суспільства часто призводить до ізоляціонізму. Як правило секти очолюють харизматичні лідери, що на авторитарних засадах пропагують певні релігійні переконання та догми. У цих інституціях відсутній інститут священства. Основною ідеєю діяльності секти є протиставлення своїх ідейних,

культових, організаційних принципів функціонування традиційним засадам діяльності церков та релігійних організацій. Переважно лідерами сект акцентується на обраності членів, винятковості ролі церкви щодо духовного відродження людини. Секти відзначаються суворим контролем щодо членства, активним залученням у суспільні справи [15, с. 26–28].

Загалом можна виокремити такі різновиди традиційних релігійних організацій: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, зокрема місії, духовні заклади освіти, об'єднання, що охоплюють згадані релігійних організацій [16, с. 10].

Також вітчизняними авторами наводиться поділ релігійних організацій на культові, якими вважають релігійні громади чи монастирі, не культові, що діють задля адміністративного, соціального та економічного представництва релігійних культових організацій, зокрема релігійні управління (центри), заклади духовної освіти, релігійні братства [11, с. 17–18].

В. Піддубна визначила ознаки релігійної організації, серед яких виокремила єдність релігійних інтересів членів цих організацій, формування на засадах добровільності та відсутності фіксованого членства, функціонування в порядку, визначеному статутом (положенням), підпорядкування спеціально створеній системі управлінських органів, наприклад загальним зборам віруючих, тощо [11, с. 17–18].

Не менш важливим терміном, що виступає визначальним при дослідженні гарантування діяльності релігійних організацій є термін «свобода віросповідання», оскільки саме він окреслює межі можливих правових гарантій, що формуються та забезпечуються державою.

Адміністративно-правове гарантування діяльності релігійних організацій тісно пов'язане з свободою віросповідання як загальносоціальним природним правом, що лежить в основі функціонування релігійної організації.

А. Ковбан стверджує, що структурними елементами свободи віросповідання слід вважати загально-соціальні права людини щодо

сповідування та прийняття релігії та наявності релігійних переконань, їхньої зміни, отримання релігійної освіти та утримання від діяльності, що суперечить релігійним й іншим переконанням інших людей [20, с. 9–10].

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ деталізує складові елементи свободи совісті. На думку законодавця до неї належить внутрішня моральна здатність володіти релігійними переконаннями, їх приймати, змінювати, можливість сповідувати релігію одноособово чи у складі колективного релігійного утворення, не сповідувати її взагалі, здійснювати обряди і культові заходи релігійного змісту, виражати, пропагувати і відкрито поширювати свої переконання релігійного та атеїстичного характеру [12]. Таке визначення змушує задуматися про взаємозв'язок категорій «свободи совісті» та «свобода віросповідання».

В науковій літературі наявне трактування свободи віросповідання як певного конституційно-правового інституту, до складу якого входять складові елементи природного і позитивного права. Це право представлене можливістю вільного вибору індивідами та їхніми об'єднаннями можливості сповідувати певну релігію та керуватися у своїй діяльності певними релігійними переконаннями. Тобто у свободі віросповідання відображаються як природні права віруючих особистісного характеру, так і релігійні позитивні права релігійних організацій. Свобода віросповідання тісно пов'язана зі свободою совісті, проте це не тотожні поняття. Зокрема, розглядаючи зміст категорії «свобода совісті», слід акцентувати на внутрішніх переконаннях людини, її духовному світі, морально-духовних пріоритетах життя, коли ж терміном «свобода віросповідання» окреслюються прояви релігійних переконань людей у зовнішньому світі. Реалізація свободи віросповідання, на відміну від свободи совісті, яка передбачає акцент на внутрішньому світі особи, стосується правових можливостей особи та релігійних об'єднань у зовнішньому світі, суспільних відносинах, що потребують правового регулювання і гарантування

їх реалізації з боку держави. Як стверджує І. Рикова, ототожнення зазначених категорій провокує нівелювання специфіки свободи віросповідання, призводить до проблем правового забезпечення функціонування релігійних організацій, відсутності доцільних форм контролю з боку держави за дотриманням законодавства у сфері функціонування релігійних організацій [21, с. 11].

І. Рикова тлумачить свободи віросповідання через її прояви у філософському та правовому розумінні. Її основою є вибір людиною власного усвідомленого ставлення до релігії, реалізація потреб у релігійній сфері. Тобто свобода віросповідання постає природним, невідчужуваним суб'єктивним правом особи, що характеризується двоїстою природою, оскільки крім природно-правової складової охоплює елементи позитивного права. Це дозволило авторці розглядати свободу віросповідання як конституційно-правовий інститут, у змісті якого слід виокремлювати природно-правову і позитивно-правову складову частину, які визначають правові можливості віруючих і релігійних організацій. Водночас нею переконливо стверджується, що свобода віросповідання та свобода совісті перебувають у зв'язку як певне видове і родове поняття. Остання категорія охоплює винятково індивідуальну свободу віросповідання, тоді коли колективний аспект може виступати лише невід'ємним елементом свободи віросповідання. Також цікавою з цього приводу є тлумачення І. Риковою співвідношення категорій «свобода релігії» і «свобода віросповідання». Вона вважає, що свобода релігії стосується вільного обрання релігійного віровчення задля здійснення індивідуального чи колективного віросповідання, тоді, коли свобода віросповідання, здебільшого, стосується діяльності віруючих, їхніх організацій задля втілення основних потреб релігійного змісту. Тобто авторка прийшла висновку про можливість поглинання свободи релігії свободою віросповідання, тобто перебування цих категорій у зв'язку, як загальне та окреме [21, с. 14–15].

На думку низки вчених, свобода віросповідання стосується тієї частини

свідомості людини, що відображає ставлення щодо сповідування релігійних переконань, реалізації вибору щодо відповідності дій релігійним устоям, вимогам, що тісно відображає зв'язок релігійної свідомості та діяльності людини. Тобто свободу віросповідання слід розглядати через утвердження духовно-моральних ідеалів загалом. Вона є видом та мірою можливої поведінки людини, що корелюється з її морально-етичними поглядами та переконаннями, заснованими на релігійних вченнях, догмах, постулатах, це певна можливість слідувати релігійним вимогам за умови законності діяльності. В юридичному розумінні А. Со вважає інститут свободи віросповідання певною системою правових норм, які гарантують певний ступінь релігійної свободи людини, зокрема її потенційну можливість щодо сповідування релігії, як індивідуально, так і у колективі інших прихильників релігійних переконань, обирати її та змінювати, пропагувати свої релігійні переконання. Тобто свобода віросповідання є одним з найважливіших чинників, які визначають індивідуальну свободу особи з приводу релігійних питань, запорукою самовизначення людини щодо пріоритетів релігійного змісту, відображається на специфіці реалізації складових правового статусу людини у інших сферах, зокрема на праві свободи слова, правах на освіту, на повагу до гідності людини, поширення інформації, тощо. При цьому реалізація низки обов'язків людини теж перебуває у тісному взаємозв'язку з реалізацією свободи віросповідання. Серед таких військовий обов'язок (зокрема щодо заміни проходження військової служби на альтернативну громадянську службу) тощо [22, с. 7–8].

Р. Мухаметзянова наполягає, що «державна політика в сфері свободи совісті», – система цілеспрямованих дій держави, що включає правове обґрунтування та комплекс організаційно-практичних заходів, спрямованих на забезпечення свободи совісті та її обмеження, у випадках передбачених законом і є необхідними для захисту громадської безпеки, порядку, здоров'я, моралі, основних прав і свобод інших осіб [17, с. 11]. Проте, зважаючи на

висвітлену раніше специфіку кореляції термінів «свобода совісті» та «свобода віросповідання», говорячи про державну політику, слід використовувати термін «державна політика в сфері віросповідання», оскільки саме свобода віросповідання спрямована на зовнішній формат взаємин з іншими громадянами, зі суспільством та державою.

Відповідно до вітчизняного законодавства в Україні заборонене визначення обов'язкових переконань та світогляду, примушування щодо сповідання релігійних переконань чи заборони їхнього сповідання, залучення чи заборони залучення до різного роду богослужінь, релігійних обрядів, релігійних освітніх заходів. При цьому законом визначено право батьків та осіб, які виконують їхні обов'язки, виховувати дітей з огляду на їх релігійні традиції, устої, переконання. Свобода віросповідання обмежується лише потребою охорони публічного порядку, громадської безпеки, необхідністю захисту прав та свобод інших осіб. Також законом суворо заборонений вплив у будь-якій формі на священнослужителів задля отримання відомостей, що отримуються ними від віруючих при сповіді [12].

Серед інших термінів, термінологічне окреслення яких потребує уваги, є такі, як «релігійна громада», що означає місцеву релігійну організацію віруючих громадян, які належать до певного культу, віросповідання, течії, толку, що сформовані задля колективного задоволення потреб релігійного характеру [12].

Проблема відсутності нормативного визначення низки термінів, що стосуються діяльності релігійних організацій сьогодні викликає занепокоєння деяких міжнародних організацій. ЄСПЛ звернув особливу увагу на недостатню визначеність термінів «релігійна організація», «релігійна громада», «релігійною група», «парафія», «член релігійної громади», «загальні збори», «збори парафіян».

Відсутність нормативного дефініювання цих категорій та визначення чітких критеріїв віднесення релігійних інституцій до того чи іншого виду

призводить до релігійних конфліктів, зміни складу керівних органів цих інституцій, рейдерського захоплення майна релігійних організацій. Прикладом цього є справа «Свято-Михайлівська Парафія проти України» (Заява № 77703/01) [22].

Нечіткість законодавства у цій сфері призводить до захоплення культових споруд. Це можливо у випадку коли, як у наведеному прикладі Свято-Михайлівської Парафії, з'являється багато людей, які проголосили себе членами релігійної громади та наполягли на зміні канонічної підлеглості церкви [23]. Законодавство не містить чіткого визначення того, хто вважається членом релігійної громади, скільки членів повинна вона налічувати для того, щоби приймати юридично значимі рішення, вносити зміни до статуту, тощо. Тобто нечіткість нормативного тлумачення терміну «релігійна громада», її складу, порядку формування може суттєво вплинути на гарантування захисту прав релігійних громад органами влади, в тому числі й судової.

З цього приводу, хоча й ЄСПЛ і наполягає, що внутрішню структуру релігійних інституцій та порядок визначення членства в них організації слід розглядати як спосіб вираження їх поглядів та дотримання релігійних традицій [22], водночас, загальні стандарти віднесення релігійних інституцій до того чи іншого виду, узалежене від цього визначення порядку їх формування, членства, є потрібною умовою подальшого гарантування діяльності таких релігійних організацій.

Водночас вітчизняними вченими доволі вдало визначено поняття окремих релігійних організацій з правової точки зору. Так, В. Піддубна у своїй дисертаційній роботі визначила поняття «монастир» як релігійну організацію, що формується на підставі рішення релігійного об'єднання через об'єднання людей на засадах спільного проживання на підставі особливих правил та традицій релігійного характеру задля реалізації власного духовно-морального росту. Натомість релігійне братство нею визначається як релігійна організація, основною метою роботи якої є релігійно-просвітницька

діяльність у сфері опанування загальних засад релігійного віровчення, реалізація виховної діяльності щодо дітей, молоді з позицій богословської культури, моралі. Місіонерське товариство (місія) є релігійною організацією, заснованою задля пропагування якогось віровчення серед населення, де панує інша релігія. В. Піддубна також серед релігійних організацій виокремлює духовний навчальний заклад як установу, що переслідує освітню мету задля підготовки кадрів священнослужителів [11, с. 11].

З визначенням змісту останнього терміна доволі важко погодитися, оскільки дедалі частіше духовні освітні заклади здійснюють діяльність щодо підготовки не лише священнослужителів, але й щодо надання світської освіти, що лише побіжно стосується релігійних устоїв та віровчень.

Друга група термінів, з'ясування змісту яких відіграє важливу наукознавчу роль, є такі, як «правові гарантії», «адміністративно-правові гарантії», «адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав», тощо).

В перекладі з французької мови «garantie» (garantir – забезпечувати) [24, с. 519–523]. При цьому в англійській мові є аналог «guarantee» [25, с. 27]. Українські тлумачні словники пояснюють цей термін як певну поруку, забезпечення [26, с. 29].

Як правило, термін «гарантія» використовується задля виокремлення якихось засобів забезпечення чи задля підкреслення мети якогось процесу, що передбачає забезпечення чого-небудь [27, с. 102; 28, с. 27].

Термін «правові гарантії» у літературі тлумачиться як система інститутів, норм матеріального та процесуального права [29, с. 264–267], норм права та правозастосовної діяльності, індивідуальних юридичних актів [30, с. 237], норми права, що деталізують правові умови, процедури реалізації прав, засоби їхньої охорони і захисту [31, с. 237], або система методів, умов, засобів, способів й прийомів, які застосовуються з метою забезпечення реалізації

правових можливостей учасників суспільних відносин [32, с. 26–30] чи сукупність певних факторів, що стосуються практичного втілення певних прав й усунення перешкод щодо їхньої практичної реалізації [33, с. 26–30] чи формально визначений, деталізований у нормативно-правових актах порядок діяльності державних інституцій, організацій [34, с. 26–30], або більш точно, як сукупність умов, способів та засобів, що застосовуються задля визначення умов, порядку реалізації прав і свобод людини, їхньої охорони, можливості відновлення [35, с. 39].

Визначаючи значення органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві Б. Стахура відзначає, що широке розуміння терміна «гарантія» пов'язане з відображенням широкого переліку об'єктивних та суб'єктивних чинників, що стосуються забезпечення реалізації й охорони правових можливостей громадян, здійснення нейтралізації й усунення причин, умов, що перешкоджають їх практичному втіленню, здійснення захисту цих правових можливостей від ймовірних порушень. Автор зазначає, що само по собі встановлення змісту й обсягу прав та свобод, означає гарантуючу роль держави у їх реалізації. При цьому таке гарантування прав і свобод неодмінно передбачає ймовірність за необхідності застосування примусових заходів. Підсумовуючи, цей автор розглядає правові гарантії через систему умов, засобів, способів забезпечення можливості щодо набуття та практичного втілення в життя прав та свобод [36, с. 91].

На думку В. Субочова під юридичними гарантіями є нормативно визначені засоби забезпечення правомірності діяльності особи, реалізації прав і свобод [37, с. 416].

Основою дослідження категорії «правові гарантії» є інструментальний підхід до права, застосування якого зумовлює наступні відправні початку дослідження: 1) правові гарантії є правовими засобами; 2) правові гарантії не є специфічними, якісно новими утвореннями в системі права; 3) дослідження правових гарантій повинно вестися з урахуванням їх функціонального

призначення, їх ролі як інструментів оптимального вирішення завдань правового регулювання [38, с. 9].

Так А. Мордовець зазначає, що юридичні гарантії утворюють систему засобів та способів охорони та захисту прав особи. Серед прав, що гарантуються в державі – право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, на судовий захист, тощо [39, с. 240].

Проте такий підхід спрощений. У системі гарантій слід виділяти правореалізаційну, охоронну та забезпечувальну складову. Зокрема такої думки дотримується А. Лошкар'єв, який розглядає правові гарантії як систему засобів, виражених у нормативно правових приписах, здійснення яких дає можливість втілення у життя вимог закону, що стосуються апробації регулятивної, охоронної і забезпечувальної функції в системі правового регулювання [38, с. 9].

Натомість доцільнішим було б розширити перелік інструментів, які є правовими гарантіями, і взяти до уваги твердження окремих авторів, що гарантії слід пов'язувати зі системою засобів (інструментів) впливу на правовідносини, або системою специфічних умов, засобів та способів. Зокрема щодо забезпечення рівності у реалізації правових можливостей [40, с. 10].

Також виправданим видається твердження, що система юридичних гарантій охоплює нормативні, інституційні та процесуальні інструменти. Уся ця система інструментів спрямована на підтримання потрібного рівня визнання та захисту прав людини. Саме ці інструменти науковці визнають спеціальними способами та засобами [41, с. 39].

Зважаючи на результати наукових досліджень окресленої категорії, можна прийти до висновку, що адміністративно-правові гарантії прав сформовані з гарантій реалізації та охорони цих прав [42, с. 52] та представлені системою умов, способів та засобів забезпечення реалізації, охорони і захисту правових можливостей.

М. Какимжанов адміністративно-правові гарантії прав визначив через

адміністративно-правові гарантії, що забезпечують реалізацію прав і свобод особистості та адміністративно-правові гарантії їхньої охорони (захисту). На його думку, зміст адміністративно-правових гарантій полягає у практичному здійсненні органами управління (посадовими особами) юридично значущих дій: виконання юридичного обов'язку щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян; створення умов для їх реалізації; постійне спостереження за їх реалізацією; охорона, захист прав і свобод громадян; застосування санкцій у разі їхнього порушення [43, с. 17–18].

Задля розширення пояснення цього твердження слухним є звернутися до запропонованого вітчизняними авторами поділу таких гарантій на кілька груп, серед яких адміністративно-правові гарантії-умови, адміністративно-правові гарантії-способи та адміністративно-правові гарантії-засоби [42, с. 91].

Таким чином, адміністративно-правові гарантії-умови є обставинами, які зумовлюють реалізацію права та протидію його порушенню, припинення порушень у цій сфері. Ці умови визначають причину або створюють можливість здійснення юридично значущої діяльності [42, с. 91–92].

О. Фрицький пояснює зміст правових гарантій як здійснюване державою забезпечення юридичної обов'язковості умовам, що дають змогу особі на практиці скористатися власними правами і свободами [44, с. 177].

Натомість гарантії-засоби проявляються як інституційні засоби-норми, видання обов'язкових до виконання адміністративно-правових приписів, припинення протиправної діяльності. Наприклад цими засобами можуть стати індивідуальні рішення суб'єктів публічної влади [45]. Третю групу становлять адміністративно-процесуальні гарантії-способи. Вони є специфічними порядками, процедурами, провадженнями, спрямованими на реалізацію та захист прав. Це певні процедури, що стосуються провадження за скаргами громадян, розгляду справ про адміністративні делікти, процесуального порядку розгляду справ в порядку адміністративного

судочинства, відомчого і судового контролю, нагляду [42, с. 130].

Таким чином в системі адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є дві підсистеми таких гарантій, зокрема гарантії реалізації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність релігійних організацій (використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями) та гарантії адміністративно-правової охорони (гарантії належної реалізації державою засобів та способів попередження, припинення правопорушень щодо релігійних організацій та покарання правопорушників за незаконну діяльність щодо релігійних організацій, відновлення порушених прав). Разом вони становлять гарантії діяльності релігійних організацій.

У кожній з цих підсистем в якості елементів слід виокремити гарантії-умови; адміністративно-правові гарантії-способи та адміністративно-правові гарантії-засоби забезпечення функціонування таких релігійних організацій.

Термінологічна та понятійна визначеність основних категорій, що використовуються у змісті цього дисертаційного дослідження є запорукою якості сформульованих висновків, положень, формування практичних пропозицій. Визначені категорії є змістовим фундаментом дослідження, його теоретичною складовою.

При цьому наукознавча основа цього дослідження не вичерпується лише теоретичним аналізом наведених категорій. Другою складовою наукознавчої основи слід визначити історіографічний аналіз досліджуваної наукової проблеми.

Історіографічна компонента охоплює праці вітчизняних та іноземних науковців кількох блоків. Зокрема, це загальні праці історичного, релігійного, пропагандистського контексту, що присвячені діяльності релігійних організацій, формуванню новітніх релігійних організацій, другі – юридичні дослідження правового статусу релігійних організацій та взаємозв'язку

релігійних утворень та держави в сучасній Україні, треті – праці, що стосуються змісту правових та адміністративно-правових гарантій як правового явища та винятково адміністративно-правові дослідження процесу гарантування державою діяльності релігійних організацій.

Зокрема до першого блоку історіографічної компоненти наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід віднести праці, що стосуються різних історичних етапів функціонування церкви та різних релігійних організацій на території сучасної України, історичної ролі церкви в житті держави та гарантованості правового статусу релігійних організацій державою у різні історичні періоди, закріплення в законодавстві правового статусу релігійних організацій, історичної зумовленості сучасного законодавства в сфері діяльності релігійних організацій, прийняття правових норм та їхню змістовну зміну.

Серед таких праць вагоме значення мають дисертації та монографічні праці, присвячені історичному становленню релігійних організацій, їхньому становищу у державі у різні історичні періоди, що відображають з одного боку зміну ролі релігійних організацій у суспільстві та державі, роль церкви в становленні державності, громадянського суспільства, вклад церкви в національно-релігійне життя українського суспільства, а з іншого – те, як еволюціонувала наукова думка представників вітчизняної та іноземної науки, релігієзнавства.

Серед вагомих – праці відомих юристів, теологів, філософів щодо ролі релігійних організацій в становленні держави та ролі держави щодо таких організацій.

В цьому аспекті слід згадати про доробок релігієзнавчої думки українського національно-культурного відродження початку ХХ ст.

Елементом духовно-культурного відродження на початку ХХ ст., як зазначає Н. Семергей, був розвиток релігієзнавчої думки. Релігійна тематика досліджень набула не аби якого поширення, а теми досліджень стосувалися

змісту та особливостей релігії, християнських та нехристиянських доктрин, ролі релігії у соціальному, культурному та політичному житті суспільства, розуміння церкви як однієї з форм релігійної організації, змісту терміна «національна церква». Внаслідок проведення наукових розвідок щодо змісту релігієзнавчих ідей, доктрин, філософських тверджень та інтерпретацій релігійних категорій сформувалися історичні, релігієзнавчі та культурологічні рівні вивчення вітчизняної релігієзнавчої думки ХХ ст. [46, с. 157].

Серед визначних – зміст яких є важливим вкладом у розвиток вітчизняної релігієзнавчої думки, є наукові доробки М. Грушевського, М. Шептицького, В. Липинського, О. Лотоцького, І. Огієнка, А. Річинського, М. Шаповала [47; 48, с. 69-75; 49, с. 193-197; 50, с. 458-508; 51; 52].

М. Грушевський, висвітлюючи зміст українського християнства, наголошував на інтеграції в ньому елементів магічно-натуралістичної, християнської і нехристиянської релігій [53, с. 7], він наполягав на наявності непомітних людським органам чуттям, містичних, надприродних зв'язків [54, с. 68].

М. Грушевський у своїх працях торкнувся цілої низки релігійних питань, серед яких релігійний світогляд [55, с. 317], світоглядно-моральна суть релігії [56, с. 317], роль християнства у державотворчих процесах як універсальної цінності та основи для вищих культурних проявів людства [57, с. 26–27].

Саме Л. Кондратиком було зауважено, що домінуючою в працях М. Грушевського є думка, що суспільство перетворюється на соціальну опору церкви, певну «православну суспільність», «православне громадянство», що безпосередньо впливає на способи організації церкви [57, с. 24].

Питання релігії в своїх працях піднімав філософ і мислитель Г. Костельник, який переконував, що фундаментом віри є здебільшого глибинні, як правило, фанатичні переконання. Автор переконував, що для людини навіть почуття патріотизму та любові до батьківщини є другорядними у порівнянні з релігійними переконаннями. Саме через релігію передається самотність

людини, її глибинна суть та усвідомлення себе в суспільстві [58].

Слід згадати й публікації радянського періоду, що відображають сприйняття релігії як певного рудимента розвитку суспільства, того, що гальмує розвиток держави та суспільства. У науковому аспекті вивчення досвіду відносин держави та церкви в радянський період ХХ століття зумовлено тим, що в літературі радянського періоду панували поверхові й догматичні погляди [59, с. 3]. Серед таких публікації М. Шахновича. [60], М. Маторіна [61], Е. Ярославського [62] та інших [63].

Публікувалися антирелігійні збірки з уривками творів українських та зарубіжних літераторів, видання з антирелігійними висловлюваннями відомих вчених та праці загального плану, спрямовані проти церкви, розраховані на масового читача [64, с. 11].

Також цей блок історіографічної компоненти охоплює праці, що стосуються загальних питань розвитку релігійних течій та релігійних трансформацій [65; 66], історичної розвитку взаємовідносин церкви та держави [67; 68; 69; 70; 71; 72; 73; 74], тенденцій та специфіки розвитку новітніх релігійних організацій в Україні [75; 76].

Зокрема, Д. Миронович намагався виокремити закономірності трансформації релігійної сфери в нашій державі, визначити специфіку їхнього прояву. Автор переконливо стверджує, що для релігійної сфери нашої держави та інших країн впродовж останнього часу характерне формування «вільного ринку релігій». Так прослідковується кілька пов'язаних тенденцій. Відновлюються традиційні релігійні інститути та водночас зароджуються нові релігійні цінності. У таких умовах автор стверджує, що в аспекті досліджуваних моделей церковно-державних відносин, що панують у Європі, найвдалішою для нашої держави є модель державно-конфесійних відносин, при якій Основний закон не визнає домінування певної національної релігії над усіма іншими, що наявні в державі. Це шлях уникнення необґрунтованого та шкідливого для нашого поліконфесійного суспільства протекціонізму, що

дасть змогу максимального гарантування прав усіх релігійних організацій, що функціонують державі та залучаються до церковно-державних відносин [75].

До другого блоку слід віднести юридичні дослідження, що пов'язані з релігією, з'ясуванням правового статусу релігійних організацій та взаємозв'язку релігійних утворень та держави в сучасній Україні.

Д. Вовк, визначаючи зв'язок права та релігії переконує, про те, що вплив релігії (або її елементів) на право, їх взаємодія виявляються через детермінацію правоутворення, підтримання за допомогою правових засобів юридичних приписів та правопорядку загалом, справляння впливу церкви на різні інституції публічно-владного характеру, можливість виникнення протиріч, що зумовлюються змістом правових норм і релігійних норм. Можливість подолання таких протиріч досягається через визнання пріоритетності в державі правових приписів, що сприяють формуванню нормативно визначених умов для здійснення суб'єктами релігійних правовідносин своїх прав у цій сфері та гарантування недопущення порушень що зачіпають релігійні почуття та переконання віруючих. Справляння впливу на релігію має обмежений характер та проявляється через зниження авторитарності релігійного світогляду, запобігання процесу поглинання одними віровченнями інших, регламентуванні порядку й форм втілення в життя релігійних прав, підтримання правових форм їхньої діяльності. Д. Вовк стверджує, що одним з найважливіших завдань держави й права є вирішення етнорелігійних та міжконфесійних конфліктів [77, с. 16].

Досліджуючи правовий статус релігійних організацій як юридичних осіб, Ю. Кривенко прийшла до висновку, що вони є самостійними суб'єктами правовідносин. Їхній правовий статус юридичної особи дає змогу релігійним організаціям бути залученими у господарсько-правові процеси, бути рівноправними учасниками майнових відносин [16, с. 10].

Дослідивши різні підходи до визначення поняття «релігійна організація», В. Фучеджі це поняття визначає як певний функціональний вид

добровільної, наділеної відносною самостійністю, некомерційної юридичної особи, що заснована на принципах рівності задля спільного проведення релігійних обрядів, культів та пропагування переконань релігійного характеру на підставі певних догм, ідей певного віровчення та володіє майновими правами задля забезпечення своєї діяльності [78, с. 11].

Г. Сергієнко наполягає, що в нашій державі головною засадою взаємодії держави та релігійних організацій є їх взаємне відокремлення, що якісно відрізняється від визначеної в радянській період моделі світської держави. Сучасна модель є відображенням ліберального трактування свободи релігії. Вона характеризується визначенням національним правом нейтралітетом щодо віросповідання, світогляду людей, взаємній незалежності держави та релігійних організацій, рівності останніх перед вимогами закону, гарантуванням автономії цих інституцій, що супроводжується виконання ними законодавства держави. Сучасна правова модель функціонування релігійних організацій передбачає імперативне визначення для релігійних організацій певного правового статусу, без встановлення будь-яких винятків, що передбачає уніфікацію порядку його отримання, припинення, рівних можливостей у державно-релігійних відносинах, гарантування рівного ступеня свободи прояву релігійних переконань, що узгоджується з міжнародно-правовими вимогами [14, с. 11–12].

До важливих праць цього блоку історіографічної основи слід віднести наукові роботи таких вітчизняних авторів, як М. Червенкова, що присвятила своє дослідження проблемі використання досвіду ЄСПЛ задля налагодження взаємодії держави та релігійних організацій [79], І.Рябко, що досліджував механізми взаємодії держави та церкви в Україні [80], А. Радченко, праця якої стосується правового статусу релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства [81] та інших.

Важливе значення для комплексного розуміння засобів впливу держави на різні інституції, організації, що функціонують в сучасній Україні, захисту

прав особи в державі мають праці вітчизняних вчених, зокрема Т. Гарасиміва [82], М. Корнієнка [83], Я. Лазура [83; 84], А. Селіванова [85].

Особливе значення для комплексного дослідження означених у цій дисертації питань мають праці науковців, в яких висвітлено специфіку реалізації правозахисних функцій органів публічного управління, судових органів в сучасній Україні, зокрема М. Бліхар [85], О. Користіна [86], В. Ортинського [87], А. Селіванова [88], М. Корнієнка [89], О. Стрельченко [90], А. Суббота [91].

Зміст третього блоку наукових праць стосуються правових та адміністративно-правових гарантій як правових явищ та винятково адміністративно-правових досліджень процесу гарантування державою діяльності релігійних організацій.

Таких праць є вкрай мало. Зміст правових досліджень адміністративно-правових гарантій реалізації прав особи, їх захисту та охорони практично не стосується питань функціонування релігійних організацій. Здебільшого в таких публікаціях йдеться про гарантування прав громадян засобами різних галузей права. Серед таких праць доробки вчених, що стосуються загальних питань гарантування реалізації прав і свобод [92], питань юридичних гарантій в трактуванні різних галузей права [93; 94; 95], адміністративно-правових гарантій прав фізичних осіб [96; 97; 98; 99], адміністративно-правових гарантій функціонування деяких індивідуальних та колективних суб'єктів публічно-правових відносин [100; 101; 102], окремих різновидів адміністративно-правових гарантій [103] чи інституційної визначеності адміністративно-правових обмежень в умовах гарантування прав особи [104].

При цьому важливо, що вітчизняними вченими здійснено дослідження окремих адміністративно-правових аспектів функціонування релігійних організацій. Серед таких праць слід відзначити дисертаційне дослідження І. Компанієць, що присвячене питанню адміністративно-правове регулювання свободи совісті [105], П. Мінки, що відображає різні аспекти свободи віросповідання [106], І. Пристінського, присвячене питанню правового

статусу релігійних організацій [13], М. Червенкової, що мало на меті відобразити особливості адміністративно-правового регулювання взаємовідносин держави та релігійних організацій в Україні [107] та М. Кравцової, що стосується адміністративно-правового регулювання релігійних правовідносин загалом [108].

Зокрема, як стверджує І. Пристінський, становлення нашої держави як європейської посилює важливість вирішення низки проблем державно-релігійної сфери, що є запорукою гарантування й втілення в життя правових можливостей, позбавлення їх абстрактного характеру. Власне ці проблеми загострилися впродовж останнього часу та набули як теоретичного, так і практичного змісту та стосуються правозастовної діяльності органів публічного управління, правоохоронних, судових органів, правового регулювання у державно-релігійній сфері та адміністративно-правового статусу релігійних організацій загалом. Така ситуація зумовлена низкою чинників, зокрема зниженням рівня антирелігійних настроїв, що були характерними для радянського періоду, релігійних протистоянь, що панували від початку проголошення незалежності держави, тому держава скорочує перелік заборон і обмежень щодо функціонування релігійних організацій [13].

У продовження цієї думки, слід навести перелік вичерпних сфер впливу держави, які попри загальні тенденції щодо скорочення впливу держави на релігійну сферу та встановлення партнерських відносин держави та церкви, потребують державно-владного регулювання.

Як стверджує М. Червенкова, до таких сфер належить формування та реалізація державної політики з приводу гарантування свободи совісті, захист майнових прав релігійних організацій, зокрема щодо реліквій, релігійних споруд, тощо [109].

Доповнити цей перелік слід сферами легітимізації правового статусу релігійних організацій, профілактики та припинення деліктів щодо цих організацій, сферою надання адміністративних послуг цим інституціям та

оскарження в адміністративному порядку незаконних дій, рішень, бездіяльності суб'єктів державно-владних повноважень щодо релігійних організацій.

Цілісне відображення наукознавчої основи дослідження адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій неможливе без відображення її історичної складової.

У історичній ретроспективі релігії та їхні релігійні організації пройшли шлях трансформації від суб'єктів, що були частиною державної влади, потім не визнавалися державою, аж до активних учасників соціальних, публічно-правових процесів, що відокремлені від держави, однак взаємодіють з нею на паритетних засадах.

Слід акцентувати, що із трансформацією суспільних відносин, розвитком державотворчих процесів виникають національні релігії, що відображають національні традиції, обряди, особливості культури, свідомості суспільних національних формацій.

Для ранніх національних релігій було притаманним те, що в умовах рабовласницького суспільства, вони були зорієнтовані на верхні і середні верстви населення. Особливо характерним для таких релігій був суворий політеїзм. Зокрема у релігіях стародавньої Греції, Риму відбувався тривалий перехід до монотеїзму, наприклад зароастризму, юдаїзму і формувалися засади функціонування жрецтва-духовенства з визначеною храмовою організацією [4, с. 11].

Для історії формування різних народів характерне їх духовне становлення як суспільної формації, що на певному етапі свого розвитку формує окрему релігійну систему. Задля кращої наглядності слід звернутися до окремих прикладів такого процесу. Зокрема давньогрецьку релігію формує система політеїстичних культів, що сповідували племена, народи Стародавньої Греції. Їх формування відбулося у період утворення рабовласницького суспільства. Давньоєгипетську релігію слід розглядати як політеїстичну культову систему,

що отримала свою формальну інституалізацію в період VI–IV ст. до н.е. Для давньоєгипетської релігії було характерним те, що у областях (номах) Єгипту формувалися власні пантеони і культу богів. Вони знаходили своє відображення у небесних світилах, предметах живої та неживої природи (каменях, представниках флори і фауни, тощо). Давньоіндійську релігію сформували релігійні підходи та традиції індо-аріїв, що беруть свій початок з II тис. до н.е. Вона отримала назву зороастризму чи парсизму. Така релігія сформувалася у X–VII ст. до н.е. Її поширення пов'язують зі Середньою Азією та Азербайджаном. Давньоримську релігію можна прослідкувати за стародавніми текстами, що відображені у римській міфології. Для Римської держави було характерним визнання цілого пантеону богів, яких було біля 30. При цьому визнання їх божества було на рівні усієї Римської держави та не мало якогось локального, регіонального характеру. Пріоритетом користувався культ трійці, серед яких були Юпітер, Юнона, Мінерва. Ще однією релігією, що виникла у стародавні часи став Індуїзм, сформований середині I тис. н.е. Його формування було наслідком еволюції ведичної та брахманістської традицій. Даосизм був сформованим у другій половині I тис. до н.е. Конфуціанство як морально-етичне вчення та релігійно-філософська течія були панівними у Китаї [15, с. 44–45] та визнається релігією оптимістичного гуманізму. Конфуціанство донині справляє особливий вплив на стиль життя та форму соціального устрою і політичну філософію Китаю [110].

На противагу народно-національним релігіям світові релігії характеризуються значно ширшим географічним та етнічним поширенням, що поєднує територіальні об'єднання та етноси. При цьому пріоритетним для світових релігій є не взаємодія етносу чи іншої соціальної спільноти із сакральним, а людини з Богом. До класичних світових релігій відносять буддизм, християнство, іслам. Для всіх світових релігій пріоритетним є проповідування рівності всіх людей, незалежно від національностей, достатку та інших чинників перед Богом, публічність проведення ритуалів та

богослужінь. Це спонукає людей приєднуватися до таких релігій та усуває перешкоди для приєднання для представників різних соціальних, національних та інших спільнот. Проте не слід заперечувати наявність все ж таки певних етнічних особливостей певних релігій, що отримані в силу трансформації історичних і культурних умов, в яких вони існували. Цікавою є запропонована Максом Вебером у першій половині ХХ ст. класифікація релігій. Визначальним критерієм для їхньої класифікації стали три релігійних типи, зокрема конфуціансько-даоський, індуїстсько-буддистський, іудео-християнсько-ісламський. Першому характерна орієнтація на пристосування до наявного світового порядку та прагнення досягнути ідеального порядку. Другий тип вирізняється втечею від світу. Він характеризується пропагуванням звільнення людини від матеріальних чинників її життя, потребою перебування у нірвані, що характерно для буддизму, чи єднання душі та божественного начала, про що проповідується в індуїзмі. Домінуючою ідеєю усіх типів релігій є розуміння потреби перетворення світу на духовних началах. Лише через таке перетворення світу та людини можливий порятунок. Тобто для іудаїзму, християнства та ісламу, на думку Макса Вебера, характерна орієнтація на духовне перетворення [111, с. 761].

Низка вітчизняних вчених наголошувала на трансформаційних змінах протягом останнього століття в діяльності релігійних організацій на території України.

Шлях релігійних трансформацій, який пройшла наша держава, здебільшого, пов'язаний зі зміною державного устрою держави, державно-ідеологічними змінами та пріоритетами, що виникали у окремих історичних періодах.

Деякими вітчизняними вченими доволі детально проаналізовано різні релігійні трансформації в радянський період.

Норми перших радянських конституцій не були категоричними щодо заборони функціонування релігійних організацій. Конституція СРСР 1924 р.

містила посилення на право релігійного визнання, проте її прийняття започаткувало укорінення антирелігійної пропаганди, що згодом отримала державно-організований характер [112, с. 419–430]. Конституцією УРСР 1929 р. проголошувалося відокремлення церкви від держави, школи, гарантованість права релігійного визнання та антирелігійної пропаганди [113].

Такого ж антирелігійного спрямування набули й Адміністративний кодекс УРСР, Постанові РНК УРСР «Про насадження законодавчої практики УРСР і РСФРР в питанні відокремлення церкви від держави» 1920 р. та Положенні Народного комісаріату внутрішніх справ «Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культу» 1929 р. [114, с. 348–353].

Вони позбавили права релігійні громади набувати статусу юридичної особи. Такі зміни створили безліч перешкод у захисті прав релігійних організацій, вирішенні питань організації їх функціонування, майнових питань. Зокрема цивільно-правове оформлення майна релігійної громади здійснювалося окремими членами цих релігійних громад. Вони підписували договори від імені цих інституцій, оскільки останні були позбавлені права здійснювати юридично значущу діяльність [115, с. 98].

В. Войналович стверджує, що втілення релігійної політики радянського періоду відбувалося за сприяння спеціальних органів у сфері духовного життя, що були наділені широкими контрольними та наглядовими функціями. Зокрема такою була Рада у справах Руської православної церкви (РСРПЦ) та Рада у справах релігійних культів (РСРК), сформовані на підставі постанов союзного уряду від 14 вересня 1943 р. та 19 травня 1944 р. Цими органами виконувалися функції посередників між органами влади та релігійними організаціями. Вони не володіли колом виконавчих повноважень щодо релігійних формувань [74, с. 15–16].

Дуже слушно періодизацію таких змін у своїй роботі представила В. Каталінська. Вона зазначила, що у 1943 – 1948 рр. державно-церковні

стосунки загалом розвивалися у конструктивному напрямі. На функціонування релігійних організацій значний вплив справила функціонуюча у цей час Рада у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР. Цим органом була проведена доволі плідна робота щодо формування умов для нормального функціонування релігійних об'єднань. Рада наполягала на неприпустимості втручання у функціонування церковних парафій. Нею проголошувалася політика невтручання у діяльність духовенства та неможливість адміністративного впливу на релігійну сферу. Проте впродовж 1948 – 1954 рр. державно-церковні відносини погіршилися. Проголошені Радою підходи були визнані шкідливими для суспільства і партії [59, с. 14–15].

Зміст інструктивних документів РСРПЦ і РСРК дав змогу вітчизняним науковцям стверджувати про поступове розширення наприкінці 1940 – початку 1950-х років контролюючого та наглядового впливу держави щодо релігійних організацій, що супроводжувалося антирелігійною спрямованістю політики держави. Фактично контролюючі органи, що виконували перевірку дотримання законодавства про культу, перетворювалися на переслідувачів релігійних організацій, пропагували зневагу до будь-якого прояву релігійного життя.

Такі зміни продовжилися й у кінці 1950 – першій половині 1960-х років. В. Войналович стверджує, що керівними у діяльності РСРПЦ і РСРК стали партійні директиви, які стали рупором подальшого антирелігійного наступу. У продовження цих тенденцій відбулися зміни у організаційній структурі згаданих Рад, кадрові зміни у їхньому складі, щ передбачали неофіційне залучення представників спецслужб, правоохоронних структур. Держава через свої органи, до володіли заходами державного примусу здійснювала постійний контроль та обмеження діяльності релігійних об'єднань, служителів культу, проведенням релігійних церемоній та змістом інформації, що доносилися до населення. Система та сфера діяльності релігійних інституцій постійно скорочувалася [74, с. 15–16].

Початок 40-х років супроводжувався також постійним скороченням

релігійних утворень. Так, починаючи з 1949 р. значно скоротилася кількість релігійних парафій. Ж. Канталінська наводить приклад, що у цей період у Кримській і Сімферопольській єпархії зменшилася кількість зареєстрованих церков і молитовних будинків від 58 (1948 р.) до 48 (1954 р.) [59, с. 14–15].

Вченими наголошується, що зв'язок держави та релігійних організацій в цей період базувався на пропагуванні антирелігійних ідей, а акцент партійної роботи стосувався насадження атеїстичної свідомості, формування негативного ставлення населення до церкви та релігії. Саме в цей період відбулося підпорядкування державної церковної політики партійній, спрямованій на формування атеїстичної свідомості. Попри це держава значно обмежила матеріально-фінансову основу діяльності релігійних організацій, під її тиском визначалася вартість предметів релігійних культів та обрядів, чим завдавала збитків цим інституціям [59, с. 14–15].

Здобуття Україною незалежності винесло на перший план інші тенденції в діяльності релігійних організацій. Зокрема релігійному буму 1990-х рр. було характерне різке збільшення кількості релігійних організацій. Збільшувалася кількість нетрадиційних для України культів, релігійних інституцій, що сприяло негативному впливу на організації, що представляли традиційні релігії. Сьогодні система релігійних організацій нашої держави різноманітна. Функціонують різні релігійні рухи, культи, організації. Багато з них функціонує без державної реєстрації, що ускладнює їх статистичний облік. Серед новітніх релігійних рухів, що є в нашій державі, слід відмітити такі, як свідки Єгови, сайєнтологія, «Хайдакхан Самадж», Рідна Українська Національна Віра, церква «Нове покоління», місії «Євреї за Ісуса», тощо [116, с. 9].

Сьогодні українське православ'я репрезентують Православна церква України (ПЦУ), що створена на об'єднавчому соборі в Києві 15 грудня 2018 року та Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). В об'єднавчому соборі 15 грудня 2018 року взяли участь Українська православна церква Київського патріархату та Українська автокефальна

православна церква. Главою Православної церкви України обрано митрополита Епіфанія [117].

У лютому 2017 року в ході зустрічі предстоятеля УПЦ КП патріарха Філарета та Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України було обговорено роль духовенства Київського патріархату у процесі розвитку української державності, залучення їх до подолання зовнішніх викликів щодо нашої держави. При цьому особливу увагу було приділено питанню налагодження співпраці держави з релігійними організаціями. За результатами зустрічі було започатковано курс на організацію переговорів УПЦ КП та Вселенської патріархії щодо надання автокефалії українському православ'ю.

У березні 2017 року представники нашої держави прибули у Стамбул задля налагодження діалогу з Вселенським патріархом Варфоломієм та отримання підтримки щодо процесу об'єднання православ'я в Україні.

У травні 2017 року Прем'єр-міністр України В. Гройсмана зустрівся з Єрусалимським патріархом Теофілом III задля налагодження процесу міжцерковного діалогу в нашій державі.

Верховна Рада України 19 квітня 2018 року підтримала постанову, що була висловлена на підтримку звернення Президента України до Вселенського патріарха щодо отримання томосу на автокефалію православної церкви в Україні [109].

Українська православна церква Київського патріархату на той момент налічувала 2900 парафій, Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) – 1040 парафій. Натомість Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) налічує біля 9200 парафій.

Також активно в Україні діє Українська Греко-Католицька церква. Вона є однією з найбільших католицьких церков східного обряду (понад 5,5 млн. віруючих). Формування Греко-Католицької церкви пов'язане з проголошенням Берестейської унії в 1596 році, проте перша спроба церковної

унії стосувалася ще часів Данила Галицького. Ідея створення була визначена зовнішніми політичними чинниками і, водночас, прагненням населення до налагодження церковної єдності. В ті часи православні віруючі, що становили населення Речі Посполитої й Угорщини переслідувалися та утискалися в правах представниками домінуючого римо-католицизму. Тому в їх середовищі визріла ідея щодо зрівняння прав представників римського та грецького обрядів перед Ватиканом. Більшість парафіяльних утворень розміщувалися у таких областях, як Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська. Проте сьогодні діяльність Греко-Католицької церкви далеко вийшла за межі цих областей, де греко-католицизм історично зародився. Сьогодні доволі відчутним є поширення греко-католицизму у Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській та інших областях. УГКЦ має понад 20 періодичних видань, діють видавництва під назвами «Свічачо», «Нова зоря», «Місіонер», видається дитячий журнал «Зернятко». Українська Греко-Католицька церква координує діяльність низки духовних закладів вищої освіти, зокрема Львівська Греко-Католицька духовна семінарія Святого Духа, створена ще у 1783 р. Йосифом II [15, с. 132–137].

Римо-Католицька церква – друга за чисельністю парафій Католицька Церква в Україні. Ця церква об'єднує віруючих католиків латинського обряду. Під впливом протистояння Візантійської та Римської Церков католицизм зазнавав значних утисків, починаючи з XVIII ст. на території України, що тривалий час входила до складу Російської імперії. Утисків зазнавали всі представники католицького кліру, особливо уніати.

Період з 1772 до 1795 років характеризувався трьома поділами Речі Посполитої. Як наслідок, це позначилося на релігійних відносинах та устрої того часу. У Львівську архидієцезію було включено Луцьку, Холмську та Кам'янецьку дієцезії. Було створено багато монастирів, особливо слід відзначити розвиток чернечого життя впродовж XIX ст.

Діяльність РКЦ спрямована на активний розвиток церковної мережі.

Основним завданням було визначено відновлення церковної мережі на рівні періоду найбільшого розквіту католицизму в нашій державі, тобто XVII–XVIII ст. У структурі РКЦ на правах автономії діє структура РКЦ у Закарпатті, функціонують Київський духовний коледж, Київський український римсько-католицький університет, Кам'янець-Подільська духовна семінарія [15, с. 132–137].

У жовтні 2017 року було офіційно зареєстровано Духовне управління мусульман Автономної Республіки Крим. Завданням цього управління є координація зусиль релігійних громад мусульман, що включають, як правило, кримських татар, які були змушені залишити Республіку Крим через її анексію Російською Федерацією [109].

Консолідовані наукові знання, репрезентовані в наукознавчій основі діяльності релігійних організацій в Україні щодо досліджуваної проблеми є основою для уникнення правових помилок минулого, подолання сучасних проблем у досліджуваній сфері, при визначенні пріоритетів розвитку правового регулювання в сфері діяльності релігійних організацій та формування напрямів розвитку сучасних гарантій їх діяльності.

1.2 Методологія дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні

Як відомо, тепер однією з найбільш важливих і складних проблем науки в постнекласичній фазі свого розвитку, і адміністративного права зокрема, є проблеми наукової методології правознавства, що стосуються різних аспектів пізнавального процесу, послідовно стимулює пошук учених у різних галузях знань.

Характеризуючи стан розвитку методології юридичної науки, слід звернути увагу на слушні застереження М. Кельмана, який наголошує на тому, що розробка методології сучасного правознавства поступово відходить від часів методологічної кризи, властивої посттоталітарному суспільству,

ознаками якої є підміна наукових методів політичними гаслами та ідеологемами, що перешкоджало розвитку правової науки в умовах світоглядного плюралізму. Важливим завданням сучасної юридичної науки вчений вважає подолання цієї кризи і розробку системного і логічного вчення про методологію. Отже, методологія правознавства перебуває в активному наполегливому пошуку нових засобів пізнання, не ігноруючи й такими широкодоступними, активно використовуваними, нерідко основними, але перш за все, так би мовити, «такими підручними засобами» як метод [118, с. 31–35].

М. Кельман застерігає, що тривалий період у вітчизняній правовій науці використовувалися дослідницькі підходи до наукового аналізу державних і юридичних явищ та процесів, що ґрунтувалися лише на принципах марксистсько – ленінської філософії. У радянському праві цілковито панував метод пізнання, який базувався виключно на класових оцінках суспільних явищ, коли визнавалися тільки ідеологізовані характеристики того, що діялося у соціальній сфері. Зміст класового підходу проявлявся насамперед в ідеологічній нетерпимості і закритості [118, с. 31–35].

Завжди багатозначне суспільно-політичне знання штучно ділилося на «наше» і «не наше», причому останнє незмінно оголошувалося хибним. Таке викривлення загальнометодологічних установок створювало виключно суб'єктивну ціннісну орієнтацію при поясненні сутності і причин суспільних явищ. Заідеологізоване уявлення про державу як «машину гноблення» повністю витиснуло з наукового розуміння таке призначення публічної влади як бути інструментом подолання протиріч у суспільстві і сприяти стабілізації соціальних взаємозв'язків [118, с. 31–35].

Результатом такого ставлення до наукового знання була, як правило, повна втрата ученими-догматиками відчуття реальності. У кращому випадку вони потрапляли у полон банального схематизму псевдонаукової діяльності, тривіальне нерозуміння загальнотеоретичних положень про наявність

чисельних різноманітних взаємозв'язків явищ соціальної сфери і незмінних глибоких суперечностей суспільного розвитку зв'язку.

Сьогодні у повнозначному розумінні методологія – це наука і мистецтво уможливлення досконалого мислення та ефективної діяльності в усіх сферах суспільного життя. Її практика або зосереджується довкола таких базових форм, як методологічний аналіз, методологічна рефлексія, методологічне розуміння, методологічне мислення, або ж акумулюється у складноінтегрованих формах, серед яких найбільш освоєними є методологічна робота, миследіяльність та професійне методологування [118, с. 31–35].

Останні своїм вітакультурним утвердженням не стільки раціоналізують діяльність, щонайперше – пізнавальну, дослідницьку, освітню чи управлінську, відповідно до наявних норм і приписів, скільки спрямовані на вироблення нових методологічних засобів постановки і розв'язання складних проблем цивілізаційного повсякдення. Ось чому в розвитку сучасної методології і теорії пізнання все більше місця займають питання, пов'язані із виявленням динаміки пізнавальних проблем, культурно історичної природи пізнавальних засобів, мінливості категорій і понять, із формуванням нових пізнавальних настановлень [118, с. 31–35]. Більше того, тут треба вказати на тенденцію зміни культурного статусу самої методології: від загальних норм, правил і схем діяльності вона переходить до формулювання і пояснення людських проблем у найширшому форматі їх глибинного осмислення та критичної рефлексії.

Нові методи дослідження все частіше стають предметом наукових досліджень та апробації сучасних вітчизняних вчених [119, с. 5–9].

Методологування – надскладна та багатопредметна миследіяльність, котра, процесно формулюючи і розв'язуючи системні проблеми, рефлексивно охоплює всі типи мислення, займається розробкою нових схем мислення, діяльності, миследіяння та здійснює розвиткову проблематизацію ситуацій і забезпечує їх розв'язання шляхом створення й удосконалення засобів спільної

діяльності, нарешті вона пов'язана з розширенням функціональних меж свідомості, для чого продукуються спеціальні засоби [118, с. 45].

Професійне методологування постає і як методологізація усіх можливих сфер діяльності, і як удосконалення колективної та індивідуальної мислєдіяльності науковців, управлінців, практиків, і як обґрунтування евристичності та об'єктивності наукової теорії, і як чинник семіотичної повноти системи певної культури та соціальних оргформ її трансляції.

Великий масив опублікованих матеріалів, про частину з яких йшлося у підрозділі 1.1. «Наукознавча основа дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні», розкриває основні етапи становлення і розвитку адміністративно-правових гарантій релігійних організацій в Україні. Зафіксована й описана солідна множина фактів і подій, що потребують концептуального й теоретичного осмислення, узагальнення, аналітичного сприйняття та певного інкорпорування у канву сучасних правових реалій. Для успішної реалізації таких намірів не обійтися без вдумливого і ретельного використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, дослідницьких підходів, прийомів і засобів, що становить певною мірою предмет вивчення науки методології.

Перед тим, як зосередитися на методологічних питаннях, наближених до предмета дослідження, очевидно доцільно з'ясувати важливість врахування загальнотеоретичних методологічних положень в осягненні, аналітичному сприйнятті, інтерпретації умов, процесів і явищ у їх діалектичному поступі. Отже, йдеться насамперед про те, якою мірою і наскільки глибоко й багатоаспектно дослідження, пізнання і вивчення наукознавчої основи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні вкладається у «прокрустове ложе» загальнонаукової методології.

У найширшому розумінні метод – шлях до досягнення мети, адже будь-яке дослідження спрямоване на пошук істини про конкретне явище. Оскільки істина в мудрості, то, як вважав видатний французький філософ і вчений Рене

Декарт (1596-1650), «краще зовсім не думати про відшукування будь-яких істин, ніж робити це без жодного методу», у цьому зв'язку нам на допомогу приходить методологія. насамперед у дослідженні правової реальності явищ, при цьому спираючись на досягнення науки, зокрема таких її галузей; як юриспруденція та соціальна філософія. І далі наголошував, що «істину можна збагнути безпосередньо розумом, властивою йому інтуїцією, правильність же істини підтверджується не практикою і досвідом, а ясністю і чіткістю наших понять» [120, с. 111–114].

Методологія дослідження адміністративно-правових явищ (джерельна база, структура та вихідні засади) значною мірою базується на діалектичних підходах до їх розуміння й пояснення. У цьому напрямку спрямовані окремі аспекти цієї методології загалом, а зокрема – у межах теорії права. То ж коротко про можливість використання загальної методології юридичної науки, а далі методологічного інструментарію спеціальної методології дослідження права.

Як з'ясовано, методологія дослідження охоплює як методологію юридичної науки, так і (окремо чи у межах першої) спеціальну філософсько-правову методологію, спрямовану на осмислення права як явища.

Традиційно «методологію юридичної науки» (у вузькому розумінні) визначають, як систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ.

Також визначається методологія права, що розуміється як «ні що інше, як загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання і вчення про них, загально – і спеціально-наукові поняття і методи), вироблені всіма суспільними науками, у тому числі і комплексом юридичних наук, що застосовуються у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення» [121, с. 32–44]. Методологія, за професором Д. Керімовим, визначається як система принципів і способів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему [121, с. 39].

Доводиться констатувати, що досі нема однозначного, цілісного і несуперечливого визначення понять «метод», «методологія», «методика» і похідних від них. Так, одні науковці під методологією всякої науки розуміють її філософську, світоглядну сторону; інші – ототожнюють методологію з діалектикою, з історичним матеріалізмом, із загальнотеоретичними проблемами будь-якої науки; треті вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, що виходить за межі філософського аналізу (яка не співпадає з філософією) і являє собою вчення, науку про метод і методики; четверті – заперечують за методологією статус самостійної науки і розглядають її як систему принципів, методів і логічних прийомів наукового пізнання.

За аналогією, на основі цього визначення, загальноприйнятих методологічних положень (зокрема, з доповненням до системи методології принципів), методологія дослідження адміністративно-правових гарантій може бути визначена як система принципів, підходів, методів і способів наукового дослідження, а також теоретичні засади їх використання. За традиційною класифікацією основою методології дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні у межах юридичної науки є наступні методи: «способи відображення і відтворення у мисленні досліджуваного предмету», «зумовлені певним дослідницьким підходом процедури інтерпретації досліджуваного явища» [122, с. 3–11]; «загальні методи мислення (притаманні як теоретичному пізнанню, так і практичній діяльності)»; «філософсько-світоглядні підходи (або філософські методи)»; «загальнонаукові методи (використовуються усіма науками, поділяються на теоретичні та емпіричні)»; «конкретно-наукові (групові) методи (застосовуються окремими групами наук)»; та спеціальні методи (використання обмежене окремою наукою). Цю класифікацію називають «вертикальною» структурою методів. Оскільки останнім випробуванням будь-якого методу повинні бути його практичні результати, як

вважав (К. Поппер), то деталізувати їх слід у нашому дослідженні [122, с. 3–11].

Усі загальні методи поєднуються з аналізом методології вивчення нашого предмета дослідження, певною мірою орієнтуючись на концептуальну позицію відомої вітчизняної вченої О. Скакун, яка вважає, що методологія вивчення будь-якого правового явища має охоплювати не лише методи, за допомогою яких розкривається сутність явища, а також і методіку його реалізації [123, с. 9–11]. У сучасній теорії права методологія розуміється як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з огляду на його загальні форми, можливості пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження [123, с. 25]. За своєю сутністю поняття «методологія» становить комплекс способів, логічних прийомів та принципів пізнання закономірностей. Методологію як вчення, цілісну теорію з поняттями й категоріями, світогляд, через призму яких і здійснюється пізнання з допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування – методикою розглядає М. Костицький. У цьому визначенні вчений наводить співвідношення понять «метод», «методика», «методологія», правильне розуміння яких необхідне для розкриття окресленої проблеми. [122, с. 5–9].

Отже, в основу характеристики методології дослідження проблем особливостей розвитку і функціонування адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні покладено обґрунтовану систему методів пізнання цього феномена. Обираючи методи наукового дослідження слід виходити з принципів моментів вчення про методологію правознавства, на які звертають увагу проф. С. Гусарєв, М. Кельман, зокрема з того, що вона ґрунтується на діяльнісному підході, не обмежується аналізом лише раціонально обраних, усвідомлених наукових засобів та, виходячи за межі наукового правового пізнання, обіймає мислєдіяльнісно увесь соціокультурний світ права у його багатоманітності [118, с. 39]. Очевидно,

розкривати методологію наукових досліджень слід шляхом аналізу наукових підходів, окремих методів, які дозволяють визначити найбільш суттєві характеристики гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, виокремити структурні елементи, умови і особливості, джерела та характерні риси їх правового статусу, специфіку взаємоузгодженості їх спільної діяльності.

Науково-методологічною основою дослідження є аналіз структури, правосуб'єктності, прав та обов'язків гарантій діяльності релігійних організацій в Україні в загальному контексті; реконструкція системи, суб'єктів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні та формування напрямів їх удосконалення. Для цього використовувалися загальнотеоретичні методи, про які йшлося вище.

Загалом в основу покладено концептуальний аналіз адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, теоретичних напрацювань, здійснених багатьма відомими представниками вітчизняної науки. Серед дослідників взаємодії релігійних організацій та держави, впливу права на їх діяльність слід відмітити таких вітчизняних авторів, як В. Борисова, Д. Вовк, А. Ковбан, Ю. Кривенко, О. Лаврик, Х. Манжалій, О. Мельничук, Д. Миронович, В. Піддубна, А. Радченко, І. Рябко, Г. Сергієнко, М. Червенкова, В. Фучеджі.

Вони розглядали основоположні проблеми структури, статусу, системи, суб'єктів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в суспільстві, та напрями їх удосконалення, а також аналізували адміністративно-церковні відносини. Запозичення досвіду використання у них системного підходу допомогло визначити постановку наукових завдань та їх послідовне розв'язання.

З метою отримання найбільш достовірних наукових результатів дослідження слід застосовувати комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечить єдність гносеологічного, соціально-філософського та міжнародно-правового аналізу

особливостей системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Проте з деякою обережністю слід використовувати, наприклад, матеріалістичний або ідеалістичний підходи.

Ідеалістичний підхід отримував розвиток у правовому ідеалізмі, цінному для методологічного аналізу статусу релігійних організацій в Україні. У цьому контексті позитивну роль відіграло звернення до правового ідеалізму як одного з ефективних «філософсько-правових підходів до онтологічного, гносеологічного, аксіологічного, деонтологічного та праксіологічного обґрунтування природи, форм вияву та призначення права у суспільстві та державі, може розглядати природу адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій як об'єктивне або суб'єктивне існування ідеального, духовного, розумного та морального начал.

Примат духовно-ідеальних, раціональних, інтуїтивних та ірраціонально трансцендентних джерел для цілей інтерпретації означає, що право має характерні риси та особливість правового регулювання суспільних відносин.

Ідеалістичний підхід, утілений за допомогою правового ідеалізму, може стати основою критики поглядів, викладених із позицій матеріалістичного підходу. При цьому виникає конкуренція поглядів, що породжує дискурс, який виявляє певні істотні діалектичні ознаки самого феномена гарантій. Водночас, матеріалістичний підхід доцільний для критики надмірної ідеалізації їх державності. Іншими словами, виникає запитання, чи можна вважати появу адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні особливою з огляду на становлення, розвиток та функціонування. Поєднання матеріалістичного та ідеалістичного підходів забезпечує можливість всебічного дослідження цього явища.

Коли йдеться про наукову методологію, якою слід послуговуватися, то важливо з'ясувати сутність її основ, що обумовлюються певними принципами. До них належать «принципи універсального взаємозв'язку, діалектичного протиріччя, єдності якісного і кількісного, діалектичного заперечення та

відбиття». Принцип всезагального (універсального) взаємозв'язку, який «потребує повного всебічного обліку зв'язків залежностей об'єкта», щоб уникнути однобічності має за мету забезпечити врахування всіх суттєвих аспектів і зв'язків явища. Так, дослідження слід пов'язувати із нормами й приписами канонічного права, конституційного, адміністративного законодавства тощо. Може виникати діалектичне протиріччя (суперечність), що є «внутрішнім самозапереченням, яке передбачає одночасну єдність та антагонізм елементів і характеристик предметів або явищ» [124, с. 618–619; 125, с. 17-18].

Принцип єдності якості та кількості, або якісного і кількісного підходів означає, що «взаємозалежність цих категорій визначається самою діалектичною природою буття, забезпечуючи розмаїття явищ: нагромадження кількісних змін призводить до виникнення нової якості. Категорія якість виражає притаманну речам специфічну визначеність, а кількість є відношенням якісно тотожних речей як дискретних одиниць певної множини. Обидва поняття є ступенями загального процесу пізнання, вихідним пунктом системи категорій. Якість і кількість діалектично тотожні: кількість є фактором, що зумовлює якість. Застосування цього принципу у нашому дослідженні доцільне з огляду на те, що він поглиблює й певним чином розширює можливості пізнання і розглядається як філософсько-правова категорія» [124, с. 45–49].

Крім того, науковість дослідження, забезпечувана застосуванням загальнонаукових методів, зумовлює необхідність виявлення об'єктивних соціальних, у тому числі й адміністративно-правових, закономірностей розвитку та можливостей пізнання правового явища, здобуття істинних знань про нього. Наприклад, метод сходження від абстрактного до конкретного (і навпаки) використовується в частині аналізу сутності системи гарантій діяльності релігійних організацій як абстрактного поняття в його співвідношенні з конкретними його проявами. А от системно-структурний

метод доцільно застосовувати, коли йдеться про складові такого явища, як гарантії, а функціональний метод – для визначення мети та завдань конкретних суб'єктів системи гарантій.

У пошуково-пізнавальному арсеналі, яким володіє сучасна юридична методологія, є ще низка методів і підходів, використання яких дозволяє досягти якнайкращої реалізації дослідницької мети. Серед цих засобів особливе місце займає конкретно-історичний метод, який допомагає вивчити специфіку адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій та виявити динаміку таких процесів. Доповнюються ці пошукові результати за рахунок застосування загальнонаукових підходів – дескриптивного, атрибутивного та ін. Дескриптивний (описовий) підхід полягає у виокремленні й описі тих рис, які вирізняють гарантії з-поміж інших. Атрибутивний підхід акцентує увагу на виокремленні визначальних рис системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні (певного атрибуту, наприклад, органи публічного управління, судові органи як суб'єкти гарантування).

Конкретно-історичний метод характерний тим, що початком дослідження встановлюється момент виникнення аналізованого явища, і розвідка здійснюється у тому ж порядку, в якому відбувався історичний розвиток цього явища, від найпростіших форм гарантій до сучасного стану, надскладного і найрозвиненішого. Для адміністративного права такий метод дав позитивні результати.

Спеціально-юридичний метод (опис системи, суб'єктів, напрямів удосконалення адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій за допомогою юридичної термінології) уможливорює опис феномену гарантій діяльності як правового явища.

Спеціальні методи, які зазвичай прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки, доцільно використовувати й у нашому випадку. Наприклад, для з'ясування особливостей гарантій, тлумачення канонічних норм.

Результати застосування спеціальних прийомів узагальнення судової практики є запорукою виявлення міри досягнення мети правосуддя у державі.

Перелік загальноприйнятих загальних методів юридичної науки, які традиційно використовуються у правових дослідженнях, не є вичерпними. У науково методичній літературі наводяться й інші методи, які доцільно застосовувати й в адміністративно-правових дослідженнях. Зокрема, в основу нашого дослідження покладено інтегративний методологічний підхід унаслідок чого проаналізовано адміністративно-правове становлення і розвиток статусу, системи гарантій діяльності як окремого явища права. Вагомі складові інтегративного підходу – концептуальні підходи, кожен з котрих презентує державознавство та правознавство. Характерний для державознавства інституційний підхід, а для правознавства – юридичний.

Саме вони виявились системоутворювальними для низки методів, використаних у нашому дослідженні. Тому акцентовано увагу на обранні оптимального підходу, а їх методологічна наука пропонує багато. Підхід як, методологічна категорія, більш загальна за метод, виробляється до проблеми на основі певних теоретичних тез, припущень чи понять із метою пошуку оптимального метода шляхом парадигмального варіювання у межах певного підходу. Парадигма – це спосіб бачення «одна з найважливіших соціально-психологічних характеристик суб'єкта наукової діяльності з огляду його приналежності до наукового співтовариства» [125, с. 13–20].

Порівняльний підхід, наголошує проф. Ю. Оборотов обирають залежно від проблеми, апробуючи певні методи, пошуком оптимального варіанта. Ядром підходу є певні теоретичні тези, припущення чи поняття. Підхід вказує напрям спрямованості дослідження, координати початку наукового пошуку. У цьому контексті слід покладатися на принцип історизму для характеристики загального стану гарантій діяльності релігійних організацій на різних етапах історичного розвитку, відстежуючи його діалектику [126, с. 34–35].

Діалектичний метод – для аналізу категоріальних переходів «належне-суще», «сутність-існування», «абстрактне-конкретне», інших аспектів досліджуваної проблеми; розгляд смислів правосуддя в їх єдності та суперечності; вияв внутрішньо-та зовнішньо-системних взаємозв'язків і залежностей у чинному механізмі реалізації судової влади; встановлення відмінних та загальних ознак таких категорій, як «судочинство», «правосуддя», «самосуд» тощо.

Підсумувавши сказане, слід констатувати, що з огляду на багатоманіття наукознавчих проблем адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, потребу аналізу та наукової інтерпретації цілої низки правових категорій, неоднозначний контекст наукових досліджень та висновків щодо окреслених в дисертації проблем, методологія дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій становити повинна бути представлена широким комплексом методів, прийомів, підходів до наукового пізнання окресленої проблеми.

Методологічну основу роботи становить комплексне використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю змісту, особливостей, видів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, шляхів їх удосконалення, вирішення низки проблем, що їх стосуються. Аналіз об'єкта й предмета дослідження заснований на фундаментальних засадах сучасних методологічних підходів – антропологічного, синергетичного, герменевтичного. Антропологічний підхід допоміг з'ясувати сутність і розкрити цінності, які пов'язані з адміністративно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій в Україні. Синергетичний підхід застосований в процесі аналізу взаємодії усіх складових адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій. Герменевтичний підхід – дав можливість застосувати інтерпретаційні прийоми із використанням різних способів юридичного тлумачення для аналізу змісту правових джерел, їх

осмислення, що сприяло поглибленому розумінню складових адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних об'єднань в Україні.

Важливе значення для отримання значущих висновків за змістом досліджуваної проблематики мав проблемно-хронологічний метод. Його використано для виокремлення ключових аспектів та послідовного викладу матеріалу, що структурно відображають основні аспекти теми. Він дав змогу здійснити систематизований аналіз результатів наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної науки, зокрема досліджень історичних етапів трансформації взаємин релігійних організацій та держави, інституційного становлення релігійних організацій, їхніх трансформаційних перетворень, історичної зміни чинників, що зумовлюють правовий статус релігійних організацій у нашій державі, проблем адміністративно-правового гарантування правового статусу цих інституцій, суперечностей у змісті владних правових рішень щодо релігійних організацій, що мали юридичну силу у певний історичний період.

Особливе місце в дисертації слід відвести діалектичному методу. У цьому сенсі якраз доречно нагадати, що діалектика – це вивчення суперечності у самій суті речей, коли не тільки самі явища, відокремлені одні від інших доволі умовними межами, але мінливі і скороминущі, якраз і становлять сутність цих явищ. За допомогою діалектичного методу та його категорій (загальне та особливе, необхідне і випадкове, множинність і дійсність, зміст і форма, причина і наслідок) – охарактеризовано природу прав релігійних організацій, виявлено тенденції, особливості у формуванні статусу, системи, видів суб'єктів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Саме цей метод дає змогу пізнати зміст таких категорій, як «релігія», «релігійний конфлікт», «релігійна організація», «церква», «секта» «свобода віросповідання», «свобода совісті», «державна політика в сфері свободи совісті», «свобода релігії», «конфесія», «монастир», «релігійна громада», і тих,

що закладають теоретичну основу адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій: «адміністративно-правова гарантія», «адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав».

Слід наголосити на важливості задіяння в процесі дослідження таких методів, як формальний та логічний, конкретно-історичний, порівняльно-правовий метод.

Формальний та логічний методи особливо важливі для встановлення нормативно-правових засад діяльності релігійних організацій як учасника адміністративно-правових відносин та як спосіб, за допомогою якого реальний адміністративно-правовий процес гарантій діяльності релігійних організацій відтворюється у концептуальних положеннях правового та релігійного бачення проблеми.

Потенціал конкретно-історичного методу є безцінним з огляду на потребу виявлення еволюції закономірностей становлення, розвитку адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Сучасні адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні повинні досліджуватися на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру. З огляду на це, особливого значення набуває порівняльно-правовий метод. Саме він створює фундамент для аналізу та адаптації досвіду зарубіжних країн, серед яких США, Велика Британія, Австралія, Канада з метою модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні повинна. Порівняльно-правовий метод дозволяє виявити близькість до американської моделі релігійного деномінаціоналізму та спонукає до врахування досвіду США при оновленні адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Євроінтеграційні процеси у становленні державності України є основоположними для удосконалення адміністративно-правових

гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Тому в процесі дослідження окреслених питань надзвичайно важливим є використання порівняльно-правового методу дослідження, що дозволяє дослідити правові явища, які не слугували предметом спеціальних наукових досліджень.

Порівняльно-правовий метод є запорукою вивчення, виявлення відмінностей та подібностей доктринальних та правових підстав модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі правової практики, досвіду зарубіжних країн в умовах формування правового суспільства.

Компаративний метод та документальний аналіз використовувалися для вироблення пропозицій щодо удосконалення законодавства, яке регламентує діяльність релігійних організацій.

Здійснення наукового дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні потребує залучення потенціалу системно-структурного методу – для розкриття внутрішньої організації підсистеми та способів взаємодії її елементів.

Він повинен стати неодмінною запорукою формування класифікації суб'єктів системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, визначення різновидів прав релігійних організацій. За його допомогою стає можливим окреслення нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Головним системноутворювальним елементом системи гарантування є її суб'єкти.

Потенціал цього методу є головним для проведення системно-структурної характеристики усієї системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Завдяки його використанню можна стверджувати, що ця система є складною категорією адміністративного права, представленою спеціальними адміністративно-правовими умовами, засобами і способами забезпечення

діяльності та охорони правових можливостей релігійних організацій, охоплює різні за формою реалізації, цільовою спрямованістю, правовим статусом суб'єктів їх реалізації та іншими характеристиками інструменти забезпечення втілення в життя прав релігійних організацій та їхньої адміністративно-правової охорони і захисту

Системно-структурний метод створює передумови для визначення система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні як не певного набору засобів і способів, спрямованих на реалізацію та захист прав особи, механічного поєднання складових елементів, а єдину систему з власною структурою, своєрідними взаємними зв'язками, правилами функціонування.

Метод аналізу правових актів (один із соціальних методів) використано для аналізу ухвалених у конкретні періоди законів, рішень щодо релігійних об'єднань, зокрема КУпАП, КАС України, законів України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року, Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812 та багатьох інших.

Діяльнісний метод застосовано для розкриття нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій. Сфера організації гарантування проявляється через діяльнісні засоби щодо визначення та підтримання ефективної системи суб'єктів гарантування діяльності цих інституцій, кола їхніх повноважень щодо забезпечення реалізації, охорони (захисту) прав релігійних організацій, організаційно визначеного порядку реалізації прав цих інституцій, порядку попередження та припинення адміністративних деліктів щодо релігійних організацій.

Загальні логічні прийоми (дедукції, індукції, моделювання) використано для уточнення змісту окремих понять. Застосування принципів науковості, історизму, позаконфесійності дозволило вивчати процеси і явища у динаміці

та тісному зв'язку з конкретними історичними умовами їх виникнення, формування і розвитку. Відтак, дослідження проведене без елементів конформізму і з вираженням суб'єктивного авторського погляду на поставлену проблему.

На завершення цього певною мірою поверхового огляду лише незначної частки величезного арсеналу, яким володіє вітчизняна юридична методологія, досить чітко представлена в українській юриспруденції багатьма авторитетними ученими, визнаними фахівцями із адміністративного права, загальної теорії права, історико-правових наук, філософії права (декого з них вище названо, на праці окремих зроблено послання) слід зазначити що аполітичне сприйняття й осмислення усіх вище розглянутих засадничих принципів сучасної юридичної методології її підходів, методів, засобів і використання дослідницьких прийомів сприяло подоланню цієї тематичної звуженості, ідеолого-апологетичної та конфесійної спрямованості, здійснюваного дослідження актуальної для науки адміністративного права проблематики.

1.3 Поняття та ознаки адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні

Вітчизняне законодавство певною мірою закріплює права релігійних організацій, зокрема право сповідувати релігію згідно зі своїм вільним вибором, здійснювати відправлення культової, обрядової діяльності, святкування релігійних свят, пропагувати релігійні переконання, здійснювати масові заходи, збори віруючих в релігійних цілях, організувати створення спеціальних місць з цією метою, здійснювати управління релігійними інституціями, призначати їхніх керівників без будь-яких обмежень зі сторони органів публічного управління, підприємств, установ та організацій чи громадян, видавати і розповсюджувати відповідні публікації релігійного змісту, здійснювати отримання від фізичних та юридичних осіб добровільних

фінансових пожертв, проводити комунікацію як з громадами, громадянами, фізичними та юридичними особами у релігійній сфері, комунікувати на національному та наднаціональному рівнях [127].

Водночас, будучи колективним суб'єктами адміністративного права, релігійні організації наділені всіма їх ознаками та мають аналогічні права з іншими колективними учасниками адміністративно-правових відносин.

Суб'єктивні права у публічно-правовій сфері стосуються відносин приватних осіб із державою. Вони є частиною адміністративно-правового статусу таких осіб [128, с. 52-55].

Зокрема релігійні організації наділені можливістю реалізовувати суб'єктивні права у публічно-правовій сфері (соціально-економічні права, права на участь у державному управлінні, одержання допомоги від органів публічного управління, та інші) [129]. Вони можуть створювати спеціальні інституції з благодійною та гуманітарною метою, освітні установи, отримувати правовстановлюючі документи, що засвідчують права на майно, земельні ділянки, споруди культового призначення та звертатися до органів управління задля оформлення правовстановлюючих документів, державної реєстрації їхніх майнових прав на нерухоме майно в органи публічного управління та реалізації правових можливостей у публічно-правовій сфері, у відповідному обов'язі здійснювати реалізацію своїх суб'єктивних публічних прав щодо мирних зборів та мітингів, правових можливостей у майновій, релігійній, обрядовій, культовій сферах. Також релігійні організації як колективні суб'єкти адміністративного права можуть реалізовувати власні права щодо оскарження у судовому адміністративному процесі рішення, дії та бездіяльність органів публічного управління та їх посадових осіб, які порушують цим, чи обмежують правові можливості релігійних організацій, використовувати механізми судового захисту власних суб'єктивних законних інтересів, як у публічній, так і приватній сферах [130, с. 65-71].

Серед вагомих прав релігійних організацій у публічно-правовій сфері слід

виокремити правові можливості на різні прояви активності у соціальному житті суспільства, управлінні загальносуспільними справам через реалізацію можливості на правових засадах звертатися до органів публічного управління, отримувати інформацію про їхню діяльність, бути залученими до координаційних та дорадчих органів, що при них створюються, отримувати суб'єктивні публічно-правові послуги щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно, внесення та отримання інформації з державних реєстрів, що наявні в Україні, внесення та отримання відомостей з Державного земельного кадастру, отримання довідок, документів про погодження документації, наприклад у сфері землеустрою, реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки та отримання дозвільних документів щодо організації діяльності, тощо.

В якості основи для функціонування демократичного суспільства розглядає свободу світогляду і віросповідання Конституційний Суд України. Право на неї цей суд прирівнює до інших фундаментальних прав і свобод особи. Він вказує, що утвердження та забезпечення таких прав повинно бути одним з головних обов'язків нашої держави. Про це зазначено в мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 [131].

Загалом права релігійних організацій, що забезпечуються державою через систему адміністративно-правових гарантій, можна поділити на наступні: 1) права у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг; 2) права на участь у громадському житті; 3) права на адміністративно-правовий захист (на забезпечення громадської безпеки та

порядку під час проведення громадської та релігійної діяльності, масових заходів за ініціативою релігійних організацій, можливості звернення зі скаргами та заявами до органів публічного управління, оскарження рішень, дій та бездіяльності органів публічного управління в адміністративно-правовому порядку, притягнення осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності).

Тобто діяльність релігійних організацій детермінована впливом з боку уповноважених органів публічного управління на свій адміністративно-правовий статус в ході реалізації реєстраційних, дозвільних, акредитаційних, контрольно-наглядових процедур. Вона зумовлюється специфікою залучення цих суб'єктів до сфери публічного адміністрування. Окремими авторами зазначається, що юридичні особи, в тому числі громадські організації, можуть залучатися до процесу публічного адміністрування через апробацію специфічних форм реалізації публічного інтересу, різні форми взаємодії з суб'єктами публічно-правових відносин. Такі особи безпосередньо чи опосередковано можуть залучатися в ході реалізації адміністративно-попереджувальних заходів, заходів адміністративного припинення, забезпеченням правопорядку, що мають на меті переривання протиправної поведінки, виявлення правопорушників, встановлення усіх обставин справи та реалізації адміністративного покарання [132].

Конституцією України (ст. 22) визначене правило, відповідно до якого гарантуються конституційні права і свободи особи. Тобто ці правові можливості не тільки декларуються Основним законом, але й державою повинен забезпечуватися відповідний механізм гарантування їхньої реалізації [133].

Для того щоб нормативно-правове забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій не було декларативним, воно, як видається, повинно базуватись у тому числі й на

системі спеціальних адміністративно-правових гарантій.

Слово «гарантія» тлумачиться як «умова, що забезпечує успіх чогонебудь» [134, с. 173], запорука, умова, що забезпечує досягнення цілі, успіх будь-чого [135, с. 17–25; 136].

Похідний термін «правова гарантія» не відзначається єдністю підходів щодо тлумачення його змісту серед представників юридичної науки. Говорячи про правові гарантії, це поняття переважно пов'язують із реалізацією та захистом прав і свобод, пояснюють завдяки категоріям умов, засобів та способів забезпечення здійснення правомірної поведінки.

На думку Л. Веселової, категорія правових гарантій має дуалістичну природу, що вирізняється двома властивостями цієї категорії. З одного боку, гарантії служать невід'ємним засобом захисту різних проявів правових можливостей учасників правовідносин, а з іншого, дія гарантій націлена на формування умови для втілення в життя цих правових можливостей [137, с. 77–73]. Таке розуміння, дійсно, відображає змістовну природу категорії правових гарантій. При цьому, слід наголосити, що правові гарантії є запорукою реалізації правового статусу особи, втілення в життя її прав та законних інтересів.

При цьому слід зважати на безумовну важливість гарантуючого впливу усталеності правових умов, процедур втілення в життя правових можливостей [138, с. 16], впливу органів публічної влади [139, с. 43], засобів та способів захисту прав та їхнього відновлення [140, с. 13].

Усталеним є твердження, що практичній реалізації суб'єктивних прав особи служать два різновиди гарантій. Першим різновидом є загальні гарантії, що охоплюють широкий перелік об'єктивних та суб'єктивних чинників соціального, ідеологічного, політичного, економічного та іншого характеру, які служать практичному втіленню в життя правових можливостей, усуненню ймовірних причин та перешкод щодо їхньої реалізації на практиці, захисту їх від порушень. Другим є спеціальні правові гарантії, що становлять сукупність

правових засобів та способів, націлених на реалізацію, охорону правових можливостей та усунення їх ймовірних порушень, поновлення порушених прав. Їх юридична природа та пов'язаність з Конституцією та законами дозволяє говорити про їх спеціальний характер. Усі гарантії формують узгоджену систему, складові елементи якої справляють сильний взаємний вплив в процесі гарантування правових можливостей та є тісно взаємопов'язаними [133].

Наполягаючи на універсальності юридичних гарантій, окремі вчені їх розглядають як доволі широку правову категорію визначають, правовий феномен, що слугує втіленню в життя правових можливостей [141, с. 41] або досягнення результативності такого втілення, стану всеохоплюючого сприяння в реалізації та захисту прав особи [142, с. 59; 143, 102–107].

Юридичні гарантії йменуються спеціальними. Вони визначаються державою, а їхнє втілення в життя є безпосереднім обов'язком держави. Як зазначає Т. Плугатар, завданням таких спеціальних юридичних гарантій є набуття значення засобів, які спрямовані на реалізацію та охорону (захист) прав [144, с. 81]. Схожої думки притримується й Н. Вітрук, наголошуючи на трактуванні їх як певних правових засобів, що стосуються реалізації та захисту прав особи [145, с. 12]. Деякі вчені, не заперечуючи такого підходу, наголошують на ширшому сприйнятті правових гарантій як засобів, націлених на реалізацію і захист не лише прав особи, а й інших правових можливостей, серед яких, наприклад законні інтереси [146, с. 46].

В. Субочов теж переконує, що юридичні гарантії постають спеціально визначеними правовим чином засобами забезпечення правомірності діяльності учасників суспільних відносин, реалізації їхнього правового статусу [37, с. 416; 147, с. 55].

Вітчизняними вченими доводиться, що такі гарантії за своєю природою є передбаченими законом спеціальними засобами практичного втілення прав та свобод особи [148, с. 40] або засобами матеріально-правового та

процесуального характеру, які застосовуються задля захисту визначених законом суб'єктивних прав [149, с. 47].

Проте, обмеження при дефініюванні правових гарантій їх змісту лише системою вищенаведених правових засобів є недоцільним.

До таких О. Фрицький відніс формально обов'язкові умови, що є запорукою втілення в життя прав та свобод [44, с. 177; 150, с. 132].

З метою комплексного розуміння правової природи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід звернутися до пояснення структурних елементів правових гарантій як специфічного правового феномену.

Окремими вченими розширено тлумачиться система інструментів, що служить гарантуванню правових можливостей особи. Структурні елементи таких юридичних гарантій в своїй праці деталізував І. Когутич. Зокрема цим автором зазначено, що вони можуть бути представлені спеціальною системою засобів, способів, умов, факторів, заходів та інших інструментів забезпечення реалізації та захисту правових можливостей [143, с. 102–107].

Деякі вчені доходять висновку, що юридичні гарантії є широким колом інструментів, серед яких вирізняють близько десяти категорій, що відображають їхній зміст. До гарантій вони відносять умови, засоби, способи, вимоги, механізми, норми, принципи, інститути гарантуючої спрямованості [151, с. 224]. Такий підхід є занадто широким та позбавленим чіткого розуміння правової природи юридичних гарантій.

Є. Білозьоров окреслив зміст правових гарантій чіткіше, запропонувавши широкий підхід до дефініювання категорії правових гарантій, стверджуючи, що вони є системою умов, способів, засобів забезпечення можливості реалізації суб'єктивних прав [152, с. 28].

Н. Кохан тлумачить зміст правових гарантій визначається через категорії: «засоби», «способи», «умови» [153, с. 6].

Саме такий підхід вважаємо універсальним, таким, що повною мірою

відображає внутрішню систему елементів правових гарантій.

I. Когутич наголошує, що терміни «умови» та «засоби» дуже схожі за своїм змістом. Це призводить до їхнього ототожнення. При цьому перший термін окреслює обставини, специфіку дійсності, що визначають ймовірність події чи дії, або як певні закономірні правила функціонування певної сфери, галузі життя [143, с. 103].

За таких умов термін «способи» визнається похідним від категорії «засоби». Ним позначається певний порядок, процес, процедура, що забезпечує реалізацію тих чи інших гарантій [143, с. 103].

Умовами є певні обов'язкові обставини, зумовлюють гарантованість прав особи [154, с. 278]. Тобто це окреслення специфіки зовнішнього середовища (обстановки), що зумовлює формування та розвиток певних процесів, явищ. Їх існування є запорукою набуття можливостями реального втілення в життя [143, с. 102–107].

Деякі вчені, зокрема О. Радченко доповнює перелік інструментів, що визнаються правовими гарантіями терміном «заходи», вказуючи, що такі заходи набувають форму соціально-економічних, політичних, організаційно-інформаційних, особистих інструментів, що визначаються у змісті чинного законодавства та спрямовані на формування належних умов задля безперешкодного втілення в життя правових можливостей [155, с. 45].

Прихильники пояснення змісту терміну гарантії як певної діяльності акцентують на процесуальних властивостях юридичних гарантій, їхній спрямованості на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів особи [143, с. 102–107].

Однак, видається, що заходи у сфері гарантування прав особи, як і діяльність певних суб'єктів щодо забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів особи є лише різновидом засобів захисту прав особи, а саме є діяльними засобами, що як і нормативно-правові засоби служать реалізації та захисту її прав.

Усі ці інструменти служать запорукою визначеності процедури реалізації прав та свобод у формі, яка деталізована вітчизняним законодавством та міжнародно-правовими актами [152, с. 28].

Слід визнати слушним твердження про системність категорії «правові гарантії» та потребу її розглядати як систему певних умов, засобів і способів втілення в життя прав, свобод, законних інтересів особи [156, с. 32–33]. Однак невід'ємною складовою частиною таких правових гарантій є й гарантії охорони (захисту) правових можливостей.

Правові гарантії націлені як на охорону (захист) певних прав, свобод та законних інтересів особи [157, с. 16], так і на безперешкодну реалізацію діяльності, спрямованої на їхнє втілення в життя, задоволення.

Схожість гарантій, що спрямовані на здійснення та охорону правових можливостей особи спонукала окремих авторів говорити про можливість їх об'єднання загальним терміном «гарантії реалізації прав та свобод». Таким загальним терміном окреслюють умови і засоби, принципи та норми, які спрямовані на здійснення, охорону і захист цих правових можливостей [150, с. 221, 158, с. 221].

Проте, видається, що гарантії реалізації та гарантії охорони прав особи є двома окремими блоками гарантій її діяльності.

Реалізація та охорона прав є двома основними аспектами діяльності фізичних та юридичних осіб, в тому числі й релігійних організацій. При цьому неможливою є реалізація прав, що не охороняються державою, так і охорона прав, що не можуть бути реалізованими особою в державі.

За своєю природою ця система є поєднанням спеціальних інструментів, що охоплює широкий перелік спеціальних правових норм, правозастосовну діяльність, що часто знаходить свій формальний вияв у індивідуальних юридичних актах [30, с. 237; 159, с. 269].

Мета правового гарантування діяльності, реалізації прав та законних інтересів досягається через здійснювану відповідно до закону правозастосовну

діяльність, так і через прийняття індивідуальних юридичних актів, що на думку окремих вчених, набувають значення певних правових умов реалізації та захисту правових можливостей особи [160, с. 41].

Зважаючи на це, заслуговує підтримки пропозиція вчених диференціювати правові гарантії на гарантії реалізації правових можливостей особи та їхньої охорони (захисту) [32, с. 31; 161, с. 108].

Найбільш точно зміст окресленого терміну визначив А. Пономаренко. Автор наполягав на тому, що юридичні гарантії є відображеною у нормативно-правових актах системою специфічних умов, способів, засобів, завдяки яким встановлюється загальнообов'язковий у державі порядок втілення в життя правових можливостей особи, їхньої охорони, захисту, відновлення [35, с. 39; 162].

Ознаки гарантій діяльності релігійних організацій мають окремі положення Конституції України, зокрема ч. 1 ст. 35 Конституції України, що гарантує свободу віросповідання як фундаментальний принцип. Гарантування цього принципу також закріплено в ч. 2 ст. 22 Основного Закону, де зазначено, що конституційні права та свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Більш того, ст. 21 закріплює рівність громадян у своїй гідності та правах, а також що визначає такі права та свободи, як невідчужувані та непорушні.

Керуючись ст. 35 Конституції України, особа володіє правом на свободу світогляду, віросповідання. При цьому вона має можливість як сповідувати певну релігію, так і не сповідувати ніякої, наділена правом безперешкодно брати участь у відправленні релігійних обрядів, культів самостійно чи разом з іншими людьми, проводити релігійну діяльність. Обмеженням щодо цього служать загальні вимоги чинного законодавства нашої держави, культури та моралі, що сформовані в суспільстві.

Звернувшись до змісту Загального коментаря Комітету ООН із прав людини (ст. 18), свобода релігії стосується існування традиційних чи аналогічних їм за інституційними властивостями та практикою релігій,

діяльності відносно нових релігійних меншин [163, с. 117–178].

Міжнародно-правовим фундаментом для формування адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій служать положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що закладають принцип заборони дискримінації релігійних організацій, об'єднань віруючих. Цим міжнародно-правовим актом зобов'язано держави визначити у національному законодавстві заборону дискримінації на релігійному ґрунті, сформувати гарантії рівного та ефективного захисту релігійних організацій. Навіть за умов надзвичайного стану обмежувальні заходи в державі не можуть стосуватися дискримінації на основі релігії [164, с. 62–67].

У рамках нашого дослідження видається потрібним приділити особливу увагу аналізу адміністративно-правових гарантій та зокрема адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій. Такий аналіз передбачає з'ясування не тільки меж адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю релігійних організацій, але й у здійсненні змістовного аналізу самої категорії адміністративно-правових гарантій релігійних організацій, складових цього гарантування.

Цілком слушним є твердження, що адміністративно-правові гарантії тісно пов'язані із діяльністю органів публічного адміністрування, визначають зміст правових актів, що урегульовують певну сферу публічно-правових відносин [137, с. 73; 165, с. 113-116]. При цьому адміністративно-правові гарантії є системою інструментів, що тісно пов'язані зі змістом адміністративного законодавства, націлені на забезпечення реалізації, охорони та захисту правових можливостей різних осіб у сфері адміністративних правовідносин [166, с. 130].

Як і для інших різновидів правових гарантій, для адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій характерним є поділ на гарантії реалізації, значення яких набувають зокрема норми права, що деталізують правовий статус особи, можливості для реалізації її прав та свобод

й гарантії охорони (захисту), зокрема засоби попередження та припинення адміністративних деліктів, норми адміністративного права, що уповноважують посадових осіб застосовувати заходи адміністративно-правового примусу за адміністративні правопорушення.

Також, цілком доречним для адміністративно-правових гарантій є поділ на нормативні, значення яких набувають норми чинного адміністративного законодавства та адміністративно-правові акти, зміст яких визначає певні приписи та заборони, спрямований на урегулювання порядку реалізації та адміністративної охорони (захисту) прав особи; організаційні (інституційні), якими є організаційно-правові засоби реалізації та захисту правових можливостей особи (наприклад, організаційні умови функціонування судових та правоохоронних органів як суб'єктів адміністративно-правового гарантування прав особи, організаційні умови реалізації їхніх повноважень у цій сфері) та процесуальні, що служать визначеності механізму реалізації та захисту її прав [167, с. 407].

При цьому гарантування прав особи забезпечується через державне регулювання визначеної сфери суспільних відносин, функціонування спеціальних публічно-правових інституцій, наділених повноваженнями у цій сфері, можливості захисту у випадку виникнення порушень прав та компенсації заподіяної шкоди, тощо [167, с. 407].

Зміст адміністративно-правових гарантій нерозривно пов'язаний зі здійсненням юридично значимої діяльності органами публічного управління, посадовими особами. Через реалізацію їхньої компетенції адміністративно-правова гарантованість прав особи набуває реального змісту, завдяки компетенції таких осіб створюються належні умови для реалізації прав особи, такі інституції та їх посадові особи можуть здійснювати правоохоронну та правозахисну діяльність [168; 169, с. 16].

При цьому основною умовою законності такого адміністративно-правового гарантування є діяльність суб'єктів гарантування в межах закону,

відповідно до визначених адміністративно-правовими актами процедур, на підставі адміністративно-правових принципів законності, поваги до прав людини, невідворотності юридичної відповідальності за протиправну поведінку [170].

Через ці обмеження гарантування набуває адміністративно-правового змісту, легітимності, визнання інших суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Важливою частиною адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є визначені чинним адміністративним законодавством гарантії охорони правових можливостей цих інституцій. У якості таких адміністративно-правових гарантій слід сприймати закріплення в законодавстві можливості оскарження в адміністративному суді рішень, дій чи бездіяльності органів публічного управління, їхніх посадових осіб, відшкодування завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених суб'єктів шкоди, заборони обмеження визначених законом відповідно до ст. 64 Конституції України [133].

Окремі положення чинного законодавства визначають спеціальні адміністративно-правові гарантії, характерні для адміністративно-правових відносин у певній сфері [133].

Значення адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони прав та свобод релігійної організації набувають норми багатьох законів та інших нормативно-правових актів, діяльність суб'єктів, наділених владними відповідною компетенцією у сфері публічного управління.

Такі адміністративно-правові гарантії набувають різних форм зовнішнього прояву. Вони можуть мати зовнішню форму адміністративно-правових норм, які регулюють порядок діяльності релігійних організацій, реалізації їх прав у публічно-правовій сфері, визначають порядок накладення адміністративних стягнень за порушення їхніх правових можливостей, вміщують засоби стимулювання посадових осіб до належної поведінки щодо

релігійних організацій [133].

На важливій гарантуючій функції окремих засобів адміністративного права наголошував О. Вербицький. До них він відніс нагляд і контроль за дотриманням встановлених правил, що утворюють режим захищеності певного суб'єкта, нагляд і контроль за правомірністю поведінки самих суб'єктів, права яких гарантуються; юридичну відповідальність; профілактику правопорушень у зазначеній сфері [171, с. 91].

Виходячи зі загальних засад формування системи правових гарантій у сфері діяльності релігійних організацій, слід їх розглядати як широкий комплекс адміністративно-правових інструментів, що стосуються різних напрямів функціонування цих інституцій, державного регулювання організації їх діяльності на засадах дотримання, відсутності можливості заподіяння шкоди правам та законним інтересам населення; визначеності порядку легалізації правового статусу таких організацій, припинення їх діяльності; реалізації прав вірян на свободу совісті та віросповідання в межах, визначених законом; можливість кваліфікованого захисту прав релігійних громад та віруючих, захисту у випадку виникнення релігійних конфліктів, захисту їхніх прав у взаємовідносинах з органами публічного управління, зокрема від незаконної діяльності посадових осіб органів публічного управління, адміністративних та інших деліктів, компенсації моральної шкоди, завданої такими діями тощо.

Особлива група правових гарантій прав пов'язана з відповідними адміністративно-правовими процедурами, в яких реалізуються ті чи інші права релігійних організацій. Це стосується порядку розгляду скарг та заяв релігійних організацій на дії, рішення, бездіяльність органів публічного управління. Адміністративно-процесуальні гарантії реалізуються в ході провадження у справах про адміністративні правопорушення, що вчиняються щодо релігійних організацій.

Таким чином адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних

організацій є системою спеціальних адміністративно-правових умов, способів засобів використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями та нейтралізації загроз щодо їхньої діяльності, попередження та припинення адміністративних правопорушень, іншої протиправної діяльності щодо цих інституцій та покарання винних за їх вчинення, відновлення їх порушених прав.

Доцільним є виокремлення у системі адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій двох підсистем, зокрема гарантій реалізації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність релігійних організацій (використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями) та гарантій адміністративно-правової охорони (гарантії належної реалізації державою засобів та способів попередження, припинення правопорушень щодо релігійних організацій та покарання правопорушників за незаконну діяльність щодо релігійних організацій, відновлення порушених прав). В своїй сукупності – це гарантії діяльності релігійних організацій.

Кожна з наведених підсистем охоплює конкретні гарантії-умови; адміністративно-правові гарантії-способи та адміністративно-правові гарантії-засоби забезпечення функціонування таких релігійних організацій.

Об'єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією прав, обов'язків, охороною і захистом правових можливостей релігійної організації [157, с. 16].

Підсумувавши вищенаведене, слід чітко визначити ознаки адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні.

Загалом ознаки адміністративно-правових гарантій деталізував у своїх працях Т. Заворотченко, вказуючи на їхню нормативність, тобто розширену деталізацію у змісті нормативно-правових актів, системність взаємозалежність, як риси, що відображають їхні взаємні системні зв'язки,

здатність взаємодоповнювати, посилювати дію одна одної, комплексність, що є свідченням можливості втілення різностороннього впливу, постійність, що відображає тривалий цілеспрямований процес, що не може бути припинений без достатніх на те причин, юридичну надійність, усталеність соціального змісту; реальність як свідчення їх практичної значущості і наближення до умов сучасного життя [172].

Не відкидаючи значимості запропонованої класифікації ознак, слід доповнити їх тими, що стосуються безпосередньо релігійних організацій та представити власний їх перелік.

Зокрема, зважаючи на представлений аналіз правової природи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, слід виокремити наступні їх ознаки. У контексті розглянутого питання їх можна представити системою ознак адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, як комплексу характеристик, що відображають їх правову природу, спрямованість, засади формування, структурну будову:

1. Адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні спрямовані на підтримання активної чи пасивної поведінки релігійних організацій щодо задоволення їх потреб, прагнень, прав та законних інтересів, здійснення дозволеної законом діяльності задля цього, вплив на суспільні відносини з метою створення правових умов для діяльності релігійних організацій та формування правових інституцій і процедур, завдяки яким може реалізовуватися охорона (захист) правових можливостей релігійних організацій.

2. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій спрямовані на забезпечення прав цих інституцій у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг, можливості брати участь у релігійному та громадському житті (сповідувати релігію згідно зі своїм вільним вибором, здійснювати відправлення культової, обрядової

діяльності, святкування релігійних свят, пропагувати релігійні переконання, проводити комунікацію як з громадами, громадянами, фізичними та юридичними особами у релігійній сфері, створювати спеціальні інституції з благодійною та гуманітарною метою, освітні установи, у відповідному обов'язі здійснювати реалізацію своїх суб'єктивних публічних прав щодо мирних зборів та мітингів), прав на громадську безпеку та порядок під час проведення релігійної та громадської діяльності, отримання захисту від правоохоронних органів під час реалізації заходів громадського характеру, на інші прояви адміністративно-правового захисту (через реалізацію можливості подання адміністративної скарги, здійснення адміністративно-юрисдикційного провадження, оскарження рішень, дій та бездіяльності органів публічного управління в адміністративно-правовому порядку, притягнення осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності).

3. Адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні реалізуються на засадах законності, нормативної визначеності, заборони заподіяння шкоди правам та законним особ, що не належать до них та інтересам населення загалом, державі.

4. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні сформовані на засадах системності та комплексності, виступають системою правових умов, способів, засобів забезпечення можливості реалізації їх правових можливостей, яка становить сукупність інструментів, чинників, процедур, які дають змогу втілитися на практиці прагненням та законним інтересам релігійних організацій, відновити правові можливості, що були порушені, притягнути винних до адміністративної відповідальності. У загальному вигляді система цих умов, способів, засобів забезпечення можливості реалізації їх правових можливостей релігійних організацій інституціалізується у єдність нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій, що становить поєднання спеціальних

інструментів, які охоплюють широкий перелік спеціальних адміністративно-правових норм, нормативно-правових актів, правозастосовну діяльність, тощо.

5. Адміністративно-правовим гарантіям діяльності релігійних організацій в Україні притаманна дуалістична правова природа, що проявляється через єдність адміністративно-правових гарантій реалізації правових можливостей релігійних організацій (правові умови, засоби та способи, які служать практичному втіленню в життя правових можливостей релігійних організацій), та їхньої охорони (правові умови, засоби та способи, які служать усуненню ймовірних причин та перешкод щодо можливої реалізації на практиці правових можливостей релігійних організацій, їхнього захисту, припинення адміністративних порушень щодо релігійних організацій, поновлення порушених прав).

Таким чином, адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні охоплюють широкий комплекс адміністративно-правових інструментів, які забезпечують функціонування та охорону цих інституцій, є інструментами держави та самих релігійних організацій, завдяки яким не лише формально закріплюється правовий статус цих інституцій, але й реалізуються на практиці їх правові можливості у сфері їх релігійної, громадської діяльності та у сфері публічно-правових відносин.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційного дослідження представлено розгорнутий аналіз наукознавчої та методологічної основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, поняття та ознак цих гарантій. З огляду на проведений науковий аналіз теоретичних дефініцій, наукових підходів та тверджень вдалося сформулювати наступні висновки:

1. Наукознавча основа дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні сформована у вигляді комплексу

ідей, результатів наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної науки, результатом наукового аналізу історичних етапів трансформації взаємин релігійних організацій та держави, інституційного становлення релігійних організацій, їхніх трансформаційних перетворень, історичної зміни чинників, що зумовлюють правовий статус релігійних організацій у нашій державі, проблем адміністративно-правового гарантування правового статусу цих інституцій, суперечностей у змісті владних правових рішень щодо релігійних організацій, що мали юридичну силу у певний історичний період, історико-правових розвідок, що відображають історичну зумовленість прийняття правових норм та їхню змістовну зміну, наукових підходів, що відображають наукову інтерпретацію основних термінів та понять («релігійна організація», «релігійна громада», «релігійна група», «релігійне об'єднання», «секта», «релігійна асоціація», «релігійна меншина», «правова гарантія», «адміністративно-правова гарантія», «адміністративно-правові умови реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові засоби реалізації та захисту прав», «адміністративно-правові способи реалізації та захисту прав», тощо).

2. Історіографічна компонента наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні охоплює праці вітчизняних та іноземних науковців кількох блоків. Зокрема, це загальні праці історичного, релігійного, пропагандистського контексту, що присвячені діяльності релігійних організацій, формуванню новітніх релігійних організацій, другі – юридичні дослідження правового статусу релігійних організацій та взаємозв'язку релігійних утворень та держави в сучасній Україні, треті – праці, що стосуються змісту правових та адміністративно-правових гарантій як правового явища та винятково адміністративно-правові дослідження процесу гарантування державою діяльності релігійних організацій. Зміст першого блоку історіографічної компоненти наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових

гарантій діяльності релігійних організацій слід віднести праці, що стосуються різних історичних етапів функціонування церкви та різних релігійних організацій на території сучасної України, історичної ролі церкви в житті держави та гарантованості правового статусу релігійних організацій державою у різні історичні періоди, закріплення в законодавстві правового статусу релігійних організацій, історичної зумовленості сучасного законодавства в сфері діяльності релігійних організацій, прийняття правових норм та їхню змістовну зміну. До другого блоку слід віднести юридичні дослідження, що пов'язані з релігією, з'ясуванням правового статусу релігійних організацій та взаємозв'язку релігійних утворень та держави в сучасній Україні. Зміст третього блоку наукових праць стосуються правових та адміністративно-правових гарантій як правових явищ та винятково адміністративно-правових досліджень процесу гарантування державою діяльності релігійних організацій. Таких праць є вкрай мало. Зміст правових досліджень адміністративно-правових гарантій реалізації прав особи, їх захисту та охорони практично не стосується питань функціонування релігійних організацій. Здебільшого в таких публікаціях йдеться про гарантування прав громадян засобами різних галузей права.

3. Встановлено, що з метою отримання найбільш достовірних наукових результатів дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні слід застосовувати комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечить єдність гносеологічного, соціально-філософського та міжнародно-правового аналізу особливостей системи досліджуваних гарантій. Методологічну основу роботи становить комплексне використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження. Аналіз об'єкта й предмета дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні заснований на фундаментальних засадах сучасних

методологічних підходів – антропологічного, синергетичного, герменевтичного.

4. Встановлено, що в системі адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є дві підсистеми таких гарантій, зокрема гарантії реалізації адміністративно-правових норм, що регулюють діяльність релігійних організацій (використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями) та гарантії адміністративно-правової охорони (гарантії належної реалізації державою засобів та способів попередження, припинення правопорушень щодо релігійних організацій та покарання правопорушників за незаконну діяльність щодо релігійних організацій, відновлення порушених прав). Разом вони становлять гарантії діяльності релігійних організацій.

5. Загалом права релігійних організацій, що забезпечуються державою через систему адміністративно-правових гарантій, можна поділити на наступні: 1) права у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг; 2) права на участь у громадському житті; 3) права на адміністративно-правовий захист (на забезпечення громадської безпеки та порядку під час проведення громадської та релігійної діяльності, масових заходів за ініціативою релігійних організацій, можливості звернення зі скаргами та заявами до органів публічного управління, оскарження рішень, дій та бездіяльності органів публічного управління в адміністративно-правовому порядку, притягнення осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності). Серед вагомих прав релігійних організацій у публічно-правовій сфері виокремлено правові можливості на різні прояви активності у соціальному житті суспільства, управлінні загальносуспільними справами через реалізацію можливості на правових засадах звертатися до органів публічного управління, отримувати інформацію про їхню діяльність, бути залученими до координаційних та дорадчих органів,

що при них створюються, отримувати суб'єктивні публічно-правові послуги щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно, внесення та отримання інформації з державних реєстрів, що наявні в Україні, внесення та отримання відомостей з Державного земельного кадастру, отримання довідок, документів про погодження документації, наприклад у сфері землеустрою, реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки та отримання дозвільних документів щодо організації діяльності, тощо.

6. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій є системою спеціальних адміністративно-правових умов, способів засобів використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями та нейтралізації загроз щодо їхньої діяльності, попередження та припинення адміністративних правопорушень, іншої протиправної діяльності щодо цих інституцій та покарання винних за їх вчинення, відновлення їх порушених прав. Це широкий комплекс адміністративно-правових інструментів, що стосуються різних напрямів функціонування цих інституцій, державного регулювання організації їх діяльності на засадах дотримання, усунення можливості заподіяння шкоди правам та законним інтересам населення; визначеності порядку легалізації правового статусу таких організацій, припинення їх діяльності; реалізації прав віруючих на свободу совісті та віросповідання в межах, визначених законом; можливість кваліфікованого захисту прав релігійних громад та віруючих, захисту у випадку виникнення релігійних конфліктів, захисту їхніх прав у взаємовідносинах з органами публічного управління, зокрема від незаконної діяльності посадових осіб органів публічного управління, адміністративних та інших деліктів, компенсації моральної шкоди, завданої такими діями тощо.

7. Зважаючи на представлений аналіз правової природи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, слід виокремити наступні їх ознаки: 1) спрямованість на підтримання активної чи

пасивної поведінки релігійних організацій щодо задоволення їх потреб, прагнень, прав та законних інтересів, здійснення дозволеної законом діяльності задля цього, вплив на суспільні відносини з метою створення правових умов для діяльності релігійних організацій та формування правових інституцій і процедур, завдяки яким може реалізовуватися охорона (захист) правових можливостей релігійних організацій; 2) спрямованість на реалізацію адміністративно-правових можливостей релігійних організацій у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг, можливості брати участь у релігійному та громадському житті, прав на громадську безпеку та порядок під час проведення релігійної та громадської діяльності, отримання захисту від правоохоронних органів під час реалізації заходів громадського характеру, на інші прояви адміністративно-правового захисту; 3) формування на засадах законності, нормативної визначеності, заборони заподіяння шкоди правам та законним осіб, що не належать до них та інтересам населення загалом, державі; 4) їх системність та комплексність, представлення системою правових умов, способів, засобів забезпечення можливості реалізації їх правових можливостей, яка становить сукупність інструментів, чинників, процедур, які дають змогу втілитися на практиці прагненням та законним інтересам релігійних організацій, відновити правові можливості, що були порушені, притягнути винних до адміністративної відповідальності, можливість набуття рис нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

2.1 Поняття та структура адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні

Перелік суб'єктів адміністративного права, що залучені до адміністративно-правових відносин доволі широкий. При цьому окремі з них не мають владних повноважень. Серед таких фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства); фізичні особи-підприємці; юридичні особи приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства); громадські об'єднання; органи самоорганізації населення; політичні партії; професійні спілки; релігійні організації [173, с. 110].

Таким чином, релігійні організації є невід'ємним складовим елементом цієї системи. Вони є особливим видом непідприємницьких організацій, юридичних осіб приватного права, що мають на меті сповідування, пропагування релігійних переконань, набули правового статусу в установленому законом порядку, засновані громадянами, юридичними особами, мають власну ієрархічну та інституційну структуру, функціонують на основі статутів (положень) [174, с. 129].

Результати проведеного за темою дисертації анкетування 400 осіб з Львівської, Кіровоградської, Закарпатської, Київської областей та 120 посадових осіб органів публічного управління з цих областей засвідчують значну підтримку респондентами релігійних організацій. 95 % опитаних громадян та посадових осіб переконані у позитивному впливі релігійних організацій на державу. При цьому 40% громадян та 30% посадових осіб стверджують про важливу роль релігійних організацій при вирішенні соціальних конфліктів.

Релігійні організації дають змогу різним особам в суспільстві

інтегруватися у єдину спільноту. Через їх функціонування забезпечується колективна реалізація свободи віросповідання, активізуються процеси попередження, припинення протиправної діяльності у сфері свободи віросповідання. А. Радченко зазначає, що однією із основних тенденцій становлення демократії є те, що права людини найбільше забезпечуються в суспільстві, яке визначається широкою мережею горизонтальних зв'язків між індивідами у вигляді різних організацій, рухів, ініціатив тощо. Вони здатні концентрувати суспільні зусилля, передусім і щодо захисту прав. Натомість у суспільстві, в якому громадяни переважно об'єднуються завдяки вертикальним зв'язкам із державою, захисні властивості не мають достатньої реалізації [175, с. 178–179].

Проблеми адміністративно-правової регламентації статусу релігійних організацій перебувають в нерозривному зв'язку з реалізацією прав на свободу совісті і свободу віросповідання. Дослідження цього зв'язку та його трансформації в сучасних соціально-економічних умовах набуло особливого суспільного і наукового значення. Між тим необхідно відзначити, що стан нормативного визначення адміністративно-правового статусу релігійних організацій не відзначається позитивною динамікою змін, адміністративно-правові регулятори цієї сфери суспільних відносин потребують удосконалення [176, с. 5].

Досліджуючи адміністративно-правовий статус учасника суспільних відносин, слід, передовсім, встановити чинники, які визначають його правову природу. Серед таких, без сумніву, специфіка їх організаційно-правової форми, порядок створення, цільова спрямованість діяльності, специфіка суб'єктивних прав, засоби забезпечення законності їхньої діяльності тощо [177, с. 222].

Дедалі частіше адміністративно-правовий статус релігійних організацій стає предметом наукових досліджень представників вітчизняної та зарубіжної юридичної науки.

Так, дисертація І. Пристінського повністю присвячена саме цьому питанню [13]. Автор визначає адміністративно-правовий статус релігійних організацій як систему законодавчо зафіксованих характеристик, що окреслюють місце та роль релігійних організацій в системі суб'єктів адміністративного права, стосуються порядку створення, припинення функціонування цих інституцій, визначають їхні права, обов'язки, організаційну структуру, заходи відповідальності, які застосовуються у випадку вчинення адміністративних деліктів. Свою дисертаційну роботу І. Пристінський присвятив дослідженню змісту адміністративно-правового статусу релігійних організацій, порядку їх створення й припинення діяльності та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності законодавства, що визначає адміністративно-правовий статус цих інституцій в нашій державі [13].

У наукових роботах вчені зосереджуються на питаннях створення та припинення релігійних організацій [178, с. 33–43], визначення організаційно-видової специфіки релігійних організацій як непідприємницьких інституцій [174, с. 129], висвітлювали поняття релігійного об'єднання як суб'єкта адміністративного права [176] та інших.

Цікавим є те, що досі не досягнуто згоди представників вітчизняної юридичної науки щодо віднесення релігійних організацій до організацій приватного чи публічного права, необхідності отримання ними статусу юридичної особи, специфіки взаємовідносин з органами публічного управління.

Сучасні теоретики права стверджують, що правовий статус є відображенням у широкому розумінні юридичного закріплення становища особи у суспільстві, яке є комбінацією її прав та обов'язків [179, с. 12].

На аналогічному визначенні наполягав і казахстанський вчений А. Турлаєв, вважаючи правовий статус системою юридичних прав і обов'язків, які мають законодавчу фіксацію у нормах Основного закону держави й інших нормативно-правових актах [180, с. 57–58].

Таким чином, найпоширеніший підхід передбачає відображення змісту правового статусу через систему суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, що пропонуються віднести до його обов'язкових елементів. Серед прихильників такого твердження слід згадати низку вчених, зокрема таких, як В. Горшенев, С. Дубенко, В. Зуй, О. Рогачов та інші [181; 182; 183; 184].

Інший підхід відображає пропозицію віднесення до адміністративно-правового статусу не лише сукупності прав, свобод і обов'язків, але й відповідальності суб'єктів права [185, с. 217].

Окремими вченими доводиться, що адміністративно-правовий статус особи охоплює права, свободи, охоронювані законом інтереси особи, гарантії їхньої реалізації, обов'язки особи, що проявляються у адміністративно-правових відносинах та визначають взаємозв'язок цих осіб з державою [186, с. 277–282].

На важливості взаємозв'язку з державою, як чиннику, що справляє вагомий вплив на правовий статус особи наголошувала Є. Додіна, вказуючи, що адміністративно-правовий статус зумовлений становищем особи у правовідносинах за участю органів публічного управління, що визначаються змістом адміністративно-правових норм [187, с. 8].

М. Цьвок серед елементів адміністративно-правового статусу недержавних громадських організацій особливу роль відводить правосуб'єктності, правам та обов'язкам особи, гарантіям їхньої реалізації та обмеженням і юридичній відповідальності за деліктні діяння [188, с. 834].

На думку окремих вчених, адміністративно-правовий статус релігійної організації повинен бути представлений правами, обов'язками особи і відповідальністю у правовідносинах з органами публічного управління, де останні на визначених в державі принципах взаємодії релігії та держави, дозволяють релігійним інституціям сповідувати та пропагувати релігійні переконання та вчення, та водночас реалізовувати контрольні функції за

законністю їх діяльності [189, с. 561].

Зважаючи на наведене твердження М. Цьвок [188, с. 348] та С. Лопатіна щодо структури адміністративно-правового статусу релігійних організацій [186, с. 277-282; 189], вважаємо, що перелік складових елементів адміністративно-правового статусу релігійної організації, визначений В. Рибкіним та О. Кленкіним [190, с. 561], слід доповнити адміністративно-правовими гарантіями реалізації та охорони правових можливостей релігійних організацій та правосуб'єктністю релігійних організацій

Адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик, що визначають її взаємозв'язок із суспільством та державою, іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, права та обов'язки в системі публічно-правових відносин, правосуб'єктність цих інституцій, особливості адміністративно-правової відповідальності та адміністративно-правові гарантії її функціонування.

Таким чином, адміністративно-правовий статус релігійної організації – це комплексна поліструктурна категорія, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, правосуб'єктності релігійних організацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, що дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних організацій, а державі, в собі органів публічного управління з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями.

У доповнення до цього слід навести твердження С. Бубнова, що загалом адміністративно-правовий статус релігійних об'єднань є комплексною за своєю природою категорією, що визначається адміністративно-правовими

нормами, які регулюють порядок створення цих інституцій, в тому числі тими, що регулюють порядок їхньої державної реєстрації, визначають цілі їхньої діяльності, закріплюють їх права і умови функціонування, визначають їх обов'язки, регулюють відповідальність релігійних організацій, порядок ліквідації, гарантії реалізації прав і виконання обов'язків, покладених на них законом, адміністративно-правовими нормами, що визначають гарантії їх охорони [191, с. 8].

Релігійні організації наділені ознаками колективних суб'єктів адміністративного права.

Д. Бахрах в адміністративно-правовому статусі колективних суб'єктів виділяє три основні блоки: цільовий, структурно-організаційний і компетенційний (компетенцію) [192, с. 177].

Релігійна організація – квазіколективний суб'єкт, оскільки не має компетенції, управлінських, контрольних повноважень, функціонального та юрисдикційного компоненту адміністративно- правового статусу.

Адміністративно-правовому статусу релігійних організацій притаманні характеристики недержавної інституції, що взаємодіє з державою на засадах вкрай обмеженого впливу останньої. Як правило, цей вплив проявляється через видання правових норм, спрямованих на врегулювання реєстраційних, дозвільних процедур, узаконення прав на об'єкти недержавної власності.

Управління діяльністю таких інституцій здійснюється особами (засновниками, спільнотами, власниками майна, що належить релігійним організаціям), уповноваженими статутними органами, які не наділені державно-владними повноваженнями.

Особливо слід відзначити відсутність нормативно визначеного порядку управління, що характерно для цих інституцій. Він визначається законодавством та статутними документами. Державою надається можливість релігійним організаціям самостійно визначити цільову спрямованість своєї діяльності, організацію внутрішньої інституційного управління, порядок

реалізації статутної діяльності.

Релігійні організації є незалежними від органів публічного управління у виборі форм та методів діяльності, держава не має впливу на їхнє формування та не наділяє їх державно-владними повноваженнями. Водночас такі недержавні організації можуть самостійно, від свого імені вступати в адміністративно-правові відносини, бути носіями адміністративних прав і обов'язків у цих відносинах.

Таким чином держава справляє лише опосередкований вплив держави на функціонування цих інституцій. Релігійні організації формуються як недержавні, незалежні від держави у майнових та організаційних питаннях інституції, з самостійно визначеною внутрішньою структурою (складаються з одного чи кількох індивідуальними суб'єктів), формами діяльності, її цільовою спрямованістю.

У процесі аналізу адміністративно-правового статусу релігійних організацій особливий інтерес становить праця Б. Борисової, яка стосується наукового аналізу правового статусу релігійної організації як функціонального виду невідприємницьких організацій. Авторка, слушно, дійшла висновку, що релігійні організації не можна ототожнити з класичними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права, що визначені у змісті Цивільного кодексу України. Це не товариство, чи установа відповідно до ст. 83 ЦК України. Разом з тим, неможливо погодитися, що релігійні організації належать до самостійних організаційно-правових форм юридичних осіб [16, с. 10; 174, с. 125].

У підтвердження цього Б. Борисова наводить низку аргументів. Зокрема, вона зазначає, що хоча ці інституції і є звичайними колективними учасниками правовідносин, що створюються задля спільного сповідування релігійних переконань (проведення богослужінь, здійснення релігійної обрядової діяльності, пропагування релігійних поглядів), однак їх правовий статус відзначається певним поєднанням характеристик різних за своєю природою

організаційно-правових форм юридичних осіб, зокрема товариств, установ, чи може взагалі бути позбавленим характеристик юридичної особи, коли йдеться про релігійні організації, що скористалися правом, визначеним у ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», щодо необов'язковості повідомлення органів держави про створення релігійної організації [12]. Також у своїй статутній діяльності вони керується вказівками, виданими в порядку своєї інституційної підлеглості, зокрема положеннями канонічного права [174, с. 127].

Цілком слід погодитися, що релігійні організації наділені правовим статусом самостійних непідприємницьких юридичних осіб. Такий правовий статус авторами визначається як один з проявів форм участі у здійсненні релігійної діяльності. Загалом, вони не займаються підприємницькою діяльністю, хоча це не заборонено задля реалізації їхніх статутних завдань. Окремі винятки можуть стосуватися деяких релігійних об'єднань чи релігійних громад. Вони можуть функціонувати й у іншому вигляді, що забезпечує реалізацію прав громадян на свободу совісті та віросповідання, зокрема без набуття правового статусу юридичної особи, без проведення державної реєстрації, що не позбавляє їх можливості проведення релігійних обрядів та сповідання певних релігійних переконань. Зокрема у ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» йдеться про необов'язковість повідомлення органів публічного управління про утворення таких інституцій [12]. Водночас такі організації позбавлені можливості бути залученими до правовідносин у адміністративно-правовій, цивільно-правовій та інших сферах, а їх діяльність не має юридично значимого характеру [174, с. 125].

Важливими особливостями наповнився адміністративно-правовий статус релігійних організацій у зв'язку з прийняттям змін до ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Їх прийняття було зумовлено потребою унормувати процедуру зміни приналежності релігійних громад з метою запобігання виникненню міжконфесійних конфліктів і ворожнечі

грунті релігійних переконань. Комітетом з питань культури і духовності на підставі Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи», що доповнив ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [193]. Внесені зміни до цього закону наділили релігійні громади правом змінювати канонічну підлеглість та правом обирати канонічну та організаційну підлеглість наявним в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням), наділили правом загальні збори релігійної громади самостійно визначати питання канонічної підлеглості та її зміни (за рішенням не менш як двох третин членів релігійної громади). Ці права релігійних громад гарантуються державою. При цьому законом гарантується збереження майнових та інших прав релігійної громади незалежно від зміна канонічної підлеглості. Задля уникнення можливості виникнення конфліктних ситуацій закон гарантує право частини релігійної громади, що не підтримує зміну канонічної підлеглості, створювати нову релігійну громаду та укласти договори щодо можливості користування культовими будівлями з їхніми власниками чи користувачами [12].

Елементами адміністративно-правового статусу релігійної організації як колективного суб'єкта права є адміністративні права, обов'язки, адміністративна правосуб'єктність (адміністративна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), адміністративно-правові гарантії діяльності, адміністративна відповідальність.

З метою більш детального представлення адміністративно-правового статусу релігійних організацій слід деталізувати специфіку правових можливостей окремих з них.

Релігійними організаціями в розумінні законодавця визнано широкий перелік релігійних громад, управлінь та центрів, монастирів, релігійних

братств, місіонерських товариств, духовних закладів освіти, їхніх об'єднань, які охоплюють зазначені інституції. Функції останніх на практиці реалізують спеціальні центри (управління) [12].

В Україні є певна специфіка щодо визначення найменування релігійних організацій. Це зумовлено традиціями, конфесійними устоями таких організацій.

Так, законодавством визначено чіткий перелік світських назв різновидів релігійних організацій. Водночас окрім традиційних визначень релігійних організацій, серед яких «релігійні громади», «управління», «центри», «монастирі», тощо можуть використовуватися традиційні релігійні назви цих організацій, наприклад «парафія», «дієцезія», «помісна церква», «згромадження».

Не слід змішувати традиційні назви релігійних громад з їх юридичними найменуваннями та традиційними найменуваннями культових споруд [194, с. 185]. Останні присвячені певним подіям чи особам, а в юридичній назві релігійної організації повинна бути вказана її форма, чітко окреслена чинним законодавством. Наприклад Парафія Успення Пресвятої Діви Марії (традиційна назва) відповідно до статутних документів носить назву «Релігійна громада (парафії) Успення Пресвятої Діви Марії Коломийської Єпархії Української Греко-Католицької Церкви села Яблуниця Яремчанської міської ради Івано-Франківської області [195].

У формулюванні назви вказано не лише приналежність релігійної організації до одного з її різновидів (релігійної громади), але й на місце в ієрархії релігійних організацій та структурно-функціональне підпорядкування.

Слід погодитися з В. Піддубною, що релігійні організації, які виступають окремим видом непідприємницьких юридичних осіб зі спеціальним адміністративно-правовим статусом, характеризуються низкою ознак, серед яких їх функціональна спрямованість на задоволення спільних

інтересів осіб, що сповідують певну релігію; заснування на добровільних засадах; відсутність чітких вимог щодо фіксації членства; неприбутковість та цільова спрямованість діяльності щодо сповідання та поширення віри; наявність ієрархічної організаційної побудови [11, с. 8, 12].

Доповнити цей перелік слід наступними ознаками: незалежність від органів публічного управління; функціонування на засадах самоврядності; необов'язковість державної реєстрації; добровільність вступу учасників; можливість зміни канонічної підлеглості зі збереженням майнових та інших прав.

Формування релігійних організацій, в першу чергу, зумовлене бажанням віруючих надати власним релігійним правам зовнішньої форми виразу, проявляти право на свободу релігії у колективній формі, втілювати можливість здійснювати певні релігійні заходи через об'єднання у релігійну спільноту. Формування колективних проявів релігійних поглядів є цілком закономірним процесом для розвитку людської цивілізації. Саме релігію вважають найдавнішою формою колективної людської діяльності. Вона виникла на етапі формування потреби колективної оцінки реальності. З цього приводу, дуже слушно зазначив Б. Тернопільський, що релігійні права реалізуються у площині відносин людина – церква – держава, чи віруючі – об'єднання віруючих (громадянське суспільство) – держава [115, с. 22].

Складно релігійні організації ідентифікувати як окремий різновид юридичних осіб залежно від їхньої організаційно-правової форми. З одного боку, релігійні організації (наприклад релігійні громади, релігійні братства, місіонерські товариства (місії)) можуть мати ознаки товариств, тобто інституцій, заснованих на добровільному членстві, однак з іншого боку – деякі з них не наділені такими рисами. Зокрема (духовні заклади освіти, релігійні управління (центри), монастирі). Останні наділені ознаками громадського об'єднання, а заклади богословської освіти – ознаками установ [11, с. 11].

Такі особливості релігійних організацій, як і можливість

функціонування без реалізації законодавчо визначеної процедури легалізації спонукали В.Ф. Піддубну назвати їх квазісуб'єктними утвореннями та наполягати на важливості унормування та визначення в законодавстві обов'язковості процедури повідомлення органів публічного управління про їхнє створення [11, с. 11].

Система релігійних об'єднань в найширшому розумінні репрезентує інтереси та впливає на правовий статус релігійних організацій. Саме вони є організаційним уособленням певної конфесійної спільноти. Вони активно впливають на релігійні переконання членів релігійних організацій, нейтралізують чинники, що зумовлюють виникнення релігійних конфліктів, є організаторами релігійних заходів, виконують функцію репрезентації поглядів релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління.

Серед релігійних об'єднань, що активно функціонують в нашій державі слід виокремити такі, як Православна церква України, Українська Греко-Католицька Церква, Римо-Католицька Церква в Україні, Українська Православна Церква в юрисдикції Московського Патріархату, Українська Євангельська Церква та інші. Слід зазначити, що хоча ці інституції й не є за своїм правовим статусом юридичними особами і відповідно учасниками адміністративних правовідносин, проте вони можуть репрезентувати свої інтереси через управління чи центри, що володіють правами юридичної особи та наділені правами у публічно-правовій сфері.

Саме правовий статус юридичної особи, що надається управлінням (центрам) дає змогу вирішення питань отримання адміністративно-правових послуг, представництва інтересів в органах публічного управління, участі в адміністративно-правових відносинах. Тобто права цих об'єднань реалізуються та захищаються через застосування моделі представництва через спеціальні управління (центри).

Слід зазначити, що на противагу моделі представництва, що знайшла

свою апробацію в Україні, в деяких інших державах, наприклад в Російській Федерації, функціонує юридична особа під назвою «Російська Православна Церква». Вітчизняний підхід вченими відзначається як більш досконалий, такий, що забезпечує відокремлення церкви від держави та свободу прав віруючих. Зокрема В. Борисова стверджує, що вітчизняний підхід законодавця є відображенням більш виваженого бачення правового статусу релігійних об'єднань (церков). Вони є ієрархічною системою управління усіма релігійними організаціями (діють через органи церковного управління, церковні суди), в основі діяльності якої лежить, передовсім, канонічне право. При цьому ця система охоплює релігійні організації, що належать до юридичних осіб, так і ті, що не мають такого правового статусу [174, с. 126–127].

Тобто це система, що функціонує у власному вимірі релігійних правил, звичаїв, обрядів, комунікує з державою та органами публічного управління через інституції, що формуються в рамках правового поля держави, є учасниками адміністративно-правових відносин.

Щоби зрозуміти особливості релігійного багатоманіття нашої держави, слід звернутися до офіційної статистики представництва різних релігій, церков, віросповідань у окремих регіонах. Зокрема, за даними Хмельницької обласної державної адміністрації, найрозповсюдженішим в Хмельницькій області за конфесійною ознакою є православ'я. Функціонують понад 1363 православних релігійних організацій, що становить 68,5% від загальної кількості таких інституцій в регіоні. У Хмельницькій області налічується понад 350 протестантських релігійних організацій, що складає 17,6% від усіх релігійних організацій регіону та діє 236 релігійних організацій католицького віросповідання (11,9%), 19 релігійних організацій іудаїзму (1%), 12 язичницьких релігійних організацій (0,6%) та 3 вірменських релігійних організацій (0,2%). Також у регіоні наявні дві громади, що представляють іслам та дві релігійні організації іудейського та орієнталістського походження [195].

Одним з різновидів релігійних організацій є релігійна громада.

Адміністративно-правовою основою діяльності релігійних громад є ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де йдеться про не обов'язковість повідомлення органів публічного управління про утворення таких інституцій [12].

Саме положеннями цієї статті визначено цю релігійну формацію як місцеву організацію віруючих громадян, які є прихильниками одних релігійних поглядів та об'єднавшись мають на меті колективне задоволення своїх релігійних потреб. Для таких віруючих спільним є культ, віросповідання, релігійний напрям чи течія, тощо. Положеннями цієї ж статті закону чітко визначено взаємовідносини релігійних громад з державою та можливість вільно обирати підлеглість у канонічній та організаційній сферах наявним в нашій державі та за її межами релігійним центрам (управлінням) [12].

На думку окремих вчених таке визначення, розміщене в законі, заслуговує на критику. Критику, на думку А. Радченко, викликає моноконфесійний підхід до визначення поняття релігійної громади. Зокрема, поза увагою законодавця залишилася можливість об'єднання в релігійній громаді представників різних релігій (католиків, православних та інших). Такий підхід законодавця став суттєвою перешкодою для державної реєстрації низки релігійних організацій, до яких входять представники різних релігійних конфесій [196, с. 14].

Такої ж думки притримується Д. Вовк, наголошуючи, що вимога закону про заборону різної конфесійної приналежності віруючих, що хочуть створити релігійну громаду, не є доречною, оскільки, тим самим держава здійснює оцінку релігійних поглядів, втручається в автономну діяльність релігійної громади [197, с. 26].

Принцип вільного волевиявлення є засадничою умовою членства в релігійних громадах. Організаційні засади функціонування, принципи залучення нових членів релігійних громад визначаються їх статутними документами.

Набуття правового статусу юридичної особи релігійними громадами пов'язане з проходженням державної реєстрації статутів цими інституціями. Порядок реалізації цієї процедури деталізований у ст. 12-14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де йдеться про необов'язковість повідомлення органів публічного управління про утворення таких інституцій [12].

Перелік документів, що передається до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, Ради міністрів Автономної Республіки Крим охоплює засвідчені у визначеному законом порядку заяву, що повинна містити засвідченні в нотаріальному порядку підписи членів релігійної громади, які досягли 18-річного віку (не менше десяти осіб); рішення (витяг з протоколу загальних зборів віруючих, установчого релігійного з'їзду, конференції), яким засвідчується створення релігійної громади (повинно містити інформацію про найменування, затвердження статуту, управлінські органи релігійної громади); статут (положення) релігійної громади (містить інформацію про різновид релігійної інституції, канонічну приналежність, місцезнаходження, приналежність та структурне підпорядкування в рамках релігійного об'єднання, її майно та порядок врегулювання питань майнового характеру, права щодо створення інших інституцій (підприємств, ЗМІ, релігійних формацій, ЗВО, порядок внесення змін до статуту)); документи, що посвідчують майнові права (право власності, користування приміщеннями, тощо).

Релігійна громада є незалежною у прийнятті рішення щодо створення, реорганізації та ліквідації. Держава не може втручатися у ці процеси, як і в діяльність державних або церковних органів загалом.

В. Новіков назвав релігійні громади, що функціонують без державної реєстрації, квазісуб'єктними утвореннями, які слід йменувати «група віруючих». Таке об'єднання обмежене у юридичному представництві своїх інтересів перед органами публічного управління. Воно формується задля задоволення релігійних потреб сповідування та поширення релігійних

поглядів без проведення державної реєстрації [198, с. 88–97].

Дуже часто без державної реєстрації в Україні функціонують секти, нетрадиційні релігійні рухи, культу, неокульти.

Слід зазначити, що відмова в проведенні державної реєстрації таких релігійних інституцій часто є наслідком порушення ними балансу релігійної свободи і публічного порядку. Тобто органи публічного управління, що уповноважені здійснювати державну реєстрацію статутів цих інституцій, виступають суб'єктами захисту прав віруючих громадян, суспільства та забезпечення публічного порядку. Неодноразово була відмова таким релігійним організаціям у їхній державній реєстрації через їх систематичне порушення прав віруючих, невідповідність статутних документів, деструктивний суспільний вплив, що супроводжується порушенням публічного порядку, що засвідчувалося зверненнями до органів публічного управління та правоохоронних органів.

На таких фактах наголошував Д. Вовк, аналізуючи судові справи, що розглядалися Окружним адміністративним судом міста Києва за позовом релігійної громади «Церква саєнтології Києва», ВАСУ у касаційному провадженні за скаргою релігійної громади «Асоціація Святого Духа за об'єднання світового християнства» [197, с. 25].

Згодом ВАСУ ухвалою у справі № К/9991/17105/12 від 29 травня 2014 р. було підтримано позиції вищезазначених судів та звернута увага на те, що відмові в реєстрації передували звернення зі скаргами до Київської міської державної адміністрації, прийнята до уваги діяльність таких інституцій в Україні, що пов'язана з грубим порушенням чинного законодавства, так і у інших державах, де їх функціонування розглянуто як діяльність, що створює небезпеку публічному порядку, обмежує свободу совісті і віросповідання громадян [197, с. 25–26].

В Україні також виникати секти, як спільноти віруючих, які від'єдналися в організаційному аспекті від традиційної церкви. Діяльність сект

вирізняється домінуючою роллю наставника, що користується усестороннім контролем за життям adeptів. При цьому відсутні ознаки організаційної та канонічної підпорядкованості щодо релігійних об'єднань. Це є суттєвою перешкодою для віднесення сект до певних релігійних груп [198, с. 88–97].

Діяльність новітніх релігійних рухів, сект часто є загрозою правам та свободам громадян, що засвідчено як практикою вітчизняних судових органів, так і низкою міжнародно-правових актів, що мають стати прикладом для розвитку правового регулювання цієї сфери в Україні. Зокрема у змісті Рапорту про розвиток сект і новітніх релігійних рухів у країнах Європейського Союзу (складено від імені Комітету з питань культури, молоді, освіти, ЗМІ та спорту на тему активності деяких новітніх релігійних рухів на території ЄС) (Документ Європейського парламенту 1-47/84 від 02.04.1984 р.) було відображено нейтральну позицію Європейського парламенту щодо таких рухів і сект, та водночас наведено широкий перелік порушення ними прав громадян, що слід враховувати в процесі публічно-правового регулювання сфери їх діяльності. Серед таких фактів масове самогубство у 1979 р. 900 членів секти «Храсм народів» у Джонстауні (Гаяна), згадано про незаконну діяльність Церкви об'єднання (муністів) щодо використання щодо віруючих спеціальних психотехнік, зв'язок з південнокорейськими спецслужбами, незаконну торгівлю зброєю, схилення секти «Божі діти» щодо зайняття послідовників проституцією, тощо [199, с. 30–31].

До традиційних видів релігійних організацій слід віднести монастирі. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в нашій державі можуть створюватися монастирі, релігійні братства і місії. Такі релігійні організації функціонують у православ'ї, католицизмі і буддизмі. Сьогодні в Україні діє широке коло монастирів Православної церкви України, Української Греко-Католицької Церкви, Римсько-Католицької Церкви в Україні, Української Православної Церкви в юрисдикції Московського Патріархату. Кількість монастирів сьогодні в нашій

державі налічується понад 516, послух несуть понад 6 901 ченців та чорниць [200].

Їх кількість й надалі зростає [201, с. 55].

Прикладами монастирів, що створюються віруючими УГКЦ, є Святопокровський жіночий монастир Студійського Уставу УГКЦ, Монастирі св. Софії Сестер служебниць (м. Київ), Архангела Михаїла ЧСВВ (м. Київ), Пресвятої Родина (м. Київ), Сестер служебниць (с. Княжичі), Сестер мирносиць (с. Княжичі), Введення Богородиці ЧСВВ (м. Житомир), сестер редемптористок (м. Чернігів).

Слід розуміти різницю між монастирями як культовими об'єктами (комплексу споруд сакрального значення) та монастирями як формами об'єднання чернечої громади. Останні носять назву відмінну від назви культової споруди, наприклад «Релігійне братство Андрія Первозваного» [194, с. 185].

Відповідно до положень статті 10 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні управління та центри наділені правом в рамках їхніх статутних документів бути засновниками монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) [12]. Такі інституції мають свої статути (положення), які підлягають державній реєстрації.

Для католицизму характерним є створення, так званих, згромаджень чи конгрегацій (орденів), які за своєю природою чернечим співтворством чи союзом монастирів, які діють на основі спільних статутних документів. Нормативно-правовими актами не деталізовано правовий статус таких згромаджень, а їхня державна реєстрація відбувається під загальною назвою «релігійна організація монастир згромадження».

Приміром в Україні діє ціла низка згромаджень ПЦУ, УГКЦ, РКЦ, що засновують монастирі. Наприклад віруючими Римсько-Католицької Церкви в Україні засновано Згромадження Сестер Служебниць Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії (Сілезькі), Згромадження Сестер Уршулянок Серця

Ісуса Конаючого, Згромадження Сестер Вчительок Св. Дороти (Дочки Пресвятих Сердець), Згромадження сестер Св. Домініка в Польщі (Домініканки), Згромадження сестер Св. Фелікса з Канталісію Третього чину Св. Франциска Асизького CSSF (феліціанки), Згромадження Сестер Святої Єлизавети CSSE (Єлизаветанки), Згромадження сестер Францисканок (Францисканки Родини Марії), Згромадження сестер Францисканок Марії Неустанної Помочі, Згромадження Сестер Францисканок Служебниць Хреста, Згромадження Малих Сестер Непорочного Серця Марії Згромадження сестер Св. Йосипа (йосифітки), Згромадження сестер Кармеліток Дитятка Ісуса (Кармелітки), Згромадження сестер Св. Архангела Михаїла (михайлитки), Згромадження сестер Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії (непорочниці), Згромадження Сестер Місіонерок Католицького Апостольства (Сестри Паллотинки), Згромадження сестер офірування Пресвятої Діви Марії (Презентки) Згромадження Сестер Божественного Спасителя (Сальваторіанки), Згромадження сестер Страждаючої Божої Матері СМВВ (серафітки), Згромадження сестер Слугинь Пресвятого Серця Ісуса (серцянки), Згромадження Дочок Найчистішого Серця Пресвятої Діви Марії (серцянки безгабітові) та інші.

Зокрема у с. Старий Скалат Підволочиського району Тернопільської області діє монастир згромадження сестер Францисканок Служебниць Хреста Львівської Архідієцезії Римсько-Католицької Церкви в Україні, у с. Павшино Мукачівського району Закарпатської області функціонує Монастир Згромадження Сестер Святого Йосифа Дк Сен-Марк Мукачівської Дієцезії Римо-Католицької Церкви, Жіночий монастир Згромадження Сестер Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії Львівської Архідієцезії Римо-Католицької Церкви у с. Язловець.

Згромадженнями Української Греко-Католицької Церкви теж засновуються монастирі. Наприклад монастир Згромадження Сестер Пресвятої Родини, що діє в Львові, Тернополі, Києві, Гошеві, Болехові,

Монастир свщчч. Йосафата Згромадження Сестер Святого Священномученика Йосафата (йосафатки) у Львові.

Нечіткість визначення правового статусу релігійних згромаджень та відсутність нормативно-правової основи їх взаємодії з органами публічного управління, реалізації представницьких функцій щодо монастирів є суттєвим недоліком чинного законодавства та перешкодою для належного функціонування таких релігійних організацій.

Специфікою діяльності монастирів як релігійних організацій та водночас церковно-релігійних установ є наявність двох статутних положень – канонічних і світських, спільність проживання осіб, що належать до чернечого сану, майнова відокремленість монастирів з облаштуванням келій, храму. Створенню монастиря передують рішення релігійного управління (центру) (наприклад благословення правлячого архієрея). Очолює монастир настоятель, можуть бути намісники, духівники, діє духовний собор, яким вирішуються питання організації функціонування монастиря.

Як зазначає В. Новіков, до головних ознак монастиря слід віднести його канонічну приналежність, специфіку заснування відповідно до рішення вищого органу релігійного об'єднання, дотримання визначеної канонічної процедури, специфіка порядку прийому до монастирів, спільність проживання ченців задля сповідання релігії, діяльність щодо поширення релігійних поглядів [198, с. 88–97].

Особливу увагу слід звернути на функціонування релігійних управлінь та центрів, які є уповноваженими на взаємодію з державою інституціями, формуються віруючими задля публічно-правового, релігійного та конфесійного представництва.

Вони є одними з найважливіших елементів релігійної мережі, оскільки наділені можливістю представляти інтереси прихильників певного віросповідання, конфесії, інтереси релігійних громад, монастирів, інших релігійних організацій у взаємовідносинах з органами влади. Таких

організацій є понад 290 (єпархій, дієцезій тощо) в нашій державі [200; 291, с. 55].

Наприклад, за даними Хмельницької обласної державної адміністрації в Хмельницькій області діють 14 управлінь (Хмельницької єпархії Української православної церкви (Православної церкви України); Хмельницької, Шепетівської та Кам'янець-Подільської єпархій Української православної церкви; Хмельницької єпархії Української автокефальної церкви України; Кам'янець-Подільської єпархії Української Греко-Католицької церкви; Кам'янець-Подільської дієцезії Римсько-католицької церкви; провінція (управління) Непорочного Серця Пресвятої Діви Марії ордену отців Маріян Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії Римсько-католицької церкви; управління Українського регіону Згромадження Сестер Францисканок Місіонерок Марії Римсько-католицької церкви та два центри (духовний центр «Родове вогнище рідної православної віри» та духовний центр «Об'єднання синів і дочок України рідної української національної віри») [202].

Релігійні управління і центри в статутних документах вказують на наявність подвійної назви (релігійної та світської), зазначають структурну приналежність, як наприклад «Єпархіальне управління Української Православної Церкви»).

Релігійні управління і центри наділені правом бути засновниками монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств. Так, в Україні в складі ПЦУ діють Вінницько-Барська, Вінницько-Брацлавська, Вінницько-Тулчинська, Волинська, Володимир-Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Донецько-Слов'янська, Дрогобицько-Самбірська, Житомирсько-Овруцька, Житомирсько-Поліська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Івано-Франківсько-Галицька, Київська, Кропивницька, Коломийська, Кримська та інші єпархії.

Також, для прикладу, Верховне архиєпископство УГКЦ в Україні поділено на низку єпархій та екзархій, серед яких Київська, Львівська, Івано-

Франківська, Тернопільсько-Зборівська архієпархія, Коломийсько-Чернівецька єпархія, Самбірсько-Дрогобицька єпархія, Донецький, Харківський, Одеський екзархат, та інші [203].

Такими управліннями згаданими центрами можуть засновуватися духовні освітні заклади підготовки священнослужителів та фахівців у інших сферах релігії. Такі освітні заклади визнаються законом релігійними організаціями та діють на основі статутів (положень), які підлягають реєстрації у визначеному законом порядку [12].

Для розвитку богословської освіти протягом останніх років характерні нові тенденції, що засвідчують її зближення з державною системою вищої освіти. Зокрема серед завдань духовної семінарії Православної церкви, що визначені її статутом, є здійснення професійна підготовка та підвищення кваліфікації священнослужителів. Діяльність цих освітніх закладів стосується задоволення потреби щодо духовного розвитку особи шляхом отримання відповідної релігійної освіти [198, с. 36–38].

Духовні заклади освіти у своїх статутних документах зазначають як традиційні назви, наприклад семінарія та усталені в законодавстві назви, наприклад академія, інститут [194, с. 185].

Новації щодо діяльності ЗВДО закладені чинним законом України «Про вищу освіту». Закон заклав адміністративно-правові засади для інтеграції богословської освіти у загальну освітню систему держави, визнання наукових здобутків у цій сфері, зберігши можливості для її автономії та прояву релігійної специфіки [204].

При цьому законом не визначається правовий статус закладів вищої духовної освіти, а акцентує на додаткових можливостях випускників та працівників ЗВДО в нашій державі. Попри це, законодавець у п. 18. прикінцевих та перехідних положень наголошує на еквівалентність документам державного зразка документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання, які видаються ЗВДО [12].

Такі новації, внесені в положення чинних нормативно-правових актів є свідченням удосконалення адміністративно-правового статусу ЗВДО та визнання державою цих інституцій як таких, що надають якісні освітні послуги.

Окрім цього, законом передбачено можливість створення релігійних братств, що є окремим різновидом релігійних організацій, що формується задля реалізації релігійно-просвітницької мети [198, с. 88–97] (Священниче Братство Святого Священномученика Йосафата УГКЦ, Братство «Введення в Храм Пресвятої Богородиці» УГКЦ). Серед таких братств існують й місіонерські товариства (місії). Вони сприяють поширенню релігійних поглядів, переконань серед населення, для якого характерним є сповідування іншої віри. Їх створення належить до повноважень релігійних управлінь (центрів). Прикладом таких є Місіонерське товариство «Блага вість «Християнського союзу «Друзі християнських місій і благочинності», Християнське місійне товариство «Фундація духовного єднання України», Християнське місіонерське товариство «Асамблея Божа» Всеукраїнського Союзу церков християн віри Євангельської п'ятидесятників» та інші.

Таким чином можна виділити наступні характерні ознаки правового статусу релігійної організації як учасника адміністративних правовідносин: непідприємницький характер діяльності та неприбутковість організаційна єдність, державна реєстрація, майнова відокремленість, можливість захищати свої права у публічно-правовій сфері, оскаржувати дії та рішення органів публічного управління, бути позивачем в суді, здійснювати діяльність задля задоволення релігійних прав та інтересів віруючих та поширення релігійних переконань та учень.

На важливій спільній ознаці громадських об'єднань та релігійних організацій наголосив В. Новіков, зазначивши, що відповідно до статутних документів цих організацій кошти, майно цих інституцій не підлягають перерозподілу між їхніми членами [198, с. 88–97].

Підсумовуючи слід зазначити, що специфіка адміністративно-правового статусу релігійних організацій полягає в тому, що вони, будучи непідприємницькими організаціями, мають ознаки некомерційних юридичних осіб, яким притаманна загальна мета створення – спільне задоволення релігійних прав громадян чи сприяння цьому та водночас вони можуть існувати і в іншому стані, що відповідає праву громадян на об'єднання за певними інтересами, для чого такому утворенню не обов'язково отримувати статус юридичної особи.

При цьому у взаємовідносинах з органами публічного управління ці організації діють на засадах гарантування свободи віросповідання; заборони дискримінаційних проявів обмеження свободи віросповідання, дискримінації релігійних організацій загалом, забезпечення незалежності релігійних організацій від держави; їхньої рівності перед законом [205, с. 286] та законності діяльності таких інституцій.

2.2 Адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій в Україні

Важливим елементом адміністративно-правового статусу релігійних організацій є їхня адміністративна правосуб'єктність. Вона є визначальною серед загально-правових категорій, що використовуються в адміністративному праві, оскільки позначає чинник, що зумовлює зміст правового статусу суб'єктів адміністративних правовідносин загалом [206, с. 45].

На думку О. Лук'янової правосуб'єктність відображає здатність осіб ставати суб'єктами права, правовідносин [207, с. 88].

В. Надьон стверджував, що правосуб'єктність є ознакою особи, що характеризує її як потенційного носія прав та обов'язків. Водночас автор зазначає, що визнання особи правоздатною є найважливішою умовою встановлення її правосуб'єктності [208, с. 51].

Визначення адміністративної правосуб'єктності було запропоновано С. Алфьоровим, С. Ващенко, М. Долгополовою, А. Куліш. Ці автори стверджували, що досліджувана категорія відображає потенційну здатність особи мати права і обов'язки, тобто володіти адміністративною правоздатністю у сфері державного управління, та здійснювати їхню реалізацію, тобто проявляти адміністративну дієздатність [209, с. 27].

Правосуб'єктність виступає синтезом правоздатності та дієздатності. Тобто формується праводієздатність [210, с. 145].

У цьому контексті С. Алексєєв стверджує, що загальна правосуб'єктність та її прояви у окремих галузях права, зокрема й адміністративному, є еквівалентними категорії «праводієздатність». Тобто наявність правосуб'єктності передбачає потенційну можливість володіти правами та обов'язками та спроможність їх самостійно реалізовувати [211, с. 280].

Проте, адміністративна правосуб'єктність не може обмежуватися лише праводієздатністю. На сферу адміністративно-правових відносин слід екстраполювати твердження теоретиків права щодо поділу правосуб'єктності юридичних осіб на правоздатність, дієздатність, деліктоздатність та осудність, що виступають умовою застосування до особи заходів відповідальності [212, с. 444–445].

Вітчизняними авторами наголошується на тісному зв'язку правосуб'єктності з сучасним станом суспільних відносин. Будучи правовою категорією, що перебуває у нерозривному зв'язку зі суспільними відносинами, що формуються в умовах певного економічного, політичного ладу, вона відображає здатність набувати гарантовану в певних економічних, політичних, соціальних умовах державою сукупність правових можливостей та їх реалізовувати. Правосуб'єктність є правовою категорією, що засвідчує визнання законодавцем здатності особи бути носієм суб'єктивних юридичних прав, свобод, обов'язків та законних інтересів, можливості їхньої самостійної (або через представника) реалізації, а також здатність нести відповідальність

за їх реалізацію з порушенням визначених в державі нормативних правил [213, с. 234].

Слід погодитися з думкою Т. Мацелик, що в основі адміністративної правосуб'єктності особи закладена її вольова спроможність до діяльності. Проявом волі особи є її здатність приймати рішення та здійснювати цілеспрямований вплив на об'єктивний світ [214, с. 93].

Вольовий цілеспрямований вплив особи на правовідносини досягається через категорію «здатність». У цьому понятті поєднано як вольову складову, так і прояв гарантованості закріплених у законодавстві правових можливостей. Вольові прояви поведінки особи завжди скореговані, зважаючи на сферу правового регулювання, суб'єктивні права інших осіб, компетенцію органів публічного управління [215, с. 9].

З цього приводу Т. Мацелик звернула увагу на нетотожність категорій «можливість» і «здатність», які передають зміст адміністративної правосуб'єктності. «Можливість» є ширшою за категорію за «здатність», оскільки остання є узалеженою категорією від якісних характеристик певної особи, є відображенням її фізичних, інтелектуальних, вольових характеристик, які впливають на її діяльність [214, с. 93].

Правовий зміст здатності виявляється через сферу гарантованих державою можливостей, обов'язків особи [211, с. 77–79].

З цього приводу С. Архипов стверджував, що набуття статусу суб'єкта права передбачає виокремлення правової волі такого суб'єкта, ідентифікації правових зв'язків з іншими суб'єктами, тощо [216].

Тобто виникнення правосуб'єктності особи пов'язано з певним процесом, протягом якого ідентифікуються потреби, усвідомлюються, співставляються з вимогами закону та соціальними нормами, правами інших осіб, і лише у випадку їх допустимої кореляції з цими чинниками, обирається спосіб їхнього задоволення, тобто формується здатність особи до активної участі у правовідносинах.

Специфіка галузевої приналежності правоздатності особи зумовлена особливостями прояву прав та обов'язків особи в окремій галузі права, їх втілення в життя. Зокрема представниками науки адміністративного права наголошується на тому, що адміністративна правоздатність за своїм змістом є здатністю особи володіти правами та обов'язками, передбаченими нормативними вимогами адміністративного права, та вважають, що її виникнення можливе з моменту фізичної появи чи юридичної інституціоналізації особи [217, с. 187; 218, с. 323].

Вченими стверджується, що адміністративна правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб проявляється по різному. Зокрема правосуб'єктність фізичних осіб відображає здатність бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків, а юридичних осіб – компетенції [219, с. 323].

Проте, такий підхід видається занадто спрощеним, оскільки сферу правових можливостей окремих осіб, серед яких і релігійні організації, складно окреслити компетенцією. Компетенція передбачає реалізацію державно-владного впливу, державних функцій щодо певного об'єкта управління.

Щодо цього цікаві думки висловлювали В. Колпаков та О. Кузьменко. Науковці, досліджуючи адміністративно-правовий статус недержавних утворень, стверджують, що він суттєво відрізняється від адміністративно-правового статусу державних структур, що зумовлено специфікою відносин з іншими суб'єктами адміністративного права, відсутністю державно-владних повноважень, можливістю виступати винятково від власного імені [220, с. 168].

Тобто релігійні організації як носії правосуб'єктності некомерційної юридичної особи не мають здатності реалізовувати заходи державно-владного впливу. Навпаки, регулюючий вплив держави поширюється винятково на них, тим самим зумовлюючи їх правосуб'єктність.

Як стверджує О. Остапенко, сутність адміністративно-правового регулювання проявляється через закріплення правових можливостей особи у

сфері державного управління та формування гарантій їх реалізації [221, с. 206].

Таким чином адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій проявляється як гарантована державою та визнана самою релігійною організацією потенційна здатність цієї недержавної інституції бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків у сфері публічного управління, при здійсненні публічно-сервісної діяльності, правозахисної діяльності в державі, адміністративного судочинства, їх реалізовувати в управлінській та інших адміністративно-правових сферах суспільних відносин, бути потенційним суб'єктом адміністративної відповідальності.

Л. Тихомировою та низкою інших авторів сформульовано логіко-смысловий ряд, що відображає кореляційні зв'язки правоздатності, дієздатності та деліктоздатності релігійних організацій. На думку автора, словом «якщо» слід позначати правоздатність, «то» - дієздатність, «інакше» – відповідно деліктоздатність [210, с. 145; 222; 223, с. 342].

Таким чином цей логіко-смысловий ряд відображає увесь комплекс процесів усвідомленого набуття та об'єктивізації потенційної здатності до певної активності, дозволеної державою.

Правоздатність є основним складовим елементом адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій.

Адміністративна правоздатність визначають як потенційну здатність особи бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у сфері владно-управлінських правовідносин, що зумовлена змістом норм позитивного права, визнається та гарантується державою [206, с. 46; 224].

Її специфіка визначається нормами адміністративного права, а головним її завданням є визначення змісту адміністративних правовідносин індивідуальних та колективних суб'єктів адміністративного права у взаємодії з суб'єктами публічного управління [225, с. 72].

Адміністративна дієздатність уособлює потенційну здатність особи самостійно, через вчинення вольової, усвідомлюваної діяльності втілювати в

життя його суб'єктивні права, реалізовувати його обов'язки адміністративно-правового змісту [217, с. 187].

Дієздатність в адміністративному праві пов'язують зі спроможністю самостійної реалізації адміністративних прав, компетенції, прийняття управлінських рішень, застосування адміністративно-примусових заходів, визнання, гарантування, охорони правових можливостей особи, тощо [226, с. 67].

Адміністративна дієздатність релігійних організацій характеризує потенційну здатність цих інституцій як учасників адміністративно-правових відносин реалізовувати адміністративні права у сфері публічного управління, в ході отримання публічно-сервісних послуг, при здійсненні адміністративної правозахисної діяльності, в ході здійснення адміністративного судочинства, тощо.

Третім елементом адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій є їхня деліктоздатність. Вона є умовою можливості застосування до релігійної організації заходів адміністративного примусу, понесення нею адміністративної відповідальності, відповідальності за шкоду, яка була заподіяна іншим особам чи державі.

Ця категорія є запорукою відповідального ставлення такої особи до реалізації суб'єктивних адміністративних прав та обов'язків, усвідомленням можливості понести адміністративне покарання за протиправні вчинки та прийняти заходи державного примусу за вчинення незаконної діяльності [206, с. 48; 224].

Загалом адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій в Україні значною мірою зумовлена специфікою взаємодії не лише таких організацій з організаціями публічного управління, але й між собою в державі. На адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій впливає той факт, що в нашій державі, на відміну від більшості європейських країн, відсутнє історично сформоване домінування однієї з релігій, немає, так званої, державної церкви та церкви з особливим статусом. Для України притаманна рівність усіх релігій, церков, віросповідань, заборони надання певних переваг щодо цього, прояву дискримінаційних дій, обмежень. Це суттєво впливає на

адміністративно-правовий статус релігійних організацій в нашій державі, оскільки права жодної з релігій не визнаються домінантними, жодна релігія не має виняткового права на підтримку держави, що випливає зі змісту ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») [12; 227, с. 83].

Вчені відзначають, Україна стала однією з небагатьох країн Європи, що не встановила, так звану, європейську модель національної церкви. У багатьох європейських країнах існує одна чи дві церкви, що визнаються державою як історично домінантні, інші ж віросповідні напрями віднесені до релігійних меншин. Фактично наша держава перейняла американську модель релігійного деномінаціоналізму. Тобто в Україні установилася модель релігійного плюралізму, що окремими вченими відзначається як найдемокративніша серед європейських релігійних систем [228, с. 264].

Термін деномінація означає ідентифікацію релігійних поглядів особи у плюралістичній релігійній системі. Цей термін не характерний для європейських країн, він не є аналогом терміну «конфесія», не характерний для держав, де є підтримувані державою церкви та релігійні меншини і секти. Деномінація – не означає ні церкву, ні конфесію, ні секту. Ця категорія покликана зруйнувати бінарний зв'язок церков та інших релігійних організацій, тобто формування системи, в якій релігійні організації мають рівні права та діють на конкурентних засадах [229].

Тобто в Україні протягом складних історичних трансформацій сформувалася унікальна релігійна система, аналогічна тій, що існує у США. Це засаднича умова формування адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій та визначальна умова для формування правових засад взаємодії релігійних організацій та держави.

Проте не слід повністю нівелювати потужний вплив різних державних інституцій, органів місцевого самоврядування на підтримку окремих релігій, конфесій, релігійних організацій. Прикладом цього процесу є підтримка Верховною Радою України 19 квітня 2018 року постанови, що була висловлена

на підтримку звернення Президента України до Вселенського патріарха щодо отримання томосу на автокефалію православної церкви в Україні [109; 230].

Аналогічні процеси відбуваються у регіонах щодо церков, які представляють переважну більшість віруючих цього регіону. Наприклад ухвалою Львівської міської ради було передбачено викуп і передачу у власність Курії Львівської Архиепархії Української Греко-Католицької Церкви квартир у Святоюрському комплексі на території церкви Святого Юра, що колись були вилучені радянською владою задля відновлення цілісності цього важливого історичного, культурного та релігійного осередку УГКЦ [231].

Як зазначає М. Мельникович, реалізація впливу релігійних інституцій на суспільні процеси в Україні, політику держави здійснюється завдяки значному запиту суспільства на моральні орієнтири та приклад використання етичних принципів, що можуть імплементуватися у процеси, що наявні у суспільстві. Водночас такі релігійні інституції закладають фундамент для визнання державою та гарантування в майбутньому певних моральних устремлінь, що визнаються релігійними інституціями, тобто такі інституції активно залучаються до формування аксіологічної складової державної ідеології [227, с. 84].

Про наявність адміністративної правосуб'єктності свідчать визначені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації») [12] положення щодо взаємовідносин релігійних організацій з органами державної влади.

Зокрема, ст. 5 цього закону вказує на обов'язок держави захищати права релігійних організацій, участі у правовідносинах щодо забезпечення в суспільстві релігійної та світоглядної терпимості, поваги до традицій і настанов релігійних організацій, що не порушують чинне законодавство. Зміст положень закону стосується участі держави в процесах утвердження поваги між особами, котрі є прихильниками різних релігій, учасниками різних релігійних організацій.

На адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій суттєво впливає зміст функцій органів публічного управління в ході взаємодії із релігійними організаціями. Так їхня правосуб'єктність визначається змістом реєстраційної діяльності органів публічного управління, що здійснюється задля легітимації статутів (положень) релігійних організацій, погоджувальної діяльності, пов'язаною із узаконенням проведення проповідницької, канонічної діяльності, експертної діяльності, що реалізується за участю представників релігійних організацій в ході релігієзнавчої експертизи [108, с. 11].

При цьому законом заборонене втручання держави у діяльність релігійних організацій, фінансування інституцій, сформованих на релігійній основі. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» інституції, сформовані за релігійним принципом, керівні осередки яких функціонують за межами України, мають право використовувати у своїй діяльності положення та вимоги цих осередків, за умови, що вони не суперечать нормативно-правовим актам нашої держави. Відносини держави та релігійних організацій, в тому числі й тих, що керуються осередками, що розміщені не в нашій державі, які не врегульовані нормами чинного законодавства, визначаються на основі домовленостей цих інституцій та органів публічного управління [12].

Правосуб'єктність релігійних організацій перебуває під впливом положень канонічного права та внутрішніх корпоративних регуляторів. Зокрема, релігійні організації, як правило, визначають власні релігійні положення, устої, фіксуючи у релігійних канонах та корпоративних актах.

Ці положення мають корпоративний характер, тобто є положеннями, що поширюються лише на членів релігійної організації та стосуються лише сфери її функціонування. Такі положення повинні відповідати вимогам чинного законодавства України. Науковцями відзначається, що на певних історичних етапах цивілізаційного розвитку, такі корпоративні норми набували загальнодержавного значення, ставали загальнообов'язковими та

забезпечувалися державно-примусовими заходами. Серед таких положення канонічного права середньовічної Європи, грецького церковного права, іудейського права. Проте в сучасних світських державах такі норми не є визначальними при формуванні адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій. Оскільки нормативні вимоги корпоративних актів не є частиною національного законодавства, їх зміст повинен узгоджуватися з останнім та не суперечити йому [227, с. 107].

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації набувають правового статусу юридичної особи. Таким чином ці інституції з моменту їхньої державної реєстрації отримують всі ознаки колективного суб'єкта адміністративних правовідносин та набувають адміністративну правоздатність та дієздатність. Таким чином з моменту вчинення реєстраційної діяльності релігійні організації набувають здатність мати і реалізовувати права і обов'язки у відповідності з чинним законодавством і своїм статутам (ст.13 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») [12].

Закон зобов'язує релігійні організації подавати на реєстрацію їхній статут (положення). Реєстраційні процедури щодо релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій, духовних навчальних закладів реалізує центральний орган виконавчої влади, що втілює в життя державну політику у сфері релігії, а щодо інших релігійних організацій – облдержадміністрації та Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Таки поділ є свідченням потреби врахування масштабів діяльності релігійної організації та залучення кваліфікованих кадрів до юридичної, релігієзнавчої експертизи статутних документів таких інституцій, що часто потребують наявності спеціальних знань є нетиповими [232].

Організацію реєстраційних процедур покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, зокрема Державну службу України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). Саме

нею реалізуються повноваження реєстраційного, дозвільного характеру, зокрема дозвільні функції щодо місіонерської діяльності іноземних громадян.

Державна реєстрація є обов'язком суб'єкта, що має намір функціонувати як юридична особа, не зважаючи на мету подальшого функціонування, вибір організаційно-правової форми [233, с. 21-23].

Через процедури реєстрації держава активізує функції захисту інтересів релігійної організації, контролю за законністю її діяльності та функціонуванням інших суб'єктів, які стосуються сфери діяльності релігійної організації, дотримання ними законодавства у різних сферах суспільного життя (екологічній, споживчій, фіскальній, інформаційній, тощо [234, с. 182; 178, с. 36–38].

Сьогодні процес державної реєстрації та припинення функціонування релігійних організацій координується Державною службою України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка діє на підставі Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812 [235], і виконує функції центрального органу виконавчої влади, функціонування якого скоординоване КМУ через Міністра культури та інформаційної політики. Донедавна ці функції реалізовувалися Міністерством культури та інформаційної політики (Департамент у справах релігій та національностей), а з осені 2020 року профільні функції у сфері релігії були передані від цього міністерства ДЕСС. Завдання щодо реалізації взаємодії з релігійними організаціями виконуватиме надалі відділ співпраці з релігійними спільнотами. Відповідно до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті ДЕСС забезпечує проведення реєстрації статутів (положень) релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) та духовних (релігійних) закладів освіти, релігійних організацій як юридичних осіб [235].

На місцях ці функції виконують сформовані ще за попереднього структурно-функціонального розподілу компетенції в межах Міністерства

культури та інформаційної політики підрозділи обласних державних адміністрацій (управління національностей та релігій облдержадміністрації).

Виникнення адміністративної правосуб'єктності пов'язане з проходженням державної реєстрації релігійними організаціями. Такі інституції формуються в нормативно-явочному порядку. Тобто їх створення не залежить від розпоряджень і дозволів держави. Визначальними є вияв ініціативи засновників і їхня присутність. До повноважень органу реєстрації належить лише перевірка дотримання загальних вимог законодавства при обранні організаційно-функціонального устрою релігійної організації та дотримання вимог закону при формуванні статутних документів [236, с. 238].

Вимога вітчизняного законодавства щодо певної кількості засновників релігійної організації не є унікальною (не менше 10 осіб, котрі досягли повноліття). У багатьох країнах наявні аналогічні норми щодо створення таких інституцій. Приклади таких вимог у своїх працях наводять К. Дьюрем, В. Новіков [233, с. 21; 178, с. 33–43].

Зокрема, відповідно до польського законодавства визначено мінімальну кількість у 15 засновників, відповідно до грецького законодавства – 20 осіб, угорського – 100 [233, с. 21].

В. Новіков у своїй праці піддає сумніву доцільність державної реєстрації релігійних організацій загалом. На його думку, дискусійним є потреба отримання акту державної влади як свідчення права діяльності таких інституцій [178, с. 36].

Цей автор посилається на досвід окремих держав, законодавством яких не передбачена реєстрація релігійних організацій, а правосуб'єктність набувається через інші процедури. Зокрема відповідно до французького законодавства релігійна організація набуває правовий статус через подання декларації до відповідного департаменту та здійснивши публікацію у «Journal Officiel». Нормативні вимоги Швеції, Швейцарії, Нідерландах теж передбачають можливість створення без особливих реєстраційних процедур через

повідомлення про заснування, не використовуючи спеціального адміністрування цього процесу та нотаріального посвідчення документів [233, с. 27].

На наш погляд, в умовах військового протистояння у східних регіонах України, окупації Автономної Республіки Крим, зміни канонічної підлеглості окремих релігійних організацій, що зумовлено створенням ПЦУ, відмовлятися від державного контролю за процесом легалізації релігійних організацій не можна. Їх функціонування часто використовується з метою заподіяння шкоди національній безпеці та державним інтересам нашої країни. Тому держава повинна зберегти надалі легалізаційні процедури щодо релігійних організацій, здійснювати загальні правоохоронні функції в релігійній сфері в контексті соціальних, політичних та інших ризиків, які наявні в сучасних умовах.

В Україні вже відбулися суттєві зміни у сфері лібералізації реєстраційних процедур щодо створення релігійних організацій. На думку А. Василяка, такі зміни є неабияким завоюванням демократичної України. Зокрема сьогодні реєстраційні процедури перетворені на усталену в цивілізованому світі практику державної констатації відповідності статутних документів релігійної організації вимогам чинного законодавства. Це дає змогу з одного боку релігійній організації обирати форму діяльності та, за потреби, набувати правосуб'єктності юридичної особи [237, с. 82-85], а з іншого боку – державі здійснювати загальний контроль за законністю цього процесу, вести облік створених релігійних організацій виконувати юрисдикційні функції у випадку вчинення ними адміністративних проступків.

У статуті (положенні) релігійної організації повинно бути визначено її різновид, приналежність до певної релігії, конфесії, становище у релігійній ієрархії, наявність майна, нерухомості, повинні бути деталізованими правові можливості щодо створення інших релігійних інституцій (закладів духовної освіти, ЗМІ, інших релігійних організацій), внесення змін та доповнень до статутних документів, вирішення спорів щодо майна та інших питань, тощо [237, с. 82-85].

Закон визначає місячний термін для реєстрації статутних документів релігійної організації та десятиденний термін для можливості письмового повідомлення заявників про прийняте рішення. Потреба отримання від органів публічного управління, спеціалістів окремих висновків може зумовити продовжити термін прийняття рішення компетентним органом до трьох місяців [12].

Водночас, невідповідність статутних документів вимогам чинного законодавства є підставою для відмови в їх реєстрації на підставі ст. 15 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12].

Ст. 18 цього закону визнано майнові права релігійних організацій. Зокрема вони володіють правами на придбані за власний кошт чи пожертви віруючих, організацій майнові об'єкти. Майно також може передаватися державою чи набуватися в іншому, не забороненому державою порядку [12].

Згаданим законом детально регламентовано як специфіку адміністративно-правового статусу релігійних організацій, так і особливості їхньої взаємодії з органами публічного управління.

Зокрема закон регламентує порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації та відповідальності за їхнє порушення (ст. 29, 31), загальні засади функціонування органів публічного управління, які втілюють в життя державну політику у сфері релігії, церкви (с. 30) [12].

Свій регулюючий вплив держава поширює тільки на ті повноваження релігійних організацій, які втілюються в життя через правовідносини з органами публічного управління. Тобто через такі адміністративні регулятори держава фіксує адміністративно-правові можливості релігійних організацій, а з іншого – формує адміністративно-правові гарантії їхнього реального втілення в життя [227, с. 87].

Слід відзначити, що автономія релігійних організацій зумовлює невтручання держави у їх внутрішньоорганізаційні справи, канонічні питання,

зокрема у процес визначення внутрішньої структури, обрання керівників, процес отримання та позбавлення членства у релігійній організації. Так, у статутних документах можуть міститися вимоги щодо національності, місця проживання членів релігійної організації, вимог до керівників цієї інституції, навіть гендерні умови [238, с. 261].

Така ситуація цілком корелюється з вимогами ч. 3 ст. 17 КАС України щодо обмеженості юрисдикції адміністративних судів з приводу відносин, які згідно законодавчих вимог, статутних положень належать до внутрішньої діяльності певного суб'єкта.

Водночас сфера публічно-правових відносин, у які залучаються релігійні організації, безумовно потребує державно-правового впливу на їхню діяльність, зумовлює його зміст. Тобто держава активізує свій вплив на релігійні організації там, де мова йде про права людини, публічний порядок, суспільну мораль. Цілком погоджуємося з думкою А. Радченко, що держава цілком володіє повноваженнями корегувати наявні суспільні практики діяльності релігійних організацій з огляду на механізм правового впливу, що не є засобом порушення чи обмеження релігійної свободи, функціонування релігійних об'єднань [115, с. 35–36].

Дуже влучно проблеми визначення майнового, організаційного та немайнового аспектів адміністративної правосуб'єктності виклала в своїй праці В. Борисова [174, с. 126–127]. Організаційний аспект правоздатності релігійних організацій проявляється через здатність таких інституцій набувати право засновувати видавничі, поліграфічні, культурні структури, притулки, інтернати, лікарні задля виготовлення культових предметів, публікування релігійної літератури, здійснення реставраційно-будівельних робіт, сільськогосподарської діяльності, благодійної, іншої статутної діяльності. Вони можуть ставати засновниками духовних закладів освіти задля реалізації культурно-освітньої, культурно-просвітницької роботи, підготовки священнослужителів та загалом поширення в суспільстві певних релігійних

учень та поглядів, розширення свого канонічного впливу на певну соціальну спільноту. Специфіка правоздатності закладів духовної освіти, які належать до релігійних організацій, проявляється у їхній підзвітності у своїй діяльності релігійному центру (управлінню), що є їх засновником [174, с. 126–127].

В. Борисова немайнову сферу правосуб'єктності релігійних організацій пов'язує з можливістю цих інституцій проводити богослужіння, релігійні церемонії, обряди. Такі заходи можуть вільно проводитися у публічних місцях (культових спорудах, на кладовищах, місцях, які пов'язані з паломництвом, в приватних житлових приміщеннях). Основною умовою здійснення релігійної діяльності є вільнодоступність до місць проведення релігійної діяльності [174, с. 126–127].

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» деталізовано й порядок припинення діяльності цих релігійних організацій. Ліквідація таких інституцій можлива за рішенням самих засновників чи на підставі рішення суду. Зокрема у судовому порядку припинення діяльності цих інституцій можливе у зв'язку зі вчиненням релігійною організацією діяльності, що суперечить вимогам Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації»; здійснення релігійної діяльності, що своїм наслідком може потягнути заподіяння шкоди життю, здоров'ю, свободі, гідності особи; систематичного недотримання визначеної законом процедури публічного проведення релігійних заходів, зокрема обрядів, церемоній, інших масових заходів; схилення віруючих до порушення законодавчо визначених в державі обов'язків, вчинення діяльності, що тягне грубе порушення публічного порядку, заподіяння шкоди правам, майну інших організацій.

Виявлення контролюючими органами фактів порушення чинного законодавства може послужити підставою для винесення письмового попередження щодо релігійної організації та інформування її керівного органу щодо недопущення таких проступків, усунення наслідків, причин, умов щодо їх вчинення [178, с. 41].

Слід підкреслити, що адміністративна дієздатність знаходиться у безпосередній залежності не лише від норм чинного законодавства, але й положень статутів релігійних організацій, сформованих під впливом норм церковного права у частині, яка регламентує внутрішню структуру цих організацій і компетенцію їх органів управління. Безпосередня реалізація адміністративних прав релігійних організацій здійснюється за організаційного керівництва релігійних об'єднань, які діють в Україні. Норми церковного права, як й інші подібні правила поведінки, що приймаються релігійними організаціями, не є правом у власному розумінні цього слова.

Будучи канонічним орієнтиром для діяльності цих організацій, вони деталізують ієрархію прийняття рішень щодо налагодження взаємодії з органами публічного управління, визначають уповноважених на це суб'єктів, їхні права та обов'язки. Водночас під регулювання вказаних вище правил підпадають лише представники певного віросповідання, релігійного об'єднання [239, с. 112].

В Україні функціонують окремі інституції, що сприяють реалізації адміністративної дієздатності релігійних організацій у взаєминах з державою. Зокрема це здійснюється через Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій, яка вважається найавторитетнішою громадською інституцією релігійного характеру в нашій державі, що функціонує на засадах самоорганізації, незалежна від органів публічного управління, політичних партій, підприємницьких організацій [240].

Рада Церков бере активну участь у громадському житті країни, реагуючи на суспільні виклики публічними заявами, миротворчими та іншими заходами. Яскравим прикладом цього є роль ВРЦіРО у захисті прав громадян на мирний протест під час ЄвроМайдану (Революції Гідності 2013-2014 років) [241].

Так, сьогодні реалізація правосуб'єктності релігійних організацій забезпечена постійним діалогом Всеукраїнського Союзу Церков євангельських християн – баптистів, Духовного управління мусульман Криму, Духовне управління мусульман України, Закарпатської

реформатської церкви, Німецької євангелічно-лютеранської церкви України, Об'єднання іудейських релігійних організацій України, Православної Церкви України, Римсько-Католицької Церкви в Україні, Української Євангельської Церкви, Української Греко-Католицької Церкви, Української Церкви християн віри євангельської, Української єпархія Вірменської Апостольської Церкви, Української Лютеранської Церкви, Української Православної Церкви, Церкви адвентистів сьомого дня, Української Християнської Євангельської Церкви, Українського Біблійного Товариства.

Таким чином адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій відображає здатність цих інституцій мати та реалізовувати канонічні, майнові, організаційні суб'єктивні адміністративні права, визначені законодавством, гарантовані державою, та виконувати обов'язки, передбачені нормами адміністративного права, нести відповідальність за деліктну діяльність, що порушує вимоги чинного законодавства, відповідальність за яку передбачена положеннями адміністративного законодавства.

2.3 Права та обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері та права громадян, пов'язані зі свободою віросповідання

Нормативно-правове визначення адміністративних прав та обов'язків релігійних організацій є основним чинником, що характеризує їх адміністративно-правовий статус, є стрижневим елементом адміністративно-правового статусу цих інституцій загалом. Тобто їх нормативна фіксація перетворює абстрактні потреби особи в реальні правові можливості, визначені і гарантовані державою.

Суб'єктивні права особи за своїм змістом є зафіксованою в нормах права мірою можливої поведінки, зміст якої визначається низкою ознак, зокрема скерованістю на задоволення власного інтересу, реалізацією в рамках адміністративно-правових відносин, визначеністю її змісту рамками

адміністративно-правових норм, порушення яких є свідченням адміністративної деліктної поведінки [242, с. 52-55; 243].

Виходячи з загального визначення прав людини, що пропонується у науковій літературі [41, с. 5], можна зробити висновок, що за своїм змістом суб'єктивні адміністративні права релігійних організацій у публічно-правовій сфері є елементом їх адміністративного статусу, системою нормативно визначених спеціальних можливостей, що зумовлені чинними політичними, економічними, соціальними культурними та іншими умовами життя суспільства та функціонування релігійної організації, є відображенням міри можливої, гарантованої державою діяльності цих інституцій, які дають змогу отримувати адміністративно-правові послуги, брати участь в публічному управлінні та отримувати адміністративно-правовий захист в державі.

Усі адміністративні права релігійних організацій є комплексом різноманітних правових можливостей у публічно-управлінській сфері. Передусім це можливість здійснення певної юридично-значущої діяльності у цій сфері, та водночас можливості вимагати такої діяльності від інших та отримувати захист порушених прав у сфері публічного управління.

Така тріада правових можливостей як змістовних елементів прав релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері впливає з наукового пояснення складових елементів суб'єктивного права, запропонованих С. Алексєєвим [244, с. 120].

Специфіка прав та обов'язків релігійних організацій найбільше зумовлює зміст адміністративно-правового статусу релігійних організацій, зважаючи на цю специфіку релігійні організації мають власний варіант характерного їм адміністративно-правового статусу [245, с. 31].

Протягом тривалого часу релігійна сфера зазнала значних трансформацій, що пов'язані з розширенням меж релігійної свободи, розширення сфер життя соціуму, до яких проявляють бажання бути залученими релігійні організації, активізації діяльності цих інституцій у житті суспільства. Вітчизняні автори

відзначають прагнення сучасних релігійних організацій долучатися до процесів державотворення, управлінських процесів, ідентифікації національної еліти, розвитку суспільної свідомості, патріотизму, освіти, вирішення соціальних та політичних конфліктів [246, с. 58; 247, с. 15–16].

Різноманіття сфер діяльності релігійних організацій стало основою для закріплення в сучасному законодавстві широкого переліку їхніх прав.

Зацікавленість держави у підвищенні значущості прав релігійних організацій та їх державному гарантуванні зумовлена розвитком демократичних процесів в Україні, потребою розширення системи громадських інституцій, що справляють позитивний світоглядний, комунікативний, інтеграційний вплив на суспільство, закладають високі етичні стандарти для його існування, ефективно реалізують свою діяльність у просвітницькій сфері, здійснюють профілактику деліктної поведінки.

Тобто формується сприятливий для розвитку суспільства комунікативний простір, застосовуються соціально-психологічні засоби впливу на соціум, що сприяють корегуванню етичних, світоглядних, мотиваційних орієнтирів життя людей [246, с. 58; 247, с. 15–16].

Протягом останніх п'яти років Церква користується стабільно високим рівнем довіри (відповідний показник становить 60%). У Західних областях довіру висловили 83% опитаних, тоді, коли у Східних областях рівень довіри становить 33% респондентів [248].

Реалізація суб'єктивних адміністративних прав релігійних організацій є проявом правової можливості таких інституцій виявляти власну адміністративну правосуб'єктність задля задоволення своїх інтересів у публічно-правовій сфері, реалізації завдань, визначених її статутними документами, можливості вступати у адміністративно-правові правовідносини з органами публічного управління та іншими учасникам правовідносин публічно-управлінського характеру.

Реалізація суб'єктивних адміністративних прав релігійних організацій

гарантована державним примусом, обмежена певними рамками, що визначаються як міра можливої поведінки, вихід за які розцінюється як зловживання суб'єктивним правом, та визначена обов'язками інших учасників адміністративно-правових відносин [249].

Система прав релігійних організацій, що входять у їхній адміністративно-правовий статус охоплює наступні правові можливості: сповідувати та проповідувати віросповідання, релігійні погляди за власним вибором, сповідувати, проповідувати будь-яку релігію; відправляти релігійні культу, обряди і церемонії, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні переконання; інформувати громадськість про діяльність релігійних організацій; діяти на засадах рівності всіх релігійних організацій в державі, без будь-яких переваг або обмежень певної релігії, віросповідання чи релігійної організації; формувати внутрішню ієрархію; бути залученими до громадського життя та публічно-управлінської сфери; створювати власні освітні установи відповідно до своїх внутрішніх настанов, для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування; проводити наукові дослідження; отримувати права власника на майно культового призначення; здійснювати свою діяльність без втручання держави в їх діяльність; користуватися захистом держави щодо законних прав та інтересів релігійних організацій; звертатися до уповноважених державних органів щодо проведення реєстраційних та інших адміністративних процедур, отримувати адміністративні послуги на рівні з іншими юридичними особами; одержувати від органів публічного управління потрібну інформацію задля реалізації своєї статутної діяльності; формувати пропозиції щодо розроблення нормативних документів, які визначають умови діяльності релігійних організацій; представляти і захищати інтереси релігійних організацій в органах публічного управління, органах місцевого самоврядування згідно із законодавством; отримувати публічно-правові

послуги, що надаються органами публічного управління, отримати необхідні дозвільні документи; подавати органам публічного управління пропозиції щодо удосконалення нормативного регулювання діяльності релігійних організацій; виявляти та звертатися до компетентних органів щодо застосування адміністративного покарання щодо осіб, винних у діях, що порушують права релігійних організацій, покарання за вчинення яких передбачено КУпАП; використовувати засоби адміністративного судочинства задля визнання дій посадових осіб органів публічного управління незаконними та притягнення винних до адміністративної відповідальності; вживати заходи для покращення міжнародного співробітництва у сфері діяльності релігійних організацій.

Уся ця сукупність суб'єктивних прав релігійних організацій, що входять у їхній адміністративно-правовий статус, залежно від їх змісту може бути представлена кількома блоками.

Перший блок складають права, що формуються в силу реалізації статутної діяльності та гарантовані нормами адміністративного права. Другий блок стосується прав, що реалізуються в порядку здійснення публічно-сервісної діяльності органів публічного управління, отримання адміністративно-правових послуг релігійними організаціями від органів публічного управління, пов'язані з участю цих інституцій у сфері публічного управління, у громадському житті. Третій блок охоплює права, що пов'язані з адміністративно-правовим захистом таких релігійних організацій судовими, правоохоронними органами та органами публічного управління.

Говорячи про перший блок прав релігійних організацій слід звернутися до положень їхніх статутних документів, де деталізовані права, що гарантовані нормами чинного адміністративного законодавства, діяльністю органів публічного управління та правоохоронних органів. Наприклад статутом Релігійної організації «Релігійна громада (парафія) Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Української Греко-Католицької Церкви міста

Мирноград Донецької області» визначено низку прав цієї релігійної організації, реалізація яких гарантується нормами адміністративно-правових актів, забезпечується з залученням правоохоронних органів чи органів публічного управління. Зокрема за парафією закріплено право на здійснення церемоній, богослужінь, обрядів релігійного змісту, процесій як в спорудах, призначених для проведення релігійних заходів, так і у місцях, призначених для паломництва, на кладовищах, у лікарнях, госпіталях, будинках для людей похилого віку й інвалідів, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання; здійснення добродійної діяльності, заходів і милосердя, зокрема й з залученням громадських фондів; заснування видавничих, реставраційно-будівельних, сільськогосподарських суб'єктів господарювання, притулків, інтернатів, освітніх закладів; бути залученою до громадського життя суспільства, використання ЗМІ; на отримання фінансових, майнових пожертвувань, набуття майна та здійснення права власності щодо нього, здійснення будівництва культових споруд [250].

Статут Релігійної організації «Згромадження Пресвятої Богородиці Фатімської Української Греко-Католицької Церкви» визначено права цієї релігійної організації щодо відкриття, закриття і забезпечення діяльності домів цього згромадження на всій території УГКЦ, організація паломництв, відпустових празників, благодійної та медичної допомоги, здійснення духовно-просвітницької діяльності, заснування друкованих журналів, газет, інтернет сторінок на релігійну тематику, здійснення організації духовної освіти, пенітенціарне служіння, організація релігійних музеїв для збереження і пропагування релігійно-культурної спадщини українського народу, місіонерська діяльність, сприяння у соціальній реабілітації малозабезпечених, безхатченків, безробітних, інвалідів, алко- та наркозалежних осіб, які потребують турботи, шляхом прийняття ними християнських цінностей та моралі, добродійна діяльність, тощо [251].

Доповнюється зазначений перелік прав першого блоку правом релігійних

організацій встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки, зокрема в цілях паломництва і місіонерства. Так, іноземці-священнослужителі, представники зарубіжних релігійних організацій, котрі перебувають в нашій державі, можуть поширювати релігійні погляди, виконувати релігійні обряди, здійснювати іншу канонічну діяльність, лише в рамках запрошення яке ними було отримання від релігійних організацій, за умови погодження його змісту з компетентними органами (ст. 24 Закону) [12].

Сучасні зміни до чинного законодавства, які стосуються реєстраційних процедур щодо релігійних організацій та внесення 7 грудня 2017 р. змін до Податкового кодексу України зумовили усунення бюрократичних перешкод щодо реєстрації таких інституцій та їх автоматичне внесення їх до Реєстру неприбуткових установ і організацій [109].

Як стверджує В. Борисова, організаційний прояв правоздатності релігійних організацій набуває практичного втілення через здатність цих інституцій створювати спеціальні інституції задля здійснення поліграфічної, виробничої, реставраційно-будівельної, сільськогосподарської, благодійної діяльності. Використання прибутку від такої діяльності винятково на потреби релігійної організації дає змогу цій інституції отримати звільнення від оподаткування її доходів [174, с. 127].

Тому важливим правом цих інституцій є звільнення від сплати податків.

Про розширення прав релігійних організацій та їх гарантованості державою в сучасному суспільстві свідчить унормування, визнання державою сфер діяльності цих інституцій, що раніше залишалися поза її увагою. Зокрема важливі права релігійних організацій пов'язані зі введенням в Україні інституту капеланства. Цей інститут є запорукою зміцнення патріотичної, національної, релігійної свідомості військовослужбовців.

Зокрема відповідно до Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністерства оборони України 14 грудня 2016 р. № 685 військовий священник

(капелан) незважаючи на його релігійну приналежність наділений правом здійснювати заходи задля реалізації релігійних потреб військовослужбовців, пов'язані з богослужінням, релігійними обрядами, поширенням певного віровчення, релігійного навчання, облаштування місць для здійснення богослужінь, здійснення інших заходів задля зміцнення морально-психологічного стану особового складу, участі у наданні благодійної допомоги серед військовослужбовців [252; 253].

До другого блоку, зміст якого стосується здійснення публічно-сервісної діяльності органів публічного управління, отримання адміністративно-правових послуг релігійними організаціями від органів публічного управління, участі цих інституцій у сфері публічного управління слід віднести правові можливості щодо звернення до уповноважених органів публічного управління щодо проведення реєстраційних та інших адміністративних процедур, пов'язаних з реєстраційною, освітньою, публікаційною, будівельною та іншою діяльністю, здійсненням масових заходів, отримання адміністративних послуг на рівні з іншими юридичними особами; отримання від органів публічного управління інформації щодо реалізації цілей та завдань їхнього функціонування, можливість розроблення та надання органам публічного управління нормативних документів, які встановлюють вимоги до діяльності релігійних організацій, звернення до них з заявами, пропозиціями щодо сфери діяльності релігійних організацій, покращення їх діяльності

Третій блок вміщує права, що пов'язані з адміністративно-правовим захистом таких релігійних організацій судовими, правоохоронними органами та органами публічного управління та стосується можливості релігійних організацій звертатися за захистом до компетентних суб'єктів, представляти та здійснювати захист своїх інтересів в судах, органах публічного управління, органах місцевого самоврядування згідно із законодавством, звертатися з позовом до суду про визнання дій інших осіб та посадових осіб органів публічного управління незаконними та притягнення винних до

адміністративної відповідальності, до правоохоронних органів та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, винних у діях, що порушують права релігійних організацій, покарання за вчинення яких передбачено КУпАП.

Третій блок суб'єктивних прав релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері охоплює права, що пов'язані з адміністративно-правовим захистом таких релігійних організацій судовими, правоохоронними органами та органами публічного управління, забезпечення громадської безпеки та правопорядку під час проведення громадської та релігійної діяльності, отримання захисту від правоохоронних органів під час реалізації заходів громадського характеру, на отримання адміністративно-правового захисту через реалізацію можливості подання адміністративної скарги, ініціювання та участі в адміністративно-юрисдикційному провадженні, оскарження рішень, дій та бездіяльності органів публічного управління в адміністративно-правовому порядку, притягнення осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності.

Не нівелюючи важливості запропонованого поділу прав релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері на три основні блоки залежно від їх змісту, можна визнати й можливість їх загальної класифікації за низкою інших критеріїв.

Зокрема, зважаючи на сферу прояву таких адміністративних прав релігійних організацій, їх слід класифікувати на адміністративні права, що проявляються у управлінській, освітній, інформаційній, соціальній, інших сферах, права щодо власної ідентифікації (на найменування, місцезнаходження), права щодо кооперування, об'єднання у релігійні об'єднання, інші колективні форми; права на заснування інших юридичних осіб (видавничих, виробничих, сільськогосподарських).

Особливим правом релігійних організацій у публічно-правовій сфері є

право на отримання адміністративних послуг (реєстрації релігійних організацій, припинення їх діяльності, реєстрації права власності на майно та земельні ділянки).

На релігійні організації покладається важливе завдання відстоювання прав віруючих у взаємовідносинах з органами публічного управління. З метою цього релігійні організації володіють важливим правом адміністративно-правового захисту своїх прав та законних інтересів. Вони користуються системою засобів захисту своїх прав та інтересів, серед яких звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, позови до суду, тощо.

Про розширення сфери гарантованих державою прав релігійних організацій у освітній сфері свідчить зрівняння в правах на надання освітніх послуг закладів релігійної та світської освіти, прийняття рішення ВАК України щодо включення богослов'я (теології) до напрямів, в рамках яких може здійснюватися захист наукових дисертацій від 15 травня 2010 року [247, с. 16; 254].

Права щодо кооперування, об'єднання на релігійній основі передбачає можливість входження релігійних організацій до складу громадських та інших консультативно-дорадчих рад при органах державної влади та місцевого самоврядування, бути засновником закладів освіти різних рівнів акредитації, громадських об'єднань разом із іншими юридичними особами, засновувати благодійні організації, юридичні особи.

Також вони наділені правом самостійного вирішення особистих, сімейних, соціальних конфліктів, що не потребують втручання органів публічного управління, однак мають важливе суспільне значення. Ці права релігійних організацій позитивно впливають на сферу публічно-правових відносин, оскільки зменшують суспільну напругу та водночас потребу державного втручання, залучення публічно-правових регуляторів суспільних відносин.

Релігійні організації мають великий арбітражний потенціал, позаяк на

рівні створених ними структур вирішуються конфлікти догматичного, культового, віросповідного характеру. Окрім цього вони виступають ефективними недержавними механізмами вирішення інших особистих, сімейних, соціальних конфліктів. Показовим у цьому аспекті є приклади діяльності Церковних Трибуналів УГКЦ різних ступенів судочинства. Згідно сучасного церковного законодавства, в УГКЦ існує наступний поділ ступенів судочинства: Єпархіальний, Митрополичий та Верховно-Архієпископський, до яких входять судові вікарії, судді, захисники подружнього вузла, експерти, юристи та адвокати. Трибунали діють на підставі Кодексу Канонів Східних Церков і Статутів, затверджених відповідно до кан. 1070 ККСЦ [255, с. 223].

Діяльність цих інституцій знижує суспільне напруження, дозволяє вирішувати певні спори без апелювання до держави, а також є індикатором привернення уваги з боку держави до проблемних питань, які можуть загрожувати правам людей чи громадському порядку.

Також для прав релігійних організацій за способом зовнішнього прояву в Україні у публічно-правовій сфері характерний поділ на активні і пасивні. Перші є закріпленою в законодавстві можливістю вчинення певної діяльності (проведення масових заходів, звернення до органів публічного управління зі скаргою чи заявою). Другі ж є можливістю бути захищеним від незаконного втручання, перешкоджання діяльності релігійної організації з боку інших суб'єктів адміністративних правовідносин. Наприклад, в ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визнано заборону держави втручатися в діяльність таких інституцій [12].

За значенням для правового статусу релігійних організацій права цих інституцій можуть бути базовими (на свободу здійснення богослужінь, сповідання релігії) та похідними, зокрема стосуватися права на здійснення масових заходів, місіонерську діяльність, капеланство.

Також права релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері за цільовим спрямуванням можуть стосуватися реалізації певних можливостей

(брати участь в громадському житті, мати доступ до інформації, отримувати адміністративні послуги від органів публічного управління), так і бути пов'язаними із захистом інших прав та свобод (правом на самозахист, судовий захист, на оскарження дій посадових осіб, органів публічного управління, відшкодування заподіяної шкоди).

Цілком доречним є запропонований деякими авторами поділ на матеріальні та процесуальні права, з огляду на специфіку правових норм, якими вони визначені, та зумовленість змістом матеріальних чи процесуальних правовідносин [256].

З метою наочної демонстрації правових можливостей релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері, слід звернутися до сфери діяльності закладів вищої духовної освіти, функціонування інституту капеланства в Україні, реалізації релігійними організаціями права на мирні зібрання, діяльності в установах пенітенціарної системи України.

На часі розширення прав релігійних організацій та адміністративно-правових гарантій їх діяльності як закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України.

Нове освітнє законодавство заклало нові адміністративно-правові гарантії діяльності для закладів вищої духовної освіти та визначило нову траєкторію розвитку богословської освіти та права релігійних організацій у цій сфері. Зокрема, законом зберігається автономність від МОН України, при цьому у результаті проходження акредитації ЗВДО можуть видавати диплом державного зразка. Законодавець дозволяє релігійним організаціям максимально корелювати освітню політику ЗВДО, визначати принципи діяльності студентського самоврядування. Щодо процедури ліцензування та акредитації, відкриття аспірантури та докторантури, спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 041 «Богослов'я» законодавцем передбачаються істотні поступки та чітко визнаються всі документи ЗВДО які є еквівалентні державним документам. Також законодавством

визначено, що документи про освіту, наукові ступені та вчені звання, які видані особам в ЗВДО, можуть бути визнанні як еквівалентні державним документам. Втім, інституціалізація богослов'я в світській системі освіти вимагає пошуку нових форм її присутності в освітньо-науковому просторі України.

Суспільно-політичні зміни в Україні обумовлюють нові тенденції у розвитку освітньо-наукового дискурсу.

Сьогодні богословська освіта у конфесійній та державній системі вищої освіти є на шляху зближення, але разом з тим, зберігає свою автономність та специфічність. Істотні зміни в системі вищої освіти, зокрема введення богословської освіти, обумовлюють необхідність модернізації цілої низки освітньо-наукових процесів та їх, як ціннісного переосмислення, так і адміністративно-правового регулювання.

Феномен богословської освіти постає нині як чинник багатьох суспільно-цивілізаційних змін. Із розвитком богословської освіти в Україні пов'язане формування нормативно-правового забезпечення, позаяк за радянських часів богословська освіта була під фактичною заборонаю, у період незалежності вона обмежувалася українським законодавством, і тільки у 2014 р. були остаточно зняті дискримінаційні обмеження у розвитку богословської освіти. Незважаючи на задекларовані норми в освітньому законодавстві адміністративно-правові гарантії діяльності закладів вищої духовної освіти як релігійних організацій продовжуються формуватися.

Проблема адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти (далі – ЗВДО) не набула належного висвітлення у вітчизняному науковому дискурсі. Окремі аспекти цієї проблематики аналізували такі українські дослідники як М. Васін [257, с. 58–62], О. Дятлик [258, с. 52–62], І. Кундеренко [259, с. 254–262], Ю. Решетніков [260, с. 131–137], В. Хромець [261], Я. Чорнойван [262, с. 217–222], Ю. Шульга

[263, с. 86–90].

Так, М. Васін зосереджує увагу на питанні нормативно-правового забезпечення діяльності релігійних організацій та їх практичній значущості у розвитку громадянського суспільства [257, с. 59]. О. Дятлик аналізує особливості впровадження та інтеграції освітніх програм спеціальності «Богослов'я» в систему вищої освіти України у контексті зміни українського законодавства [258, с. 34].

Дослідник І. Кундеренко здійснює ретроспективний огляд правових засад становлення ЗВДО, заснованих протестантськими конфесіями України [259, с. 254–262].

Вчені Ю. Решетніков та В. Хромець характеризують особливості процесуального формування нормативно-правової бази діяльності ЗВДО в частині визнання документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання [264, с. 131–137; 265].

Я. Чорнойван на основі нормативно-правових актів розглядає питання акредитації та ліцензування ЗВДО [262, с. 217–222].

Ю. Шульга здійснює порівняльний аналіз освітнього законодавства України та країн Європейського Союзу, особлива увага приділяється висвітленню цього питання у міжнародних правових документах [263, с. 86–90].

Після тривалого пошуку різноманітних альтернатив щодо адміністративно-правового регулювання діяльності закладів вищої духовної освіти, стало зрозуміло, що без змін в освітньому законодавстві системно вирішити це питання є вкрай проблематично. Відтак, лідери релігійних організацій почали активно звертатися до владних інституцій з метою негайного внесення відповідних змін до українського законодавства. 14 лютого 2013 р. Голова комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України Л. Гриневич провела зустріч з представниками релігійних організацій щодо вирішення проблем державного визнання

результатів освітньої та наукової діяльності ЗВДО та можливостей подальшого розвитку богословської освіти і науки [266].

Напочатку, пропонувалося фактично політичне рішення, держава визнає документи ЗВДО без відповідних державних механізмів такого визнання.

Обговорення цієї проблеми у більш ширшому форматі відбулося 2–3 квітня 2013 р. на конференції «Богослов'я в Україні: організаційний та освітньо-науковий контекст», в якій взяли участь представники ВРУ, Міністерства освіти і науки України, духовних і світських центрів богословської науки та освіти, іноземні делегати. Результатом роботи стала резолюція спрямована до МОН та ВРУ, у якій були викладені пропозиції та основоположні принципи, що повинні були лягти в основу змін українського законодавства [267].

Відтак при комітеті з питань науки і освіти ВРУ була створена робоча група з опрацювання правового механізму визнання результатів богословської освіти і науки.

У результаті жвавих дискусій, члени робочої групи розробили компромісний варіант законопроекту, який 20 червня 2013 р. був зареєстрований у ВРУ під назвою «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами)» (реєстр. № 2380а) та включено до порядку денного ВРУ на 2 вересня 2013 р. [268].

Слід зауважити, що законопроект був одногolosно схвалений комітетом ВРУ з питань освіти і науки, а також підтриманий всіма керівниками релігійних організацій та уповноваженою ВРУ з прав людини В. Лутковською, втім не отримав підтримки від профільного міністерства.

Суспільно-політична ситуація в Україні обумовила вирішення більш нагальних проблем, тому питання богословської науки і освіти було на певний час відкладено. Після «Революції гідності» та зміни влади в квітні

2014 р., МОН ініціювало голосування за новий Закон України «Про вищу освіту».

Відтак постала можливість інтегрувати до його положень напрацювання законопроекту № 2380а. Аналіз цього документу показав, що він враховував інтереси ЗВДО, надавав їм реальної самоврядності, спростовував процедуру ліцензування та акредитації, а також дозволяв здійснювати освітню діяльність без ліцензування та акредитації, видаючи документи про вищу освіту власного взірця. Окрім цього, концепція щодо ліцензування та акредитації ЗВДО істотно спростовувала процедури й скасовувала певні норми (приміром, строге регулювання матеріально-технічної бази). Це дозволяло ЗВДО легко легалізувати свою освітню діяльність та інтегруватися в систему національної освіти, зберігши при цьому статус ЗВДО як релігійної організації.

Відтак, до Закон України «Про вищу освіту» було запропоновано внести кілька правок до статей та доповнити перелік прикінцевих положень. Статті стосувалися видання дипломів державного зразка, підсумкової атестації, проходження акредитації та ліцензування, натомість перехідні положення вирішували питання визнання раніше отриманих документів щодо: проходження акредитації; відкриття аспірантури та докторантури; діяльності спеціалізованих вчених рад; про отримання вищої освіти; про присвоєння наукових ступенів та вчених звань. Зокрема, в цьому проєкті вперше на законодавчому рівні актуалізувалося й питання про виокремлення богослов'я в окрему галузь знань. Висунуті робочою групою пропозиції були включені до проєкту закону та проголосовані 8 квітня 2014 р. в першому читанні, опісля передані до другого читання. Виникала певна суперечність щодо того, чи повинен ЗВДО проходити ліцензування, чи одразу акредитацію, втім у кінцевому результаті усі пропозиції були прийняті.

Новий Закон України «Про вищу освіту» певною мірою подолав

кордон між державними та духовними закладами вищої освіти у розвитку богословської науки і освіти, дозволив інтегруватися ЗВДО в національну освітню систему зберігаючи при цьому належний рівень автономії та релігійну специфіку своєї діяльності. Так, згідно новацій профільного закону ЗВДО, які створені відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», отримали можливість на державне визнання їх освітньої та наукової діяльності [204; 265].

Зауважимо, що закон не визначає окремого поняття «заклад вищої духовної освіти» й розуміє його у статусі релігійної організації, порядок створення та діяльності яких і надалі регулюються Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». Втім, Закон України «Про вищу освіту» створює нові можливості та надає більше прав як ЗВДО, так і їх випускникам й науково-педагогічним працівникам.

Закон України «Про вищу освіту» проблемі вищої духовної освіти відводить низку положень, які вважаємо за доцільне проаналізувати. Так, ст. 3., п.3. «гарантує незалежність здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (окрім закладів вищої духовної освіти)» [267].

Цим пунктом визначається, що українське законодавство надає право релігійним організаціям здійснювати прямий вплив на діяльність ЗВДО, які є створені ними.

У першій редакції Закон України «Про вищу освіту» у ст. 24, п. 12 зазначалося, що ЗВДО, які бажають вносити інформацію про видані власні ними дипломи про вищу освіту до ЄДЕБО, мають пройти ліцензування. ЗВДО, які бажають видавати дипломи державного взірця, повинні пройти акредитацію освітньої програми. Формулювання «які бажають» вказувало на те, що ЗВДО не зобов'язані були проходити ні ліцензування, ні акредитації. Сьогодні ця норма є скасована у зв'язку з набуттям дії інших нормативно-правових актів.

Ст. 32. Закон України «Про вищу освіту» визначає принципи, які є основоположними для діяльності закладів вищої освіти.

Четвертий принцип передбачає «незалежність від політичних партій, громадських і релігійних організацій (окрім закладів вищої духовної освіти)» [372].

Як бачимо, цей принцип є виключенням для ЗВДО з огляду на їх особливий статус в системі освіти, позаяк вони є відокремлені від державного втручання. ЗВДО безпосередньо залежать від релігійних організацій, які їх створили й в праві визначати принципи діяльності цих освітніх інституцій відповідно до своїх статутів. Цей принцип поширюється на всі без винятку ЗВДО, оскільки всі вони відповідно до ст. 11 Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» створюються релігійними управліннями з метою підготовки священослужителів та інших необхідних для їх функціонування релігійних спеціальностей.

Ст. 40. регламентує діяльність студентського самоврядування у ЗВО й передбачає принципи відповідно до яких його органи повинні діяти, зокрема «незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (окрім закладів вищої духовної освіти)» [268].

Особливий статус за цією нормою знову отримують ЗВДО, що релігійні організації, які їх створюють, можуть здійснювати певний вплив на діяльність студентського самоврядування в цих освітніх інституцій.

Щодо керівництва ЗВДО ст. 42. у п. 6 визначає, що «порядок призначення керівників закладів вищої духовної освіти регулюється їхніми статутами, зареєстрованими у встановленому законодавством порядку» [268].

Ця стаття чітко вказує на те, що ЗВДО під час процедури призначення керівників не керується вимогами встановленими Закон України «Про вищу освіту», а власним статутом, зареєстрованим у передбаченому

законодавством порядку. Відтак, повністю унеможлиблює вплив держави на призначення керівника ЗВДО, не зобов'язує дотримуватися процедур голосування та відповідних вимог до кандидата передбачених Закон України «Про вищу освіту». Слід зауважити, що є досить поширеною практика серед ЗВДО, коли керівник не обирається спільнотою освітньої духовної інституції, а призначається лідером релігійної організації.

У прикінцевих та перехідних положеннях п. 18. встановлено, що «під час проходження у передбаченому законодавством порядку ЗВДО процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я», створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього ЗВДО за галуззю знань «Богослов'я», документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані ЗВДО, вважаються еквівалентними відповідним документам, що видаються у передбаченому законодавством порядку» [12].

Ця норма стала важливим кроком на зустріч релігійним організаціям у подальшому розвитку академічного богослов'я, позаяк прирівнює документи науково-педагогічних працівників ЗВДО до державних у процесі проходження державної легалізації освітніх і наукових програм за спеціальністю «Богослов'я». У серпні 2015 р. КМУ було прийнято постанову № 33652, яка затвердила відповідний порядок процедури визнання [257, с. 58-62].

Наступним важливим документом щодо визнання документів ЗВДО був Наказ МОН від 08. 04. 2016 р. №381 «Деякі питання державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання» [269].

Згідно нього було затверджено положення про дві комісії: Комісію з державного визнання документів про вищу духовну освіту [270] та Комісію

з державного визнання документів про наукові ступені і вчені звання [271].

До персонально-професійного складу цих комісій увійшли представники: МОН; Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями; релігійних організацій; ЗВО, які мають ліцензію на освітню діяльність в галузі знань «Богослов'я», а також два члена правління громадської організації «Євангельська акредитаційна теологічна асоціація» [272].

Так, приміром Комісію з державного визнання документів про вищу духовну освіту у 2018 р. було прийнято позитивне рішення щодо 1427 дипломів, визнано 83 диплома про наукові ступені та 19 про вчені звання [273].

У наказі МОН «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» про особливість ЗВДО йдеться в окремих частинах. Так, у Загальних положеннях в II абзаці 2 пункту визначається, що рішення про присвоєння вчених звань НПП ЗВДО може прийматися вченими радами ЗВДО, статuti (положення) яких зареєстровані у передбаченому законодавством порядку, які пройшли процедуру ліцензування освітньої діяльності, й за умови дотримання вимог, визначених цим Порядком» [274].

Тобто, після першого вересня 2018 р. вчені звання працівників релігійних освітніх інституцій визнаються державою лише ті, які присвоєні ЗВДО, що отримали у визначеному законодавством порядку ліцензію та подали до МОН атестаційну справу про затвердження рішення Вченої ради цього закладу щодо присвоєння вченого звання. Відомо, що після отримання ліцензії закладом освіти, особи можуть претендувати на вчене звання доцента через 5 років, професора – 10 років. Щодо визнання стажу працівників ЗВДО законодавець знову зробив виняток, для НПП ЗВДО враховується стаж педагогічної роботи у ЗВДО, статuti (положення) яких зареєстровані у визначеному законодавством порядку [12].

Отже, коли ЗВДО має ліцензію та подає атестаційну справу особи до МОН, то стаж на науково-педагогічних посадах, отриманий до ліцензії зараховується при присвоєнні вченого звання.

Окремим пунктом перехідних положень Закон України «Про вищу освіту» визначалося, що богослов'я має бути виокремлено в окрему галузь. Відтак у лютому 2015 р. було оприлюднено для громадського обговорення проєкт Національної стандартної класифікації освіти щодо спеціальностей III освітньо-наукового рівня та четвертого наукового рівнів освіти. Перелік спеціальностей щодо християнського богослов'я був опрацьований міжконфесійною робочою групою, яка діяла на базі Українського католицького університету, що сформувала вісім спеціальностей та підготувала їх паспорти: 01. Догматика; 02. Бібліїстика; 03. Історичне богослов'я; 04. Літургіка; 05. Церковна історія; 06. Моральне богослов'я і соціальне вчення; 07. Канонічне (Церковне) право; 08. Практичне богослов'я та 09. спеціальності інших конфесій.

Втім, пізніше стало зрозуміло, що галузі та спеціальності мають бути ідентичні на усіх чотирьох рівнях вищої освіти від бакалаврського до докторського. Позаяк, на практиці це призведе до того, що у процесі проходження ліцензування та акредитації на I та II рівнях вищої освіти як ЗВО, так ЗВДО будуть змушені ліцензувати та акредитувати кожен спеціальність окремо, що створюватиме значні перешкоди у розвитку богословської освіти в цілому.

Відтак, згідно постанови МОН «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 [275] «богослов'я» стає окремою галуззю знання 04 Богослов'я з кодом спеціальності 041 Богослов'я. Ця галузь передбачає початковий рівень вищої освіти – молодший бакалавр, перший рівень – бакалавр, другий рівень – магістр; третій (освітньо-науковий) рівень – доктор філософії та науковий рівень – доктор наук.

Наступним етапом після затвердження галузі та спеціальностей є підготовка освітніх стандартів. 6 квітня 2016 р. було затверджено персональний склад підкомісії 041 Богослов'я Науково-методичної комісії з гуманітарних наук та богослов'я сектору вищої освіти Науково-методичної ради МОН України [276].

При опрацюванні стандарту вищої освіти зі спеціальності 041 Богослов'я було враховувано компетентісний підхід, коли стандарт регулює лише нормативну частину навчального плану, для першого рівня вищої освіти ця частка складає 50 %, для другого рівня вищої освіти – 25%, інша частина навчального плану визначається самостійно ЗВО. Особливість, яка враховувалася при розробці стандартів є те, що богословська освіта розвивається як в духовних, так і світських закладах вищої освіти. Для перших є важливий акцент на конфесійній освіті, натомість для других – на міжконфесійній богословській освіті. Рекомендації щодо розробки стандартів вищої освіти були узагальнені в Наказі МОН України № 600 «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» від 01.06.2016 р. [276].

Поява спеціальності «Богослов'я» в секуляризованому освітньому просторі є одним із пілотних інноваційних проєктів, з моменту набрання чинності цього Закону.

Підготовка християнських богословів є доступною через ліцензовані та акредитовані програми з богослов'я в таких закладах вищої освіти, як Острозька Академія, Український католицький університет, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Харківський національний університет ім. В. Каразіна, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Ушинського, Класичний приватний університет та інші.

Відкриття богословських освітніх програм у світських закладах вищої

освіти орієнтоване на підготовку богослова як вченого для того, щоб могли в богословському рівні об'єктивно вирішити правові аспекти діяльності релігійних організацій.

Таким чином, нове освітнє законодавство намагається подолати розрив між духовною та світською системами вищої освіти.

Україна в пострадянському просторі є «єдиною країною, в якій здійснюється державне визнання раніше виданих дипломів релігійних навчальних закладів», що дозволяє випускникам ЗВДО працювати в державних установах та інших суспільних сферах, а також продовжувати навчання в аспірантурі, докторантурі державних закладах вищої освіти.

Нове освітнє законодавство заклало нові адміністративно-правові гарантії для закладів вищої духовної освіти та визначило нову траєкторію розвитку богословської освіти.

Зокрема, законом зберігається автономність від МОН України, при цьому у результаті проходження акредитації ЗВДО можуть видавати диплом державного зразка.

Законодавець дозволяє релігійним організаціям максимально корелювати освітню політику ЗВДО, визначати принципи діяльності студентського самоврядування.

Щодо процедури ліцензування та акредитації, відкриття аспірантури та докторантури, спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 041 «Богослов'я» законодавцем передбачаються істотні зміни та чітко визнаються всі документи ЗВДО які є еквівалентні державним документам.

Також законодавством визначено, що документи про освіту, наукові ступені та вчені звання, які видані особам в ЗВДО, можуть бути визнанні як еквівалентні державним документам.

Таким чином нове освітнє законодавство визначило нові права закладів духовної освіти як релігійних організацій та заклало нові адміністративно-правові гарантії для закладів вищої духовної освіти,

визначило нову траєкторію розвитку богословської освіти. Проте взаємна інтеграція богословської та світської освіти та розширення прав релігійних організацій в освітній сфері несе багато ризиків для діяльності закладів вищої духовної освіти, подолання яких потребує додаткового адміністративно-правового врегулювання.

На часі також посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні та розширення прав релігійних організацій у цій сфері

Сьогодні в Україні є всі підстави для розширеного впровадження інституту військового капеланства, розширення прав військових капеланів та забезпечення адміністративно-правових гарантій капеланської діяльності з врахуванням як передового досвіду армій країн-членів НАТО, так і позитивної практики військово-виховної роботи у ЗСУ, Прикордонних військах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державної цілісності та суверенітету.

Релігійні організації також максимально реалізували свій потенціал у цьому напрямку, сьогодні процес взаємодії ЗСУ та релігійних організацій набуває системного характеру, а це означає, що він стає дедалі цілісним і стійким, стабільним та ефективним. Відтак виникає потреба в оперативному та мобільному прийнятті рішень державними посадовцями та відповідної реакції законодавчого органу щодо впровадження інституту військового капеланства у ЗСУ, інших військових формуваннях.

В Україні інститут військового капеланства дотепер не визнаний на законодавчому рівні, проте його діяльність упродовж багатьох років є досить активною, і набрала нової активної фази розвитку із початком бойових дій на Сході.

Створення інституту військового капеланства розширить права релігійних організацій у публічно-правовій сфері та зуміє вирішити чимало проблем як морально-етичного, так і психологічно-соціального

характеру. Військове капеланство – це не просто духовне служіння в армії, це певною мірою питання національної безпеки. Позаяк національну безпеку реалізують саме конкретні особи, які мають не лише матеріальні, але й духовні потреби. Тому для ефективності місії військовослужбовців, йдеться про благородну місію захисту життя, миру, територіальної цілісності, необхідно максимально задовольняти їх духовні потреби.

Основний Закон нашої держави декларує, що Україна є суверенна та незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Відтак, обравши курс на формування правової держави, Україна інтенсифікувала процес визнання прав людини, засобів їх реалізації і захисту. Серед них визначальне місце посідає свобода віросповідання, що є базисом для багатьох інших особистих і культурних прав.

Слід відзначити, що принципи релігійної свободи є передбачені низкою міжнародних правових документів: статтею 18 Загальної декларації прав людини [277], статтею 18 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права [278], Декларацією про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань [279], статтею 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [280].

Реальність реалізації свободи віросповідання людини залежить від механізму її правового забезпечення та захисту державою. Базисом такого механізму є національне законодавство. Відносно права військовослужбовців на свободу совісті та віросповідання в ЗСУ, то Україна в особі Міністерства оборони України, гарантуючи вищевказане право, задеклароване Конституцією України, та релігійні організації намагаються спрямовувати свою діяльність на організацію системної роботи з налагодження душпастирської опіки у ЗСУ.

Згідно ст. 35 Конституції України, що гарантує право на свободу світогляду та віросповідання, стаття 21 Закону України «Про свободу

совісті та релігійні організації» визначає: командування військових частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях й виконанні релігійних обрядів, а теж до норм міжнародного права розпочалася діяльність, спрямована на забезпечення душпастирської опіки зі сторони релігійних організацій, військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань [12].

Україна в умовах взаємодії з релігійними організаціями та інститутами громадянського суспільства має значну перспективу забезпечити оптимальну реалізацію свободи совісті та віросповідання, зберігаючи при цьому стабільне та консолідоване суспільство. Забезпечення адміністративно-правових гарантій діяльності інституту капеланства в ЗСУ безпосередньо сприятиме як ефективному розвитку українській армії, так і державі загалом.

Після проголошення незалежності України та із початком формування Збройних сил України проблема задоволення релігійних потреб військовослужбовців посіла певне місце у системі діяльності Міноборони. Це питання частково розглядалося в «Концепції соціально-психологічної служби ЗСУ» [281].

Окрім цього, з 1994 р. різні релігійні організації значно активізують свою діяльність в напрямку задоволення духовних потреб військовослужбовців. У системі релігійних структур створюються відповідні інституції (відділи, департаменти, комісії) та призначаються відповідальні за цю сферу діяльності. Так, 12 травня 1994 р. у Львові на науково-практичному симпозіумі «Духовно-гуманітарні проблеми розбудови ЗСУ», який відбувався під егідою Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту релігієзнавства, було створено Міжцерковну раду із питань душпастирської роботи у збройних формуваннях України. Духovenство УГКЦ, УПЦ-КП, УАПЦ, УПЦ та Церкви Адвентистів сьомого дня за участі представників Міністерства

оборони України здійснили спробу створити постійний консультативний орган різних конфесій у справах душпастирства в ЗСУ [283].

Протягом наступних років з метою адміністративно-правового регулювання та інституційного забезпечення капеланства відбулася низка конференцій, а саме: «Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання» – 1995 р., «Християнська любов та військовий обов'язок» – 1997 р., «Практика формування особи військовослужбовця та створення умов успішного виконання військового обов'язку: християнський досвід» – 1999 р. та інші. Учасниками цих науково-практичних заходів були духовенство, військові, представники влади, вчені, іноземні делегати, у який на законодавчому рівні діяв інститут капеланства.

Слід відзначити, що після конференції 1999 р. учасники звернулися з резолюцією до Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України із такими пропозиціями: опрацювати концепцію духовно-пастирської діяльності військових священиків у ЗСУ (пропонувалось, щоб три сторони – релігійні організації, силові структури та Державний комітет у справах релігії розробили власні концепції, які затим повинні були спільно обговорити; на основі погодженої Концепції внести зміни до Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»; відповідно до цих змін розробити положення «Про інститут військових священиків у силових структурах» та внести належні доповнення до Статутів ЗСУ; створити під егідою Державного комітету України у справах релігій чи Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій спеціальний орган, який відповідатиме за здійснення душпастирської опіки у війську; дозволити відкриття при військових частинах капличок, храмів для проведення богослужінь для військовослужбовців [284].

Позаяк, державна влада не була готова сприяти розвитку демократичних процесів й процедур щодо задоволення релігійних потреб в ЗСУ, шляхом запровадження інституту капеланства, рух розпочався з

боку релігійних організацій.

У ході проведення Ювілейної міжнародної військово-християнської конференція (11–13 жовтня 2000 р.) представниками традиційних релігійних організацій (УГКЦ, РКЦ, УПЦ-КП, УАПЦ та УПЦ) ухвалено рішення про створення Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнського військового братства, що юридично оформилося у грудні цього ж року. Метою було не лише вжиття заходів щодо запровадження інституту військового капеланства на державно-правовому рівні, але й вироблення спільного підходу до задоволення духовних потреб своїх військовослужбовців й намагання налагодити можливі проблеми (міжконфесійні, соціальні, інституційні). Братство є членом Міжнародної асоціації військово-християнських товариств (АМСФ) [284].

Першим проєктом братство було опрацювання концептуальних засад душпастирської опіки військовослужбовців та формування правового поля порозуміння діяльності у ЗСУ різних релігійних організацій. Відтак було здійснено підготовку «капеланського резерву» для ЗСУ – навчання здійснювалось упродовж 2000–2004 рр. послідовно річними циклами, кожен з яких передбачав 4 тижневі сесії, загальний обсяг складав 200 годин. Слухачі, передусім, отримали знання із військових питань: воєнної доктрини України, структури ЗСУ й призначення видів збройних сил, знання з військової психології, практики роботи військового капелана у арміях іноземних держав, законодавства України, міжнародного гуманітарного права. Кожен випускник отримав відповідний сертифікат та спеціальний із курсу міжнародного гуманітарного права, виданий Міжнародного комітетом Червоного Хреста. Слухачами були більше 150 священиків та семінаристів різних конфесій [284], що свідчить про особливу зацікавленість цим напрямком роботи не лише різних релігійних організацій, але й міжнародних правових інституцій, і відтак потребує належних адміністративно-правових гарантій.

У цьому контексті, слід зауважити, що у травні 2000 р. була зареєстрована в органах державної влади Всеукраїнська громадська організація «Об'єднання християн-військовослужбовців України», членами якої є військовослужбовці, як діючі, так і звільнені в запас та члени їх родин. ОХВУ була створена з метою захисту прав і свобод військовослужбовців, пропагування християнсько-моральних цінностей та сприяння створенню інституту військового капеланства в Україні [285].

Певна позитивна динаміка в процесі співпраці релігійних організацій та військових формувань України розпочалася після Помаранчевої революції. Втім, системну діяльність у цій сфері активізувала Директива Міністра оборони України № Д-25 «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21 квітня 2006 р. [286].

Саме цей документ вперше врегулював механізм задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців.

1 листопада 2008 р. у структурі Департаменту гуманітарної політики Міноборони було створено сектор роботи із релігійними організаціями. Вже 10 листопада цього року із представниками релігійних організацій, Міноборони підписало «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗСУ» [287].

Відповідно до Меморандуму, визначальною ціллю створення інституту військового капеланства у ЗСУ є забезпечення конституційного права військовослужбовців на свободу совісті та віросповідання.

З метою налагодження ефективнішої співпраці релігійних організацій, опрацювання єдиних підходів щодо запровадження інституту військового капеланства 29 квітня 2009 р. згідно Наказу Міноборони № 115 від 17 березня 2009 р. було утворено Раду у справах душпастирської опіки при Міноборони [288].

Беручи до уваги положення вищезначеного Меморандуму та наміри

усіх сторін у реалізації практичних заходів щодо поетапного впровадження у ЗСУ ефективної системи душпастирської опіки й створення інституту військового капеланства, Наказом Міністра оборони України № 220 від 22 квітня 2011 р. було затверджено Концепцію душпастирської опіки у ЗСУ. Слід зауважити, що в цьому документі вперше визначено низку ключових понять, які стали основою для подальшого формування нормативно-правової бази. Також вони є цінними у контексті використання однакового тлумачення цих понять представниками всіх релігійних організацій з метою усунення міжконфесійних непорозумінь. Це, зокрема: уповноважений за душпастирську опіку військовослужбовців; військовий священнослужитель (капелан, священник, душпастир, імам); конфесія; душпастирська опіка військовослужбовців [289].

Концепція містить інформацію щодо організаційного забезпечення душпастирської опіки; всебічно визначені функції Ради у справах душпастирської опіки при Міноборони; зокрема зауважено, що військовими капеланами можуть бути лише ті, які належать до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Ради у справах душпастирської опіки при Міноборони; ґрунтовно регламентовані права, обов'язки й форми діяльності військових капеланів, чітко координується їх діяльність з командуванням військових частин; окреслено повноваження командирів щодо задоволення релігійних потреб військовиків; подано інформацію щодо підготовки й обліку військових капеланів, місць для душпастирського служіння. Очікуваними результатами запровадження концепції є: узгодження позиції релігійних організацій, віруючих яких служать у Міноборони щодо майбутнього інституту військового капеланства; визначення конкретних вимог до релігійних організацій щодо їх діяльності в ЗСУ [289; 290, с. 18-22].

29 грудня 2012 р. Рада національної безпеки і оборони України ухвалила проєкт Концепції реформування і розвитку ЗСУ до 2017 р., втім

у цьому документі зовсім не згадується питання співпраці релігійних організацій та ЗСУ. У Концепції не порушується право про задоволення релігійних потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

У 2014 р. та 2015 р. здійснювалися певні спроби розширити законодавчу базу у сфері реалізації прав військових капеланів, на розгляд Верховної Ради вносилося кілька законопроектів з цієї проблематики. Серед них проєкт № 1153 від 2 грудня 2014 р. Ю. Мірошниченка, який розроблявся за участі представників ВРЦіРО та експертів у 2013 р., а відтак був уже вкрай не актуальним через військові дії на Сході України. Законопроекти № 2249 від 26 лютого 2015 р. та № 2993 від 3 червня 2015 р. (суб'єкт подання – С. Семенченко) через низький рівень якості були відкликані та зняті з розгляду.

Нової фази свого розвитку інститут капеланства в Україні та реалізація їхніх прав набули у травні 2017 р., коли на законодавчому рівні було введено у ЗСУ штатну посаду військового капелана, яка прирівнюється до посади заступника командира полку чи батальйону [289].

Станом на 6 жовтня 2020 р., згідно інформації управління зв'язків з громадськістю ЗСУ, із 130 посад військових капеланів укомплектовано – понад 90. В ЗСУ військові капелани представлені п'ятьма релігійними організаціями: ПЦУ – 59, УГКЦ – 20, УЄЦ – 6, Церква «Скинія» – 4, УПЦ МП – 1 [289]. Втім, слід зауважити, що чимала кількість священиків працюють із військовими як капелани поза штатом, на громадських засадах і на нерегулярній основі.

Певний поступ щодо правового врегулювання відбувся 6 червня 2019 р., коли Верховною Радою України у першому читанні було прийнято за основу законопроект № 10244-1 «Про військове капеланство» [291].

Цей законопроект покликаний забезпечити адміністративно-правові гарантії інституту військового капеланства у взаємодії держави та релігійних організацій, забезпечити соціальний захист військових

капеланів та капеланську діяльність загалом. У пояснювальній записці зазначається, що визначальною метою законопроекту є забезпечення конституційних прав військовослужбовців на свободу світогляду та віросповідання. Законопроект є надзвичайно важливим для процесу формування професійної служби військового капеланства, позаяк передбачає створення капеланських об'єднань, які на партнерських засадах взаємодіятимуть із державою, і з якими Міноборони та інші силові структури укладатимуть відповідні угоди про забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців. Також згідно цього документу, посада військового капелана виводиться зі штату військових частин, що дозволяє привести питання статусу військового духовництва у відповідність до положень Конституції України та інших нормативно-правових актів щодо відокремлення релігійних організацій від держави.

Нині військові капелани, як відзначається у цьому законопроекті є священнослужителі, які працевлаштовані на підставі укладення відповідного трудового договору у військові частини ЗСУ. Втім, штатний розпис військових частин, зазвичай, передбачає лише одну посаду військового капелана, на яку призначається представник тієї релігійної організації, що має найбільше своїх віруючих серед особового складу та працівників військової частини. Також законопроектом визначено гарантії забезпечення державою реалізації права військовиків на свободу віросповідання й душпастирської опіки. Зараз триває підготовка законопроекту № 10244–1 до другого читання у ВРУ.

Проте, на переконання колишнього Голови Державного комітету України у справах національностей та релігій, релігійного експерта Ю. Решетнікова, «цей законопроект вимагає суттєвого доопрацювання до розгляду у другому читанні задля дійсного забезпечення права на свободу совісті всіх громадян України, передусім військовослужбовців, а тому є вкрай доцільно створити при профільному комітеті ВРУ з метою удосконалення

проєкту робочої групи за участю ВРУіРО та членів Ради у справах душпастирської опіки при Міноборони» [292].

Отже, сьогодні в Україні постали реальні можливості для розширення прав релігійних організацій через впровадження інституту військового капеланства, забезпечення адміністративно-правових гарантій капеланської діяльності з врахуванням як передового досвіду армій країн-членів НАТО, так і позитивної практики військово-виховної роботи у ЗСУ, Прикордонних військах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державної цілісності та суверенітету.

Надзвичайно важливим напрямом реалізації правових можливостей релігійних організацій, що потребує посилення адміністративно-правового гарантування, є втілення права на мирні зібрання. Розвиток правової держави та умови правового прогресу в контексті євроінтеграційних прагнень України зумовлює формування ефективного механізму реалізації права громадян на мирні зібрання. Від часу здобуття Україною незалежності державна політика щодо мирних зібрань визначалася різними фазами, коли держава здебільшого не перешкоджала реалізації права на мирні зібрання, і коли це право надмірно обмежувалося.

Однак навіть у періоди, коли центральна влада особливо не втручалась у реалізацію цього права, на місцевому рівні негативна практика існувала. Балансування права на проведення мирних зібрань релігійних організацій в регіонах здебільшого залежить від того, яка конфесія в них домінує.

Це загрожує тому, що релігійна свобода більшості набуватиме абсолютного характеру, що є несумісним зі свободою релігійних меншин. Держава покликана балансувати конкуруючі релігійні потреби різних громад, які бажають проводити мирні зібрання, а у випадку нездатності забезпечення їх мирного характеру, заборона повинна бути пропорційною до усіх без винятку релігійних організацій.

Проблема організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів й демонстрацій, а також порушення їх порядку аналізувалася низкою українських вчених. Питання кримінально-правової охорони громадського порядку, поняття, види й кваліфікація одиничних злочинів у порушенні цього права аналізувалася у працях В. Кузнєцова, І. Копотуна, О. Зінченко та ін. Мирні зібрання у контексті адміністративного права розглядали дослідники: Д. Вовк, Є. Кобрусієва, Р. Миронюк, О. Олійничук. Незважаючи на значний внесок науковців у цьому напрямку, проблема мирного зібрання як адміністративно-правової гарантії діяльності релігійних організацій не виступала предметом окремої наукової розвідки.

Конституція України у ст. 39 мирними заходами називає збори, мітинги, походи та демонстрації. Втім, цей перелік не є вичерпним, так ст. 281 Кодексу адміністративного судочинства України визначає збори, мітинги, походи, демонстрації та інші мирні зібрання, тобто передбачає можливість їх прояву в інших формах. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» до мирних заходів відносяться і релігійні зібрання, які проводяться релігійними організаціями [12]. Такими зібраннями є публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ч. II ст. 11 визначає, що реалізація права на свободу зібрань та об'єднання не підлягає жодним обмеженням. Винятком можуть бути лише ті, що передбачені законом: в інтересах національної чи громадської безпеки; для запобігання заворушень або злочинів; з метою охорони здоров'я чи моралі; захисту прав і свобод інших осіб [280].

Зауважимо, що ця стаття дозволяє адміністративним органам, збройним силам, поліції певної держави у випадку об'єктивних підстав запроваджувати законні обмеження на реалізацію цього права.

Право громадян України на мирні зібрання гарантується ч. I ст. 39

Конституції України, які можуть мирно збиратися, без зброї та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, втім про їх проведення зобов'язані завчасно повідомити в органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування. Частиною другою цієї статті визначено, що обмеження реалізації такого права може встановлюватися судом відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку задля запобігання заворушень або злочинів, для охорони здоров'я населення та захисту прав і свобод інших людей.

Конституція України у ст. 35 надає кожному право на свободу світогляду та віросповідання, що дозволяє безперешкодно здійснювати одноособово або колективно релігійні культу та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Обмежуватися це право може лише законом в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення чи захисту прав й свобод інших людей. Також, аналогічне право гарантується кожному громадянину ст. 3 Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», й підлягає обмеженням у випадку такої ж необхідності [12]. Звідси, право на мирні зібрання, а також релігійні, не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених законодавцем.

Відмінністю між організацією мирних зібрань громадян і релігійних зібрань є встановлення термінів повідомлення їх проведення. Так, ст. 39 Конституції України передбачається завчасне сповіщення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання, втім не встановлено конкретних строків. Така невизначеність викликала різне застосування цієї норми, часто використовувались судами як важіль у розправі з опозиційними об'єднаннями, а відтак вказувала на необхідність її законодавчого врегулювання.

За конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України офіційне тлумачення цієї норми надав Конституційний Суд України від 19

квітня 2001 року № 4-рп/2001, що «строки не повинні обмежувати право громадян передбачене ст. 39 Конституції України, а повинні бути його гарантією та водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування вжити належних заходів для безперешкодного проведення мирних заходів, забезпечення громадського порядку, прав та свобод інших людей» [293].

Ст. 21 Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» надає право на безперешкодне проведення релігійних зібрань (богослужінь, релігійних обрядів, церемоній, процесій) у культових будівлях та прилеглий території, установах релігійних організацій, у місцях паломництва, на кладовищах, в крематоріях, у місцях окремих поховань, помешканнях громадян, а також із-за ініціативи трудових колективів та згодою адміністрації в організаціях, установах, підприємствах [12].

Втім, щодо випадків проведення публічних релігійних зібрань Законом передбачено окремий порядок їх проведення. У ст. 21 Закону визначено, що потрібен відповідний дозвіл місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету міської, селищної, сільської, рад, до яких подається клопотання про видачу не пізніше як за десять днів до призначеного строку проведення такого релігійного зібрання, окрім екстрених ситуацій [12].

Слід зауважити, що істотні зміни щодо нормативного регулювання реалізації права громадян на мирні релігійні зібрання відбулися на підставі рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 1-13/2016 [396].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини В. Лутковська звернулася з конституційним поданням стосовно офіційного тлумачення норми завчасного повідомлення у строк не менше десяти щодо проведення публічних релігійних зібрань (богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). Відтак, Конституційний суд України визнав ч. 5 ст. 21 Закону

України «Про свободу совісті та релігійні організації» неконституційною та такою, яка втратила чинність. Конституційний суд чітко заявив, що в демократичній державі не може бути дискримінації релігійних організацій у реалізації їх права на мирні зібрання. У своєму рішенні Суд зауважив, що Основний Закон «зобов'язує державу створити єдиний правовий механізм, який регулює проведення громадянами, громадськими чи релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань релігійного та нерелігійного характеру» [294].

Нині місцеві органи влади позбавлені права видавати дозволи на мирні зібрання релігійного характеру. Єдиною вимогою до проведення публічних мирних зібрань, як релігійних, так і нерелігійних, є мирний характер та повідомлення в органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування. Таке сповіщення органів влади, насамперед, має слугувати гарантією реалізації права громадян на релігійні зібрання. Упродовж цього строку владні органи повинні здійснити низку підготовчих заходів з метою забезпечення безперешкодного проведення релігійних зібрань, підтримання громадського порядку, охорони прав й свобод інших людей. Окрім цього, строк завчасного повідомлення повинен бути достатнім для того, щоб органи влади могли з'ясувати законність релігійного зібрання, та із-за необхідності, відповідно до ч. II, ст. 39 Конституції України, звернутися до суду щодо вирішення спірних питань.

Зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, які набули чинності 15 грудня 2017 р., зробили цю процедуру обмеження мирних зібрань досить сприятливою для їх організаторів. Так, законодавець встановив обов'язок позивача (орган влади) вжити заходів для ознайомлення організаторів мирних зібрань зі змістом та додатками до позовної заяви про встановлення обмеження мирних зібрань, а також оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті. У випадку невідповідності заяви ст. 160 КАС України суд залишає її без руху із можливістю усунення

недоліків лише упродовж 12 годин. Також відповідно до частини четвертої цієї статті суд позовну заяву залишає без розгляду, якщо вона надійшла пізніше ніж за 24 години до запланованого часу його проведення. Окрім цього, позовну заяву суд залишає без розгляду у випадках: неявки позивача на судові засідання (незважаючи на жодні обставини); надходження клопотання позивача про розгляд справи без його присутності; залишення позивачем зали до моменту виходу суду до нарадчої кімнати. Разом з тим, позивач зобов'язаний обґрунтувати необхідність встановлення обмеження щодо проведення мирного зібрання у демократичному суспільстві та пропорційність запропонованого у позовній заяві способу обмеження. Отже, законодавець унеможливив негативну практику, коли суди систематично розглядали справи про обмеження мирних зібрань без участі сторін (нерідко, організатори мирних зібрань навіть не були повідомлені про судові засідання щодо заборони) та про судові рішення дізнавалися за кілька годин до їх запланованого початку [295].

КАС України значно лімітував процесуальні можливості органів влади накладати обмеження на реалізацію громадянами права на мирні зібрання.

Також новелою є те, що у випадку прийняття рішення про обмеження права на мирні зібрання суд повинен застосувати найменш обтяжливий спосіб для відповідача, ніж запропонував позивач. Також, КАС України передбачає спрощену процедуру подачі апеляційної скарги: не пізніше наступного дня після його проголошення, і вона розглядається у дводенний строк з моменту надходження. У випадку надходження менш як за два календарні дні до запланованого проведення мирного зібрання, невідкладно з повідомленням учасників справи [295].

Слід зауважити, що Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» визначає, що законодавчі вимоги щодо додержання тиші не поширюються на проведення мирних зібрань [296].

До обов'язків Національної гвардії України законодавець відносить участь у забезпеченні громадської безпеки та охорони громадського порядку у процесі проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій чи інших масових заходів (ст. 2). Разом з тим, Закон України «Про національну поліцію» не містить згадки про мирні зібрання, втім участь поліції у забезпеченні громадського порядку під час мирних зібрань може бути виведена із загальних завдань цього органу правопорядку [297].

Всі інші питання, що виникають у процесі організації та проведення мирних зібрань, не визначаються національним законодавством, або таке правове регулювання чи практика його тлумачення є досить суперечливими.

Беручи до уваги те, що КАС України не згадує релігійні організації й не визначає кола осіб, які можуть організовувати або брати участь у мирному зібранні, знову дає підстави на неоднозначне тлумачення та дискримінаційне ставлення щодо релігійних організацій у реалізації їх права на мирні релігійні зібрання.

У ч. I ст. 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає «відповідальність за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» [298].

Протиправні діяння можуть вчинюватися у формі завдання шкоди приватній чи державній власності, порушенням правил громадського порядку або дорожнього руху тощо. Окрім цього, правопорушення може вчинюватись шляхом бездіяльності, приміром, у формі відмови учасників таких заходів розійтися після того, як вони оголошуються закритими.

У ч. II ст. 185-1 КУпАП визначено посилену адміністративну відповідальність у випадку повторного вчинення упродовж року після застосування заходів адміністративного стягнення дій, передбачених ч. I ст. 185-1 КУпАП [298].

Втім, Європейський суд з прав людини у справі Веренцова чітко засвідчив те, що дану статтю не можна застосовувати у зв'язку із

відсутністю визначеного законом порядку проведення мирних зібрань, втім сама стаття залишається чинною. Більше того, суди неодноразово накладали стягнення на релігійні організації за цією статтею.

У західній правовій практиці визначення порядку проведення мирних зібрань слугує тому, щоб держава якомога ефективніше реалізовувала свої позитивні зобов'язання щодо мирних зібрань. Українське законодавство не передбачає переліку позитивних обов'язків держави, тобто послуг, якими органи влади, отримавши сповіщення про проведення мирних зібрань, забезпечують учасників мирних зібрань. Відповідно це значно збільшує ризики невиконання державою своїх позитивних обов'язків щодо мирних зібрань.

Основний Закон зобов'язує державу виробити єдиний правовий механізм, який регулюватиме проведення громадянами, громадськими чи релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань як релігійного, так і нерелігійного характеру. Основними формами мирних релігійних зібрань, згідно ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», є богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії. Відповідно кожній релігійній організації гарантується право на їх безперешкодне проведення.

Слід відзначити, що упродовж останніх років простежується позитивна динаміка зі зменшення кількості випадків втручання органів влади у реалізацію права на мирні релігійні зібрання. Разом з тим, як у законодавстві, так і на практиці залишається чимало проблемних питань, які негативно впливають на свободу мирних релігійних зібрань.

Ці чинники можуть бути використанні для погіршення становища реалізації цього права, зокрема у випадку зміни існуючих тенденцій державної політики.

Важливою сферою реалізації прав релігійних організацій, що потребує посилення адміністративно-правового гарантування в сучасних умовах

формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу, є діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України.

Права релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України регулюється міжнародними нормативно-правовими актами, законами України та підзаконними нормативно-правовими актами. До міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій сфері, насамперед належить Загальна декларація прав людини. Так, ст. 18 Декларації гласить, що кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії, яке передбачає: свободу змінювати свою релігію чи переконання; свободу сповідувати свою релігію чи переконання як одноособово, так і разом з іншими, приватним або прилюдним порядком через учення, богослужіння та виконання релігійних і ритуальних обрядів [277]

Аналогічна норма міститься і в ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, яка закріплює, що кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії [278].

Забезпечення цих основоположних засад передбачене і «Мінімальними стандартними правилами поведження з в'язнями», ухваленими ООН 30 серпня 1955 р., які містять розділ «Релігія» (ст. 41 – 42). Норми цього розділу визначають, що в установах, в яких перебуває велика кількість ув'язнених, які належать до однієї релігійної організації, необхідно призначити служителя цієї конфесії, або дозволити йому здійснювати там належні релігійні обряди. Окрім цього, згідно ст. 41. п. II такий служитель має право проводити регулярні релігійні обряди, а також у відведений час відвідувати наодинці ув'язнених, які належать до його релігійної організації для бесід із релігійної тематики. У ст. 42 чітко зазначено, що жодного ув'язненого не можна позбавляти можливості доступу до представників будь-якої релігійної організації [299].

«Європейські пенітенціарні правила» також відводять спеціальний розділ регламентації релігійних потреб ув'язнених – «Свобода думки,

совісті та релігії». У ньому наголошується, що необхідно поважати свободу думки, совісті та релігії ув'язнених. Зокрема, внутрішній режим, наскільки це можливо, повинен бути організований у такий спосіб, щоб надавати в'язням можливість сповідувати свою віру та релігію, відвідувати зібрання або служби, які проводять представники таких релігійних організацій, що отримали відповідний дозвіл.

Представники релігійних організацій повинні мати можливість відвідувати ув'язнених й спілкуватися з ними в конфіденційній обстановці, а також дозволяється в'язням користуватися та зберігати літературу, символіку, атрибути релігійного характеру [300].

Означені положення Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права декларуються ст. 35 Основного Закону України, що кожен має право на свободу світогляду та віросповідання, яке передбачає собою свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно виконувати одноособово або колективно релігійні культу та ритуальні обряди, здійснювати релігійну діяльність [277].

Реалізація цього права може обмежуватися законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності суспільства або захисту прав й свобод інших людей.

Норми міжнародно-правових стандартів також імплементовані в Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», що гарантує право на свободу совісті громадянам України та визначає обов'язки держави й релігійних організацій щодо один одного і соціуму загалом. У ст. 21 ч. IV цього Закону визначено, що богослужіння та релігійні обряди в місцях попереднього ув'язнення та відбування покарання повинні здійснюватися безпосередньо на прохання самих громадян, які перебувають у них, або ж із-за ініціативи релігійних організацій [12].

Ув'язнені користуються усіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, передбачених законом й встановлених вироком суду, відтак на них у повному обсязі поширюються норми Основного Закону та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Законодавець душпастирську опіку над засудженими в установах виконання покарань визначає як діяльність священнослужителів/капеланів, які є уповноважені релігійними організаціями, статути яких зареєстровані у визначеному законом порядку, й спрямована на задоволення релігійних потреб ув'язнених та їх духовне виховання. Водночас, заходи душпастирської опіки повинні здійснюватися у формі, яка в жодному разі не порушує визначений законодавством порядок виконання і відбування покарань.

З метою належної координації цих заходів відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 5 липня 2017 № 2170/5 дорадчим органом в системі виконання покарань визнано Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України, як постійно діючий міжконфесійний дорадчий орган, що працює на громадських засадах. Основними завданнями цієї Ради є координація душпастирської опіки засуджених та осіб, взятих під варту, які перебувають в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України, та персоналу цих органів та установ. До складу цієї інституції включені представники заінтересованих релігійних центрів та управлінь, що зареєстровані в законодавчо-установленому порядку.

Адміністрація установ пенітенціарної системи обов'язково повинна сприяти у запрошенні священнослужителів, а також надавати місце, визначати час та інші умови проведення релігійних обрядів (богослужінь, церемоній, наданні таїнств). У випадку відсутності окремих приміщень для віруючих кількох релігійних організацій релігійні зібрання проводяться в одному приміщенні за встановленим графіком. У цьому приміщенні

повинна забезпечуватися можливість для тимчасового розміщення атрибутів культу на період здійснення обряду.

Водночас, адміністрація установ пенітенціарної системи не повинна проявляти своїх особистих переконань до певної релігійної організації та зобов'язана сприяти забезпеченню конфіденційності зустрічей засуджених із служителями. Згідно, ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12] таємниця сповіді є недоторканною та охороняється законом, тому забороняється оприлюднювати, а також фіксувати технічними засобами чи відтворювати будь-яку інформацію, отриману під час сповіді. Інформація, отримана на сповіді, не може виступати предметом досудового розслідування, досудового слідства або кримінального провадження, застосовуватися як доказ. У жодному випадку священнослужитель, перекладач чи інша особа, яка пов'язана з конфіденційністю сповіді не може допитуватися.

Ув'язнені можуть користуватися атрибутами релігійного призначення, які не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених чи іншим умовам виконання покарання. Втім, не мають права, апелюючи до своїх релігійних переконань, ухилятися від виконання покладених на них обов'язків, а також встановлених вимог режиму відбування покарання. Здійснення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в установах позбавлення волі, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання.

Окремі питання забезпечення релігійних потреб засуджених передбачені Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, що ухвалені Міністерством юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5. Особливої уваги заслуговує, порядок надання дозволу представникам релігійних організацій на відвідування установи виконання покарань.

Релігійні організації, для отримання такого дозволу, повинні не

пізніше ніж за п'ять робочих днів до запланованого відвідування подати до Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України, керівництву міжрегіонального управління чи установи виконання покарань, заяву в якій зазначається: 1) повне найменування релігійної організації, місце знаходження, номер телефону/факс, електронна пошта; 2) найменування установи виконання покарань, до якої планується відвідування (при направленні заяви до Адміністрації ДКВС чи міжрегіонального управління); 3) дата та час відвідування установи виконання покарань; 4) прізвище, ім'я, по батькові кожного із представників релігійної організації, які планують відвідати установу виконання покарань (серія та номер паспорта, коли і ким виданий). Також, до заяви обов'язково додаються копії свідоцтва про державну реєстрацію організації та її статуту.

Слід зауважити, що представники релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, зобов'язані надати копію офіційного погодження із Державною службою України з етнополітики та свободи совісті щодо можливості здійснення проповідницької чи іншої канонічної діяльності та виконання релігійних обрядів.

Результат розгляду заяви, адміністрація ДКВС (міжрегіональне управління) зобов'язане упродовж трьох робочих днів повідомити заявника про можливість відвідування установи виконання покарань та надати дозвіл чи відмову (відсутність вищезазначеної інформації, копій документів).

Представники релігійних організацій, які на постійних основах беруть участь у виправленні та ресоціалізації ув'язнених, здійснені соціально-виховної роботи, користуються правом відвідувати установи виконання покарань за спрощеною процедурою. Відповідно, таким особам видається перепустка на певний період часу (квартал, рік) й формується відповідний

графік візитів, який затверджується начальником установи виконання покарань.

При цьому, представники релігійних організацій зобов'язані дотримуватися правил поведінки та вимог режиму, встановлених кожними установами виконання покарань. У випадку їх недотримання, за рішенням адміністрації установи виконання покарань, відвідування може бути призупинено на будь-якій стадії.

З метою задоволення релігійних потреб засуджених та персоналу в установах ДКВС України облаштовано нині 2583 культові релігійні споруди. Кількість ув'язнених, які відвідують духовно-просвітницькі заходи, становить 12,4 тис. осіб, що складає близько 22,5 % від загальної кількості засуджених та осіб, взятих під варту. Душпастирську опіку над засудженими проводять представники 55 релігійних організацій, офіційно зареєстрованих в Україні [301].

Відтак, комплекс прав релігійних організацій та правові і організаційні гарантії участі релігійних організацій у виправленні та проведенні соціально-виховної роботи зі засудженими в установах виконання покарань чітко визначені національним законодавством, окремі процедурні питання регламентовані Правилами внутрішнього розпорядку УВП та СІЗО.

Втім, участь релігійних організацій у комплексі заходів соціально-виховного та психологічного супроводу суб'єктів пробації потребує окремого вивчення та правової регламентації. Положення міжнародних нормативно-правових актів торкаються лише питань недискримінації на підставі релігії як у роботі органів пробації з правопорушниками, так і при відборі персоналу самих органів пробації. Ці міжнародні акти тільки актуалізують необхідність служби пробації працювати у взаємодії з іншими державними чи приватними організаціями та місцевими органами самоврядування з метою сприяння засуджених у життя соціуму, зокрема

до таких організацій слід віднести і релігійні.

Закон України «Про пробацію», ухвалений Верховною Радою України 5 лютого 2015 року, не містить жодного визначення душпастирської діяльності у сфері пробації, більше того, правової регламентації діяльності священнослужителів/капеланів щодо суб'єктів пробації [302].

Водночас, цей законодавчий акт передбачає можливість залучення до роботи служби пробації волонтерів.

Відповідно до ст. 20 закону України «Про пробацію» волонтерська діяльність, пов'язана з пробацією та реалізовується відповідно до ЗУ «Про волонтерську діяльність» з врахуванням особливостей, визначених цим Законом [302].

Визначальним завданням волонтерів пробації є сприяти органу пробації щодо здійснення нагляду за засудженими та проведенні з ними належної соціально-виховної роботи. Волонтери пробації виконують свої повноваження під керівництвом персоналу органу пробації.

Напрямки волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією, передбачено Положенням про організацію діяльності волонтерів пробації, ухваленому наказом Міністерства юстиції України 17.01.2017 № 98/5 [303].

До них відносяться: 1) сприяння уповноваженим органам з питань пробації у здійсненні наглядових заходів за місцем роботи та навчання суб'єктів пробації; 2) участь у проведенні соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації; 3) участь у складанні та реалізації індивідуальних планів роботи із суб'єктами пробації; 4) участь у проведенні індивідуально-профілактичної роботи зі суб'єктами пробації; 5) надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги суб'єктам пробації; 6) сприяння у працевлаштуванні суб'єктів пробації, залученні їх до навчання, виховних заходів та соціально корисної діяльності; 7) сприяння в реалізації пробаційних програм стосовно суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням; 8) участь у реалізації інших заходів, спрямованих на

виправлення суб'єктів пробації та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Залучення до волонтерської діяльності здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за письмовою заявою особи після проходження співбесіди з представником персоналу органу пробації та заповнення анкети.

Під час співбесіди з'ясовується придатність особи до волонтерської діяльності, яка сприятиме здійсненню різних видів пробації, мотивація до цієї діяльності, досвід роботи з людьми, освіта та інші відомості, що характеризують кандидата. Кандидатові у волонтери пробації може бути встановлено іспитовий строк до трьох місяців, під час якого вивчаються його моральні та ділові якості, необхідні для виконання окремих завдань пов'язаних з пробацією.

З волонтером укладається письмовий договір, який містить опис та період здійснення волонтерської діяльності, завдання, які необхідно вирішувати, права та обов'язки сторін, відповідальність за завдання шкоди, умови розірвання договору. Не може залучатися як волонтер пробації особа, яка має непогашену або незняту судимість, а також той, хто раніше був виключений зі складу волонтерів через дії, які негативно вплинули на репутацію, порушили права суб'єктів пробації.

Таким чином, жодних пересторог щодо участі представників релігійних організацій як волонтерів пробації не передбачено, тому якщо релігійна організація виступає і волонтерською організацією, то за погодженням з органом пробації представник цієї організації може бути уповноваженим на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі.

Правове регулювання вітчизняним законодавством свободи віросповідання засуджених в умовах відбування покарання в установах виконання покарань та діяльності священнослужителів (капеланів)

відповідає міжнародним нормативно-правовим актам.

Зміст прав релігійних організацій тісно пов'язаний зі специфікою прав громадян, що стосуються свободи віросповідання. Саме свобода віросповідання є генеруючим джерелом створення релігійних організацій, а бажання колективної реалізації права на свободу віросповідання є метою створення таких релігійних інституцій.

Віросповідання передбачає функціонування людини на духовному, психічному рівні, що супроводжується вибором об'єкта віри та визначенням індивідуального ставлення до цього об'єкта. При цьому вченими наголошується на поліструктурній характеристиці свободи віросповідання, оскільки ця категорія охоплює низку елементів. Серед таких елементів слід виокремити права щодо сповідання, не сповідання та зміни певної релігії, проведення релігійної обрядової діяльності, пропагування релігійних поглядів чи атеїстичних переконань, щодо здійснення культурно-просвітницької роботи з релігійним підтекстом, благодійної діяльності, богословської освіти. При цьому реалізація цих прав передбачає гарантування рівності в державі осіб, незалежно від їхнього ставлення до релігії, правового гарантування та захисту їх релігійних поглядів і переконань. Належне розуміння свободи віросповідання є однією з головних умов адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, оскільки належачи до основних особистих прав людини, вона дозволяє об'єктивувати її віросповідання через можливість здійснювати певну діяльність чи утримуватися від неї [304, с. 68–69].

Конституційно-правовою основою свободи віросповідання є ст. 35 Конституції України. Нею передбачено право на свободу віросповідання, що охоплює як свободу сповідувати певну релігію, так і не сповідувати її взагалі, здійснювати релігійні культи, обряди, так і не брати в них участі. Водночас у ст. ст. 24 Основного закону передбачено рівноправність реалізації релігійних переконань незважаючи на релігійну приналежність.

Продовженням цих положень є зміст Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де зафіксована можливість мати, змінювати релігійні погляди, колективно чи одноосібно сповідувати певну та заборони дискримінаційних дій на релігійному ґрунті.

Свобода віросповідання є лише орієнтиром для реалізації значно ширшого переліку прав людей у релігійній сфері. Серед таких свобода вільного обрання тієї релігії, яку особа хоче сповідувати, бути засновником, членом релігійної організації, брати участь у релігійних заходах, богослужіннях, поширювати релігійні погляди, брати участь у релігійних масових заходах, здійснювати індивідуальну благодійну діяльність, навчатися у закладах духовної освіти, тощо.

Поряд з загальним переліком таких прав віруючих, є й права специфічні, на яких законодавець особливо наголошує та детально регламентує. Зокрема до таких належить права військовослужбовців на свободу віросповідання. Особлива увага законодавця до цієї сфери зумовлена складністю гарантування цього права в умовах проходження військової служби, та, водночас, важливості духовної, релігійної підтримки осіб в цих умовах.

Зокрема ці права регламентовано ст 17 закону України «Про Збройні Сили України» [305], ст. 6 Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [306].

Серед гарантованих прав є право на сповідання релігії, участі в богослужіннях, придбання, користування спеціальної релігійної літератури. Водночас законодавець забороняє будь-яке ухилення від виконання обов'язків в умовах проходження військової служби з мотивів релігійного характеру [306].

Слід звернути увагу на зміст судової практики ЄСПЛ, що стосується свободи від примусу до участі в релігійних обрядах, богослужіннях. Рішення ЄСПЛ у справі Ларіссіс проти Греції (1998 рік) стосується заборони військового командування нав'язувати військовослужбовцям певні релігійні

чи нерелігійні переконання, зобов'язання брати участь у релігійних обрядах, тощо (рішення у справах *Larissis and Others v. Greece*, 24 лютого 1998 р. Номер справи 23372/94, 26377/94 та 26378/94 23372/94, 26377/94 та 26378/94) [307].

Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» надано право особам на проходження альтернативної служби у разі, якщо це суперечить їхнім релігійним переконанням, та за наявності документа, що посвідчує факт наявності таких переконань [308].

Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю викладений в додатку до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 10 листопада 1999 року № 2066. Серед таких Адвентисти-реформисти, Адвентисти сьомого дня, Євангельські християни, Євангельські християни-баптисти, Покутники, Свідки Єгови та інші [309].

До основних прав особи, що тісно пов'язані з її релігійними переконаннями, мають безпосередній вплив на можливість вільно обирати віросповідання та поширювати свої релігійні погляди відноситься низка гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод свободи думки, совісті і релігії (ст. 9), вираження поглядів (ст. 10), зібрань та об'єднання (ст.11), заборони дискримінації (ст. 14) [280; 310, с. 145–148].

Права релігійних організацій та права віруючих є тісно пов'язаними, зумовлюють зміст один одного. Адміністративно-правове регулювання порядку функціонування релігійних організації має безпосередній вплив на гарантування прав віруючих у публічно-правовій сфері. Цей тісний зв'язок повинен враховуватися при розробленні нормативно-правових актів щодо удосконалення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій.

У науковій літературі також відзначається наявність тісного зв'язку юридичних прав та обов'язків [311, с. 48–52].

Юридичний обов'язок тлумачиться науковцями як міра визначеної нормативно-правовими актами необхідної (належної) реалізації зобов'язаним суб'єктом правовідносин певної дії чи утримання від неї задля безперешкодного здійснення суб'єктивного права іншої особи [312, с. 193], або визначена форма об'єктивізації необхідності, певного різновиду поведінки особи, що набула правової регламентації [313, с. 20].

Обидва ці визначення мають раціональний зміст, оскільки відображають ключові характеристики досліджуваної правової категорії.

Цілісне розуміння адміністративно-правового статусу релігійних організацій неможливе без розуміння змісту міри належної поведінки цієї інституції, зв'язку її діяльності з вимогами держави щодо сфери релігійних правовідносин з огляду на потреби правопорядку, захисту прав громадян та законних інтересів усього суспільства.

Обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері перебувають у тісному зв'язку з правами цих інституцій у цій сфері, відображаючи певну сферу активності релігійних організацій та спосіб їх реалізації, водночас вони є відображенням зовнішнього впливу на особу, певним борговим зобов'язанням щодо здійснення потрібної для держави та суспільства діяльності як у релігійній, так і адміністративно-правовій сферах.

Такі обставини дали змогу деяким вченим прийти до висновку, що юридичний обов'язок проявляється як зовнішній чинник, що впливає на поведінку особи, визначає спрямованість її дій, як певне узаконене обмеження її активності. Тобто юридичний обов'язок проявляється через певну обмежувальну обставину, що визначає зміст поведінки особи, та водночас відіграє роль засобу оцінки такої активності. Через нього зв'язуються воєдино спосіб функціонування особи, потреби та інтереси держави, правові нормами, соціальні цінності, що наявні у суспільстві, усталені в суспільстві уявлення про справедливість. Як наслідок – здійснюється цілеспрямований вплив на формування мотивації до суспільно корисної поведінки особи [313, с. 9].

Крім цих загальних особливостей юридичних обов'язків, що визначаються теоретиками права, обов'язкам релігійних організацій у публічно-правовій сфері властиві й додаткові характеристики.

Обов'язкам релігійних організацій у публічно-правовій сфері властивий тісний зв'язок з положеннями норм канонічного права, врахування державою при їх нормативному закріпленні важливої ролі релігійних організацій як суб'єктів формування моральних орієнтирів для усього суспільства та їх особливого значення для держави, дотримання міжнародних вимог щодо релігійної свободи, що вирізняє ці інституції з-поміж інших колективних суб'єктів адміністративного права.

Специфіка їх адміністративно-правового статусу зумовлює інший підхід держави до релігійних організацій щодо реалізації обов'язку державної реєстрації (спрощений порядок), сплати податків (звільнені від оподаткування), погодження проведення масових заходів, тощо.

Такі обов'язки релігійних організацій стосуються сфери публічно-правових відносин, як тих, які виникають при взаємодії релігійних організацій з органами публічного управління у різних сферах життєдіяльності суспільства, що стосуються реалізації публічної влади.

Загалом на особливій властивості юридичної природи обов'язків звернула увагу І. Юрчак. Вона відзначила їх тісний зв'язок з морально-етичними вимогами суспільства, що направляють поведінку особи в русло суспільно-корисної діяльності, тобто такої, що відповідає суспільним потребам, інтересами інших учасників правовідносин [314, с. 24].

Для релігійних організацій цю характеристику юридичного обов'язку можна сформулювати по-іншому.

Зокрема обов'язкам релігійних організацій у публічно-правовій сфері властива не просто орієнтація на реалізацію морально-етичних вимог суспільства, а формування через приклади реалізації ними необхідної (належної) поведінки у публічно-правовій сфері ідеальної моделі втілення в

життя ідеології пріоритету морально-етичних вимог суспільства, взірцевої моделі взаємодії приватних інституцій з державою та її органами, закладення морально-етичних орієнтирів для функціонування усієї системи публічного управління в державі.

Таким чином юридичні обов'язки релігійних організацій у публічно-правовій сфері відображають загальні риси юридичних обов'язків, визначені теоретиками права, так і специфічні, властиві лише цим інституціям. В доповнення до цього слід наголосити, що адміністративно-правові обов'язки цих інституцій не залежать від волі та бажань віруючих (хоча держава їх враховує при здійсненні нормативного врегулювання цього питання) та забезпечується визначеним державою правовим механізмом та можливістю застосування заходів адміністративно-правової відповідальності [314, с. 26], релігійна організація як зобов'язана особа не має права за своїм бажанням перекладати тягар власного обов'язку на віруючих чи інших осіб, такий обов'язок персоналізований, тобто не може бути звернутим до невизначеного кола осіб [315, с. 40], такі обов'язки завжди нормативно окреслені та мають власні межі і міру, вони не існують поза зв'язком з адміністративними правами цих інституцій у сфері публічного управління [316].

Таким чином, обов'язки релігійних організацій у досліджуваній сфері стосуються залучення до реалізації політики держави у сфері пропагування релігійної терпимості, заборони проповідування ворожнечі, нетерпимості до невіруючих, прихильників інших релігійних поглядів та віросповідань, інших релігійних організацій, підтримання правопорядку, проходження легалізаційних, акредитаційних та інших дозвільних процедур, сприяння відповідним державним органам у здійсненні контролю за дотриманням санітарних протиепідемічних та інших заходів в процесі діяльності релігійної організації, надання інформації правоохоронним органам та іншим органам публічного управління у встановленому законом порядку, здійсненні правоохоронної діяльності, понесення адміністративної відповідальності за

вчинення деліктної поведінки, за яку передбачена така відповідальність нормами адміністративного права.

Визначаючи такі обов'язки, слід звернути увагу й на заборони щодо діяльності релігійних організацій, визначені чинним законодавством. Вони стосуються надання політичним партіям фінансової підтримки, делегування своїх представників як кандидатів до органів публічного управління, залучення до виборчих кампаній через агітацію та фінансування, втручання у роботу інших релігійних інституцій.

Такі заборони стосуються посягань на життя, здоров'я, свободу і гідність осіб в ході здійснення релігійної діяльності, порушення визначеного порядку здійснення публічних релігійних заходів, зокрема церемоній, богослужінь, походів, порушення у зв'язку з цим громадського порядку, майнових та інших прав інших осіб.

Задля цілісного розуміння адміністративно-правового статусу релігійних організацій слід також зазначити про обов'язки держави у адміністративному регулюванні релігійних відносин, оскільки вони визначають межі реалізації прав та обов'язків релігійних організацій.

Їх класифікація була влучно зроблена М. Червенковою. Зокрема авторка до них віднесла формулювання та реалізацію політики держави щодо гарантування права на свободу совісті на основі моделі партнерських відносин з релігійними організаціями, врахування міжнародно-правового аспекту визначення права на свободу віросповідання при формуванні національних моделей гарантування прав релігійних організацій, гарантування захисту прав щодо користування релігійними будівлями, спорудами, місцями паломництва, святинями, гарантування демократичності процесів реалізації державної політики щодо релігійних організацій на всіх рівнях публічного управління [109].

З огляду на зазначене, слід наголосити, що система прав та обов'язків релігійних організацій у сфері публічного управління є важливою частиною

адміністративно-правового статусу цих інституцій, що сформована з одного боку на партнерських відносинах взаємодії релігійних організацій та держави у сфері вирішення соціальних проблем життя суспільства, та водночас на вертикальних зв'язках у публічно-правовій сфері, зважаючи на сформовані державою контрольні, реєстраційні, дозвільні, правозахисні процедури у сфері публічно-правових відносин.

2.4 Адміністративно-правові засади відповідальності релігійних організацій в Україні

Проблема адміністративної відповідальності юридичних осіб, до яких належить більшість релігійних організацій, є однією із визначальних у контексті сучасного реформування адміністративно-деліктного законодавства, його гармонізації з міжнародно-правовими стандартами в умовах європейської інтеграції України. Одним із напрямків розвитку національного законодавства є удосконалення правового регулювання інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб. Сьогодні у законодавстві простежуються значні прогалини та колізії щодо закріплення відповідальності юридичних осіб, в тому числі й релігійних організацій, що слугують основою для різних зловживань та порушень з їх боку, а відтак зумовлюють порушення прав й законних інтересів окремих громадян чи інших юридичних осіб, в окремих випадках – держави та суспільства загалом.

Вчені визначають адміністративну відповідальність як особливу форму негативного реагування з боку держави на певну категорію протиправних проявів, насамперед адміністративних проступків, відповідно до чого особи, які скоїли ці правопорушення, зобов'язані відповідати перед уповноваженими державними органами та зазнати адміністративні стягнення [317; 318, с. 24].

На нашу думку, найбільш повно поняття адміністративної відповідальності розкрив В. Колпаков, як примусове із дотриманням

встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом визначених законодавством за скоєння адміністративного проступку заходів примусового адміністративного впливу щодо правопорушника [319, с. 133].

Так, О. Зима у своєму дисертаційному дослідженні виокремлює загальний та спеціальний суб'єкти проступку. Загальний суб'єкт – це правосуб'єктна юридична особа, яка пройшла процедуру державної реєстрації в порядку, визначеному для цього виду юридичних осіб, й внесена до Єдиного державного реєстру. Спеціальним суб'єктом є юридична особа, яка, окрім загальних, має додаткові (спеціальні) ознаки. Саме такими ознаками й наділені релігійні організації як юридичні особи.

Релігійні організації належать до непідприємницьких юридичних осіб, які разом з тим можуть бути засновниками інших юридичних осіб, діяльність яких може стосуватися видавничої, поліграфічної, виробничої, реставраційно-будівельної, сільськогосподарської та інших сфер. Головна мета їхньої діяльності не стосується отримання прибутку, а засновники позбавлені права розподіляти між собою прибуток, що отримує така інституція від своєї діяльності. На противагу підприємницьким структурам, непідприємницькі юридичні особи не належать до професійних учасників майнових правовідносин [320, с. 100–106].

У законодавстві визначені окремі адміністративні правопорушення, за які встановлена адміністративна відповідальність юридичних осіб (серед яких й релігійні організації), зокрема у сфері природоохоронних, санітарно-епідеміологічних, будівельних правовідносин; з іншого боку – КУпАП не визначає юридичну особу як суб'єкта адміністративної відповідальності, не регламентує порядок притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності. В Україні відсутній комплексний нормативно-правовий акт, що стосувався б порядку притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності. Питання адміністративної відповідальності юридичних осіб регламентоване окремими нормативно-правовими актами, серед яких,

наприклад, Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. № 4004-ХІІ [296], «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14 жовтня 1994 р. № 208/94-ВР [321], «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ [322] та інші, в яких йдеться про можливість застосування адміністративних стягнень до юридичних осіб.

Така ситуація ускладнює визначення підстав адміністративної відповідальності юридичних осіб. Як показує міжнародний досвід і наявні наукові дослідження у цій сфері, кожен вид юридичної відповідальності вимагає закріплення уніфікованих підстав притягнення до неї, насамперед суб'єктного складу, що є вкрай вагомим для формування єдиного підходу до цього питання в управлінській та судовій практиці.

Стосовно адміністративної відповідальності релігійних організацій, то означене питання потребує нового концептуального підходу у зв'язку з набуттям чинності 31 січня 2019 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» [323], процесом дедалі ширшої участі релігійних організацій у громадському житті, залучення їх до освітньої сфери, розвитку інституту капеланства та багатьох інших суспільних процесів.

Нової динаміки у своєму розвитку інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб набрав на початку 1990-их рр., що було зумовлено змінами в економічній системі суспільства та запровадженням інших методів державного управління: перехід до ринкових відносин, зрівняння правового статусу всіх форм власності, ухвалення низки законів, які встановлювали адміністративну відповідальність юридичних осіб [324, с. 9–10].

Сьогодні доволі часто у науковій літературі стверджується, що юридичні особи є суб'єктами адміністративної відповідальності. Зокрема, на думку С. Стеценка, юридичні особи можуть бути визнаними суб'єктами

адміністративних деліктів [325, с. 232], а термін «особа» що визначає суб'єктів адміністративних проступків, слід трактувати комплексно, як фізичних та юридичних осіб. Такої ж думки притримується В. Колпаков, стверджуючи, що використаний у статтях КУпАП термін «особа», дає змогу стверджувати, що нею може бути й юридична особа [319, с. 265; 326, с.144].

Дійсно, в окремих статтях КУпАП законодавець згадує про можливість адміністративної відповідальності юридичних осіб. Наприклад у ст. 27 КУпАП він зазначає про можливість застосування штрафу як до громадян, посадових осіб, так і юридичних осіб. А у ст. 123 КУпАП, де йдеться про порушення правил руху через залізничні переїзди, законодавець зазначає, що суб'єктом такого делікту, зафіксованого в автоматичному режимі, може бути юридична особа, за якою зареєстровано транспортний засіб.

Здебільшого статті КУпАП містять вказівку на можливість притягнення до адміністративної відповідальності громадян – суб'єктів підприємницької (ст.ст. 41, 133-1,133-2, 163-4, 168, 171, 172, 186-3, 189 КУпАП) чи господарської діяльності (ст. ст. 80, 128, 129, 132-1, 139, 146, 148-2, 148-5, 164, 182 КУпАП) [177, с. 97].

Проте чіткої регламентації адміністративної відповідальності юридичних осіб, в тому числі й релігійних організацій, КУпАП не містить.

Внесення змін до КУпАП з метою визнання юридичних осіб, в тому числі й релігійних організацій, суб'єктами адміністративної відповідальності на часі та відповідає тенденціям, що характерні для багатьох юридичних осіб. Так, відповідні кодифіковані акти Швеції, Бельгії, Італії та інших країн містять вказівку на можливість притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності [327, с. 101–102].

Адміністративній відповідальності є правовим інститутом, що вирізняється низкою ознак. Деякі з них властиві юридичній відповідальності загалом, а деякі – похідні, такі, що відокремлюють адміністративну відповідальність від інших різновидів юридичної відповідальності. Відтак,

вченим визначено похідні ознаки, а саме: притягнення до адміністративної відповідальності можливе лише внаслідок вчинення адміністративного проступку; адміністративна відповідальність передбачає застосування до винних адміністративних стягнень; метою адміністративної відповідальності є виховання особи та превенція нових проступків; акт про притягнення до адміністративної відповідальності може прийматися як індивідуально, так і колегіально; право притягнення до адміністративної відповідальності надано багатьом суб'єктам; законодавством уставлений особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності; адміністративна відповідальність регламентується нормами, які містяться у різних за своєю правовою природою актах [319, с.33; 328, с. 7–12]. Усі ці ознаки характерні й для адміністративної відповідальності юридичних осіб, в тому числі й релігійних організацій. Однак додатковими ознаками, що вирізняють адміністративну відповідальність релігійних організацій є те, що підстави притягнення цих інституцій до адміністративної відповідальності можуть не стосуватися сфери релігійної діяльності, а бути пов'язаними з їх діяльністю як організацій, що можуть функціонувати у різних сферах господарювання, однак задля досягнення цілей, визначених статутом цієї організації (сповідання, проповідання певної релігії, проведення богослужінь, тощо). Для неї характерна формальна визначеність підстав притягнення до адміністративної відповідальності у галузевому законодавстві, що стосується порушення будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва, санітарно-епідеміологічних правил, екологічних, споживчих та інших нормативних вимог. Деліктоздатність релігійних організацій пов'язана з фактом реєстрації цих інституцій.

Отже можемо зробити висновок, що адміністративна відповідальність релігійних організацій має ознаки адміністративної відповідальності й водночас, містить певні особливості, що характеризують саме її.

У доктрині адміністративного права ведуться дискусії щодо визначення

вини юридичної особи. Зауважимо, що вину юридичної особи можна розглядати як в об'єктивному, так і суб'єктивному вимірі. Об'єктивною є вина установи, підприємства, організації залежно від характеру фактичного протиправного діяння юридичної особи, яка вчинила чи не запобігла такому діянню, тобто це зумовлена об'єктивною стороною складу адміністративного делікту. Суб'єктивною виною є відношення установи, підприємства, організації, в особі її представників (адміністрації, посадових осіб, працівників) до протиправного діяння, вчиненого цією установою, підприємством, організацією [329, с. 121].

Підтримуємо позицію О. Зими, що вина юридичної особи – це суб'єктивне ставлення до проступку фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи чи перебувають з нею в іншому взаємозв'язку (право власності, членство), та управлінські повноваження або трудова діяльність, що пов'язані з вчиненням протиправного діяння. На думку вченого, вина має визначатися переважаючою волею, тобто волею адміністрації, інших осіб, яким делеговано повноваження давати вказівки у межах юридичної особи та її структур [324, с. 11; 330, с. 85-90].

Релігійні організації, їх посадові особи та члени виступають суб'єктами відносин, які регулюються нормами адміністративного права, з огляду на це вимоги законодавства про відповідальність також поширюються і на них. Так, приміром, посадові особи релігійних організацій у період пандемії COVID-19 часто були суб'єктами відповідальності за порушення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, нерідко з їхнього боку простежується недотримання протипожежної безпеки тощо.

Прямо чи опосередковано уповноважені представники релігійних організацій відповідають за адміністративні правопорушення, склади яких визначені в КУпАП: порушення правил щодо карантину людей (ст. 44-3 КУпАП), порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 185-1 КУпАП), самовільне зайняття

земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП), порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст. 53-5 КУпАП), порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини (ст. 92 КУпАП), порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва (ст. 96 КУпАП), порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків (163-1 КУпАП), порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи (163-4 КУпАП), невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань цивільного захисту, нагляду та контролю за станом захисту територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру (ст. 188-16 КУпАП), порушення вимог законодавства у сфері забезпечення якості освіти (ст. 188-54 КУпАП), тощо.

Як приклад можна навести постанову Іваничівського районного суду Волинської області, в якій йшлося про порушення правил щодо карантину людей та порушення ст. 44-3 КУпАП, а саме проведення масових релігійних заходів всупереч рішенню Поромівської сільської ради про заборону церковним громадам проводити релігійні зібрання (богослужіння) у храмі с. Будятичі та на його території до закінчення карантинних заходів, яке відображене у п.1 Протоколу №3 від 17 квітня 2020 р. [331].

Ще одним прикладом порушення ст.163-1 ч.1 КУпАП були дії настоятеля релігійної громади, що стосувалися порушення релігійною громадою ведення податкового обліку, в результаті чого було занижено податок на додану вартість в сумі 31052,06 грн. за квітень 2011 року та податок на прибуток в сумі 109666,34 грн. в тому числі за IV кв. 2010 року на 12682,07 грн.; в I кв. 2011 року - на 49273,73 грн.; в II кв. 2011 року - на 47710,54 грн [332].

Прикладом порушення релігійною організацією ч.1 ст. 163-4 КУпАП можна вважати дії голови Ради Громади релігійна Громада «Земля обітована» християн віри євангельської, щодо несвоєчасного подання з порушенням

встановлених строків податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку, що призвело до несвоєчасного перерахування до бюджету сум відповідних податків. Дії голови релігійної громади визнані постановою Ізюмського міськрайонного суду Харківської області як адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачена КУпАП [333].

Також слід навести приклад порушення релігійною організацією ч.1 ст. 188-16 КУпАП. Зокрема Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області визнав порушенням ч.1 ст. 188-16 КУпАП дії пастора Релігійної громади помісної церкви християн віри Євангельської п'ятидесятників «Добрий Самарянин» щодо невиконання припису ДСНС України від 06 квітня 2018 року, а саме необладнання інформаційно-довідкового куточка з цивільного захисту (порушення ч.3 ст.40, 51 Кодексу цивільного захисту України за №5403 - VI від 02 жовтня 2012 року, п.13 Постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року за №444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях»), за що передбачена відповідальність за ч.1 ст.188-16 КУпАП. Пастора Релігійної громади помісної церкви християн віри Євангельської п'ятидесятників «Добрий Самарянин» було визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.188-16 КУпАП та застосовано до нього адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на користь держави [334].

Відповідальність за порушення керівництвом релігійних організацій означених норм передбачена цілою низкою нормативно-правових актів різних галузей права.

Втім, вважаємо за доцільне насамперед проаналізувати правопорушення, що визначаються законодавством про свободу совісті та релігійні організації.

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» виокремлено три групи суб'єктів, які несуть відповідальність за порушення

положень цього Закону: 1) службові особи державних органів; 2) громадяни; 3) релігійні організації як суб'єкти права. Останні можуть виступати в якості самостійних суб'єктів юридичної відповідальності.

Зокрема, у ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено чотири підстави припинення у судовому порядку діяльності релігійної організації: 1) вчинення дій, недопустимість яких передбачена ст. 3, 5 та 17 профільного закону; 2) посягання на життя, здоров'я, свободу та гідність особи; 3) систематичне порушення передбаченого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів; 4) спонукання громадян до невиконання конституційних обов'язків чи дій щодо порушення громадського порядку, посягання на права та майно державних, громадських і релігійних організацій [12].

Проте слід зауважити, що законодавець у ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» наділивши судові органи можливістю розгляду таких справ та припинення діяльності релігійних організацій, визначив, що це здійснюється у порядку позовного провадження, передбаченого ЦПК України, за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора [12].

Такий підхід законодавця видається незрозумілим, оскільки перелік підстав для припинення діяльності релігійних організацій стосується винятково деліктної поведінки таких інституцій, тому розглядати такі справи в порядку цивільного судочинства позбавлене логіки та суперечить принципу невідворотності покарання.

Судові органи повинні бути наділені можливістю розгляду таких справ в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Проте, це можливо лише за умови визнання законодавцем у КУпАП юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності та детальної регламентації підстав для такої відповідальності, заходів адміністративного покарання, що можуть бути в таких випадках застосовані.

Як бачимо, за своїм змістом ці норми юридичної відповідальності є адміністративно-правовими, проте КУпАП не передбачає жодного адміністративного покарання за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Як слушно зауважує І. Пристінський, що роль засобів адміністративного права значно ширше проявляється в аспекті профілактики деліктів, що вчиняються релігійними організаціями, а також саме в попередженні порушень законодавства щодо діяльності релігійних організацій адміністративно-правовий примус відіграє значну попереджувальну роль [335, с. 459].

У науці адміністративного права не існує єдиного підходу щодо видів й системи стягнень, які застосовуються до юридичних осіб за порушення законодавства. Вчений Д. Лук'янець виокремлює адміністративні стягнення на три групи, а зокрема: заходи майнового характеру (фінансові санкції, конфіскація майна тощо), заходи щодо обмеження дієздатності юридичних осіб (анулювання або зупинення дії ліцензії; обмеження у реалізації окремих видів діяльності) та заходи організаційного характеру (ліквідація юридичної особи, примусова реорганізація юридичної особи) [336, с. 16].

Натомість, О. Зима визначає лише дві групи адміністративних стягнень: організаційні та фінансові, зауважуючи, що окремим стягненням є попередження, яке не здійснює на порушника ні організаційного, ні фінансового (майнового) впливу [337, с. 123].

Підтримуємо таку класифікацію, позаяк стягнення організаційного характеру передбачають заходи, що пов'язані з обмеженням дієздатності юридичної особи.

До організаційних стягнень юридичних осіб можна віднести припинення їх діяльності. Воно застосовується лише у випадках, коли протиправні діяння юридичної особи пов'язані з її спеціальним статусом. Або ж у випадку, коли протиправні дії юридичних осіб мають доволі суспільно-небезпечний характер, і попередити їх негативні наслідки може лише шляхом припинення

існування правопорушника [337, с. 142].

Звідси можемо стверджувати, що за своєю природою стягнення, передбачені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» для релігійних організацій, є організаційного характеру, проте можливість їх застосування у цивільно-правовому порядку позбавляє їх змісту юридичного покарання за неправомірну діяльність, суперечить загальним засадам відповідальності юридичних осіб за деліктні діяння.

Перелік підстав припинення діяльності релігійних організацій у судовому порядку в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12] є вичерпним, а тому, підтримуємо думку, що він не повним чином регламентує правову відповідальність. Зокрема, відсутні такі заходи як попередження чи зупинення діяльності релігійних організацій, які мають не менш важливий моральний вплив і є дієвим засобом боротьби з незначними порушеннями закону. Приміром у випадку одноразового порушення визначеного законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів чи здійснення релігійною організацією діяльності, яка суперечить її статуту. Попередження та зупинення діяльності є важливими як для релігійної організації щодо виправлення помилок, так і суспільства в цілому щодо гарантованості прав. Зокрема О. Зима відзначає, що попередження у застосуванні до юридичних осіб, має приюдиційний характер, і жодних негативних наслідків для юридичної особи не передбачає [337, с. 145]. І тому таке стягнення повинне застосовуватись щодо релігійних організацій у випадку скоєння незначних правопорушень. Цілком підтримуємо думку І. Пристінського, що попередження повинно виноситися уповноваженою посадовою особою органу реєстрації у письмовій формі на ім'я керівника релігійної організації-правопорушника. У ньому мали б аргументуватися порушені норми законодавства та визначатися правові наслідки продовження протиправної діяльності [335, с. 459].

Цілком виправданим видається розміщення у змісті Законом України

«Про свободу совісті та релігійні організації» відповідних положень щодо порядку застосування попередження уповноваженою посадовою особою органу державної реєстрації цих інституцій.

Також цілком підтримуємо думку І. Пристінського, що перехідним між попередженням й припиненням діяльності релігійної організації у судовому порядку може застосовуватися такий вид стягнення, як зупинення на певний строк, застосування якого слід повністю покласти на судові органи. Ігнорування рішення суду про зупинення діяльності чи невжиття належних заходів щодо усунення порушень, повинні виступати підставою для припинення діяльності релігійної організації в судовому порядку [335, с. 459].

Проте ми не можемо погодитися з його пропозиціями щодо внесення змін до КАС України з регламентацією застосування зазначених адміністративно-правових заходів. Завдання адміністративного судочинства відповідно до ст. 2 КАС України полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин задля належного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Доповнення КАС України запропонованими цим автором змін суперечитиме завданням КАС України та архітектоніці цього нормативно-правового акту. Відповідні зміни повинні бути внесені до КУпАП з одночасною розширеною регламентацією порядку притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Таким чином, адміністративна відповідальність релігійних організацій як непідприємницьких юридичних осіб не має належної нормативно-правової регламентації, чинне законодавство є нечітким, системно не визначає зміст деліктних проявів цих інституцій та системи покарань за їх вчинення. В умовах загострення міжконфесійного протистояння та прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи», що відбувається на тлі військових

дій на Сході України з використанням маніпулятивних технологій на релігійному ґрунті, загострення проблем, пов'язаних з санітарно-епідеміологічною ситуацією в країні та багатьох інших проблем, відсутність належного законодавства, що регламентує порядок притягнення до відповідальності релігійних організацій є негативним чинником, що вповиває не лише на захист прав громадян, правопорядок, але й на національну безпеку загалом та потребує особливої уваги законодавця.

Висновки до розділу 2

У другому розділі представлено наукові результати дослідження адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні, його структуру. Аналіз основних елементів адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні сприяв формуванню низки висновків:

1. Адміністративно-правовий статус релігійної організації є сукупністю адміністративно-правових характеристик, що визначають взаємозв'язок цих інституцій зі суспільством, державою, іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин. Це комплексна поліструктурна категорія, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, правосуб'єктності релігійних організацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, що дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних організацій, а державі, в собі органів публічного управління з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями. Адміністративно-правовому статусу релігійних організацій притаманні характеристики недержавної інституції, що взаємодіє з державою на засадах вкрай обмеженого впливу останньої. Ці інституції незалежні від

держави у майнових та організаційних питаннях, з самостійно визначеною внутрішньою структурою, формами діяльності, цільовою спрямованістю. Як правило, вплив держави проявляється через видання правових норм, спрямованих на врегулювання реєстраційних, дозвільних процедур, узаконення прав на об'єкти недержавної власності. При цьому управління діяльністю таких інституцій здійснюється особами (засновниками, спільнотами, власниками майна, що належить релігійним організаціям), уповноваженими статутними органами, які не наділені державно-владними повноваженнями. Відмова органів публічного управління в проведенні державної реєстрації таких релігійних інституцій часто є наслідком порушення ними балансу релігійної свободи і публічного порядку. Тобто органи публічного управління, що уповноважені здійснювати державну реєстрацію статутів цих інституцій, виступають суб'єктами захисту прав віруючих громадян, суспільства та забезпечення публічного порядку. Законодавством визначено чіткий перелік світських назв різновидів релігійних організацій. Водночас окрім традиційних визначень релігійних організацій, серед яких «релігійні громади», «управління», «центри», «монастирі», тощо можуть використовуватися традиційні релігійні назви цих організацій, наприклад «парафія», «дієцезія», «помісна церква», «згромадження».

2. Елементами адміністративно-правового статусу релігійної організації як колективного суб'єкта права є адміністративні права, обов'язки, адміністративна правосуб'єктність (адміністративна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), адміністративно-правові гарантії діяльності, адміністративна відповідальність. Важливим елементом адміністративно-правового статусу релігійних організацій є їхня адміністративна правосуб'єктність. Вона проявляється як гарантована державою та визнана самою релігійною організацією потенційна здатність цієї недержавної інституції бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків у сфері публічного управління, при здійсненні публічно-сервісної діяльності, правозахисної

діяльності в державі, адміністративного судочинства, їх реалізовувати в управлінській та інших адміністративно-правових сферах суспільних відносин, бути потенційним суб'єктом адміністративної відповідальності. Адміністративну правоздатність визначають як потенційну здатність особи бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у сфері владно-управлінських правовідносин, що зумовлена змістом норм позитивного права, визнається та гарантується державою. Адміністративна дієздатність релігійних організацій характеризує потенційну здатність цих інституцій як учасників адміністративно-правових відносин реалізовувати адміністративні права у сфері публічного управління, в ході отримання публічно-сервісних послуг, при здійсненні адміністративної правозахисної діяльності, в ході здійснення адміністративного судочинства, тощо. Загалом адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій в Україні значною мірою зумовлена специфікою взаємодії не лише таких організацій з організаціями публічного управління, але й між собою в державі. На адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій впливає той факт, що в нашій державі, на відміну від більшості європейських країн, відсутнє історично сформоване домінування однієї з релігій, немає, так званої, державної церкви та церкви з особливим статусом. Тобто в Україні протягом складних історичних трансформацій сформувалася унікальна релігійна система, аналогічна тій, що існує у США. Це засаднича умова формування адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій та визначальна умова для формування правових засад взаємодії релігійних організацій та держави.

3. Усі адміністративні права релігійних організацій є комплексом різноманітних правових можливостей у публічно-управлінській сфері. Передусім це можливість здійснення певної юридично-значущої діяльності у цій сфері, та водночас можливості вимагати такої діяльності від інших та отримувати захист порушених прав у сфері публічного управління. Зацікавленість держави у підвищенні значущості прав релігійних організацій

та їх державному гарантуванні зумовлена розвитком демократичних процесів в Україні, потребою розширення системи громадських інституцій, що справляють позитивний світоглядний, комунікативний, інтеграційний вплив на суспільство, закладають високі етичні стандарти для його існування, ефективно реалізують свою діяльність у просвітницькій сфері, здійснюють профілактику деліктної поведінки. Система прав релігійних організацій, що входять у їхній адміністративно-правовий статус, залежно від змісту може бути представлена кількома блоками. Перший блок складають права, що формуються в силу реалізації статутної діяльності та гарантовані нормами адміністративного права. Другий блок стосується прав, що реалізуються в порядку здійснення публічно-сервісної діяльності органів публічного управління, отримання адміністративно-правових послуг релігійними організаціями від органів публічного управління, пов'язані з участю цих інституцій у сфері публічного управління, у громадському житті. Третій блок охоплює права, що пов'язані з адміністративно-правовим захистом таких релігійних організацій судовими, правоохоронними органами та органами публічного управління. Окрім цього критеріями для класифікації прав релігійних організацій слід визнати сферу прояву таких адміністративних прав релігійних організацій, спосіб зовнішнього прояву, значення для правового статусу релігійних організацій, специфіку адміністративно-правових норм, якими вони визначені.

4. Система прав та обов'язків релігійних організацій у сфері публічного управління є важливою частиною адміністративно-правового статусу цих інституцій, що сформована з одного боку на партнерських відносинах взаємодії релігійних організацій та держави у сфері вирішення соціальних проблем життя суспільства, та водночас на вертикальних зв'язках у публічно-правовій сфері, зважаючи на сформовані державою контрольні, реєстраційні, дозвільні, правозахисні процедури у сфері публічно-правових відносин. Обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері перебувають у тісному зв'язку з правами цих інституцій у цій сфері,

відображаючи певну сферу активності релігійних організацій та спосіб їх реалізації, водночас вони є відображенням зовнішнього впливу на особу, певним борговим зобов'язанням щодо здійснення потрібної для держави та суспільства діяльності як у релігійній, так і адміністративно-правовій сфері. Обов'язкам релігійних організацій у публічно-правовій сфері властивий тісний зв'язок з положеннями норм канонічного права, врахування державою при їх нормативному закріпленні важливої ролі релігійних організацій як суб'єктів формування моральних орієнтирів для усього суспільства та їх особливого значення для держави, дотримання міжнародних вимог щодо релігійної свободи, що вирізняє ці інституції з-поміж інших колективних суб'єктів адміністративного права. Специфіка їх адміністративно-правового статусу зумовлює інший підхід держави до реалізації обов'язку державної реєстрації (спрощений порядок), сплати податків (звільнені від оподаткування), погодження проведення масових заходів, тощо. Обов'язкам релігійних організацій у публічно-правовій сфері властива не просто орієнтація на реалізацію морально-етичних вимог суспільства, а формування через приклади реалізації ними необхідної (належної) поведінки у публічно-правовій сфері ідеальної моделі втілення в життя ідеології пріоритету морально-етичних вимог суспільства, взірцевої моделі взаємодії приватних інституцій з державою та її органами, закладення морально-етичних орієнтирів для функціонування усєї системи публічного управління в державі.

5. Адміністративна відповідальність релігійних організацій має ознаки адміністративної відповідальності й водночас, містить певні особливості, що характеризують саме її. Додатковими ознаками, що вирізняють адміністративну відповідальність релігійних організацій є те, що підстави притягнення цих інституцій до адміністративної відповідальності можуть не стосуватися сфери релігійної діяльності, а бути пов'язаними з їх діяльністю як організацій, що можуть функціонувати у різних сферах господарювання, однак задля досягнення цілей, визначених статутом цієї організації

(сповідування, проповідування певної релігії, проведення богослужінь, тощо). Для неї характерна формальна визначеність підстав притягнення до адміністративної відповідальності у галузевому законодавстві, що стосується порушення будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва, санітарно-епідеміологічних правил, екологічних, споживчих та інших нормативних вимог. Деліктоздатність релігійних організацій пов'язана з фактом реєстрації цих інституцій. Адміністративна відповідальність релігійних організацій як непідприємницьких юридичних осіб не має належної нормативно-правової регламентації, чинне законодавство є нечітким, системно не визначає зміст деліктних проявів цих інституцій та системи покарань за їх вчинення. В умовах загострення міжконфесійного протистояння та прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи», що відбувається на тлі військових дій на Сході України з використанням маніпулятивних технологій на релігійному ґрунті, загострення проблем, пов'язаних з санітарно-епідеміологічною ситуацією в країні та багатьох інших проблем, відсутність належного законодавства, що регламентує порядок притягнення до відповідальності релігійних організацій є негативним чинником, що вповиває не лише на захист прав громадян, правопорядок, але й на національну безпеку загалом та потребує особливої уваги законодавця.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

3.1 Поняття та структура системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні

Беззаперечним фактом є системність та поліструктурність категорії адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, оскільки вони становлять системне утворення, що функціонує як єдиний правовий феномен, та водночас поєднує різноманітні за своєю природою, суб'єктами застосування, безпосередніми цілями інструменти забезпечення належного функціонування даних інституцій у нашому суспільстві.

Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні є не просто певним набором засобів і способів, спрямованих на реалізацію та захист прав особи, механічним поєднанням складових елементів, а єдиною системою зі своєрідними взаємними зв'язками, правилами функціонування.

Сам термін «система» відображає певний порядок, що зумовлюється правильністю, плановістю розташування певних частин цілого, їхнім взаємним зв'язком, будову, структуру, що відзначається зв'язком функціонуючих частин [18, с. 203; 338, с. 129–139].

Дослідження системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні потребує застосування системного підходу, дослідження різних сторін цього правового феномену, підбору адекватних засобів дослідження таких елементів системи, котрі дають можливість розглядати досліджувані гарантії як органічне ціле, обрання критеріїв для виявлення характерних ознак, зважаючи на потребу обрання оптимального варіанта.

Застосування системного підходу, на думку О. Кустовської, спрямоване на реалізацію важливого завдання щодо виявлення чітких механізмів усвідомлення цілісності певних об'єктів з одночасним розумінням типології їхніх зв'язків. Основними труднощами, з якими науковці пов'язують застосування цього методу є складність виявлення у багатокомпонентному об'єкті специфічних зв'язків та їх структурування, розчленовування таких об'єктів на основі виявлення найважливіших для системи зав'язків. При цьому важливо досліджувати системний об'єкт через визначення не лише його структури, але й функцій його елементів в їх динаміці [339, с. 8].

Структура певної системи визначається особливостями взаєморозміщення, взаємозв'язку елементів системи, її будовою [338, с. 203].

Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні являють собою багатогранне системне явище, яке охопити єдиним критерієм для поділу доволі важко. Адже позначені гарантії стосуються різноманітних сфер реалізації прав релігійних організацій, різної спрямованості адміністративних правовідносин, в які вони вступають, мають різне наповнення та зміст. Пізнання різновидів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій дає змогу зрозуміти структуру досліджуваної системи.

Вітчизняними та іноземними вченими використовуються різні підходи і критерії задля класифікації адміністративно-правових гарантій. Цікавою є пропозиція Л. Веселової їх класифікувати за критерієм їх безпосередніх функцій. Зокрема автор серед таких адміністративно-правових гарантій виокремлює зобов'язальні, які стосуються зобов'язання інших суб'єктів здійснювати законослухняну поведінку; заборонні, що присвячені визначенню системи правових обмежень, заборон у сфері адміністративно-правових відносин; та гарантії, які стосуються уповноваження, рекомендацій, регламентування бажаної, з точки зору адміністративних органів, поведінки

здля уникнення ймовірних ризиків щодо нормального функціонування суб'єктів адміністративних правовідносин [340, с. 115].

Здебільшого гарантуючим значенням наділяють діяльність суб'єктів, що реалізують державно-владні повноваженнями. Зокрема, О. Альохін адміністративно-правовими гарантіями правових можливостей вважає можливість публічного заслуховування органами публічного управління звітності суб'єктів, котрі реалізують адміністративні покарання; можливість застосування заходів державного контролю; розгляд актів реагування прокуратури; здійснення аналізу та перевірки достовірності публікацій у ЗМІ щодо порушень прав та законних інтересів особи [341, с. 45].

Також доволі поширеним є пояснення змісту правових гарантій як елемента механізму охорони прав особи. При цьому виокремлюють кілька груп таких правових гарантій, зокрема гарантії охорони та гарантії захисту. Перші трактуються О. Скакун як визначення меж здійснення прав і свобод, інструментів заохочення, стимулювання задля втілення в життя правових можливостей особи; протидії правопорушенням. До гарантій захисту цей автор віднесла нагляд, контроль, юридичну відповідальність особи; визначення інструментів покарання правопорушників, захисту і відновлення порушених прав особи [342, с. 189].

Автор цієї класифікації залишив поза увагою гарантії реалізації правових можливостей особи, що реалізуються у позаделіктній сфері, є засобами та способами втілення в життя її прав та законних інтересів, створюють процесуальні засади її діяльності.

В продовження до цього К. Волинка вказує, що система юридичних гарантій повинна бути представлена спеціальними засобами виявлення правопорушень, серед яких автором виокремлено інституції прокуратури, інших правоохоронних органів; засоби попередження правопорушень, їхнього припинення, зокрема застосування затримання, арешту щодо особи та захисні засоби, правосуддя та процесуальні гарантії [343, с. 45].

У цьому визначенні автор розглядає юридичні гарантії як певні інструменти, і як суб'єктів їх застосування, що, на наш погляд, є доволі сумнівним підходом до висвітлення змісту цієї категорії. Також зміст таких гарантій автор визначає винятково через деліктну сферу, протидію правопорушенням, що штучно обмежує зміст правових гарантій.

Також у науковій літературі є намагання згрупувати адміністративно-правові гарантії у кілька груп за особливостями їх правового забезпечення. Зокрема М. Березін, Б. Свірський стверджують, система загальних адміністративно-правових гарантій охоплює групу гарантій, які стосуються загального правового статусу особи, правове забезпечення яких представлене широкою системою різнорідних нормативно-правових актів галузевого законодавства. Через такі гарантії конкретизуються правові можливості, закладені в конституційно-правових нормах. Другу групу цих гарантій складають адміністративно-правові процедури, покликані забезпечити реалізацію певних прав особи. Серед таких авторами названо процедуру розгляду скарг та заяв громадян [344, с. 140].

До третьої групи М. Березін відніс адміністративно-процесуальні гарантії, які втілюються в життя через процедуру провадження у справах про адміністративні правопорушення [345].

Найбільш виправданими критеріями для класифікації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід визнати специфіку шляхів досягнення мети щодо гарантування, їх правову природу, функціональне призначення (цільову спрямованість), форму реалізації адміністративно-правових гарантій, види діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, правовий статус суб'єктів гарантування.

Зокрема К. Нестеренко наполягає, що адміністративно-правові гарантії прав та свобод особи слід поділяти на три види: контрольні-наглядові, організаційно-процедурні та юрисдикційні [346, с. 97–98].

Критерієм для такої класифікації слід визнати специфіку шляхів досягнення мети щодо гарантування прав особи.

Наприклад в аспекті запропонованої К. Нестеренко класифікації, контрольно-наглядовими гарантіями правових можливостей релігійних організацій слід визнати реалізацію зовнішнього і внутрішнього контролю щодо діяльності органів публічного управління у сфері функціонування цих інституцій.

Організаційно-процедурними гарантіями є усталені у правовій державі механізми, процедури щодо надання та отримання управлінських послуг задля наділення релігійних організацій можливістю скористатись своїм правом. Важливими організаційно-процедурними гарантіями є закріплені чинним законодавством положення щодо визначення порядку надання правового статусу релігійним організаціям, ліквідації таких інституцій, тощо.

Особливості адміністративно-юрисдикційних гарантій проявляються у забезпеченні державою можливості релігійних організацій звернутися до компетентних органів задля оскарження незаконних дій, індивідуальних юридичних актів суб'єктів владних повноважень, притягнення винних за деліктні прояви щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності.

Як стверджує К. Нестеренко, гарантування прав та свобод проявляється через повноту адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. Досягається ця повнота через взаємодію правових і неправових гарантій, що в тандемі формують усталену в державі систему можливостей реалізації прав та свобод [346, с. 97–98].

Доволі широкий підхід для визначення змісту гарантій забезпечення прав і свобод громадян в адміністративно-правовій сфері обрано І. Сілічем. Зокрема до таких автором зараховується ціла низка інструментів, які лише опосередковано стосуються гарантування правових можливостей особи, тому не можуть становити адміністративно-правових гарантій. Серед таких

інструментів названо правову культуру, правову активність; право щодо отримання певної інформації; на правову допомогу; на звернення до компетентних органів задля захисту своїх правових можливостей; здійснення адміністративно-процесуального контролю, нагляду компетентними органами, процесуальну діяльність суб'єктів, уповноважених на представництво інтереси особи в ході розгляду й вирішення адміністративних справ [347, с. 163].

Такий підхід до класифікації правових гарантій цілком виправдано в науковій літературі викликає заперечення [348, с. 71].

Видається доволі сумнівною можливість віднесення до гарантій певного права особи, оскільки гарантуючий вплив проявляється через нормативну фіксацію та підтримання державою режиму реальної реалізації правової можливості особи, а не через констатацію права у певної особи чи повноважень у певного суб'єкта публічного управління.

Цю думку підтримує О. Навроцький, вказуючи, що право не може бути гарантією. Він стверджує, що автором здійснено підміну понять «права» та «гарантії». З огляду на зазначене, наведений І. Сілічем підхід до класифікації правових гарантій не може бути визнаним точним [348, с. 71].

Окремим авторами до правових гарантій віднесено норми щодо врегулювання відносини зобов'язального характеру; організаційно-процесуальні норми, спрямовані на забезпечення втілення в життя прав особи; норми, якими забезпечується правова охорона правових можливостей [349, с. 193].

Видається, що такий підхід є занадто спрощеним. Нормативна фіксація певних правил поведінки особи не забезпечує повної гарантованість правової можливості особи, оскільки для того, щоби вона була гарантована, повинно бути створено процедури реалізації закріплених прав, визначено суб'єктів забезпечення їхньої реалізації, засоби контролю за законністю функціонування цих суб'єктів та ефективністю їх роботи, розроблено,

організовано систему засобів та способів втілення в життя та охорони таких можливостей особи.

Наявні в науковій літературі підходи, що не визначаються системністю, дали змогу зробити висновок М. Ейдельбергу про проблеми щодо змістовного розуміння та нормативного закріплення системи правових гарантій вітчизняними авторами загалом, та у окремих сферах, зокрема. Він вважає, що основою правових гарантій є сукупність правових норм та правових засобів їх реалізації та охорони [350, с. 20].

Проте така думка М. Ейдельберга є спрощеною. Цей перелік, запропонований автором, є недосконалим. Правова норма повинна розглядатися не відособлено, а в сукупності з іншими нормативно-правовими гарантіями, серед яких нормативно-правові акти, принципи права, що визначають бажаний для держави варіант реалізації та охорони правових можливостей особи.

Також не можна розглядати систему правових засобів відокремлено від правових способів реалізації та охорони правових можливостей, оскільки лише в сукупності правові інструменти (правові засоби) та правові процедури здатні забезпечити безперешкодну реалізацію прав особи, охорону її інтересів.

Орієнтація на внутрішню будову системи гарантій, правову природу категорії «адміністративно-правові гарантії» дає змогу їх розглядати як певну систему адміністративно-правових умов, способів та засобів забезпечення реалізації та охорони прав релігійних організацій. Тобто за правовою природою ці гарантії поділяються на адміністративно-правові гарантії-умови, адміністративно-правові гарантії-засоби і адміністративно-правові гарантії-способи забезпечення діяльності релігійних організацій.

Правовими умовами як адміністративно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій є обставини, які є каталізатором юридичних фактів, що слугують підставою створення релігійних організацій, чинниками, що стимулюють здійснення юридично-значущої діяльності релігійних

організацій, припинення їх функціонування як правової інституції, реалізації заходів адміністративно-правового захисту прав релігійних організацій, від яких залежить усе функціонування релігійних організацій, їхня діяльність, яка породжує правові наслідки. Серед таких умов адміністративно-правова забезпеченість реалізації принципів соціальної свободи, демократизму, верховенства права [351, с. 7–9], забезпечена державою можливість отримання юридичної допомоги, звернення до органів публічного управління задля відновлення порушеного права чи реалізації закріплених в законодавстві правових можливостей. Важливою адміністративно-правовою умовою-гарантією діяльності релігійних організацій є наділення суб'єкта, що реалізує адміністративно-гарантуючий вплив, достатнім обсягом дієздатності, компетенції задля протидії деліктам щодо релігійних організацій, регламентування їх діяльності. Зокрема, відсутність деталізації обсягу повноважень органів публічного управління для притягнення осіб за незаконну діяльність щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності є вагомою перешкодою для належного функціонування цих інституцій. Такими умовами-гарантіями діяльності релігійних організацій є співмірність адміністративно-правових засобів та способів вимогам гарантування, визначеним як вимогами закону, так і потребами самих релігійних організацій; відповідність реальної волі суб'єкта гарантування загальній меті такого гарантування, потенційна здатність реалізації інституцією юридично-значущої діяльності, протидії деліктам щодо неї та відновленню її прав на основі чітко визначених юрисдикційних, контрольних, правозахисних повноважень.

О. Пабат наголошував, що зміст категорії «засоби» слід тлумачити як знаряддя досягнення певної мети, натомість «способи» цим автором визначено як шляхи втілення в життя засобів [92, с. 9–10].

Зважаючи на висловлене І. Личенко пояснення співвідношення адміністративно-правових способів та засобів у системі гарантування прав

особи, можна стверджувати, що перші мають значення правових моделей легалізованої державою поведінки особи, а другі – виступають інструментами втілення в життя перших [351, с. 286].

Гарантії-способи реалізації правового статусу релігійних організацій є сукупністю визначених адміністративно-правовими актами процедур, існування яких є запорукою втілення в життя органами публічного управління чи самими релігійними організаціями дій правозахисної спрямованості чи процедур здійснення юридично значимої діяльності релігійних організацій.

Термін «правові засоби» знайшов своє тлумачення представниками інструментальної теорії права. Серед них О. Онуфрієнко та Т. Пашук [352, с. 15; 353, с. 167].

Ці автори розглядають правові засоби як систему субстанційних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких може бути досягнута певна ціль.

Саме ці інструменти дають змогу суб'єктам правовідносин досягнути конкретних приватних та публічних цілей [352, с. 15].

В основі їхнього тлумачення категорії «правовий засіб» інструментальний підхід до з'ясування суті юридичних явищ. Він дав змогу інтерпретувати ці категорії як субстанціональні та діяльнісні правові феномени. Серед перших – правові норми, нормативно-правові акти, серед других – юридично значуща діяльність [353, с. 167].

До правових засобів науковці відносять правові регулятори (норми права, різні засоби правового регулювання (дозволи, заборони, позитивні зобов'язання), юридичну відповідальність); явища правової форми (правові акти, інтерпретаційні акти офіційного нормативного тлумачення, положення судової практики, нормативні договори); юридичну діяльність, що розглядається як система дій та операцій суб'єктів з використання правових установлень, тощо [354, с. 68].

Серед адміністративно-правових гарантій-засобів слід виокремити

процедури оскарження у судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб в порядку КАС України; відшкодування заподіяної ними шкоди; процедури реалізації прав на отримання адміністративно-правових послуг (реєстрації релігійних організацій, припинення їх діяльності, реєстрації права власності на майно та земельні ділянки); процедури реалізації права на звернення до органів публічного управління зі скаргою, заявою, попередження та припинення незаконної діяльності з боку інших осіб, притягнення винних до відповідальності.

Таким чином, гарантії-засоби реалізації правового статусу релігійних організацій можуть бути представленими широкою системою інструментів (нормативно-правові акти, норми права, правозастосовна діяльність та індивідуальні юридичні акти). Усі вони є фундаментом для реалізації можливості особи самостійно чи з допомогою органів публічного управління, інших суб'єктів гарантування їх прав втілити в життя їхні потреби, захистити від правопорушень, відновити права, відшкодувати заподіяну шкоду [351, с. 329].

У якості адміністративно-правових гарантій-засобів щодо діяльності релігійних організацій виступають адміністративні норми права, нормативно-правові акти, що формують правові засади виникнення адміністративних прав у релігійних організацій, процедуру їхнього втілення в життя, певну адміністративно-правову процедуру їхнього відновлення.

Такими адміністративно-правовими засобами виступають матеріальні та процесуальні адміністративно-правові норми. Перші деталізують правові можливості релігійних організацій, їхні обов'язки, приписи та заборони, що стосуються інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, які стосуються сфери діяльності релігійних організацій.

Адміністративно-процесуальні норми як адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій є запорукою визначеності порядку,

процедури втілення в життя правових можливостей релігійних організацій. Ними чітко визначаються процесуальна форма, спосіб, метод діяльності релігійної організації, суб'єкта владних повноважень, чи іншого учасника адміністративних правовідносин за участю релігійних організацій, що стосується реалізації свободи совісті та віросповідання, інших прав та законних інтересів релігійних організацій, порядок реалізації компетенції органів публічного управління щодо релігійних організацій, захисту їхніх прав у адміністративно-юрисдикційній чи іншій формі. Як зазначають вітчизняні вчені, такі адміністративно-процесуальні гарантії відповідають на запитання «як, яким чином робити?» [355, с. 42–43].

Ці норми можуть стосуватися процедури припинення незаконної діяльності щодо релігійної організації (наприклад в порядку ст. 31 Закону України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII), припинення незаконної діяльності посадових органів публічного управління, притягнення до адміністративної відповідальності фізичних осіб чи посадових осіб за незаконну діяльність щодо релігійних організацій (наприклад прийняття рішень, що порушують права релігійних організацій); обов'язку органу публічного управління відновити порушені права релігійної організації, відшкодувати шкоду.

Різновидом адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є правозастосовні акти адміністративного примусу. Вони спрямовані на реалізацією адміністративно-юрисдикційних повноважень, попередження адміністративних деліктів та їх припинення.

Зважаючи на функціональне призначення (цільову спрямованість) адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, їх слід диференціювати на адміністративно-правові гарантії реалізації правових можливостей цих інституцій та їхньої охорони. Перші забезпечують гарантування через здійснену регламентацію, формальне визначення процедури реалізації прав релігійних організацій, а другі – можливості

оскарження рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління, покарання посадових осіб за незаконну діяльність та порушення прав релігійних організацій, притягнення винних до адміністративної відповідальності за діяльність в сфері функціонування релігійних організацій, тощо.

Ф. Рудинський, М. Какимжанов вважають, що норми права, правозастосовна діяльність, індивідуальні юридичні акти можуть набувати форму гарантій реалізації прав та їхнього захисту (охорони) [160, с. 41; 356; 43, с. 16; 357, с. 16–19].

Правові гарантії реалізації правових можливостей особи є запорукою здійснення її активної та пасивної поведінки щодо задоволення потреб, прагнень, інтересів, здійснення дозволеної законом діяльності задля впливу на суспільні відносини з метою їхньої зміни відповідно до бажаної для особи мети.

Вони виступають системою умов, які забезпечують задоволення потреб особи задля реалізації зобов'язань держави щодо гарантованості здійснення правових можливостей кожного у сучасному суспільстві [358, с. 141–132].

Гарантії можуть стосуватися різних проявів реалізації релігійними організаціями адміністративно-правових норм (використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями), або дій інших суб'єктів щодо нейтралізації загроз щодо діяльності релігійних організацій (попередження, припинення правопорушень щодо релігійних організацій, притягнення винних осіб за такі протиправні дії до адміністративної відповідальності). Останні виступають адміністративно-правовими гарантіями охорони прав релігійних організацій.

Адміністративно-правові гарантії охорони є запорукою нормативно-правового окреслення меж втілення в життя правових можливостей особи, заходів попередження та припинення деліктної поведінки, що загрожує втіленню в життя гарантованих законом прав особи, застосування заходів правового впливу задля покарання правопорушників. Ці гарантії базуються на презумпції відповідальності за здійснення деліктної діяльності та принципі

реальності настання відповідальності за вчинене деліктне діяння. Тому, в силу вчинення делікту особою, гарантії охорони трансформуються у гарантії захисту, запускається правозастосовний та каральний механізм правової охорони прав та законних інтересів особи. Останні, як правило, стосуються припинення деліктів, покарання винних у встановленому законом порядку та відшкодування завданої шкоди [351, с. 328; 359, с. 412].

Варто наголосити на важливості принципу заборони дискримінації релігійних організацій як певної адміністративно-правової гарантії діяльності таких інституцій. Він є одним з найважливіших у взаєминах церкви та держави та основоположним для формування адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в державі. Його відображення у Конституції України є основою для подальшої деталізації його у базовому законодавстві. Визначена в ст. 24 Конституції України заборона створення певних привілеїв та обмежень за релігійними та іншими переконаннями надалі знайшла своє закріплення у змісті закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де у ст. визначено заборону створення певних переваг чи обмежень однієї релігії стосовно іншої, переваг у віросповіданні, діяльності релігійних організацій, тощо [164, с. 62–67; 360, с. 15–18].

Я. Лазур висловлює доволі спірну пропозицію виокремлювати не лише гарантії реалізації, гарантії охорони прав, але й гарантії забезпечення прав. Останні втілюються в життя через систему конституційного контролю, нагляду, заходи юридичної відповідальності та відновлення порушених прав [361, с. 215].

Видається, що доцільність такого поділу є сумнівною, зважаючи на те, що вся система конституційного контролю, нагляду, заходи юридичної відповідальності та відновлення порушених прав основною своєю метою має гарантування охорони (захисту) прав особи.

Ще одним питанням, на яке слід звернути увагу в рамках цього дисертаційного дослідження – різноманітність зовнішніх проявів правових

(форми), і в тому числі адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій.

На думку деяких вчених доцільним є поділ юридичних гарантій на нормативно-правові та інституційно-організаційні гарантії забезпечення реалізації, охорони та захисту прав і свобод особи. Зокрема такий поділ був підтриманий К. Волинкою [362, с. 8–9].

Перші визначаються як сукупність юридичних норм, що деталізують обсяг правових можливостей особи, її обов'язків та засобів, націлених на їхню реалізацію та охорону. Тобто це нормативні приписи, що відіграють роль засобів, є запорукою втілення та відновлення прав особи. Авторами наголошується, що такого роду гарантії можуть формуватися у рамках різних галузей права, в тому числі й адміністративного.

Другі розглядаються авторами як певні визначені нормами права суспільно-політичні інституції, що реалізують функції та повноваження щодо організації та втілення в життя юридичного забезпечення реалізації й охорони правових можливостей особи. При цьому наполягається на їхньому тісному взаємному зв'язку, оскільки останні чітко визначені нормами права та формуються і здійснюють свою діяльність в порядку та на засадах, визначених законодавством [358, с. 143; 363, с. 98].

Дехто з вчених йменує два блоки гарантій як нормативно-правові та організаційно-правові гарантії [172, с. 6].

Група нормативно-правових гарантій є системою формально визначених нормативних інструментів. До них відносять різні норми-принципи, забезпечувальні, зобов'язальні, охоронні норми-гарантії, процесуальні норми, норми, що визначають юридичні обов'язки [364, с. 115].

О. Навроцький стверджує, що всі гарантії об'єднує єдине призначення, яке полягає в забезпеченні чіткої реалізації прав особи. При цьому автор вирізняє нормативно-правові адміністративні гарантії та організаційно-правові адміністративні гарантії. Перші, він вважає, закріплені в нормативних

актах адміністративного законодавства України, тобто це сукупність адміністративно-правових норм, за допомогою яких забезпечуються права особи. Організаційно-правові адміністративні гарантії виступають як комплекс (система) засобів реалізації діяльності органів публічного адміністрування, що спрямована на створення сприятливих умов для реального користування правами. Через такі гарантії відбувається усунення й недопущення можливих причин та ускладнень неповного чи неналежного здійснення прав й захист таких прав від порушень. У контексті організаційно-правових адміністративних гарантії необхідно розглядати засоби (механізм, який забезпечує можливість користуватися правами), що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав особи в діяльності органів публічного адміністрування [348, с. 71].

П. Рабинович та М. Хавронюк наполягають, що організаційно-правові гарантії є суспільними інституціями, що визначені у положеннях нормативно-правових актів, наділені ними відповідними функціями і повноваженнями щодо юридичного забезпечення реалізації, охорони (захисту) [365, с. 60].

Ф. Веніславський їх розглядає як певну діяльність держави, державних органів і посадових осіб задля формування сприятливих умов реалізації прав особи [366, с. 250].

Найбільш виправданим є поділ, який наводить В. Рудик [367, с. 8] та Т. Котормус [42, с. 98].

В. Рудик розглядає досліджувану систему юридичних гарантії за їх зовнішнім проявом (формою) як поєднання нормативно-правових, організаційно-правових, процедурних і процесуальних гарантії [367, с. 8].

Водночас він диференціює процедурні та процесуальні гарантії. Перші, на його переконання, є визначені в нормах права порядку правозахисного характеру, а зміст других стосується вирішення спорів, відновлення порушених прав [367, с. 8].

Т. Котормусом пріоритетним критерієм розмежування досліджуваних

ним адміністративно-правових гарантій було обрано форму реалізації таких гарантій [42, с. 98].

Цей критерій дозволяє виокремити нормативно-правові, організаційно-правові, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій.

Пріоритетність цього критерію зумовлена сприйнятою науковцями європейських держав теорією поділу адміністративного права на матеріальне, процесуальне та структурно-організаційне право. Автор посилається на дослідження А. Школика, який стверджував про важливість перегляду системи адміністративного права, зважаючи на усталену в Європі традицію умовного поділу адміністративного права на три частини: право «устроєве» (структурно-організаційне), право матеріальне і право процесуальне. Такий поділ має відповідати на запитання: хто робить, що робить, як робить? [42, с. 98; 368, с. 29; 369, с. 59; 370, с. 238].

Тому поділ адміністративного права на матеріальну, процесуальну та структурно-організаційну частину може цілком вдало відобразити й систему правових гарантій прав особи, що сформовані в рамках цієї галузі права.

Саме тому слід підтримати запропонований поділ на нормативно-правові, організаційно-правові, процесуальні гарантії [42, с. 98].

Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій поєднують низку адміністративно-правових засобів впливу на діяльність цих інституцій, серед них адміністративні нормативно-правові акти, адміністративні норми права, що визначають основи адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій, порядок формування і реалізації адміністративних прав цих інституцій, процесуальні особливості відновлення цих прав у разі їх порушення, притягнення до адміністративної відповідальності осіб за деліктну діяльність щодо релігійних організацій (визначаються КУпАП). Такі нормативно-правові гарантії деталізують підстави припинення незаконної діяльності будь-яких учасників

правовідносин, суб'єктом яких є релігійна організація. Значення такого адміністративно-правового засобу можуть набувати норми окремих законів, зокрема положення ст. 31 Закону України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII щодо можливості застосування превентивних поліцейських заходів в рамках реагування на правопорушення, що стосуються релігійних організацій

Також гарантуючі нормативні приписи можуть стосуватися припинення незаконної діяльності посадових осіб адміністративних органів, що порушують права релігійних організацій, визнання протиправними та нечинними нормативно-правових чи індивідуальних актів або окремих їх положень, що стосуються релігійних організацій, нормативного визначення обов'язку органів публічного управління утриматися від вчинення певної діяльності, визнання бездіяльності органу публічного управління протиправною та зобов'язання здійснити певні дії, наприклад відновити порушені права релігійної організації, відшкодувати шкоду (визначаються ст. 245 КАС України).

Значення матеріальних адміністративно-правових засобів набувають норми, які конкретизують правові можливості релігійних організацій, заборони інших учасників адміністративно-правових відносин за участю релігійних організацій.

Адміністративно-процесуальними нормами деталізований порядок реалізації правових можливостей релігійних організацій, їхні процесуальні форми, процесуальний порядок прийняття та реалізації управлінських рішень щодо релігійних організацій, реалізації інших повноважень адміністративних органів щодо релігійних організацій. Як зазначає О. Пабат, вони відповідають на питання «як, яким чином робити?» [355, с. 42–43].

Значення процесуальних нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій набувають адміністративно-правові норми КАС України, що визначають порядок оскарження рішень, зокрема нормативно-

правових актів, актів управління, актів індивідуальної дії суб'єктів владних повноважень [295].

Організаційно-правовими гарантіями є система закріплених нормами права специфічних організаційних умов, адміністративно-правових способів, організаційно-правових засобів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування релігійних організацій, нейтралізації можливих загроз, протидії порушенню їх права. Ці умови дають змогу зреалізувати закріплені в законодавстві механізми захисту прав, перешкоджають деструктивному розвитку відносин, усувають причини та умови вчинення правопорушень та стосуються організації функціонування суб'єктів захисту прав особи [42, с. 116–117].

Деталізацію адміністративно-процесуальних гарантій здійснив О. Пабат. Ним акцентовано на важливості гарантуючого потенціалу адміністративно-процесуального контролю, що приводить у дію правозахисну діяльність суб'єктів, що володіють контрольними повноваженнями, процедур розгляду різних звернень в інстанційному порядку, процесуальної діяльності щодо притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління, процедур превентивної діяльності, загальних процедур реалізації правомочностей особи. Запорукою гарантування в цьому разі, як стверджує О. Пабат є достатність адміністративних процедур [92, с. 10–11].

З'ясовуючи в процесі проведення за темою дисертації опитування потребу удосконалення системи нормативно-правових, організаційно-правових та процесуальних гарантій, респонденти визнали такими, що потребують найбільших змін задля удосконалення саме нормативно-правові гарантії (підтримали 49% громадян та 35% посадових осіб), натомість 33% громадян та 35% посадових осіб вважають, що саме організаційно-правові гарантії потребують удосконалення, 16% громадян та 25% посадових осіб стверджують про пріоритетність удосконалення адміністративно-процесуальних гарантій, а 2% громадян та 4% посадових осіб визнали

відсутність потреби удосконалювати адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій.

Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій можуть класифікуватися й за іншими критеріями. Вони можуть стосуватися різних видів діяльності самих релігійних організацій (звернення до адміністративних органів щодо здійснення реєстраційних, інших адміністративних процедур, отримання адміністративних послуг на рівні з іншими юридичними особами, створення власних освітніх установ задля надання релігійних та інших освітніх послуг для дітей і дорослих, отримання і оформлення права власника на майно культового призначення, тощо).

Гарантії різняться за правовим статусом суб'єктів їх реалізації (адміністративно-правові гарантії органів публічного управління (застосовуються Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, правоохоронними, судовими органами, органами місцевого самоврядування), іншими учасниками публічно-правових відносин (застосовуються Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, самими релігійними організаціями тощо).

Зважаючи на вищенаведене, система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні може бути представлена певною класифікацією правових інструментів впливу на правовідносини за участю цих інституцій, що формують її структуру. За специфікою шляхів досягнення мети щодо адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні ці гарантії бувають контрольньо-наглядовими, організаційно-процедурними та юрисдикційними. За правовою природою ця система охоплює адміністративно-правові гарантії-умови, адміністративно-правові гарантії-засоби і адміністративно-правові гарантії-способи забезпечення діяльності релігійних організацій. За функціональним призначенням (цільовою спрямованістю) в систему входять адміністративно-правові гарантії реалізації прав релігійних організацій та адміністративно-

правові гарантії їх охорони (захисту). За формою реалізації адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій діляться на нормативно-правові, організаційно-правові, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій. Залежно від видів діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, вирізняють гарантії звернення до адміністративних органів щодо здійснення реєстраційних, інших адміністративних процедур, отримання адміністративних послуг на рівні з іншими юридичними особами, створення власних освітніх установ задля надання релігійних та інших освітніх послуг для дітей і дорослих, отримання і оформлення права власника на майно культового призначення, тощо. За правовим статусом суб'єктів гарантування досліджувані гарантії діляться на адміністративно-правові гарантії органів публічного управління, судових органів, інших учасників публічно-правових відносин).

Таким чином, система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій – поліструктурна категорія адміністративного права, що представлена спеціальними правовими умовами, засобами і способами забезпечення діяльності та охорони правових можливостей релігійних організацій, охоплює різні за формою реалізації, цільовою, правовим статусом суб'єктів їх реалізації та іншими характеристиками інструменти забезпечення втілення в життя прав релігійних організацій та їхньої адміністративно-правової охорони та захисту.

3.2 Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні

Утвердження демократичних цінностей та розвиток правової держави передбачає не лише нормативне закріплення переліку прав різних громадських інституцій, але й формування системи нормативних гарантій їх

реалізації та охорони. Через систему таких гарантій забезпечується динамічне поєднання правових норм та інститутів, що відображають формальний і матеріальний зміст прав людини у їх взаємодії [371, с. 8].

Термінологічне окреслення нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні дає змогу переконатися в тому, що це невід'ємна частина правового статусу релігійних організацій, що закладає фундамент дієвості усіх інших (організаційно-правових, процесуально-правових) гарантій їхнього функціонування в державі. Ефективність організаційно-правових гарантій безпосередньо залежить якості нормативно-правових гарантій праві свобод

Тлумачення загального терміну «нормативно-правові гарантії» у вітчизняній літературі не відзначається єдністю підходів. Різними вченими по-різному визначається це поняття, що ускладнює визначення окремої категорії «нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій».

О. Почанська переконує, що нормативно-правові гарантії прав і свобод становлять сукупність правових норм, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи [371, с. 8; 372, с. 26].

Серед них О. Кучинська та В. Остапенко вирізняють норми-принципи, юридичну відповідальність і юридичні обов'язки суб'єктів забезпечення прав і свобод громадян, передбачені законодавством як елементи досліджуваних нормативно-правових гарантій [373, с. 7; 374, с. 3-4].

Г. Абасов переконує, що нормативно-правові гарантії мають бути представлені системою правових норм, які стосуються реалізації, охорони (захисту) прав особи. Цей автор стверджує, що до нормативно-правових гарантій слід зарахувати також адміністративно-правові акти, що стосуються реалізації, охорони прав, нейтралізації потенційної можливості їх порушення [375, с. 89].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Почанська дійшла висновку, що нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод особи є зафіксованими у нормах матеріального та процесуального права юридичними

засобами забезпечення їхнього втілення в життя (реалізації), охорони та захисту. Вона стверджує, що ці засоби, з огляду на свою правову природу, фіксуються, здебільшого, у нормах-принципах, які стосуються забезпечення, охорони правових можливостей особи в державі. Серед таких автором виокремлено принципи справедливості, рівноправності, гуманізму, верховенства права, законності. Особливе значення автор відводить гарантії забезпечення можливості особи отримувати правову допомогу. Її реалізація потребує залучення широкого переліку засобів, методів діяльності суб'єктів, уповноважених сприяти забезпеченню і захисту прав особи [376, с. 21–23].

Деякими вченими нормативно-правові гарантії визначено як систему правових норм та правовий механізм їхнього практичного забезпечення, охорони, захисту. При цьому пріоритетне значення авторами відводиться процесуальним нормам, що стосуються правосуддя, захисту правових можливостей особи у кримінальному, цивільному процесі [377, с. 256–257; 378, с. 94].

Водночас вкрай мало уваги цими авторами відводиться адміністративним нормативно-правовим гарантіям.

Найявною серед науковців є точка зору, що нормативно-правові гарантії охоплюють норми-принципи, норми, які детермінують правові можливості особи, так і процесуальний аспект їхнього втілення в життя [379, с. 122].

Прихильники широкого підходу до розуміння змісту нормативно-правових гарантій до цієї категорії відносять матеріальні норми-принципи, обов'язки держави, органів публічного управління, їхніх посадових осіб, юридичну відповідальність, процесуальні норми, визначені чинним законодавством [380, с. 110–116].

Найбільш вдалим є визначення нормативно-правових гарантій як системи субстанційних явищ правової форми та змісту. Цілком справедливо, відзначається, що особливу роль у цій системі відіграють адміністративно-правові норми, нормативні акти, що їх вміщують, інтерпретаційні

адміністративно-правові акти, акти індивідуального характеру [368, с. 100–101].

У науковій літературі визначено основні ознаки нормативно-правових гарантій прав та свобод особи. Серед таких визначено їхню загальність, нормативність, еволюційність, орієнтацію на справедливість, фундаментальність, безперервність, індивідуальність дії, забезпеченість державою, значущість, універсальність [381; 364, с. 114].

Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні – система адміністративно-правових норм, розміщених у законодавстві України, адміністративно-правових актів, інших нормативних інструментів, які фіксують правовий статус релігійної організації та механізми протидії порушенню їх прав.

Такі гарантії є джерелом фіксації прав релігійних організацій на сповідування, проповідування певної релігії, відправляння релігійних культів, обрядів і церемоній, поширення своїх релігійних переконань, інформування про свою діяльність громадськості, участь у громадському житті, використання засобів масової інформації, створення освітніх установ відповідно до своїх внутрішніх настанов, користування адміністративно-правовим захистом держави; отримання від державних інституцій послуг у адміністративній сфері, здійснення ними легалізаційних процедур, представлення і захисту інтересів віруючих у релігійних питаннях перед органами публічного управління, судовий захист правових можливостей релігійних організацій, адміністративного покарання винних за деліктну поведінку щодо релігійних організацій, визнання незаконними рішень органів публічного управління, які порушують адміністративні права релігійних організацій, припинення діяльності, що створює перешкоди для законної діяльності цих інституцій, адміністративно-правового врегулювання порядку діяльності органів публічного управління й інших суб'єктів щодо реального втілення в життя прав релігійних організацій (Державної служби України з

етнополітики та свободи совісті, правоохоронних, судових органів, органів місцевого самоврядування, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, тощо).

Норми адміністративного права є первинною головною складовою механізму правового впливу на поведінку суб'єктів релігійних правовідносин, засобом втілення в життя їх правових можливостей.

Домінуюча роль у системі нормативних гарантій належить міжнародно-правовим та конституційним нормам, оскільки вони врегульовують найважливіші за змістом відносини, пов'язані із легалізацією діяльності, порядком функціонування релігійних організацій. Приписи конституційно-правових норм охоплюють найважливіші аспекти функціонування релігійних організацій.

Діяльність релігійних організацій гарантована нормативними положеннями Загальної декларації прав людини 1948 р. [277], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [278], Конвенції про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р. [382], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [280].

Як зазначено у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia», повноваження держави у сфері захисту членів суспільства від об'єднань, що потенційно їх наражають на небезпеку, слід здійснювати помірно, винятки з положень нормативно-правових актів про свободу об'єднань слід тлумачитись обмежено, скільки лише однозначні підстави можуть слугувати виправданням обмежень релігійної свободи [383; 384].

Конституцією та міжнародно-правовими актами закладено принцип світськості, десакралізації публічної сфери. Визнано нейтралітет держави щодо будь-яких різновидів віри [385].

Як зазначають вчені, конституційний нейтралітет є необхідною умовою для управління релігійно багатоманітним суспільством [386; 115, с. 46],

водночас він є гарантією відсутності дискримінації державою релігійних організацій, відсутності можливих преференцій для певних релігійних організацій за будь-яким критерієм у публічно-правовій сфері.

Закріплення нормативних положень у Конституції України, слугують гарантуванню свободи совісті, віросповідання, функціонування релігійних організацій є свідченням того, що законодавець усвідомлює важливість вільного розвитку релігії, релігійних організацій, невтручання держави у діяльність цих інституцій задля реального гарантування соціальної стабільності в суспільстві [227, с. 166].

Підтримання релігійної самобутності народів та національних меншин закладено у ст. 11 Конституції України.

Проте, така правова норма не зовсім викликає схвалення. Таке формулювання ст. 11 є сумнівним, з огляду на те, що релігія не просто засвідчує приналежність особи до конкретного етносу, не вирізняє специфіку мови та культури, не стосується національності, а вказує на єдність у певній наднаціональній спільноті, що пов'язана універсальним релігійним феноменом. Конституція України, слугуючи підтримкою релігійної самобутності національних меншин, ним самим створює дискримінаційний вплив щодо представників даних меншин, котрі можуть сповідувати відмінні від «самобутньої релігії» віросповідання [227, с. 26; 387].

У Конституції України є низка статей, зміст яких стосується функціонування релігійних організацій. Конституційні положення стосуються державної підтримки розвитку релігійної самобутності (ст. 11), рівності в правах, їх невідчужуваності та непорушності (ст. 27), свободи світогляду та віросповідання (ст. 35), заборони пропагування релігійної ворожнечі (ст. 37). У змісті Конституції особлива увага присвячена свободі віросповідання як можливості сповідувати певну релігію чи не здійснювати цього, проводити одноособово або колективно релігійні обряди, культу, здійснювати релігійну діяльність.

Важливою гарантією діяльності релігійних організацій є положення

конституції, яке засвідчує, що релігійні організації в нашій державі є відокремленими від держави, а освітні заклади - від церкви. Релігії в Україні не можуть визнаватися обов'язковими.

У Конституції України закріплений пріоритет суспільного блага та інтересів усього суспільства над правами та інтересами окремої релігійної громади, що закладено у ст. 35 Конституції України, де зазначено, що держава може обмежити свободу віросповідання певними нормативними обмеженнями задля охорони громадського порядку, здоров'я, моральних устоїв суспільства, захисту правових можливостей його членів.

Поряд з загальною спрямованістю вітчизняного законодавства на захист прав релігійних організацій, приналежність до певної релігійної організації не може розцінюватися як підстава для звільнення від визначених законодавством обов'язків перед державою або для відмови від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо здійснення військового обов'язку є таким, яке суперечить релігійним переконанням особи, реалізація такого обов'язку повинна бути замінена альтернативною (невійськовою) службою.

Зміст Конституції дозволив Г. Сергієнко сформулювати конституційні принципи відносин держави і релігійних організацій в Україні, що становлять важливі нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій: принцип гарантування свободи віросповідання, заборони його неконституційного обмеження, відокремлення держави і релігійних організацій, відокремлення закладів освіти від релігійних організацій, рівності релігійних організацій перед законом та заборони дискримінаційних дій щодо таких інституцій [14, с. 10–12; 388].

В Україні наявна ціла низка положень чинного законодавства, що спрямована на гарантування діяльності релігійних організацій в українському суспільстві.

Основна частина нормативно-правових гарантій міститься в нормах законів, які врегульовують правовий статус релігійних організацій та їх взаємовідносини з державою. Вони розміщені у змісті КУпАП, КАС України, Законів України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12], «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. № 2494-ХІІ [389], «Про Національну поліцію» 02 липня 2015 № 580-VІІІ [297], «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» від 02 червня 2015 р. № 498-VІІІ [390], «Про внесення зміни до статті 266 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування нерухомості релігійних організацій» від 14 травня 2015 р. № 420-VІІІ [391], «Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті», затвердженого постановою КМУ від 21 серпня 2019 р. № 812 [235].

Відповідно до ст 1 КУпАП завданням цього нормативно-правового акту є охорона правових можливостей особи, власності, конституційного ладу України, правових можливостей інституцій, що на законних підставах функціонують в нашій державі. Також, законодавець у ст. 248 КУпАП нормативно зафіксував принцип рівності щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення незалежно від різноманітних чинників, в тому числі релігійних переконань.

Попри відсутність окремих статей КУпАП, що стосуються порушень прав релігійних організацій, зміст багатьох з них безпосередньо спрямований на охорону прав таких суспільних інституцій. Зокрема, за словами начальника ГУНП у Вінницькій області, на території області у січні 2019 року фіксувалося кілька міжконфесійних конфліктів між представниками окремих релігійних громад. Конфлікти стосувалися процесу переходу віруючих до новоствореної Православної Церкви України. Особливо проблемним поставало питання порядку користування культовими спорудами після здійснення такого переходу. Слід згадати про конфліктну ситуацію, що мала місце в с. Писарівка

Вінницького району. Зокрема поліцією було отримано звернення від священника щодо здійснення щодо нього хуліганських дій. За результатами з'ясування обставин справи на винну особу був складений адміністративний протокол відповідно до ст.173 КУпАП. Окремо надходили повідомлення про факти незаконного зрізання, заміни замків у храмах в населених пунктах Козятинського, Літинського та Барського районах та описом церковного майна проти волі віруючих [392].

Тож зміст ст. 173 КУпАП є своєрідною гарантією прав релігійних організацій у випадку виникнення такого роду конфліктних ситуацій, зокрема нею передбачена відповідальність за дрібне хуліганство, тобто виголошення нецензурної лайки у громадському місці, незаконне чіпляння до осіб з метою їх образи, інші аналогічні дії, що завдають шкоди публічному порядку, порушують спокій громадян. Такі дії відповідно до КУпАП тягнуть накладення штрафу, громадські роботи, виправні роботи або адміністративний арешт [298].

Разом з тим слід зазначити, що на відміну від КУпАП, КК України містить набагато більше статей, в яких визначені склади злочинних дій щодо релігійних організацій, зокрема: ст. 161 КК України – «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії»; ст. 178 КК України – «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»; ст.180 КК України -«Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»; ч.2 ст.180 КК України – «Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду»; ст.181 КК України – «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів» [393] .

При цьому, видається, що виняткова концентрація складів деліктів проти релігійних організацій у Кримінальному кодексі України та абсолютна відсутність деталізації протиправних дій щодо релігійних організацій у

КУПАП засвідчує потребу розширення переліку адміністративно караних протиправних деліктів. Особливо це актуально в сучасний період зміни конфесійної приналежності окремих парафій, необхідності посилення відповідальності окремих осіб за створення штучних перешкод щодо їхнього переходу до Православної Церкви України [298].

Рівність релігійних організацій як учасників судового процесу перед законом і судом нарівні з іншими суб'єктами адміністративно-процесуальних відносин також зафіксовано в ст. 8 КАС України. Цим нормативно-правовим актом заборонене створення привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками релігійних та інших переконань [295].

Відповідно до ст. 19, 43 КАС України релігійні організації, які є юридичними особами, мають право виступати позивачами у спорах із органами публічного управління щодо оскарження їхніх нормативно-правових актів, актів індивідуальної дії, дій та бездіяльності. КАС України визнає адміністративну процесуальну правоздатність як певну потенційну можливість мати процесуальні права, обов'язки в ході здійснення адміністративного судочинства та наділяє нею як громадян нашої держави, так й іноземців, осіб без громадянства, органи публічної влади, їхніх посадових осіб, юридичних осіб. Саме до останніх й належать релігійні організації. КАС України визнає за цими ж суб'єктами наявність адміністративної процесуальної дієздатності як потенційної можливості реалізовувати власні адміністративні процесуальні права та обов'язки КАС України [295].

Тому правом звернення до системи адміністративних судів мають не лише самі релігійні організації, але й їхні члени.

Релігійні організації та їхні члени неодноразово звертаються до адміністративних судів з метою захисту своїх прав. Зокрема з метою визнати протиправними дії Рівненської обласної державної адміністрації щодо проведення реєстрації змін до Статуту Релігійної громади Свято - Покровської парафії Сарненської єпархії Української Православної Церкви с. Берестя

Дубровицького району шляхом реєстрації Статуту Релігійної громади Свято - Покровської парафії Сарненської єпархії Української Православної Церкви с. Берестя Дубровицького району в новій редакції зверталися члени релігійної організації Свято-Покровської парафії Сарненської єпархії Української Православної Церкви с. Берестя Дубровицького району [394].

Особливе гарантуюче значення в діяльності релігійних організацій відведено положенням закону України Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зміст цього закону засвідчує, що фундаментом для побудови відносин релігійних організацій та держави є світським характер останньої. Це є гарантією того, що держава, її органи управління не повинні втручатись у процес формування релігійних чи атеїстичних переконань особи, здійснювати контроль за цим процесом, здійснювати реєстрацію інформації про релігійні переконання особи, змушувати особу ставати прихильником певної церкви чи релігійної організації; держава не визнає пріоритет якоїсь релігії, релігійної організації, не репрезентує переконання релігійного характеру будь-якої релігійної громади, не може завідомо ставати на сторону певної релігійної організації чи церкви у релігійних конфліктах; держава не має права створювати більші привілеї для певних релігійних організацій порівняно з іншими колективними учасниками громадського життя [14, с. 18].

Такий підхід законодавця є своєрідною нормативно-правовою гарантією діяльності релігійних організацій.

Особливу увагу реалізації принципу рівності релігійних організацій як вагомій нормативно-правовій гарантії їх діяльності приділив законодавець у змісті Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Положення цього нормативно-правового акту визначає правові засади рівності релігійні організації. Серед можливих ризиків законодавець виокремив можливу дискримінацію за конфесійною приналежністю. Закон гарантує рівність правового статусу релігійних організацій, яка не передбачає можливості отримання певних переваг чи встановлення обмежень щодо

функціонування релігійних організацій [12].

Ми підтримуємо думку вітчизняних науковців, що прийняття цього закону дало поштовх усуненню негативних наслідків державної політики щодо релігійних організацій, що була характерною для радянського періоду [227, с. 26; 395, с. 26–36].

У всій сукупності норми вітчизняного законодавства врегульовують різні публічно-правові відносини за участі релігійних організацій правовідносини, і тому можуть класифікуватися за різними критеріями. Так, за цільовим призначенням вони можуть бути поділені на регулятивні та охоронні. При цьому характерно те, що регулятивних норм переважна більшість, і вони спрямовані на врегулювання суспільних відносин за участю релігійних організацій, які визначають діяльність цих суб'єктів, пов'язану з реалізацією права на свободу віросповідання.

Слід звернути увагу, що акцептування такої рівності релігійних організацій та незалежності від держави, передбачає врахування можливостей держави все ж відмовити у легалізації релігійної організації чи заборонити її функціонування [396, с. 248–352].

Серед підстав для застосування таких заходів А. Радченко виокремлює наступні: ця відмова повинна стосуватися захисту легітимної мети та прийматися задля захисту інтересів громадської безпеки, публічного порядку, захисту правових можливостей особи; підстави та порядок застосування таких заходів повинні бути нормативно регламентовані; повинен бути дотриманим принцип співмірності і реальності потреби в умовах домінування демократичних пріоритетів розвитку держави [115, с. 61].

Регулятивні норми як адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій визначають адміністративно-правову регламентацію та практичну основу їх діяльності, також умови та порядок реєстрації їхніх статутів, порядок взаємодії з органами публічного управління.

Охоронні ж норми мають забезпечити примусове виконання визначених в регулятивних нормах вимог при невиконанні їх суб'єктами та учасниками публічно-правових відносин щодо релігійних організацій. Такі примусові дії забезпечуються застосуванням заходів адміністративної відповідальності, розгляду спірних питань судами.

Правові норми, що регулюють діяльність релігійних організацій, як гарантії їхньої діяльності залежно від ролі, яку вони виконують в механізмі правового регулювання, поділяються на матеріальні та процесуальні. Матеріальні норми визначають зміст діяльності суб'єктів публічно-правових відносин за участю релігійних організацій, їхні права та обов'язки, обсяг та межі реалізації правових можливостей. Прикладом матеріальної норми може бути ч. 3 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що визначає обов'язок держави захищати правові можливості релігійних організацій; пропагування релігійної терпимості, поваги незважаючи на релігійні переконання, поваги до традицій релігійних організацій, що відповідають нормам закону.

Процесуальні норми врегульовують порядок реалізації прав та обов'язків релігійних організацій, визначають форми та процедури, якими керуються релігійних організацій, визначають послідовність їхніх дій.

Прикладом процесуальних норм є ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», у змісті якої деталізовано порядок реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зазначено, що з метою реєстрації статуту такої релігійної інституції не менше десяти громадян, що досягли 18-річного віку, можуть подати заяву та статут (положення) задля їхньої реєстрації до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим - до Ради міністрів Автономної Республіки Крим [12].

За засобом впливу на поведінку релігійних організацій такі норми можуть бути зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі. Ця група норм

безпосередньо є нормами-гарантіями реалізації прав релігійних організацій. До таких норм належать ч. 1 ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де визначено місячний термін для здійснення реєстрації статуту релігійної організації органом державної реєстрації та зазначено про обов'язок цього органу в цей строк здійснити письмове повідомлення відповідного заявника [12].

Прикладом уповноважених норм є ч. 3 ст. 6 названого закону, відповідно до якої визнано право релігійних організацій на підставі самостійних рішень створювати заклади задля релігійної освіти [12].

У якості забороняючої норми можна навести приклад ч. 2 ст. 18 даного закону, відповідно до якої в державі діє заборона здійснювати діяльність, що може потягнути незаконне відчуження майна релігійної організації (купля-продаж, обмін, застава, іпотека, безоплатна передача) до завершення процедури зміни релігійної підлеглості у канонічних та організаційних питаннях. Така зміна підлеглості відбувається шляхом реєстрації нової редакції статуту (положення) [12].

Цілком підтримуємо думку вітчизняних науковців, що пріоритетом діяльності нашої держави у перспективі повинно стати покращення стану вітчизняних міжконфесійних відносин. Це особливо важливо в аспекті розширення кількості церков, релігійних організацій, конфесій, представлених в нашій державі, проведення державою у зв'язку з цим мультикультурної політики. Особлива увага науковців зосереджена на приведенні українського законодавства у відповідність до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі судової практики Європейського суду з прав людини, врахування Керівних принципів для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, схвалених Парламентською асамблеєю ОБСЄ та Венеціанською комісією у 2004 р. Держава повинна скоротити можливе втручання у внутрішньоцерковні справи, посилити ефективне реагування на факти розпалювання релігійної ворожнечі, вандалізму; розширення освітніх

заходів щодо пропагування релігійної терпимості як для громадян, так і посадових осіб органів публічного управління представників ЗМІ, розширення комунікаційних майданчиків для взаємодії з релігійними організаціями [397, с. 185; 398, с. 220].

Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій закладено в положеннях Директиви Міністра оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21 квітня 2006 року № Д-25 (гарантована можливість військовослужбовців відвідувати храми, які знаходяться у місці дислокації військової частини, для участі у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів, якщо це не заважає несенню бойового чергування та виконанню службових обов'язків; у разі надходження прохання з боку віруючих військовослужбовців запрошувати священнослужителів (представників релігійних організацій) для проведення духовно-релігійних заходів на релігійні свята, які визнані законодавством України як святкові дні, а також за потреби – на інші релігійні свята), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі» від 2 липня 2014 року № 677-р (гарантовано право військових священників (капеланів) працювати у складі персоналу військових формувань з укладенням відповідних трудових договорів) [399, с. 12,14].

Специфічними нормативно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій є нормативне закріплення можливості заснування періодичних видань відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», громадські спілки разом із іншими юридичними особами відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання», благодійні організації відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», отримувати й розподіляти гуманітарну

допомогу з-за кордону без оподаткування на підставі Закону України «Про гуманітарну допомогу», засновувати підприємства та інші юридичні особи для випуску богослужбової літератури та виробництва предметів культового призначення, а також підприємства з видавничою, поліграфічною, виробничою, реставраційно-будівельною, сільськогосподарською метою, засновувати недержавні пенсійні фонди відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [399, с. 10].

Такою гарантією також є й ст. 25 Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [400], що вказує на обов'язок місцевих державних адміністрацій забезпечувати дотримуватися вимог закону, які стосуються діяльності національних меншин, свободу їх віросповідання.

Формування нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні не є комплексним та структурним процесом. В умовах сучасних глобалізаційних викликів гармонізація національного законодавства, у якому закріплені права і свободи цих інституцій з європейськими стандартами є передумовою їх ефективної реалізації.

3.3 Організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні

Створення організаційно-правової основи для реалізації та захисту прав релігійних організацій є запорукою їх належного функціонування. При цьому важливо не лише регламентувати порядок реалізації таких прав, але й створити інституції та механізми для практичного втілення в життя правових можливостей релігійних організацій. Саме тому слід особливу увагу присвятити організаційно-правовим гарантіям діяльності релігійних організацій в Україні як одним з найважливіших з практичної точки зору інструментам забезпечення реалізації та охорони таких прав.

Пояснення змісту організаційно-правових гарантій значно різняться у

працях вітчизняних вчених.

Серед наявних точок зору щодо змісту організаційно-правових гарантій можна виокремити кілька ключових.

Прихильники першого підходу вважають, що це система визначених законодавством інституцій, які володіють повноваженнями щодо правового забезпечення реалізації, охорони правових можливостей особи.

Ці науковці обмежуються розумінням організаційно-правових гарантій як певних суспільних чи державних інституцій, визначених чинним законодавством, що наділені достатніми функціями і повноваженнями задля належної організації, здійснення правового забезпечення реалізації і охорони правових можливостей особи [401, с. 60].

Одні вчені до переліку таких інституцій відносять винятково органи публічного управління, судові та правоохоронні органи [402, с. 83], або стверджують, що до них належать органи, що реалізують судовий і позасудовий контроль за дотриманням вітчизняного законодавства [403, с. 89].

Інші науковці розширюють цей перелік інституцій, відносячи до них органи публічного управління, згадуючи Президента України, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, судові, правоохоронні органи, адвокатуру, ЗМІ, міжнародні інституції, до яких належить наша держава [404, с. 36].

В. Федоренко до таких відніс народ України; територіальні громади; органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові й службові особи; політичні партії; громадянське суспільство і його інститути; громадян України [405, с. 262].

Другий підхід вітчизняних науковців полягає в тому, що організаційно-правові гарантії прав особи трактуються ними як певна організаторська діяльність.

Ними визначено цю категорію як систематичну діяльність держави, її органів та посадових осіб, громадських організацій, спрямовану на створення

сприятливих умов для реального користування правами і свободами [41, с. 68; 366, с. 250; 406; 407, с. 61; 408, с. 184–185].

Або, як стверджує В. Пашинський, це систематична організаторська діяльність держави та всіх її органів, їх посадових осіб, громадських організацій і політичних партій, ЗМІ задля забезпечення реалізації, охорони та захисту прав особи [409, с. 14].

Деякі з вчених розширено тлумачать цю діяльність, наполягаючи, що ця організаторська діяльність стосується сфер правотворчості, здійснення процедурних та контрольних та інших заходів задля реального втілення в життя прав особи [380, с. 110].

Прихильники третього підходу розглядають організаційно-правові гарантії як сукупність різних інституцій державного та недержавного характеру (органи публічного управління та їхні посадові особи, політичні партії, громадські організації, ЗМІ, міжнародні інституції правового захисту), про які згадувалося раніше, так і їхня діяльність у сфері правотворчості та правозастосування задля формування потрібних умов реального користування особою її правовими можливостями, та водночас й увесь механізм держави [409, с. 40; 410, с. 247].

Доповнює цей підхід твердження В. Жарчука, що зміст організаційно-правових гарантій проявляється у визначенні, прийнятті та реалізації державою соціальної, правової політики, здійсненні державного, громадського контролю, обробки інформації з приводу прав особи [410, с. 247].

Підтримують такий підхід й Н. Боброва та О. Андрійко. Зокрема ними наголошено, що основні завдання досліджуваних гарантій стосуються максимального зменшення розриву між ідеальною й нормативною, нормативною й фактичною моделями гарантування. У першому разі здійснюється законодавчий процес, а у другому завдання досягається через правозастосовний процес [411, с. 29; 412, с. 310–311].

Будучи прихильником такого підходу, А. Грабильніков запропонував класифікувати організаційно-правові гарантії прав особи за загальносоціальними цілями на організаційно-політичні, організаційно-економічні, організаційно-соціальні, організаційно-культурні, організаційно-ідеологічні, організаційно-технічні [413, с. 33].

Видається такий підхід доволі спірним, оскільки гарантування прав особи у названих сферах виходить за межі правових регуляторів та не може розглядатися в рамках винятково організаційно-правових інструментів.

Представники четвертого підходу розглядають організаційно-правові гарантії як певні організаційні засади функціонування суб'єктів гарантування прав особи у державі. Зокрема І. Марочкін виділив низку таких гарантій (судоустрійні, що стосуються доступності судового захисту прав; професіоналізму суддів; забезпеченості судових органів матеріально-технічною базою; належної організації роботи апарату суду; судочинні, що визначають ефективність судового розгляду справ, зменшення бюрократизму, визначення розумних строків розгляду справи у суді, виконання рішень суду [414, с. 61].

Говорячи про такі гарантії вчені наводять приклади гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод (ч. 3 ст. 8); гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. ч. 1, 2 ст. 55); тощо [414, с. 61; 415; 409, с. 40; 416].

Досліджуючи наявні у науковій літературі підходи до пояснення змісту організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід відзначити спірність окремих з них.

Зокрема доволі неоднозначною є пропозиція віднесення до організаційних гарантій певних органів публічного управління, посадових осіб, політичних партій, громадських організацій, держави та народу загалом.

Державні та громадські інституції, державу та народ можна визнати специфічними гарантами захищеності правових можливостей особи, однак їх

існування, без чітких інструментів, процедур гарантування позбавлене змісту гарантування. Також доволі сумнівним є визнання винятково діяльності згаданих інституцій організаційно-правовою гарантією прав особи. Для того, щоби така діяльність стала організаційно-правовою гарантією, вона повинна здійснюватися визначеними законом суб'єктами, у чітко визначеному ним порядку, задля реалізації кресленої нормативно-правовим актом мети. При цьому організація діяльності органу публічного управління як суб'єкта гарантування прав особи, наділення його відповідною компетенцією, визначення організаційних засад реалізації прав особи та їхнього захисту самі по собі теж є своєрідними організаційно-правовими гарантіями, оскільки служать реальному втіленню цих прав у життя.

Зважаючи на визначене раніше поняття правових гарантій діяльності релігійних організацій, їх структуру, видається правильним під організаційно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій розуміти систему спеціальних адміністративно-правових умов, способів, засобів налагодження та впорядкування організаційної структури та діяльності інституцій, що забезпечують ефективне функціонування релігійних організацій в українському суспільстві, організації втілення в життя прав релігійних організацій та їх охорони (захист). Тобто сфера організації гарантування стосується визначення та підтримання ефективної системи суб'єктів гарантування діяльності цих інституцій, кола їхніх повноважень щодо забезпечення реалізації, охорони (захисту) прав релігійних організацій, організаційно визначеного порядку реалізації прав цих інституцій, порядку попередження та припинення адміністративних деліктів щодо релігійних організацій.

Це широкий перелік адміністративно-правових інструментів, що стосуються організації та діяльності держави, органів публічного управління, громадських організацій у сфері реалізації прав релігійних організацій, усунення можливості заподіяння шкоди цим інституціям; визначеності

порядку легалізації їх правового статусу, припинення їх діяльності; реалізації можливості судового захисту їх прав, захисту їхніх прав у взаємовідносинах з органами публічного управління тощо.

Такими гарантіями стають організаційні засади легалізації релігійних організацій, реорганізації та припинення їх діяльності, організаційна діяльність держави і всіх її органів, посадових осіб, інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, спрямована на створення належних умов реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій, реалізації прав на збори, мітинги, створення освітніх закладів, засоби захисту, що реалізуються правоохоронними органами, засоби попередження та припинення правопорушень щодо релігійних організацій, організаційна структура та організація реалізації повноважень суб'єктів гарантування діяльності релігійних організацій.

Висвітлюючи зміст організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід навести приклад порядку легалізації таких організацій як важливої організаційно-правової гарантії їх діяльності. Зокрема, держава гарантує захист правових можливостей релігійних організацій, які легалізували свій адміністративно-правовий статус шляхом реєстрація їхніх статутів (положень). Зокрема реєстрація статутних документів релігійної громади здійснюється не менше як десятьма громадянами України, котрі досягли 18-річного віку. Для цього вони можуть подати заяву, статут (положення). Реєстраційні процедури проводяться обласною, Київською чи Севастопольською міськими держадміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим. Натомість при реєстрації релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій, закладів духовної освіти, відповідні документи подаються до центрального органу виконавчої влади, який здійснює державну політику у сфері релігії. Законом перебачено місячний термін для розгляду відповідних документів релігійних

організацій, та десятиденний термін для офіційного інформування про результати заявників [12].

Так само законом визначено гарантії можливого припинення діяльності релігійних організацій через реорганізацію чи ліквідацію. Реорганізаційні процедури можуть бути пов'язаними з поділом, злиттям, приєднанням [12].

Як слушно відзначать вітчизняні автори, організаційні умови-гарантії пов'язані з переглядом та оптимізацією усієї структури суб'єктів, покликаних забезпечувати реалізацію прав особи, їх охорону (захист), формуванням надійних субординаційних та координаційних зв'язків між ними, визначенням їх ефективної організаційної структури, досягненням її відповідності завданням, що реалізуються такими суб'єктами, мінімізації можливих релігійних, міжконфесійних протиріч, організацією ухвалення оптимальних, оперативних управлінських рішень, постійним удосконаленням організації їх роботи [42, с. 122–123].

В цьому аспекті слід особливу увагу приділити діяльності органів публічного управління, уповноважених здійснювати медіаційну функцію в царині свободи совісті, а також деякі дозвільні функції у цій сфері (реєстраційні функції та дозволи на місіонерську діяльність іноземних громадян). В Україні триває процес оновлення державних інституцій, що наділені владними повноваженнями реєстраційного та захисного характеру щодо діяльності релігійних організацій. До 2009 року ці функції виконував Держкомітет у справах національностей і релігій (Держкомнацрелігій України). Його ліквідували 9 грудня 2010 року, а функції щодо здійснення державної політики у релігійній сфері, щодо урегулювання міжконфесійних відносин, відносин національних меншин в нашій державі покладені на Міністерство культури. Фактично до 2020 року в Україні діяв Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, який здійснював експертно-аналітичну, реєстраційно-дозвільну та комплексну підтримку діяльності релігійних організацій на підставі [417].

При цьому за час своєї діяльності Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України здійснив значний обсяг управлінської та адміністративно-правової діяльності щодо налагодження комунікативного діалогу між релігійними організаціями та захисту їх інтересів. Зокрема зусиллями працівників Департаменту було утворено Раду етнонаціональних організацій України. Зусиллями департаменту проводилися засідання Комісії із забезпечення прав релігійних організацій при КМУ, діяльність якої до того не здійснювалася впродовж п'яти років. Особливо вагоме значення мала організаційна діяльність цього департаменту щодо реалізації процесу отримання ТОМОСУ про автокефалію Української Православної Церкви та втілення його ідеї на національному рівні [418].

У продовження цих позитивних тенденцій, задля кращого вирішення низки нагальних релігійних питань, у тому числі тих, що виникли у зв'язку зі створенням Помісної Української православної церкви, як на державному, так і на регіональному рівні, питань релігійного характеру, що виникли в силу військової агресії в Донецькій та Луганській областях, 12 червня 2019 року Кабінет Міністрів України створив Державну службу з етнополітики та свободу совісті.

Робота цього органу координується і здійснюється через міністра культури [419].

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) виконує завдання центрального органу виконавчої влади, що покликаний реалізувати державну політику щодо міжнаціональних, релігійних відносин, захисту правових можливостей національних меншин в нашій державі. Діяльність цього органу спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики.

Основними завданнями ДЕСС є: реалізація державної політики щодо міжнаціональних, релігійних відносин, захисту правових можливостей національних меншин в Україні; внесення на розгляд Міністра культури та

інформаційної політики пропозицій щодо формування державної політики щодо міжнаціональних, релігійних відносин, захисту правових можливостей національних меншин в Україні.

З осені 2020 року Державній службі України з етнополітики та свободи совісті передано її профільні функції від Міністерства культури та інформаційної політики України. На сьогодні ДЕСС виконує всі профільні функції. Наразі триває формування штату цієї Служби [235].

В подальшому організаційна структура цієї Служби та організація роботи повинна дозволити на високому рівні реалізовувати легалізаційні, медіаційні та правозахисні процедури щодо релігійних організацій. У її структурі передбачено створення відділу співпраці з релігійними спільнотами. Створення цього підрозділу, як і усієї Державної служби України з етнополітики та свободи совісті слід сприймати як вагоме досягнення на шляху формування оновлених організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій.

Організаційно-правове забезпечення гарантування реалізації прав та обов'язків релігійних організацій відбувається на засадах, узгоджених спільними координаційними органами за активної підтримки держави.

Зокрема у січні 2017 року було створено Всеукраїнську Раду релігійних об'єднань. Вона була утворена задля об'єднання зусиль релігійних організацій в процесах національно-духовного відродження України; ведення і координації міжконфесійного діалогу як в Україні, так і поза її межами; участі у розробці проєктів законодавчих та інших нормативних актів із питань державно-церковних відносин і толерантизації міжконфесійного життя; здійснення колективних заходів добродійного характеру [109].

Сьогодні Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (далі ВРЦіРО) є спільним органом різних релігійних організацій, що діє на постійній основі. Це є унікальний міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, що був створений у грудні 1996 р., і як показує досвід авторитетність

цієї недержавної інституції важко переоцінити. Станом на вересень 2020 р. до складу ВРЦіРО входять представники православних, католицьких, протестантських і євангельських церков, а також мусульманських та іудейських релігійних центрів, що репрезентують більше ніж 90 % усіх релігійних організацій України.

В цьому аспекті формування організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій слід згадати співпрацю МВС України з релігійними організаціями щодо забезпечення публічного порядку під час проведення хресних ходів релігійних організацій та різних релігійних заходів.

Зокрема, для забезпечення публічного порядку під час святкування Рош-га-Шана в Умані в 2019 році зведений загін Національної поліції налічував понад 550 працівників поліції з 12 областей України. Прибуло понад 40 тисяч паломників з різних країн світу. Поліцейські загоноу здійснювали забезпечення публічного порядку та безпеки громадян під час святкування хасидами Рош-га-шана - Нового року за іудейським календарем [420].

На органи Національної поліції покладається організація здійснення превентивних, примусових заходів задля гарантування діяльності релігійних організацій.

Зокрема для належної координації дій релігійних організацій, МВС України з іншими профільними службами та швидкого реагування на позаштатні ситуації під час хресної ходи Української Православної Церкви Московського патріархату у 2016 році в цілодобовому режимі працював ситуаційний центр МВС, який здійснював постійний моніторинг і контроль за ситуацією у місцях проведення масових заходів [421].

В цей же час Служба безпеки України створила окрему координаційну раду для попередження будь-яких провокацій під час хресної ходи Української Православної Церкви Московського патріархату. До цієї ради увійшли представники МВС, СБУ, поліції, Нацгвардії, прокуратури, духовенства, громадських організацій [422].

Таким чином, дієвість організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є важливою запорукою функціонування цих інституцій в нашій державі, від їхньої ефективності залежить безпека членів цих організацій та віруючих, можливість реалізації права свободи совісті та віросповідання загалом.

3.4 Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні

Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні, як правило, стосуються захисту прав релігійних організацій та вміщують засади, правила, вимоги до захисної діяльності, систему юридичних інструментів, діяльнісних засобів ефективного судового вирішення справ, які пов'язані з порушенням прав релігійних організацій, охороною їх правових можливостей, притягненням до відповідальності осіб, що вчиняють правопорушення щодо релігійних організацій, сукупністю процедурних вимог до учасників правозахисної діяльності.

Протягом тривалого часу процесуальні гарантії розглядалися винятково в рамках кримінального та цивільного права. Вчені стверджували, що процесуальні гарантії становлять систему правових інструментів досягнення ефективної реалізації правосуддя, виконання завдань судочинства [423, с. 72].

Сьогодні, у зв'язку з розвитком публічно-правових відносин, ускладненням правового статусу його членів, зміни структури суспільства загалом, розширення прав останньої громадських інституцій, суттєво змінилася система процесуальних гарантій, особливо на її зміст вплинуло впровадження адміністративного судочинства [295].

Системно адміністративно-процесуальні гарантії діяльності були розглянуті у дисертаційному дослідженні О. Пабата. Автором було сформульовано поняття адміністративно-процесуальних гарантій як визначених нормативно-правовими актами правових засобів, способів,

спрямованих на реалізацію, забезпечення охорони, захисту правових можливостей, присвячених законному перебігу та досягненню законних та справедливих результати процесу. Система адміністративно-процесуальних гарантій цим автором визначена як поєднання порядку реалізації права на звернення, процедури розгляду скарг та апеляцій в інстанційному порядку, судового контролю, нагляду прокуратури, здійснення контролю іншими органами та інституціями, реалізація ними захисних повноважень (адміністративно-процесуальний контроль), тощо. До системи цих гарантій цей автор долучив визначений порядок притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління та процесуальну діяльність офіційних представників особи, процесуальні права особи [92, с. 15–16].

Зважаючи на запропонований Т. Котормусом склад адміністративно-процесуальних гарантій загалом [42, с. 136], до адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій слід віднести адміністративно-процесуальні гарантії-засоби захисту прав релігійних організацій (процесуальні засоби оскарження діяльності органів публічного управління, серед яких скарги, позовні заяви, визначені адміністративно-процесуальними нормами строки), деталізований ними порядок притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління, оскарження їхніх рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління, підприємств, установ, організацій, об'єднань, які стосуються діяльності релігійних організацій, в порядку КАС України, Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР, реалізації контрольних і наглядових заходів, порядок провадження у справах про адміністративні делікти щодо релігійних організацій, визначений КУпАП, тощо.

Зважаючи на характеристики адміністративно-процесуальних нормативних положень, сформульованих Є. Демським [424, с. 53] та І. Артеменком [425, с. 47], О. Бігняком [426, с. 47] та іншими вченими, можна виокремити такі ознаки

адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Зокрема: вони стосуються суспільних відносин щодо реалізації та захисту прав і законних інтересів релігійних організацій, вони реалізуються уповноваженими на те органами в рамках здійснюваної ними компетенції, нормативно окресленої процедури, їх втілення в життя забезпечується державою через формування належних умов та засобів ефективної об'єктивації нормативно визначених моделей поведінки, засобами примусу заохочення, переконання [424, с. 53]; вони спрямовані на вирішення конкретної адміністративної справи, що стосується адміністративно-процедурної (управлінської), юрисдикційної, судової сфер; вони мають універсальний, системний характер щодо застосування певної сукупності адміністративних процесуальних норм щодо розгляду і вирішення адміністративних справ щодо релігійних організацій; адресатом їх реалізації завжди є уповноважений орган публічного управління [425, с. 47]; вони становлять систему процесуальних способів та засобів притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління за незаконну діяльність щодо релігійних організацій, визначають процесуальний порядок відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди [427, с. 97–98]; вони набувають форму певних адміністративних, судових процедур, або інструментів, які є засобами захисту прав релігійних організацій в рамках судового захисту (позовна заява, заява, судові акти), або засобами-гарантіями у адміністративному порядку (заява, скарга, рішення органу публічного управління) [426, с. 47]; межі цих адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій зумовлені необхідністю ефективного адміністративно-процесуального регламентування захисту їхніх прав [428, с. 11].

Діяльність релігійних організацій вимагає дієвих адміністративно-процесуальних гарантій їх діяльності. Такої гарантованості потребує закріплене в ст. 39 Конституції України право на проведення мирних заходів, зокрема зборів, мітингів, походів, тощо. Конституція не визначає винятковий

перелік таких заходів, натомість це можуть бути релігійні зібрання, що можуть проводитися на підставі ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. Релігійні організації можуть ставати організаторами публічних богослужінь, церемоній, релігійних обрядів, релігійних процесій. У випадку створення обмежень для мирних зібрань у будь-якій з вищенаведених форм, Закон, зокрема ч. 1 статті 183 КАС України, наділяє релігійні організації, які належать до їх організаторів, звернутися до адміністративних судів із позовними заявами задля усунення таких обмежень органами публічного управління. Законом визначено триденний термін для вирішення судом такої справи після відкриття провадження за нею, або невідкладно, якщо залишилося менше трьох днів до проведення цих заходів. І. Діордіца слушно розцінює ці положення КАС України як важливу адміністративно-процесуальну гарантію реалізації права на мирні зібрання [429].

Показовим прикладом реалізації адміністративно-процесуальних гарантій захисту релігійних організацій можна розцінювати рішення Окружного адміністративного суду міста Києва 26 березня 2019 року № 826/15777/18 у справі за позовом Громадської організації «Неурядова організація верховенство права» до Президента України Порошенка Петра Олексійовича. Позивач просив суд встановити відсутність належних повноважень Президента України щодо втручання у церковну сферу, зокрема, щодо скерування звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія щодо отримання Православною Церквою в Україні Томосу про автокефалію, що надалі отримало підтримку Верховної Ради України та мало наслідком прийняття відповідної постанови [430].

При вирішенні вказаного питання судом врахована позиція позивача, відповідно до якої останній у даному позові не просить суд визнати рішення, дії чи бездіяльність Президента України, а просить суд встановити відсутність компетенції (повноважень) Президента України втручатися у функціонування релігійних об'єднань, організацій, скерування звернення до Вселенського

Патріарха Варфоломія щодо отримання Православною Церквою в Україні Томосу про автокефалію. З огляду на наведене, суд дійшов висновку, що рішення у даній справі не вплине на права, обов'язки та інтереси вказаної особи. Керуючись статтями 2, 5 - 11, 19, 72 - 77, 90, 139, 241 - 246, 250, 255, Кодексу адміністративного судочинства України, Окружний адміністративний суд міста Києва адміністративний позов Громадської організації «Неурядова організація верховенство права» вирішив залишити без задоволення [431]. Приймаючи таке рішення, Окружний адміністративний суд міста Києва реалізував адміністративно-процесуальні гарантії захисту права Православної Церкви України на самоідентифікацію.

Також яскравим прикладом адміністративно-процесуального гарантування діяльності релігійних організацій були процесуальні дії Одеського окружного адміністративного суду у судовій справі, пов'язаній з Одеською єпархією УПЦ МП. Цей суд своїми рішеннями (постанови від 20.06.2011 р. у справах № 2а-2а/1570/4574/2011 та № 2а-2а/1570/4575/2011) заборонив Одеській єпархії УПЦ МП і Одеській Римо-католицькій громаді проводити хресну ходу, оскільки маршрут цих заходів частково збігався з огляду на велику кількість залучених віруючих (очікувана кількість учасників до 5000 парафіян кожної церкви). До уваги суд взяв перетинання маршрутів цих релігійних заходів та ризики щодо можливого виникнення порушень громадського порядку. Про наявні ризики ці релігійні організації були повідомлені листом Одеського міського управління Міністерства внутрішніх справ України. Суд взяв до уваги відсутність умов для цих заходів та непристосованість вулиць для пересування значної кількості людей. Ці обставини, на думку суду, унеможливають проведення таких маніфестацій. При цьому застосована заборона не стосувалася проведення заходів загалом у інших частин міста. Одну з наведених постанов суду було переглянуто Вищим адміністративним судом України за скаргою Римо-католицької громади.

Водночас у силі було залишено попереднє рішення (постанова від 25.11.2014 р. у справі № К/9991/51441/11) [430].

Ще одним прикладом реалізації адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій є рішення Волинського Окружного адміністративного суду від 23 вересня 2019 року. Зокрема, судом, керуючись статтями 171, 248 КАС України, було відкрито адміністративне провадження щодо визнання бездіяльності Державного реєстратора управління культури з питань релігій і національностей протиправною та зобов'язання його здійснити певну діяльність. Воно стосувалося порушення чинного законодавства у сфері доступу до публічної інформації. Позов був поданий до протоієрея Волинської єпархії Православної Церкви України, яким настоятель захопленого храму звертався з офіційним запитом до Державного реєстратора задля підтвердження чи спростування факту внесення змін до статутних документів релігійної громади Казанської ікони Божої Матері Української Православної Церкви с. Садів Луцького району Волинської області. Не дивлячись на те, що запит до державного реєстратора управління культури з питань релігій і національностей Волинської обласної державної адміністрації було надіслано 28 серпня 2019 р., відповіді не було отримано станом на 16 вересня 2019 р. Це послужило підставою для звернення до Волинського Окружного Адміністративного суду. Судом було задоволено позов священника Волинської єпархії з приводу бездіяльності Державного реєстратора управління культури з питань релігій у Волинській області [432].

До адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій слід віднести адміністративно-процесуальні гарантії-засоби захисту прав релігійних організацій (процесуальні засоби оскарження діяльності органів публічного управління, серед яких скарги, позовні заяви, визначені адміністративно-процесуальними нормами строки), деталізований ними порядок притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління, оскарження їхніх рішень, дій,

бездіяльності органів публічного управління, підприємств, установ, організацій, об'єднань, які стосуються діяльності релігійних організацій, в порядку КАС України, Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР, реалізації контрольних і наглядових заходів, порядок провадження у справах про адміністративні делікти щодо релігійних організацій, визначений КУпАП, тощо.

Таким чином, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні відображають реальні механізми процесуального забезпечення втілення прав цих організацій в життя, підтримання режиму захищеності таких прав та реагування державних інституцій на їхнє порушення. Їх належна нормативна фіксація та організаційне, інституційне забезпечення реалізації здатне в найширшому сенсі гарантувати захищеність правових можливостей релігійних організацій.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі представлено наукові результати дослідження системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, деталізовано нормативно-правові, організаційно-правові та адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні. Як наслідок, можна сформулювати низку наступних висновків:

1. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні є не просто певним набором засобів і способів, спрямованих на реалізацію та захист прав особи, механічним поєднанням складових елементів, а єдиною системою зі своєрідними взаємними зв'язками, правилами функціонування.

Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій – поліструктурна категорія адміністративного права, що може бути представлена спеціальними адміністративно-правовими умовами, засобами і способами забезпечення діяльності та охорони правових

можливостей релігійних організацій, охоплює різні за формою реалізації, цільовою спрямованістю, правовим статусом суб'єктів їх реалізації та іншими характеристиками інструменти забезпечення втілення в життя прав релігійних організацій та їхньої адміністративно-правової охорони і захисту.

Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні являють собою багатогранне системне явище, ці гарантії стосуються різноманітних сфер реалізації прав релігійних організацій, різної спрямованості адміністративних правовідносин, в які вони вступають, мають різне наповнення та зміст. Обрано критеріями для класифікації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій специфіку шляхів досягнення мети щодо гарантування, їх правову природу, функціональне призначення (цільову спрямованість), форму реалізації адміністративно-правових гарантій, види діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, правовий статус суб'єктів гарантування.

Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні може бути представлена певною класифікацією правових інструментів впливу на правовідносини за участю цих інституцій, що формують її структуру. За специфікою шляхів досягнення мети щодо адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні ці гарантії бувають контрольньо-наглядовими, організаційно-процедурними та юрисдикційними. За правовою природою ця система охоплює адміністративно-правові гарантії-умови, адміністративно-правові гарантії-засоби і адміністративно-правові гарантії-способи забезпечення діяльності релігійних організацій. За функціональним призначенням (цільовою спрямованістю) в систему входять адміністративно-правові гарантії реалізації прав релігійних організацій та адміністративно-правові гарантії їх охорони (захисту). За формою реалізації адміністративно-правові гарантії

діяльності релігійних організацій діляться на нормативно-правові, організаційно-правові, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій. Залежно від видів діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, вирізняють гарантії звернення до адміністративних органів щодо здійснення реєстраційних, інших адміністративних процедур, отримання адміністративних послуг на рівні з іншими юридичними особами, створення власних освітніх установ задля надання релігійних та інших освітніх послуг для дітей і дорослих, отримання і оформлення права власника на майно культового призначення, тощо. За правовим статусом суб'єктів гарантування досліджувані гарантії діляться на адміністративно-правові гарантії органів публічного управління, судових органів, інших учасників публічно-правових відносин).

Основоположним критерієм розмежування досліджуваних адміністративно-правових гарантій було обрано форму реалізації таких гарантій. Цей критерій дозволяє виокремити нормативно-правові, організаційно-правові, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій.

2. Формування нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні не є комплексним та структурним процесом. В умовах сучасних глобалізаційних викликів гармонізація національного законодавства, у якому закріплені права і свободи цих інституцій з європейськими стандартами є передумовою їх ефективної реалізації.

Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні – сукупність правових норм, розміщених у законодавстві України, правових актів, інших нормативних інструментів, які фіксують правовий статус релігійної організації, порядок реалізації її прав та механізми протидії їхньому порушенню.

Такі гарантії є джерелом фіксації прав релігійних організацій на сповідування, проповідування певної релігії, відправляння релігійних культів,

обрядів і церемоній, поширення своїх релігійних переконань, інформування про свою діяльність громадськості, участь у громадському житті, використання засобів масової інформації, створення освітніх установ відповідно до своїх внутрішніх настанов, користування адміністративно-правовим захистом держави; отримання від державних інституцій послуг у адміністративній сфері, здійснення ними легалізаційних процедур, представлення і захисту інтересів віруючих у релігійних питаннях перед органами публічного управління, судовий захист правових можливостей релігійних організацій, адміністративного покарання винних за деліктну поведінку щодо релігійних організацій, визнання незаконними рішень органів публічного управління, які порушують адміністративні права релігійних організацій, припинення діяльності, що створює перешкоди для законної діяльності цих інституцій, адміністративно-правового врегулювання порядку діяльності органів публічного управління й інших суб'єктів щодо реального втілення в життя прав релігійних організацій (Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, правоохоронних, судових органів, органів місцевого самоврядування, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, тощо).

Виняткова концентрація складів деліктів проти релігійних організацій у Кримінальному кодексі України та абсолютна відсутність деталізації протиправних дій щодо релігійних організацій у КУпАП засвідчує потребу розширення переліку адміністративно караних протиправних деліктів. Особливо це актуально в сучасний період зміни конфесійної приналежності окремих парафій, необхідності посилення відповідальності окремих осіб за створення штучних перешкод щодо їхнього переходу до Православної Церкви України.

У всій сукупності норми вітчизняного законодавства врегульовують різні публічно-правові відносини за участі релігійних організацій правовідносини, і тому можуть класифікуватися за різними критеріями. Так, за цільовим

призначенням вони можуть бути поділені на регулятивні та охоронні. Правові норми, що регулюють діяльність релігійних організацій, як гарантії їхньої діяльності залежно від ролі, яку вони виконують в механізмі правового регулювання, поділяються на матеріальні та процесуальні. За засобом впливу на поведінку релігійних організацій такі норми можуть бути зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі.

3. Під організаційно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій слід розуміти систему спеціальних адміністративно-правових умов, способів, засобів налагодження та впорядкування організаційної структури та діяльності інституцій, що забезпечують ефективне функціонування релігійних організацій в українському суспільстві, організації втілення в життя прав релігійних організацій та їх охорони (захист). Тобто сфера організації гарантування стосується визначення та підтримання ефективної системи суб'єктів гарантування діяльності цих інституцій, кола їхніх повноважень щодо забезпечення реалізації, охорони (захисту) прав релігійних організацій, організаційно визначеного порядку реалізації прав цих інституцій, порядку попередження та припинення адміністративних деліктів щодо релігійних організацій.

Це широкий перелік адміністративно-правових інструментів, що стосуються організації та діяльності держави, органів публічного управління, громадських організацій у сфері реалізації прав релігійних організацій, усунення можливості заподіяння шкоди цим інституціям; визначеності порядку легалізації їх правового статусу, припинення їх діяльності; реалізації можливості судового захисту їх прав, захисту їхніх прав у взаємовідносинах з органами публічного управління тощо.

Такими гарантіями стають організаційні засади легалізації релігійних організацій, реорганізації та припинення їх діяльності, організаційна діяльність держави і всіх її органів, посадових осіб, інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, спрямована на створення належних умов

реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій, реалізації прав на збори, мітинги, створення освітніх закладів, засоби захисту, що реалізуються правоохоронними органами, засоби попередження та припинення правопорушень щодо релігійних організацій, організаційна структура та організація реалізації повноважень суб'єктів гарантування діяльності релігійних організацій.

4. Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні, як правило, стосуються захисту прав релігійних організацій та вміщують засади, правила, вимоги до захисної діяльності, систему юридичних інструментів, діяльнісних засобів ефективного судового вирішення справ, які пов'язані з порушенням прав релігійних організацій, охороною їх правових можливостей, притягненням до відповідальності осіб, що вчиняють правопорушення щодо релігійних організацій, сукупністю процедурних вимог до учасників правозахисної діяльності. До адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій слід віднести адміністративно-процесуальні гарантії-засоби захисту прав релігійних організацій (процесуальні засоби оскарження діяльності органів публічного управління, серед яких скарги, позовні заяви, визначені адміністративно-процесуальними нормами строки), деталізований ними порядок притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління, оскарження їхніх рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління, підприємств, установ, організацій, об'єднань, які стосуються діяльності релігійних організацій, в порядку КАС України, Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР, реалізації контрольних і наглядових заходів, порядок провадження у справах про адміністративні делікти щодо релігійних організацій, визначений КУпАП, тощо.

До характерних ознак адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні слід віднести наступні: вони

стосуються суспільних відносин щодо реалізації та захисту прав і законних інтересів релігійних організацій, вони реалізуються уповноваженими на те органами в рамках здійснюваної ними компетенції, нормативно окресленої процедури, їх втілення в життя забезпечується державою через формування належних умов та засобів ефективного об'єктивації нормативно визначених моделей поведінки, засобами примусу заохочення, переконання; вони спрямовані на вирішення конкретної адміністративної справи, що стосується адміністративно-процедурної (управлінської), юрисдикційної, судової сфер; вони мають універсальний, системний характер щодо застосування певної сукупності адміністративних процесуальних норм щодо розгляду і вирішення адміністративних справ щодо релігійних організацій; адресатом їх реалізації завжди є уповноважений орган публічного управління; вони становлять систему процесуальних способів та засобів притягнення до відповідальності посадових осіб органів публічного управління за незаконну діяльність щодо релігійних організацій, визначають процесуальний порядок відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди; вони набувають форму певних адміністративних, судових процедур, або інструментів, які є засобами захисту прав релігійних організацій в рамках судового захисту (позовна заява, заява, судові акти), або засобами-гарантіями у адміністративному порядку (заява, скарга, рішення органу публічного управління); межі цих адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій зумовлені необхідністю ефективного адміністративно-процесуального регламентування захисту їхніх прав.

РОЗДІЛ 4

СУБ'ЄКТИ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ГАРАНТУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

4.1 Поняття та види суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні

Система адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій є складним утворенням, що поєднує спеціальні адміністративно-правові умови, засоби і способи забезпечення реалізації, охорони їхніх правових можливостей. Уся ця система спрямована на безперешкодне втілення в життя суб'єктивних прав релігійних організацій щодо участі у громадському житті, сповідування та поширення релігійних переконань та учень, заснування освітніх установ богословського характеру, права власності на майно культового призначення, здійснення релігійної діяльності, звернення до уповноважених державних органів та захисту державою їх прав та інтересів, що можна визнати об'єктом гарантування діяльності релігійних організацій, та суб'єктів гарантування.

Саме специфіка останніх становить особливий інтерес, зважаючи на відносно суперечливий досвід взаємодії церкви та держави в Україні, суттєвого впливу на ці правовідносини пережитків минулого.

Релігійні організації є важливими суб'єктами соціального життя, провідниками релігійних цінностей, що реалізують потужний вплив на соціальну, політичну, економічну й культурну сфери життя нашої держави.

Дійсно, розвиток канонічного права глибоко позначився на розвитку держави. Його вплив дав змогу сформувати устої та правові засади суспільства, які згодом були закладені у зміст чинних нормативно-правових актів. Як зазначають вітчизняні науковці, з усіх світових релігій християнство

найбільше пов'язане з державою і правом. При цьому вони відзначають державний характер християнства, сприйняття його як певної досконалої політико-правової доктрини [433, с. 10].

Разом з тим такий вплив взаємний. Держава, як зазначає Г. Єрмакова, теж за допомогою нормативно-правових актів та діяльності уповноважених нею суб'єктів, що володіють державно-владними повноваженнями, регулює релігійне життя, спрямовуючи процеси, які в ньому відбуваються, в певні рамки, здатні захистити суспільство від можливого деструктивного впливу на нього деяких релігійних організацій, що забезпечують їх мирне співіснування та захист їх прав та інтересів [434, с. 201].

Важливість формування вираженої системи взаємовідносин державних інституцій та релігійних організацій неодноразово відзначалася у вітчизняній літературі. Так, вченими відзначається важливість у релігійно-правовому дискурсі проблеми будівництва державо-конфесійних відносин [435, с. 269].

Світові тенденції засвідчують відсутність уніфікованого підходу до формування моделі взаємин держави та церкви. Зокрема, слід згадати класифікацію моделей, запропоновану Е. Дефайс та підтриману у своєму дисертаційному дослідженні Ю. Пайдою, яка виділяла серед європейських країн три типи досліджуваних відносин: визначена церква наділена статусом державної (Англія, Греція Данія,); система відносин між церквою та державою вибудовані за принципом конкордату, тобто на засадах розподілу та співпраці (Бельгія, Німеччина, Польща, Португалія, Іспанія, Італія); модель, що отримала назву «секуляризована», «світська» (Нідерланди, Ірландія, Франція) [435, с. 269, 436, с. 81].

Сьогодні слід зазначити, що Україна у своєму розвитку обрала останню модель. На підтвердження цього у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» закладено принцип відокремлення релігійних організацій від держави [12].

Тобто держава не має права втручатися в справи релігійної організації, як і релігійні організації не уповноважені реалізовувати будь-яку керівну діяльність у публічно-управлінському процесі.

Організаційні засади відокремлення церкви від держави характеризуються низкою ознак [437, с. 255–257]: держава в особі її органів позбавлена можливості обліку та контролю релігійної приналежності своїх громадян, їх релігійних переконань; держава не наділена правом втручатися у внутрішню церковну діяльність за умови дотримання релігійною організацією вимог закону; державною не фінансуються релігійні потреби; на церкву та релігійні організації не може покладатися частина державних функцій; у державі дотримується принцип відокремленості церкви від держави, від врегулювання нею процесів життя суспільства, натомість релігійні організації залучаються до процесу задоволення духовних потреб громадян [434, с. 326–327]:

Як зазначено в Стратегії участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім», спільноти, сформовані за релігійними переконаннями, є еталонним прикладом миротворення для суспільства, що повинні функціонувати як єдина сила, що служить утвердженню миру, взаємоповаги та єдності у нашому суспільстві. При цьому наголошується на відсутності ризиків втрати ідентичності такими релігійними спільнотами, громадами, конфесіями, що залучені до означеної взаємодії у справі миробудування та вирішення суспільно-важливих проблем суспільства. Навпаки, цю взаємодію слід розцінювати як потужну маніфестацію миротворчого покликання релігії з одночасним збереженням релігійними осередками віросповідної, доктринальної, організаційної самобутності задля проповідування моральних, миротворчих та гуманістичних цілей [438].

У змісті Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вказано на низку обов'язків держави щодо релігійних організацій. Вони

стосуються захисту прав та законних інтересів релігійних організацій, утвердженню духу взаємної релігійної і світоглядної терпимості у відносинах за участю релігійних організацій, поваги між віруючими різних релігій та конфесій, чи за участю осіб, які не є прихильниками жодної релігії, поваги до традицій та устоїв релігійних організацій, що відповідають вимогам законодавства [12].

За такого підходу законодавця, саме держава, в особі її органів публічного управління, є найважливішим суб'єктом гарантування діяльності цих інституцій в державі. Реалізація засадничого обов'язку держави щодо адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій є важливим інструментом у налагодженні соціального діалогу в суспільстві між представниками різних релігій та віросповідань, засобом утвердження моральних орієнтирів в суспільстві та запорукою формування надійних комунікативних зв'язків між різними групами населення в державі.

Гармонізація відносин між публічно-управлінськими інституціями та релігійними організаціями зумовлює визнається одним із завдань правової, демократичної й соціальної держави. Гарантування реалізації та захисту прав та свобод дає змогу зберегти, відтворити, забезпечити релігійний баланс в суспільстві, нормальне існування, розвиток релігійних спільнот та самих людей. Публічно-правовий характер релігійних правовідносин, гарантування їх на рівні державних інституцій підкреслюють актуальність адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного управління, які реалізують таке гарантування.

Це зумовлює потребу дослідження системи суб'єктів адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.

Гарантуюча роль належить суб'єктам законодавчої, виконавчої та судової влади, оскільки усіма цими суб'єктами визначається порядок реалізації прав та обов'язків релігійних організацій, форми та процедури, якими керуються

релігійних організацій, визначають послідовність їхніх дій, здійснюються легалізаційні, правовстановчі, юрисдикційні та правоохоронні процедури та дії.

Вищим державним органом, уповноваженим формувати та визначати порядок реалізації заходів адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні є Верховна Рада України. Її головна сфера діяльності щодо гарантування прав релігійних організацій проявляється через прийняття законів, окреслення напрямів державної політики у цій сфері. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в Україні всі правовідносини, що стосуються свободи совісті та функціонування релігійних організацій, визначаються чинним законодавством [12].

Саме тому підтримуємо думку, що Верховна Рада України закладає основи державної релігійної політики та визначає особливості правового статусу інших учасників релігійних відносин [434, с. 202].

У складі Верховної Ради України діє Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, який був створений 29 серпня 2019 р. на підставі Постанови Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. за № 19-ІХ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» [439].

Цей комітет був сформований на зміну Комітету з питань культури і духовності, що протягом 2014-2019 року провів значний обсяг роботи щодо утвердження релігійної єдності у нашому суспільстві. Цим Комітетом було проведено значну роботу щодо координування діяльності роботи Верховної ради у релігійній сфері. У період діяльності цього комітету в Україні загострилися питання усунення можливості використання релігійного підґрунтя для досягнення політичних цілей окремими політичними партіями, державами. Попри дотримання принципів релігійної терпимості та рівності у ставленні до різних релігійних організацій в Україні, діяльність комітету завжди стосувалася утвердження державницьких пріоритетів при визначенні

напрямів державної політики щодо релігійних організацій. Особливо такі засади його діяльності стали важливими у період військової агресії щодо України та збройного конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей. За період своєї роботи Комітет особливо активно долучився до створення Помісної Церкви в Україні, проголошення її незалежності в умовах непростой політичної ситуації, передачі їй у постійне користування Пам'ятки архітектури Андріївської церкви Національного заповідника «Софія Київська», внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» задля оприлюднення зв'язків релігійних організацій з організаціями-засновниками, що розташовані в країнах, які проявляють військову агресію, можливості зміни канонічної приналежності релігійної організації, тощо [440].

Сьогодні Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики реалізуючи державну політику у сфері свободи совісті та релігійних організацій виступає суб'єктом системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, проте його робота щодо адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій значно скоротилася. Комітетом все ще ініціюються окремі питання щодо захисту прав релігійних організацій в Криму, Донецькій та Луганській областях, проте ця робота позбавлена системності. Це зумовлено відсутністю у його складі спеціального підкомітету, на зразок підкомітету з питань державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій, що функціонував у складі ліквідованого у 2019 р. Комітету з питань культури і духовності [441].

Цілком очевидно, що широке коло повноважень Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики щодо соціальних, гуманітарних питань, сфери культури, спорту, тощо не дає змогу достатньої уваги приділити релігійній сфері та питанню адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій.

За таких умов підтримуємо занепокоєння окремих суспільних діячів і поділяємо думку про недостатню обґрунтованість проведених змін в структурі комітетів Верховної Ради України [442].

В умовах військової агресії та обмеженості гарантування прав релігійних організацій в умовах анексії Криму, окупації частини Донецької та Луганської областей, використання релігії як підґрунтя для подальшого розколу у суспільстві, відсутність профільного комітету, діяльність якого б стосувалася релігійних питань, є неприпустимою помилкою влади. Тому вважаємо доцільним створення такого комітету та залучення його до вироблення нормативної основи координації діяльності релігійних організацій, унеможливлення використання релігійних засобів на шкоду державному суверенітету та територіальній цілісності держави.

Верховна Рада України виконує важливі завдання щодо формування державної політики у сфері релігії, оновлення, вдосконалення чинних нормативно-правових актів, що врегульовують релігійну сферу, реалізує парламентський контроль за виконанням положень чинного законодавства щодо свободи віросповідання. Для цього відповідним комітетом постійно організуються парламентські слухання, круглі столи щодо питань релігії, розглядаються звернення, запити, петицій щодо релігійних питань.

Як зазначила Г. Єрмакова, реалізація цих повноважень дає змогу сформуванню нормативні пропозиції, проєкти, які стають основою подальших законодавчих актів щодо релігійної сфери, забезпечення свободи совісті та віросповідання [434, с. 203].

Система органів публічного управління, на яку покладено гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, охоплює органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадські формування та інших суб'єктів.

Особливо вагомий вплив у сфері адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні здійснюють органи виконавчої влади України.

Органи виконавчої влади України становлять особливу систему у складі Кабінету Міністрів України; міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; місцевих органів виконавчої влади (обласних, районних адміністрацій, Київської міської державної адміністрації, а також територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади) [443, с. 16].

У сукупності органи виконавчої влади в Україні здійснюють систему важливих функцій, покликаних гарантувати діяльність релігійних організацій в Україні, зокрема управлінську, виконавчу, контрольну, правоохоронну, тощо.

Вони виступають носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків щодо гарантування діяльності релігійних організацій, встановлених нормами адміністративного права, та є учасниками адміністративно-правових відносин [444, с. 557].

На думку деяких вчених, особливості загальної правосуб'єктності органів держави проявляються у наявності в цих органів нормативно визначеної компетенції, що є неоднаковою, зважаючи на сферу діяльності та завдання, що перед ним поставлені, володінні правом проведення юридично значущої діяльності та можливості прийняття правових актів, правом отримання державного захисту від перешкоджання відомчій діяльності, обов'язком здійснення діяльності в рамках закону, компетенції та на засадах підпорядкування вищестоящим органам [445, с. 168].

Як зазначають вчені, загальна правосуб'єктність як потенційна здатність мати і реалізовувати права та обов'язки проявляється в усіх галузях права однаково, зокрема в адміністративному [446, с. 35–36].

Компетенцію державного органу визначають з огляду на особливості сфери суспільного життя, на врегулювання якої спрямована діяльність цього органу, специфіку державної функції, реалізація якої покладена на цей орган повинен, сферу суспільного життя, якої стосуються питання відання такого

органу, основні повноваження службовців, що набувають значення безпосередніх засобів реалізації зазначеної функції [447, с. 261].

З огляду на зазначене, загалом органи виконавчої влади наділені компетенцією щодо гарантування діяльності релігійних організацій, є суб'єктами публічно-правових відносин, здатні реалізовувати способи та засоби гарантування реалізації прав та свобод цих інституцій та адміністративно-правової охорони їх у публічно-правових відносинах [448, с. 53].

Водночас органи публічного управління на місцях з метою гарантування діяльності релігійних організацій можуть здійснювати оперативні безпосередні заходи щодо припинення або зупинення різних робіт, діяльності підприємств, припинення господарювання у випадку здійснення незаконної діяльності, проведення спільних організаційних заходів, участі в діяльності координаційних органів, через здійснення оперативного інформування правоохоронних органів про вчинені правопорушення [448, с. 54].

Загалом до суб'єктів системи гарантування діяльності релігійних організацій належать Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка відіграє роль центрального органу виконавчої влади, робота якого направляється, координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики, Міністерство юстиції України, яке відповідає за ведення реєстру юридичних осіб-неприбуткових організацій, правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство інфраструктури України, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони державного кордону та охорони суверенних прав України (щодо забезпечення організації військового капеланства), місцеві держадміністрації в областях і районах, містах Києві та Севастополі та їх підрозділи, органи місцевого самоврядування.

Як приклад повноважень останніх щодо гарантування діяльності релігійних організацій можна навести зміст ст. 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», в якій серед повноважень цих органів в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення визначено сприяння релігійним організаціям у поданні допомоги соціально незахищеним громадянам. Цим нормативно-правовим актом гарантовано взаємодію місцевих держадміністрацій з релігійними організаціями задля гарантування правових можливостей громадян у політичній, екологічній, соціальній, економічній, культурній та інших сферах з огляду на загальнодержавні інтереси і інтереси територіальних громад, сприяння виконанню статутних завдань та забезпечення додержання законних прав таких об'єднань громадян. При цьому у ст.37 цього закону зазначено, що релігійні організації мають право брати участь у розгляді внесених ними пропозицій шляхом надання необхідних пояснень та обґрунтувань до місцевих держадміністрацій [400].

Проте нормативне закріплення повноважень місцевих державних адміністрацій щодо гарантування діяльності релігійних організацій доволі часто йде у розріз з практикою. Так у Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Тернопільській областях і місті Києві невеликі релігійні групи повідомляли про триваюче дискримінаційне ставлення з боку місцевої влади в питаннях надання землі для споруд. У центральному й південному регіонах римокатолики, члени УПЦ КП, УГКЦ та мусульмани повідомляли про подібні випадки дискримінації. За повідомленнями представників УГКЦ, місцеві органи влади в Сумах та Одесі і надалі відмовлялися виділити землю для храмів УГКЦ. Продовжували надходити повідомлення від представників УПЦ МП про відмову місцевих органів влади у Львівській та Івано-Франківській областях надати землю для храмів УПЦ МП. Римо-католики повідомляли, що влада й надалі відмовлялася сприяти реституції будівлі Римо-Католицької семінарії в Одесі, яка була конфіскована радянським режимом. За інформацією представників мормонів, міська влада

Києва так і не змогла відновити договір оренди землі для спорудження молитовного дому [449, с. 10].

Проте системна робота щодо посилення гарантування діяльності релігійних організацій здійснюється багатьма органами публічного управління. 5 квітня 2016 р. Наказом МЗС України Посол з особливих доручень Відділу (Секретаріату) Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Борис Іванович Захарчук призначений Спеціальним представником Міністра закордонних справ України з питань запобігання і протидії проявам антисемітизму расизму і ксенофобії. Спеціальний представник здійснює координацію участі України у міжнародних зусиллях, спрямованих на запобігання та протидію дискримінації, в тому числі на релігійному ґрунті [450].

Активно долучаються до адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій громадські ради при органах публічного управління. 23 лютого 2016 р. Громадська рада при МЗС оприлюднила заяву, в якій закликала міжнародне співтовариство вжити «дієвих заходів для захисту фундаментальних прав і свобод віруючих на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим і в Севастополі та на деяких територіях Донецької та Луганської областей, не контрольованих українським урядом, а також протидіяти спробам використати релігію для розпалювання ненависті та ескалації конфлікту». Рада також відзначила, що «масові порушення» прав віруючих і порушення діяльності релігійних організацій, що мають місце в Криму після його окупації російськими військами, становлять «серйозну проблему» [449, с. 13].

Узагальнивши характеристики органів публічного управління, які реалізують гарантування діяльності релігійних організацій, за сферою реалізації повноважень щодо гарантування діяльності релігійних організацій, їх можна поділити на тих, які здійснюють гарантування реалізації їхніх прав (Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС)) та гарантування охорони їх правових можливостей (правоохоронні органи, серед

яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи).

За формами реалізації гарантування діяльності релігійних організацій таких суб'єктів слід поділити на тих, які володіють контрольно-наглядовими повноваженнями щодо гарантування діяльності релігійних організацій (зокрема уповноважені по правах людини (омбудсмени), органи прокуратури, державні інспекції), правоохоронні органи, що мають право попередження та припинення протиправної поведінки щодо релігійних організацій та органи публічного управління, як сприяють реалізації правових можливостей релігійних організацій.

За характером компетенції серед них є ті органи публічного управління, спеціальна компетенція яких стосується сфери свободи совісті та віросповідання (Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС)), та ті, для яких це лише один з основних напрямів загальної сфери роботи (суди, місцеві державні адміністрації).

Такі органи можуть бути наділені можливістю застосування заходів адміністративно-правового примусу (правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи), та не бути уповноваженими на їх застосування (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини).

Респонденти вважають, що на часі розширення переліку адміністративних правопорушень, що посягають на діяльність релігійних організацій в Україні (підтримали 40 % опитаних громадян та 36 % посадових осіб), збільшення кола суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій (підтримали 26 % опитаних громадян та 33 % посадових осіб), посилення гарантування реалізації права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування (підтримали 14 % опитаних громадян та 17 % посадових осіб), удосконалення гарантування державою можливості користування культовими спорудами та

протидії незаконному їх захопленню (підтримали 20 % опитаних громадян та 14 % посадових осіб).

Сучасна система суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні спрямована на комплексну підтримку функціонування цих інституцій. За результатами проведеного за темою дисертації опитування найбільш ефективною визнана робота судових органів щодо адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні (підтримали 39 % опитаних громадян та 31 % посадових осіб), якість роботи Національної поліції України у цій сфері визнали 30 % опитаних громадян та 33 % посадових осіб. Доволі ефективною в цій сфері також визнана робота місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (підтримали 23 % опитаних громадян та 19 % посадових осіб). Водночас найменше схвалення стосувалося діяльності новоствореної Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) (підтримали 8 % опитаних громадян та 17% посадових осіб). Удосконалення її діяльності, розширення її компетенції у адміністративно-правовому гарантуванні діяльності релігійних організацій в Україні потребує особливої уваги законодавця. На часі наділення її повноваженнями щодо протидії деліктам щодо правопорушень у релігійній сфері, координації роботи щодо захисту прав релігійних організацій.

Загалом система адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні та діяльність її суб'єктів націлені на реалізацію політики держави щодо забезпечення свободи совісті та віросповідання, втілення в життя законів та інших нормативно-правових актів у сфері функціонування релігійних організацій, політики держави у цій сфері, забезпечення законності та охорони публічного порядку у сфері діяльності релігійних організацій, охорону прав та законних інтересів цих інституцій, протидію правопорушенням щодо них.

4.2 Органи публічного управління як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні

Сьогодні держава переживає етап трансформації її владних інституцій. Поступово на зміну застарілій системі органів влади, що діяли за принципом «наказувати і контролювати» приходять система органів, зорієнтована на досягнення суспільного блага та мотивування учасників суспільних відносин до суспільно-корисної поведінки [451, с. 77–78].

Тобто створюється нова європейська модель управлінських відносин, що орієнтує управлінську систему на формування сучасної держави в якій визначені правові засади діяльності державної влади, забезпечення законності її діяльності [452].

Термін «публічне управління» має англійське коріння і походить від англ. public management, що служить поясненню удосконаленого способу використання ресурсів для досягнення пріоритетних цілей державної політики [453, с. 15].

Транспарентність стала визначальною рисою сучасного публічного управління. Ю. Габермас [454], І. Костенюк наполягають, що вона проявляється через відкритість і діалог в середовищі державного управління, посилення ролі громадського контролю за діяльністю органів управління, узгодження їхніх юридично значимих дій та рішень з населенням, інформування громадськості щодо результатів та планів в рамках управлінського процесу, врахування громадської думки з приводу ступеня задоволеності [455, с. 95].

На часі формування такої системи публічно-управлінських інституцій щодо гарантування діяльності релігійних організацій, що дали б змогу вчасно виявляти суспільні проблеми і виробляти стратегії щодо їх вирішення. Якщо владою невчасно ідентифікуються наявні проблеми, не реалізуються потрібні

заходи задля їхнього подолання, вони переростають у масштабні конфлікти, соціальні вибухи, кризи, соціальні катастрофи [456, с. 18; 457, с. 27-34].

Тому потрібна нова за якістю роботи система органів, здатна ідентифікувати загрози загальнодержавного значення та оперативно реагувати щодо їх нейтралізації. Особливо це потрібно в сфері діяльності релігійних організацій. Протягом останніх років Україна зазнала військової агресії, окремі національні меншини зазнали утисків в силу окупації Криму, їх право на свободу совісті та віросповідання постійно порушується. При цьому релігійний контекст постійно використовується у риториці окупаційних сил та держав, що мають державно-територіальні претензії до України.

Саме тому діяльність органів влади повинна набути іншої якості, розглядати проблеми гарантування діяльності релігійних організацій системно з питаннями забезпечення національної безпеки держави та іншими викликами, які стоять перед Україною.

Результати проведеного за проблематикою дисертації опитування засвідчують високу підтримку значення діяльності органів публічного управління для адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій. Повністю підтримали потребу наділення органів публічного управління повноваженнями щодо гарантування діяльності релігійних організацій висловили 75 % опитаних громадян та 45 % посадових осіб. Натомість деяка частка опитаних стверджувала про потребу обмеження сфери їх діяльності повноваженнями щодо їх легітимізації (підтримали 4 % опитаних громадян та 24 % посадових осіб), чи протидії адміністративним та кримінальним деліктам у цій сфері (підтримали 17 % опитаних громадян та 26 % посадових осіб.), про негативне сприйняття ролі органів публічного управління для гарантування діяльності релігійних організацій заявили лише 4 % опитаних громадян та 5 % посадових осіб.

Вчені відзначають, що «публічне управління» проявляється в діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування, комерційних

інституцій та інституцій, що репрезентують громадянське суспільство, в рамках окреслених положеннями законодавства повноважень щодо здійснення організаційних, управлінських функцій, реалізації координаційних та контрольних повноважень, щодо ухвалення та втілення в життя управлінських рішень, що мають вагоме для суспільства значення, діяльності щодо розвитку держави загалом та її регіонів. Завдяки широкій громадській підтримці публічне управління набуває якості іншої системи, що передбачає консолідацію суспільства, керуючись єдиними суспільно корисними цілями, в його основі пріоритет демократичних цінностей, принципів верховенства права, справедливості, людиноцентризму, рівності, ефективності [458, с. 38].

Оновлення системи державних інституцій вимагає одночасно трансформації звичних способів управління, що засновувалися на владних рішеннях і повноваженнях, на демократичніші, гнучкіші, відходу від бюрократичних процедур, орієнтацію на сучасні публічні послуги [459].

На думку вітчизняних авторів, змістовний аналіз категорії публічного управління засвідчує її тривимірність. Зокрема вона уособлює урядування (governance), що є відображенням процесу колективного формування й реалізації рішень стратегічного характеру на засадах консолідації та координації діяльності основних учасників; адміністрування (administration), що передбачає диференціацію компетенції, обов'язків між учасниками процесу, комунікативного супроводу вертикальних і горизонтальних зв'язків; менеджмент (management), тобто систему процесів, які засновані на інституційних засадах адміністрування, стосуються реалізації стратегічних рішень, з використанням сучасних управлінських методів, рішень, технологій [460, с. 38; 461; с. 200].

Як стверджує В. Козак, в державі формується нова парадигма публічного управління. Основні трансформації пов'язані з утвердженням європейських стандартів надання публічно-правових послуг, обслуговування членів суспільства. Нова парадигма публічного управління пов'язана зі

синергетичним поєднанням концепцій раціональної бюрократії, нового державного менеджменту, доброго врядування. Усі ці процеси пов'язані з трансформацією функцій та організаційних засад діяльності органів виконавчої влади, усунення можливого дублювання їх функцій; оптимізацією фінансових ресурсів; системи регулювання суспільними процесами, контрольних повноважень; децентралізацією владних функцій; запровадженням принципів підзвітності громадськості, можливості проведення державно-громадських обговорень, доступу до інформації щодо діяльності владних структур, запровадження інформаційного обміну та сучасних інформаційних технологій, тощо [462, с. 65].

Діяльність органів публічного управління щодо релігійних організацій проявляється різносторонньо. Серед основних напрямів – це здійснення процедур, що пов'язані з адміністративно-правовим забезпеченням реалізації прав релігійних організацій (реєстраційні та дозвільні процедури щодо них як юридичних осіб, процедури надання адміністративних послуг, адміністративно-правового забезпечення релігійної діяльності, проведення мирних зібрань), та адміністративно-правовою охороною їхніх прав (застосування адміністративно-правових заходів попередження та припинення адміністративних правопорушень щодо цих інституцій, застосування заходів адміністративної відповідальності з метою адміністративно-правового захисту прав релігійних організацій та адміністративно-правових заходів задля відновлення їх прав).

Проте М. Кравцова вказує на низку сфер діяльності релігійних організацій, в яких слід розширити адміністративно-правове забезпечення. До таких авторка відносить реалізацію прав на свободу віросповідання представників релігійних організацій, що належать до певних соціальних груп. Це стосується військових, правоохоронців, осіб, що перебувають на стаціонарному лікуванні [108, с. 8].

Держава через органи публічного управління розробляє та втілює в життя

державну політику в питаннях релігії, в особі своїх органів формує нормативно-правові акти з підвідомчих органам публічного управління питань щодо релігії, постійно моніторить практику реалізації нормативно-правових актів щодо релігійних питань, реалізує заходи щодо забезпечення виконання нормативно-правових актів з питань у сфері релігії, забезпечує проведення заходів задля посилення комунікації з релігійними організаціями різних конфесій; поверненню релігійним організаціям культових споруд, забезпечує співробітництво з міжнародними організаціями задля гарантування реалізації релігійними організаціями своїх прав [463, с. 76-82; 434, с. 207].

Таким чином, органами публічного управління-суб'єктами системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні є організаційно та юридично оформлені інституції, що наділені координаційними, контрольними та правоохоронними функціями щодо релігійних організацій, компетенція яких визначається державою та стосується забезпечення реалізації прав релігійних організацій та їхньої охорони.

Ці органи публічного управління наділені низкою ознак.

Зокрема вони діють на базових засадах належного урядування, що визначають діяльність сучасних систем публічного управління країн ЄС. Серед таких принципів верховенства права, як основна правова засада нормативної фіксації правових можливостей особи, їх захисту, утвердження як пріоритету практичної діяльності органів публічного управління; людиноцентризму та широкого залучення громадськості до управлінських процесів; відкритості та прозорості діяльності, що дає змогу членам суспільства мати відкритий доступ до чіткої, об'єктивної інформації щодо здійснення публічного управління в державі; наявності зворотного зв'язку зі суспільством та адекватного реагування держави в особі її державних інституцій на потреби населення; орієнтації на розширення комунікативних зв'язків та узгодження управлінських рішень зі заінтересованими групами та

особами; орієнтації на результат задля оптимального використання наявних ресурсів задля досягнення найкращого ефекту; справедливості як рівноваги можливостей, балансу між потребами цих інституцій та можливостями держави; підзвітності посадових осіб органів публічного управління перед громадськістю; стратегічного підходу до розвитку публічного управління [464, с. 25-26].

Вони наділені повноваженнями і необхідними матеріальними засобами для забезпечення реалізації правових можливостей релігійних організацій, попередження та припинення адміністративних правопорушень, розгляду в адміністративному порядку спорів щодо забезпечення їхніх прав та застосування заходів адміністративного примусу, здійснення провадження за скаргами релігійних організацій тощо.

Не дивлячись на специфіку змісту їх компетенції та організаційно-правових форм функціонування, їхня діяльність стосується реалізації прав релігійних організацій та їхньої охорони.

Їхній адміністративно-правовий статус чітко регламентований чинним законодавством, а прийняття ними юридично значимих рішень визначається колом їхньої компетенції [351, с. 192].

Функції цих органів в процесі взаємодії із релігійними організаціями, вдало визначила М. Кравцова. Серед таких нею було виділено реєстраційну, що проявляється в ході реєстрації (перереєстрації) статутів (положень) релігійних організацій та релігійних інституцій (серед яких центри, управління, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства); погоджувальну, що стосується узаконення проповідницької, іншої канонічної діяльності; експертну, що полягає у проведенні релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів [108, с. 11].

Проте вважаємо такий перелік неповним. Серед інших функцій слід виокремити діяльність органів публічного управління щодо формування

адміністративно-правового забезпечення діяльності релігійних організацій, визначення ними порядку взаємодії з органами публічного управління у різних сферах суспільного життя та забезпечення його реалізації (щодо надання релігійним організаціям публічно-правових послуг, створення закладів освіти та забезпечення надання освітніх послуг, проведення мирних зібрань, функціонування капеланів у різних державних структурах), залучення їх до сфери публічного управління через координаційні та дорадчі органи при органах публічного управління, забезпечення попередження та припинення адміністративних правопорушень щодо релігійних організацій.

Втручання органів публічного управління в діяльність релігійних організацій обмежене лише сферою публічно-управлінських відносин. Їх взаємодія відбувається на засадах законності, взаємної поваги та постійної комунікації.

В Україні наявні різні організаційні форми взаємодії релігійних організацій та органів публічного управління. Серед таких виокремлюють формування державою нормативно-правових основ діяльності релігійних організацій; забезпечення їх дипломатичною, правовою, консультативною підтримкою, за потреби; сприяння у забезпеченні публічного порядку під час масових заходів та допомога при організації паломництва (зокрема щодо паломництва іноземців), наприклад представників іудаїзму (хасидизму) [398, с. 220].

Органи публічного управління, що входять до системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні диференціюються залежно від завдань, на виконання яких спрямовані повноваження (реєстраційні, координаційні; публічно-сервісні; регулятивні; інформаційні; юрисдикційні; правоохоронні); організаційно-правових форм цих органів (органи виконавчої влади, органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, органи місцевого самоврядування); самостійності реалізації функцій держави (власні та делеговані від іншого суб'єкта публічного управління);

залежно від місця органу публічного управління в ієрархії органів публічного управління (вищі органи виконавчої влади; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; інші державні органи; органи місцевого самоврядування).

Яскравим прикладом гарантування діяльності релігійних організацій органами публічного управління є нормотворча діяльність Кабінету Міністрів у цій сфері. Зокрема права релігійних організацій було гарантовано Кабінетом Міністрів України через прийняття Постанов Кабінету Міністрів України «Про використання культових споруд - визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям» від 9 серпня 2001 р. № 1005 [465], «Про затвердження Типового договору про безоплатне користування релігійною організацією культовими будівлями та іншим майном, що є державною власністю» від 29 жовтня 2003 р. № 1699 [466], Розпоряджень Кабінету Міністрів України «Щодо забезпечення поетапного повернення релігійним організаціям культових будівель, які не використовуються або використовуються не за призначенням» від 7 травня 1998 р. № 290-р [467], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перспективний план невідкладних заходів щодо остаточного подолання негативних наслідків політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» 27 вересня 2002 р. № 564-р [468].

На гарантування діяльності релігійних організацій скеровано діяльність Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій, яка наділена статусом тимчасового консультативно-дорадчого органу, утвореного при Кабінеті Міністрів України. Найважливішими завданнями Комісії є здійснення розгляду питань щодо гарантування реалізації прав релігійних організацій; розробка пропозицій з приводу відновлення правових можливостей цих інституцій, порушених через тоталітарну політику СРСР, формування порядку усунення негативних результатів цієї політики;

створення рекомендацій задля визначення механізму повернення цим інституціям культових споруд, майна, що перебувало у їх власності; аналіз пропозицій органів публічного управління щодо вивільнення будівель, які повинні бути повернутими релігійним організаціям [469].

Серед нормативно закріплених прав цієї комісії права отримувати від різних органів публічного управління та інших комерційних, громадських інституцій інформацію, документи, що потрібні для реалізації покладених на неї обов'язків, вносити КМУ пропозиції з приводу покращення чинних нормативно-правових актів, що ним приймаються щодо правового статусу релігійних організацій, проводити залучення до реалізації цих повноважень відповідних спеціалістів органів публічного управління, комерційних, громадських інституцій за згодою їх керівництва [469; 470].

У системі органів публічного управління одне з найважливіших місць займає Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка бере участь у розробленні проєктів державних цільових програм щодо релігійних організацій та забезпечує їх виконання у межах своїх повноважень, реалізує державний контроль щодо додержання чинного законодавства в сфері діяльності релігійних організацій; встановлює контакти і координаційні зв'язки з відповідними органами іноземних держав, до компетенції яких належить реалізація політики у сфері релігії та свободи совісті, проводить організацію здійснення релігієзнавчої експертизи статутів релігійних організацій з залученням їхніх представників, представників наукової спільноти, відповідних спеціалістів; здійснює в порядку, визначеному законодавством, реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій та інших релігійних інституцій (центри, управління, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, заклади духовної освіти), релігійних організацій як юридичних осіб, здійснює офіційне погодження питання щодо можливості провадження проповідницької чи іншої канонічної діяльності, реалізації релігійних обрядів представниками зарубіжних релігійних

організацій, які на законних підставах перебувають в нашій державі (священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, тощо) [235; 471].

Цей орган публічного управління сприяє: зміцненню взаєморозуміння між міжрелігійними організаціями різних віросповідань та вирішенню відповідно до законодавства спірних питань, що виникають у відносинах між такими організаціями; участі релігійних організацій у міжнародних форумах, ділових контактах з міжнародними релігійними центрами і зарубіжними релігійними організаціями; вживає в межах компетенції заходів щодо запобігання проявам міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі, тощо [235; 471].

Функції гарантування діяльності релігійних організацій активно реалізуються органами внутрішніх справ. Прикладами цього стало прийняття Наказів МВС України «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України» від 10.10.2016 № 1065 [472], «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України» 24.03.2016 № 205 [473].

Правоохоронна діяльність Національної поліції стала запорукою безпеки та нейтралізації релігійних конфліктів в період зміни конфесійної приналежності окремих церков у 2015-2016 роках. Національна поліція протидіє дрібному хуліганству, незаконному захопленню церков [474], викраденню майна релігійних організацій.

Силами національної поліції забезпечується вирішення конфліктів щодо використання церковного майна, водночас за умови виникнення непорозумінь вона є суб'єктом забезпечення громадської безпеки [475].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» у таких випадках поліція може застосовувати такі превентивні заходи, серед яких перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу

до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, тощо [297].

Активно підрозділи Національної поліції залучаються для забезпечення захисту прав організацій іудаїзму (хасидизму), громадської безпеки, публічного порядку, здоров'я населення (пов'язано з карантинними та протиепідемічними заходами), водночас захисту прав самих віруючих в місці святкування свята Рош га-Шана в Умані. Зокрема у 2020 р. до правоохоронних заходів в Умані були залучені представники зведеного загону, що був сформований з 600 поліцейських із різних областей України. При цьому слід відзначити неодноразове складення поліцейськими адміністративних протоколів за статтями 44-3 КУпАП (Порушення правил щодо карантину людей) і 173 КУпАП (Дрібне хуліганство), тощо [475].

Дії віруючих, наприклад хасидських паломників, мають нерідко деструктивний та протиправний характер. Наприклад у 2020 р. ними було розгромлено захисну огорожу на могилі їх релігійного проповідника ребе Нахмана в Умані. З метою захисту прав релігійних організацій, забезпечення громадської безпеки та порядку представниками Національної поліції було складено протоколи за 173 КУпАП (Дрібне хуліганство) [476].

До гарантування діяльності релігійних організацій активно залучені місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Зокрема, в Положенні про управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації ретельно деталізовано основні завдання цього управління. Серед обов'язків цього органу управління виокремлено забезпечення прав на свободу світогляду і віросповідання, реалізація в рамках чинного законодавства публічно-управлінських функцій щодо гарантування свободи віросповідання. Це управління здійснює

постійний якісний контроль щодо дотримання законодавства у сфері діяльності релігійних організацій, національних меншин. Управлінням узагальнюється практика його застосування; вивчається релігійна ситуація та суспільні процеси з залученням релігійних організацій. Серед обов'язків цього управління, наприклад, є підготовка та подання інформаційних матеріалів на розгляд голови обласної державної адміністрації та застосування в рамках компетенції потрібних заходів задля запобігання розпалюванню релігійної, міжконфесійної, міжетнічної ворожнечі [477].

Також доволі поширеною є практика створення міжконфесійних рад при головах ОДА. Прикладом можна назвати створення такої ради на підставі Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації «Про обласну раду церков і релігійних організацій при голові обласної державної адміністрації» від 20.05.2014 р. № 232. Метою її створення стало забезпечення удосконалення механізму державно-церковних відносин, прискорення розв'язання актуальних питань діяльності релігійних організацій, запобігання проявам у будь-якій формі релігійної винятковості і нетерпимості [478].

До її складу залучено голову та заступників обласної державної адміністрації, начальники управлінь та представники релігійних організацій, що представлені в області [478].

Таким чином органи публічного управління як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах реалізують широке коло реєстраційних, координаційних, публічно-сервісних, регулятивних, юрисдикційних, правоохоронних повноважень, а їх діяльність є запорукою реалізації прав релігійних організацій та їхньої охорони. Надалі триває процес трансформації їх на засадах демократизму людиноцентризму, верховенства права, справедливості, справедливого балансу між потребами релігійних організацій та можливостями держави. Набуття нової якості діяльності цих інституцій є

важливою умовою удосконалення гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.

4.3 Судові органи як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні

Важливою умовою гарантування прав учасників суспільних відносин в Україні є становлення сильної системи судових органів. В першу чергу її становлення передбачає гарантування незалежності реалізації правосуддя, наділення суддів реальними повноваженнями щодо формування в державі умов гарантованості прав будь-якої особи, відновлення порушених прав, покарання правопорушників.

Оскільки повноваження судів стосуються усіх сфер суспільного життя та правовідносин в нашій державі, ці органи не можуть відмовляти щодо прийняття до судового розгляду заяв та звернень релігійних організацій.

Діяльність судових органів як важливих учасників процесу адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій обумовлене нормами Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII й інших нормативно-правових актів.

Реалізація судовими органами адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій здійснюється системою судів загальної юрисдикції, адміністративними судами, Верховним Судом України, що діють на єдиних засадах, щодо реалізації спільних завдань у сфері правосуддя [479, с. 74].

Реалізуючи адміністративно-правове гарантування діяльності релігійних організацій в Україні судова влада повинна функціонувати на засадах незалежності від будь-яких впливів органів публічного управління, вищестоящих судів, політичних партій, ЗМІ, громадських організацій, інших учасників суспільних відносин [480, с. 7].

Судові органи, представляючи самостійну, незалежну гілку влади, діють як найважливіші суб'єкти гарантування діяльності релігійних організацій. Саме ідентифікації системи засобів, що потенційно здатні припинити незаконну діяльність щодо релігійних організацій, відновити їх порушені права, та їхнього застосування стосується діяльність судових органів. Ідентифікації та застосуванню цих заходів стосується функціонування судової системи загалом.

Гарантування судового захисту тісно пов'язано з правовим закріпленням можливостей кожної особи здійснювати вибір раціональної поведінки задля захисту порушеного права (звертатися за захистом до суду чи не звертатися); вимагати від судових органів розгляду справи та винесення відповідного рішення з можливістю його подальшого оскарження [152, с. 26–29; 481, с. 120], формуванням правових засад вільного доступу до правосуддя, можливості перевірки прийнятого судом рішення та, у випадку порушення судом нижчої інстанції законодавства, формування правових засад для його перегляду [482, с. 15], заборони відмови в правосудді, формування засобів судового захисту від необґрунтованих та надуманих звинувачень, створення умов для практичного залучення інструментів юридичної допомоги для реалізації цього права [483, с. 411].

Гарантування судового захисту також тісно пов'язано не лише з можливістю звернення до судових органів, але й можливістю бути активним учасником розгляду такої справи, носієм прав учасника процесуального правовідношення [484, с. 19].

Гарантування зумовлено специфікою рішення суду як остаточного законного засобу вирішення правового конфлікту. При цьому виконання рішень суду щодо питань факту або права забезпечується державним примусом [485, с. 45].

Важливими обов'язками суду у контексті реалізації судових гарантій слід визнати його обов'язок щодо безумовного прийняття заяв і доказів сторін та

інших осіб, що є учасниками розгляду справи, допомоги в їхньому отриманні, здійснення належної кваліфікації протиправних діянь, створення умов для того, щоби учасник процесу був вислуханим, прийняття рішення, виходячи з матеріалів справи та керуючись вимогами закону [486, с. 18].

При цьому варто погодитися з думкою Б. Стахури, що належному захисту прав особи може служити лише судова система, що функціонує на принципах незалежності та недоторканності, законності, рівності учасників правосуддя, гласності розгляду справи, змагальності його сторін, презумпції невинуватості [487, с. 15].

Судові органи є суб'єктами гарантування права на легалізацію правового статусу релігійної організації, захисту їх майнових та інших прав. Особливе значення у цій сфері має діяльність судових органів щодо визнання такими, що суперечать законодавству рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління щодо релігійних організацій, притягнення винних осіб у вчиненні правопорушень щодо релігійних організацій до адміністративної відповідальності тощо.

Винятковість повноважень судових органів у цій сфері зумовлена вимогами Основного закону України, інших нормативно-правових актів. Зокрема найширші повноваження судів як суб'єктів системи гарантування діяльності досліджуваних інституцій в Україні впливають з їх найважливішого завдання, зафіксованого законодавцем у ст. 124 Конституції України, тобто здійснення правосуддя. Ним є особлива функція державної влади, яка знаходить своє практичне втілення через розгляд і вирішення у судових засіданнях спорів, що стосуються правових можливостей фізичних та юридичних осіб [488, с. 19–20].

Особливо важливі завдання судів як суб'єктів досліджуваної системи адміністративно-правового гарантування витікають зі змісту ст. 39 Конституції України, що визначає права на мирні збори, походи. Частиною 2 цієї статті саме суди наділені правом обмежувати це право задля реалізації

інтересів національної безпеки чи громадського порядку.

З цього приводу слід згадати кілька рішень вітчизняних судів, які приймалися з огляду на потребу балансування прав релігійних організацій на проведення мирних масових заходів (зборів, демонстрацій, походів).

Йдеться про відмови в погодженні проведення мирних заходів, що організовувалися одними релігійними організаціями з мотивів порушення прав інших релігійних інституцій.

Як приклад, можна навести постанову Одеського окружного адміністративного суду від 25 квітня 2013 року, що стосувалася заборони проведення демонстрації, яка планувалася в м. Одеса Благодійним фондом «Міжнародна допомога «Добрий самаритянин» протестантської Одеської народної церкви 3 травня 2013 року. Реальною підставою для відмови служило звернення митрополита Одеського та Ізмаїльського УПЦ МП Агафангела щодо того, що проведення такого заходу у страсну п'ятницю призведе до можливих конфліктних ситуацій з громадою УПЦ МП.

Окремими вченими піддається сумніву законність такого рішення з огляду на низку рішень ЄСПЛ. Зокрема Д. Вовк наводить щодо цього рішення ЄСПЛ у справі «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії». Автор зазначає, що першочерговим обов'язком держави є реалізація ефективних та розумних заходів задля гарантування мирного проведення заявлених масових заходів. При цьому заборона таких заходів повинна бути зумовлена лише можливими порушеннями громадського порядку та безпеки віруючих, ризиками щодо можливих насильницьких проявів щодо віруючих, а ні в якому разі не пріоритетом задоволення прав віруючих, що належать до однієї релігійної організації, з одночасним обмеженням прав віруючих іншої релігійної організації [197; 489].

На противагу цьому, в якості зразкового прикладу збалансованості гарантування захисту прав релігійних організацій через застосування можливих обмежень проведення масових заходів судовими органами, слід

навести два рішення Одеського окружного адміністративного суду (постанови від 20.06.2011 р. у справах № 2а-2а/1570/4574/2011 та № 2а-2а/1570/4575/2011). Ними цей суд заборонив Одеській єпархії УПЦ МП і Одеській Римо-Католицькій громаді проводити хресну ходу за маршрутом, що співпадав, задля уникнення порушень громадського порядку. Однак судом було підкреслено, що встановлена заборона не стосується інших частин міста. Переглянувши цю постанову за скаргою Римо-Католицької громади, Вищий адміністративний суд України залишив її у силі (постанова від 25.11.2014 р. у справі № К/9991/51441/11) [197; 490].

Варто згадати повноваження судів, визначені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», де деталізовано функції судів щодо розгляду справ, пов'язаних з оскарженням відмови в реєстрації статуту (положення) релігійної організації (ст. 15), припиненням діяльності релігійних організацій (ст. 16), тощо.

Судовими органами реалізується функція гарантування права на легалізацію правового статусу релігійних інституцій.

Зразком втілення в життя такої функції може служити рішення Вінницького міського суду Вінницької області 06.07.2020 у Справі № 127/11121/20 за позовом до Управління у справах національностей та релігій Вінницької обласної державної адміністрації про зобов'язання вчинити дії, а саме здійснити реєстрацію Статуту Релігійної організації «Релігійна громада Свято-Миколаївського храму с. Пеньківка Літинського району Вінницько-Барської єпархії Православної Церкви України [491].

Цього ж стосується й рішення Миколаївського окружного адміністративного суду 07 травня 2019 р. у справі № 400/405/19 про визнання протиправною бездіяльність та зобов'язання вчинити певні дії. Суд визнав протиправною бездіяльність Миколаївської обласної державної адміністрації з приводу неприйняття належного рішення щодо реєстрації статуту Релігійної організації «Релігійна громада Церкви Істинних православних Християн

парафії Скоропослушниці Ікони Божої Матері міста Миколаєва» на підставі заяви, поданої 07.11.2018 року [492].

Рішенням Галицького районного суду м. Львова від 29 травня 2020 року суд розглянув справу за позовом до Краковецької селищної ради Яворівського району Львівської області, Львівської обласної державної адміністрації про визнання незаконним та скасування розпорядження Львівської обласної державної адміністрації 87/0/5-20 від 18.02.2020 яким відмовлено у реєстрації релігійної організації «Релігійної громади Святителя Миколая Української Православної Церкви (Православної Церкви України) у смт. Краковець Яворівського району Львівської області». В результаті розгляду справи суд визнав таке рішення незаконним та скасував його. Він зобов'язав Львівську обласну державну адміністрацію повторно розглянути поданні документи на реєстрацію релігійної організації «Релігійної громади Святителя Миколая Української Православної Церкви (Православної Церкви України) у смт. Краковець Яворівського району Львівської області» [493].

Не менш важливими є повноваження судів, що стосуються гарантування захисту прав релігійних організацій від порушень з боку суб'єктів владних повноважень в порядку КАС України.

Адміністративно-правові основи реалізації гарантування права на оскарження у судовому порядку діяльності органів публічного управління, їхніх посадових і службових осіб, закладені у ст. 55 Конституції України.

Порядок реалізації цих гарантів визначений Кодексом адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV [295].

У ст. 2 КАС України законодавець визначив завдання та основні засади адміністративного судочинства, наголосив на справедливості та неупередженості, своєчасності вирішення справ адміністративними судами, що стосуються публічно-правових відносин задля ефективного захисту правових можливостей індивідуальних та колективних суб'єктів правовідносин, що наявні в державі [295].

Юрисдикція та повноваження адміністративних судів безпосередньо стосується сфери гарантування функціонування релігійних організацій, оскільки серед осіб, що ст. 46 КАС України визнано позивачами у таких справах, виокремлено організації (юридичні особи). Таким чином можна дійти висновку, що можливістю скористатися судовими гарантіями можуть лише ті релігійні організації, що наділені статусом юридичної особи.

З огляду на зміст ст. 5 КАС України, релігійні організації можуть скористатися гарантіями адміністративного судочинства задля захисту від незаконних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Таке гарантування досягається через реалізацію закріплених у ст. 5 КАС України способів правозахисної діяльності, серед яких варто відзначити можливість визнання протиправності і нечинності нормативно-правових, індивідуальних актів, їхніх положень; дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, зобов'язання їх утриматися від незаконної діяльності чи, навпаки, вчинити певні дії, тощо.

Гарантування діяльності релігійних організацій системою адміністративних судів завжди пов'язана з реалізацією судового контролю, оцінкою законності актів і дій органу публічного управління, посадової особи цього органу [493].

Особливе значення судового контролю за діяльністю органів публічного управління, що своїми рішеннями та діями можуть завдати шкоду релігійним організаціям, реалізується через потенційну здатність суду визначити наявність достатньої компетенції органу публічного управління для прийняття такого акта, процесуальну відповідність його прийняття та його зовнішнього виразу вимогам закону, дотримання органом публічного управління вимог матеріально-правових та процесуальних норм, тощо.

Як приклад можна навести рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 31 січня 2019 року № 826/12479/18 про визнання протиправними дій Київської міської державної адміністрації щодо відмови розглядати

питання передачі будинку на просп. Голосіївському, 22/1, літ. «А» у власність чи безоплатне користування Релігійній організації «Іудейська релігійна громада «Хабад Любавич» в Голосіївському районі м. Києва». Суд визнав протиправними дії Київської міської державної адміністрації та Київської міської ради щодо відмови розглядати питання передачі будинку та зобов'язав Київську міську державну адміністрацію, Київську міську раду розглянути питання передачі цього будинку [494].

Судові органи є важливими суб'єктами гарантування майнових прав досліджуваних релігійних інституцій. Завдання такого гарантування досягається через можливість судів визнати протиправним та скасувати розпорядження органів публічного управління з приводу майна релігійних організацій. В якості прикладу слід навести Постанову Львівського окружного адміністративного суду від 10 жовтня 2016 року у справі № 813/1368/16, за результатами розгляду якої, судом було вирішено відмовити позивачеві у задоволенні позову та залишити в силі рішення Департаменту з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації про передачу у власність культової будівлі церкви Воздвиження Чесного Животворящого Хреста с. Дмитрів релігійній громаді УПЦ КП [495].

Цим рішенням фактично суд гарантував захист права власності релігійної громади УПЦ КП с. Дмитрів на культову споруду.

Судові органи повинні застосовувати усі доступні засоби захисту права релігійних організацій на зміну канонічного підпорядкування, захисту від рейдерського захоплення їх майна через маніпуляції щодо внесення змін до статутних документів релігійних організацій, зміни складу Парафіяльних зборів, керівництва церков, тощо. Ці думки яскраво прослідковуються у рішеннях ЄСПЛ (Справа «Свято-Михайлівська Парафія проти України» (Заява № 77703/01)). Яскравим прикладом цього є рішення ЄСПЛ 14 червня 2007 року, в якому він звертає увагу вітчизняних судів на недостатню реалізацію

вітчизняними судами правових гарантій проти свавільних рішень органів публічного управління, що уповноважені реєструвати релігійні організації [496].

Таким чином загалом можливість прийняття судовими органами рішень щодо визнання незаконними відмови в реєстрації статуту (положення) релігійної організації, припиненням діяльності релігійних організацій, заборони проведення релігійною організацією зборів, походів, можливість покарання в адміністративному порядку винних за порушення прав релігійних організацій, спроможність втілювати інструменти судового контролю, судові засоби захисту прав релігійних організацій через визнання та процесуальну фіксацію незаконності рішень, дій чи бездіяльності владних суб'єктів, що спрямовані на порушення прав релігійних організацій, виступають в якості спеціальних засобів гарантування їхнього захисту.

При цьому непоодинокими є факти розгляду адміністративними судами справ в ході яких визнається легітимність правового статусу релігійних організацій як особлива форма гарантування їх діяльності. Як приклади реалізації такого судового захисту прав релігійних організацій можна згадати окремі з таких судових справ. Наприклад судом було гарантовано діяльність КМ УПЦ та РПЦ МП. Окружний адміністративний суд м. Києва виніс Постанову від 03 вересня 2014 року [496] за результатами розгляду справи за адміністративним позовом до Міністерства культури України - Департаменту у справах релігій та національностей та Київської Митрополії Української Православної Церкви, в якому позивач просив: 1) визнати КМ УПЦ та РПЦ МП фальшивими - фіктивними релігійними організаціями та заборонити їх діяльність на території України; 2) скасувати постанову Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів УРСР від 05 серпня 1991 року, згідно якої проведено реєстрацію статуту КМ УПЦ і надано їй право юридичної особи. У задоволенні позову позивачеві було відмовлено [496].

Цією відмовою в задоволенні позову суд, незважаючи на політичний підтекст розглянутої справи, гарантував діяльність КМ УПЦ та РПЦ МП.

Слід зазначити, що діяльність системи загальних судів теж доволі часто служить гарантуванню діяльності релігійних організацій. Потенційна здатність судових органів бути суб'єктами гарантування діяльності релігійних організацій випливає зі змісту багатьох положень чинних в Україні нормативно-правових актів. До таких належать положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. Вони розміщені в ст. 7 (гарантія право на справедливий суд), ст. 9 (гарантія рівності перед законом і судом). Судовими органами підтримуються умови гарантованості рівності для учасників суспільних відносин, в тому числі й релігійних організацій, щодо втілення їхніх процесуальних прав, реалізації процесуальних обов'язків, тощо [497].

Саме суди, як правило, володіють повноваженнями щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчиняють адміністративні правопорушення, що стосуються порушення прав релігійних організацій.

Прикладом цієї діяльності судових органів слід вважати Постанову Держинського міського суду Донецької області 24 січня 2014 року про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 51 КУпАП правопорушника за викрадення майна релігійній організації. Суд визнав особу винною у вчиненні діяння, відповідальність за яке передбачена ст. 51 КУпАП і притягнув до адміністративно відповідальності [498].

Це рішення слугувало адміністративно-правовим засобом захисту майнових прав релігійної організації.

Таким чином судові органи у різний спосіб реалізують адміністративно-правове гарантування діяльності релігійних організацій. При цьому, втілюючи різні прояви такого гарантування, вони наділені низкою загальних ознак, які визначають їх як одних з найважливіших суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні: 1) незалежність, самостійність судових органів; 2) можливість

реалізації правосуддя на засадах верховенства права, що передбачає забезпечення кожного права на справедливий суд; 3) діяльність на єдиних засадах функціонування та формування єдиної судової системи (спільність засад організації та діяльності судів, єдність статусу суддів, обов'язковість для всіх судів визначених правил судочинства, єдність порядку організаційного забезпечення діяльності суддів) [499, с. 26]; 4) можливість застосування контрольних заходів задля захисту прав особи; 5) цілеспрямованість, вольовий характер, легітимність, примусовий характер усієї судової влади [500, с. 46-47].

Натомість, цілком погоджуємося, що для судових органів властиві й специфічні ознаки, які визначаються предметною сферою реалізації судової влади [500, с. 46-47].

Серед таких специфічних ознак судових щодо адміністративно-правового гарантування функціонування досліджуваних інституцій слід виокремити:

1) можливість реалізації судовими органами адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій, наділених державною підтримкою, що зумовлена віднесенням цих органів до однієї з гілок влади в Україні на підставі ст. 6 Конституції України,

2) поширення юрисдикції судів на всі різновиди правовідносин у релігійній сфері, що наявні в державі;

3) діяльність судових органів виступає умовою гарантованості правових можливостей релігійних організацій щодо розгляду в судовому порядку справи і реалізації судового захисту їхніх прав;

4) вони є суб'єктами гарантування права на легалізацію правового статусу релігійної організації, захисту їх майнових та інших прав, безпеки проведення ними мирних заходів, захисту прав цих інституцій від порушень з боку суб'єктів владних повноважень в порядку КАС України, покарання в адміністративному порядку за діяльність, що справляє незаконний деструктивний вплив на функціонування релігійних організацій, тощо.

Таким чином судові органи репрезентують самостійну гілку влади, що формує судову систему, головними завданнями якої є захист прав та законних інтересів членів українського суспільства, серед яких важливе місце посідають релігійні організації. Завдання судів, що виступають суб'єктами системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні полягає у припиненні незаконної діяльності щодо цих інституцій, відновлення їхніх прав та подолання їхніх конфліктів у відносинах з органами публічного управління, державою та громадянами, тощо.

4.4 Інші учасники публічно-правових відносин як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні

Функціонування учасників системи суб'єктів гарантування діяльності релігійних організацій не вичерпується системою органів публічного управління та судових органів. Слід наголосити на важливості діяльності інших інституцій щодо гарантування діяльності релігійних організацій в Україні. Серед них Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), самі релігійні організації що в порядку самозахисту впливають на адміністративні правовідносини в релігійній сфері, тощо.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини діє як орган Верховної Ради України, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. При цьому, реалізуючи парламентський контроль за додержанням права на свободу совісті та віросповідання, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює гарантування діяльності релігійних організацій та їх членів загалом.

Мета парламентського контролю за додержанням прав і свобод полягає в

захисті правових можливостей, гарантованих Конституцією України, чинним законодавством нашої держави та міжнародними договорами, запобігання порушенню цих прав і свобод, застосування заходів попередження, усунення можливих проявів дискримінації щодо гарантованих правових можливостей, тощо [501].

Слід акцентувати на важливій ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в сфері адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.

У щорічній доповіді уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні, визнано найскладнішим для діяльності релігійних організацій 2015 рік. Зокрема у період з 1 січня по 31 грудня 2015 року до Уповноваженого з прав людини надійшло 359 повідомлень щодо фактів дискримінації на релігійному ґрунті, порушення прав національних меншин, релігійних громад. У сфері забезпечення права на. Щодо гарантування права на свободу віросповідання, дотримання принципу недискримінації за релігійною ознакою впродовж 2015 року Уповноваженим було відзначено низку проблемних питань, що були зумовлені нестабільною політичною ситуацією та суспільними процесами, що були започатковані у попередні роки [502].

Питання дискримінаційності дозвільного порядку здійснення публічних мирних зібрань віруючих, релігійних організацій було зазначено Уповноваженим у офіційних доповідях у 2013, 2014 роках, а також Уповноважений неодноразово звертався до Міністерства культури України з приводу потреби внесення необхідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зважаючи на відсутність достатніх дій щодо усунення наявних проблем центральними органами державної влади у жовтні 2015 року Уповноважений вніс конституційне подання до Конституційного Суду України стосовно визнання положення частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» таким, що не відповідає

положенням статті 39 Конституції України [502].

Уповноважений Верховної Ради з прав людини активно долучається до усунення наявних порушень прав релігійних організацій. Зокрема 2015 року відбувалися непоодинокі випадки деліктів на релігійному ґрунті, релігійної дискримінації. Зокрема, за інформацією, яку надала релігійна організація «Свідки Єгови» впродовж 2015 року (з січня по вересень) до цієї організації було виявлено 26 випадків релігійно вмотивованого фізичного насилля, 22 випадки актів вандалізму по відношенню до релігійних споруд – Залів Царства [502].

Завдяки діям Уповноважений Верховної Ради з прав людини щодо гарантування захисту прав релігійної організації «Свідки Єгови» було скасовано накладену в 2015 році заборону сільської ради села Оситняжка Кіровоградської області на «будь-які релігійні організації, крім місцевої православної громади». Слід також зазначити, що завдяки його діям було визнано незаконним ухвалене в 2015 році рішення сільської ради селища міського типу Отинія Івано-Франківської області щодо заборони оренди «адміністративних споруд» релігійними організаціями [449, с. 9].

За даними Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2018 р., діяльність релігійних організацій в нашій державі зазнає постійної дискримінації та порушень прав релігійних організацій та прав релігійних громад. Постійно надходить інформація про висунення звинувачень в шпигунстві на користь України, США, екстремізм, диверсійній діяльності щодо церков, релігійних організацій за винятком релігійних організацій православної церкви Московського патріархату, що продовжили функціонувати на території окремих районів Донецької та Луганської областей, що окуповані. Дискримінація проявляється через заборону діяльності, захопленням релігійних споруд, застосування незаконних арештів, конфіскації майна релігійних організацій. Надалі через виявлення та переслідування віруючих, що належать до інших релігійних громад, ніж

релігійні громади православної церкви Московського патріархату, виникає ризик для життя та безпеки людей. Такі релігійні організації припиняють свою діяльність, або діють у підпіллі. Також Уповноважений відзначив неможливість у зв'язку з такою ситуацією проведення мирних зібрань, процесій, заходів релігійного та обрядового характеру. Така дискримінація стосується не лише католиків та представників УПЦ, але й мусульман. Зокрема у червні 2018 року зачинили мечеть «Аль Амаль» в м. Донецьк, здійснювати мусульманам богослужіння, спираючись на те, що в ході проведеного обшуку була виявлена екстремістська література. У 2018 році була закрита церква євангельських християн-баптистів у м. Луганськ. Вони теж були звинувачені в екстремізмі та роботі на користь України. Підставою для закриття послужила нібито знайдена література із зображеннями військових ЗСУ. Також Уповноваженим наголошувалося на повне припинення з 2018 р. діяльності релігійної громади «Свідки Єгови» [503].

На релігійні організації покладається важливе завдання відстоювання прав як конкретних вірян, так і релігійної спільноти загалом перед найбільш потенційним порушником – державою. З метою цього релігійні організації можуть використовувати такі засоби, як: звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування; звернення до міжнародних інституцій з прав людини; позови до суду, включаючи міжнародні судові установи тощо.

Спільним органом різних релігійних організацій, що діє на постійній основі та здійснює свою діяльність задля гарантування їх прав та законних інтересів є Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО).

Згідно Положення про ВРЦіРО, метою об'єднання цих релігійних організацій є: координація міжконфесійного діалогу в Україні та поза її межами; участь в розробленні проєктів законодавчих та інших нормативних актів з проблем відносин між державою та релігійними організаціями; здійснення спільних заходів добродійного характеру. Діяльність ВРЦіРО ґрунтується на основах рівності та рівноправ'я, поважливого ставлення до

внутрішніх традицій і настанов усіх діючих в Україні релігійних організацій. ВРЦіРО є незалежною від будь-яких політичних партій, рухів, громадських формувань та їх керівних органів й не втручається у внутрішні справи будь-яких релігійних організацій. В своїй роботі ВРЦіРО керується Конституцією України, Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», іншими актами законодавства та міжнародними договорами України, що стосуються релігійних організацій [504].

На основі аналізу діяльності ВРЦіРО можемо стверджувати, що вона є виразником консолідованої позиції міжконфесійної спільноти стосовно суспільного поступу українського суспільства, яка адекватно реагує на глобальні виклики сьогодення, скеровуючи вірних й соціум загалом у напрямку порозуміння та злагоди на засадах правових норм і загально визнаних гуманістичних ідеалів й принципів.

Положення про ВРЦіРО визначає, що члени Ради головують на засіданнях по чергово, список послідовності є затверджений Радою та загальнодоступним й відкритим на офіційному сайті ВРЦіРО. Це в свою чергу, дозволяє розподілити між релігійними організаціями відповідальність за ефективність роботи Секретаріату Ради та поточну координацію спільних дій у період між засіданнями. Згідно Регламенту ВРЦіРО засідання проводяться із-за необхідності, втім не рідше одного разу на квартал. Регламентом також передбачено тривалість головування орієнтовно у термін пів року (2 засідання) та передається автоматично наступному з черги. Втім, на прохання членів ВРЦіРО та при консенсусній згоді всіх учасників термін головування конкретного члена може бути продовжений, але не більше як три терміни поспіль. У випадку відмови від головування член зобов'язаний це заявити публічно на черговому засіданні Ради, відтак головуючим стає наступний за списком. Із об'єктивних обставин фактичний головуючий може делегувати виконання функції проведення засідання ВРЦіРО уповноваженому представнику через письмове доручення, або іншому члену Ради за взаємним

погодженням [505].

Сьогодні головуєчим ВРЦіРО є Епіфаній Думенко, предстоятель Православної Церкви України, Митрополит Київський і всієї України [506].

Слід відзначити, що у засіданнях ВРЦіРО можуть брати участь не лише її члени, але й делегати релігійних організацій, які не увійшли до її складу, представники державних органів, громадських організацій, засобів масової інформації, аналітики, спостерігачі, науковці. Список таких осіб затверджується на засіданні Секретаріату, який готує чергове засідання ВРЦіРО [505].

Така можлива участь багатьох представників засвідчує про відкритість та прозорість діяльності ВРЦіРО, що є важливим кроком для налагодження партнерських відносин між представниками релігійних організацій, владою, громадськістю, публічним сектором, засобами масової комунікації. Окрім того, нівелюють чи усувають зайву напругу та конфліктні ситуації з іншими релігійними спільнотами, які не увійшли до складу Ради, суттєво підвищують ефективність забезпечення адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій шляхом залучення до обговорення назрілих проблем влади, громадськості, а також контролю за їх реалізацією.

Окрім Секретаріату, який попередньо опрацьовує актуальні питання для винесення на розгляд членів засідання ВРЦіРО, у її складі працюють функціонують профільні групи – Комісія з питань соціального служіння, Робоча група з питань реституції майна релігійних організацій, Комісія медіа служіння. Також ВРЦіРО підписала низку угод про співробітництво з профільними міністерствами, відповідно до яких при них діють спеціальні громадські ради для налагодження відносин держави з релігійними організаціями.

Так, у 2009 р. створено Громадську раду при Міністерстві охорони здоров'я України з питань співпраці ВРЦіРО та прийнято відповідне положення (із змінами від 12.01.2018 № 57). Основними завданнями Ради є:

забезпечення свободи віросповідання та дотримання принципів моралі, етики та соціальної справедливості у сфері охорони здоров'я; бути партнерами МОЗ у сфері розвитку ефективної системи охорони здоров'я шляхом здійснення духовної, просвітньої та соціально-благодійної роботи. Нині розпочато процес розробки законодавчої бази щодо створення служби лікарняних капеланів в Україні. В цілому питання діяльності релігійних організацій у закладах охорони здоров'я в Україні і досі залишається на законодавчому рівні нерегульованим. З цією метою наказом МОЗ України від 07.06.2019 № 1321 була утворена робоча група з питань запровадження капеланства у сфері охорони здоров'я, яка розробила проект наказу Міністерства охорони здоров'я «Положення про капеланство у сфері охорони здоров'я», втім він і до сьогодні залишається без розгляду.

Значний пласт роботи пророблено ВРЦіРО у налагодженні партнерських відносин з Міністерством освіти і науки України, між якими ще у 2000 р. був підписаний меморандум співпраці. Сьогодні при МОН ефективно діє громадська рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями, результатами якої стали можливості викладання курсів духовно-морального спрямування за рахунок годин інваріантної складової (додаток 13 до наказу від 03.04.2012 р. № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» із змінами), законодавче закріплення права релігійних організацій на заснування закладів освіти, можливість державного ліцензування та акредитації вищих духовних навчальних закладів зі збереження їх особливостей (Законі України «Про вищу освіту»), державне визнання документів про освіту, наукові ступені, вчені звання, виданих у вищих духовних навчальних закладах та ін. Позитивні результати роботи цієї Ради ми можемо простежити за щорічними звітами, які публікуються на сайті МОН.

За сприянням ВРЦіРО з 2009 р. при Міністерстві оборони України діє Рада у справах душпастирської опіки, яка ефективно працює в напрямку

законодавчого закріплення інституту військового капеланства, що є особливо актуальним зважаючи на бойові дії на Сході. Значних зусиль ВРЦіРО до створення при Міністерстві юстиції України Душпастирської ради з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України, що була затверджена наказом Міністерства юстиції України від 05.07.2017 № 2170/5. Діяльність релігійних організацій у виправних установах набуває системного характеру, а відтак кожному засудженому гарантує право на віросповідання.

Слід зауважити, що у рамках конституційного процесу ВРЦіРО запропонувала зміни до Конституції з метою її приведення до загальноновизнаних моральних норм і стандартів. Це право людини на життя як «від зачаття до природної смерті» (ст. 3 та 27); Україна дбає про задоволення не тільки національно-культурних та мовних, але і релігійних потреб українців, які проживають за межами держави (с.12); таємниця сповіді має гарантуватись як така, що немає винятків (ст. 31); значно розширили ст. 35, зокрема у частині про відносини держави та релігійних організацій, які повинні ґрунтуватися на засадах партнерства «держава та релігійні організації взаємно поважають та визнають компетенції одне одного у їхніх специфічних сферах», «органи державної влади та місцевого самоврядування сприяють суспільно-корисній діяльності релігійних організацій», право створювати «навчальні заклади зі світською, або конфесійно визначеною системою освіти за умови відповідності державним стандартам освіти» тощо; шлюб – як «сімейний союз між чоловіком і жінкою» (ст. 51); свобода світогляду та віросповідання включена до переліку прав людини, які не можуть обмежуватися навіть в умовах воєнного чи/або надзвичайного стану (ст. 64) та ін. Втім, жодна із пропозицій Ради не була врахована Конституційною комісією й внесла змін до статей Конституції України [507].

Незважаючи на те, ВРЦіРО в Україні є фактично єдиним представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом його позиція щодо вирішення актуальних суспільних проблем та їх належного

законодавчого врегулювання, на противагу міжнародній практиці, практично не враховується. Зустрічі керівництва держави та парламентарів з очільниками релігійних організацій мають ситуативний характер й пов'язані здебільшого із відзначенням подій державного рівня чи здійсненням особливих церковних святкувань. Так, приміром у 2017 р. представники ВРЦіРО брали участь лише у кількох засіданнях парламентських Комітетів, на яких розглядалися питання щодо відміни загальної перереєстрації релігійних організацій та ратифікації Стамбульської конвенції. У 2018 р. зустрічі обмежувалися лише з представниками православних релігійних організацій, що було пов'язано конституюванням Православної церкви України (проголошення Томосу).

Упродовж останніх років представники ВРЦіРО не долучалися до участі в роботі парламентських Комітетів, зважаючи на це вони звернулися зі спеціальною до Голови Верховної Ради України щодо налагодження систематичної взаємодії парламенту з релігійною спільнотою. У заяві зауважувалося «відсутність діалогу та взаємодії між Верховною Радою та ВРЦіРО шкодить насамперед якості законів, які розглядаються без відповідного громадського обговорення. Така ситуація підриває засади партнерських відносин між державою та релігійними організаціями, що формувалися упродовж останніх 25 років» [512], втім позитивних зрушень у цьому напрямку так і не простежується. Особлива значущість в тому, що ВРЦіРО наводить перелік найбільш резонансних законодавчих ініціатив та констатує факт ігнорування зауважень віруючих громадян України різних релігійних організацій під час законотворчого процесу.

Таким чином, ВРЦіРО є рупором консолідованої позиції релігійних організацій України щодо суспільного поступу української держави, яка адекватно реагує на сучасні виклики, настановляючи українське суспільство до порозуміння та злагоди на засадах гуманістичних ідеалів та принципів. Упродовж останніх років в умовах складної внутрішньополітичної ситуації в державі, бойових дій на Сході, ВРЦіРО було видано цілу низку звернень до

влади, віруючих, соціуму загалом, які торкалися актуальних проблем розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави. Комунікаційні зусилля ВРЦіРО певною мірою враховуються органами державної влади, втім законодавець для посилення адміністративно-правових гарантій здійснює досить незначні кроки. Незважаючи на значний обсяг напрацювання ВРЦіРО нормативно-правової бази більшість з них перебуває на стадії затяжного розгляду, або ігнорується. Вважаємо, що ВРЦіРО як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган необхідно залучати до роботи парламентських Комітетів, позаяк нині релігійні організації увійшли практично в усі суспільні сфери, а тому не врахування їх інтересів значно збільшує ризик громадських протестів.

Також слід окремо зупинитися на питанні організації взаємодії органів публічного управління та релігійних організацій задля захисту прав останніх. Прикладом такої взаємодії є спільна робота МВС України та ВРЦіРО.

Зокрема, у 2019 році відбулася низка зустрічей ВРЦіРО з керівництвом МВС України, де підтримано потребу розширення формату співпраці, в рамках якої капеланської діяльності, що вкрай потрібно в умовах війни на Сході України. Учасники зустрічі обговорювали можливість взаємодії поліції з капеланами під час реагування на випадки домашнього насильства з метою мирного залагодження конфліктних ситуацій та недопущення їх повторення, проблематику реабілітації нарко- та алокзалежних осіб, зокрема у церковних закладах ресоціалізації. Керівництво МВС вважає важливою такого роду соціальну роботу церков і релігійних організацій, однак наголосило на важливості дотримання законодавчих вимог щодо організації таких закладів. З метою практичної реалізації окреслених напрямків співпраці архієпископ Євстратій, заступник голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків Православної Церкви України, запропонував створити спеціалізовану громадську раду за участі представників різних конфесій або вузькопрофільні робочі групи [509].

Самі релігійні організації реалізують власні активні дії як суб'єкти гарантування своєї діяльності. Вони наділені можливістю звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, адміністративних судів та можливістю самозахисту в рамках закону.

Серед учасників публічно-правових відносин, що є суб'єктами системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, слід виокремити й самі релігійні організації та віруючих. Основною адміністративно-правовою гарантією є можливість реалізації засобів самозахисту, що закладені ст. 55 Конституції України.

При цьому самозахист у науковій літературі трактується як дії фактичного характеру, що передбачають потребу дотримання меж необхідної оборони та крайньої необхідності, дії винятково юридичного змісту, або як поєднання цих двох форм самозахисту [514, с. 82–83].

Самозахист відрізняє від самоправства тим, що його реалізація винятково обмежена вимогами закону та не зумовлює негативних наслідків у вигляді порушення прав інших осіб. Саме тому І. Осолінкер та інші вчені протиставляють його самоправству, саморозправі, розглядають його як правову категорію позитивного змісту [510, с. 17].

І. Осолінкер зазначає, що особою може реалізовуватися захист її права системою засобів, які дозволені державою, у межах, що нею визначені. При цьому його не можна трактувати як певний самосуд чи саморозправу [510, с. 17].

О. Лукашова індикатором дозволеності самозахисту вважає відсутність протиріч з вимогами законів та умовами життя суспільства [511, с. 96].

Натомість С. Волков, визначає право на самозахист як неюрисдикційний засіб правової охорони, що застосовуються задля примусового припинення посягань на прав особи та не передбачає звернення до компетентного органу [512, с. 51].

Слід цілком погодитися, що самозахист належить до неюрисдикційних

форм захисту прав особи. Основною особливістю його реалізації є те, що втілюється він особою, чиї права порушені чи наявна реальна загроза їхнього порушення в майбутньому. На думку І. Осолінкера, самозахист є аналогічним з юрисдикційними способами захисту прав особи. Він існує на одному рівні зі судовим, адміністративним, нотаріальним захистом її прав [510, с. 63].

Система засобів самозахисту релігійних організацій визначається змістом адміністративного законодавства, є засобами протидії можливим деліктам проти релігійних організацій, не заборонених законом та таких, що не суперечить моральним устоям суспільства, визначається принципом «дозволено те, що не заборонено законом». Ці засоби не підкріплені державним примусом та реалізуються невіддільним суб'єктом, тому мають меншу потенційну здатність реалізації на практиці.

Можливість реалізації права релігійних організацій та віруючих на здійснення самозахисту витікає з природного права особи на власний захист.

Відповідно до КУпАП діяльність таких осіб в стані крайньої необхідності та необхідної оборони виключає адміністративну відповідальність (ст. 17 КУпАП).

Прикладом дій релігійної громади у формі самозахисту є проведення мирних мітингів, масових заходів, демонстрацій задля привернення уваги громадськості до проблем релігійної організації. Наприклад, задля демонстрації протесту проти побудови на території, що прилягає до Спасо-Преображенського кафедрального собору УПЦ МП охоронної зони, 15 лютого 2007 року в м. Житомир було організовано проведення хресного ходу за участю єпископів Житомирського та Новоград-Волинського УПЦ МП. До них долучилися віруючі православних релігійних організацій, представники громадських організацій задля зупинки процесу забудови охоронної зони навколо Спасо-Преображенського кафедрального собору. Як наслідок, міськрадою одностайно було схвалено рішення щодо заборони будівництва споруд на означеній території [513, с. 63].

З огляду на те, що Україна є поліконфесійною державою, діяльність держави повинна скеровуватися на забезпечення формування виважених взаємин релігійних організацій на засадах поваги та толерантності, при цьому повинен дедалі розширюватися перелік майданчиків для комунікації релігійних організацій, узгодження їхніх інтересів та поведінки та удосконалюватися правовий статус суб'єктів публічного управління і інших учасників публічно-правових відносин щодо гарантування діяльності релігійних організацій в нашій державі.

Висновки до розділу 4

У четвертому розділі визначено поняття суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, представлено правову характеристику органів публічного управління як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, судових органів та інших учасників публічно-правових відносин як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків:

1. Сучасна система суб'єктів адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні спрямована на комплексну підтримку функціонування цих інституцій. Система адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні та діяльність її суб'єктів націлені на реалізацію політики держави щодо забезпечення свободи совісті та віросповідання, втілення в життя законів та інших нормативно-правових актів у сфері функціонування релігійних організацій, забезпечення законності та охорони громадського порядку у сфері діяльності релігійних організацій, охорону прав та законних інтересів цих інституцій, протидію правопорушенням щодо них.

2. Органи публічного управління як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах

і є організаційно та юридично оформлені інституції, що наділені координаційними, контрольними та правоохоронними функціями щодо релігійних організацій, компетенція яких визначається державою та стосується забезпечення реалізації прав релігійних організацій та їхньої охорони.

Система органів публічного управління, на яку покладено гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, охоплює органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадські об'єднання. Узагальнивши характеристики органів публічного управління, які реалізують гарантування діяльності релігійних організацій, за сферою реалізації повноважень у досліджуваній сфері, їх можна поділити на тих, які здійснюють гарантування реалізації їхніх прав (Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС)) та гарантування охорони їх правових можливостей (правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи).

Особливо вагомий вплив у сфері адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні здійснюють органи виконавчої влади України. Загалом до суб'єктів системи гарантування діяльності релігійних організацій належать Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики, Міністерство юстиції України, правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство інфраструктури України, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони державного кордону та охорони суверенних прав України (щодо забезпечення організації військового

капеланства), місцеві держадміністрації в областях і районах, містах Києві та Севастополі та їх підрозділи, органи місцевого самоврядування.

Діяльність органів публічного управління щодо релігійних організацій проявляється різносторонньо. Серед основних напрямів – це здійснення процедур, що пов'язані з адміністративно-правовим забезпеченням реалізації прав релігійних організацій (реєстраційні та дозвільні процедури щодо них як юридичних осіб, процедури надання адміністративних послуг, адміністративно-правового забезпечення релігійної діяльності, проведення мирних зібрань), та адміністративно-правовою охороною їхніх прав (застосування адміністративно-правових заходів попередження та припинення адміністративних правопорушень щодо цих інституцій, застосування заходів адміністративної відповідальності з метою адміністративно-правового захисту прав релігійних організацій та адміністративно-правових заходів задля відновлення їх прав).

Органи публічного управління, що входять до системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, слід класифікувати залежно від завдань, на виконання яких спрямовані повноваження, організаційно-правових форм цих органів, самостійності реалізації функцій держави, залежно від місця органу публічного управління в ієрархії органів публічного управління.

3. Судові органи є суб'єктами гарантування права на легалізацію правового статусу релігійної організації, захисту їх майнових та інших прав. Особливе значення у цій сфері має діяльність судових органів щодо визнання такими, що суперечать законодавству рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління щодо релігійних організацій. Можливість прийняття судовими органами рішень щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності за дії, що порушують права релігійних організацій, реалізація засобів судового контролю, можливість застосування судових засобів захисту прав релігійних організацій шляхом визнання незаконними рішень, дій чи

бездіяльності органів публічного управління, які порушують права релігійних організацій, є запорукою гарантування захисту прав цих інституцій.

4. Серед важливих учасників публічно-правових відносин, що є суб'єктами адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій слід виокремити Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), самі релігійні організації, що в порядку самозахисту впливають на адміністративні правовідносини у релігійній сфері. Спільним органом різних релігійних організацій, що діє на постійній основі та здійснює свою діяльність задля гарантування їх прав та законних інтересів є Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО).

Самі релігійні організації реалізують власні активні дії як суб'єкти гарантування своєї діяльності. Вони наділені можливістю звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, адміністративних судів та можливістю самозахисту в рамках закону. Система засобів самозахисту релігійних організацій визначається змістом адміністративного законодавства, є засобами протидії можливим деліктам проти релігійних організацій, не заборонених законом та таких, що не суперечить моральним устоям суспільства, визначається принципом «дозволено те, що не заборонено законом». Ці засоби не підкріплені державним примусом та реалізуються невіддільним суб'єктом, тому мають меншу потенційну здатність реалізації на практиці.

РОЗДІЛ 5

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

5.1 Напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу

Взаємодія держави та релігійних організацій протягом років зазнає постійних змін. Протягом тривалого історичного формату такої взаємодії постійно змінювався. Якщо на ранніх етапах становлення сучасних європейських держав релігія і церква визнавалися такими, що володіють домінантним становищем, вищим за державну владу, а в деяких державах церква навіть мала свої військові та правоохоронні структури, або держава сприймалася нерозривно з релігією та церквою, то згодом, з розвитком демократії, зміною правових форм впливу держави на суспільні відносини, формуванням громадянського суспільства та правовим прогресом такі взаємозв'язки ускладнилися та змінилися. Ці ж тенденції прослідковуються й в Україні.

Адміністративно-правове гарантування діяльності релігійних організацій перебуває під вагомим впливом сучасного правового прогресу, чинників формування громадянського суспільства у нашій державі.

Суспільні трансформації, модернізація взаємин релігійних організацій та держави зумовлена загальними тенденціями правового прогресу.

Значення прогресу (від лат. *progressus* – рух уперед, розвиток) як якісної характеристики соціального процесу, що зумовлюється розвитком (змінami, інноваціями), коли соціальний об'єкт набуває досконаліших форм, здійснює висхідний рух [514, с. 524–525] є визначальним при формуванні ефективної

моделі взаємодії державних інституцій та інституцій громадянського суспільства, серед яких і релігійні організації. Функціонування останніх є проявом способу задоволення інтересів окремих груп суспільства, суспільно корисної діяльності громадян, гуманізації суспільних відносин, утвердження усталених норм моралі, цивілізаційного розвитку суспільства загалом.

Відповідно до комплексного підходу, кожна сфера суспільних відносин зазнає трансформацій відповідно до загального критерію суспільної прогресивності. Попри те, розвиток держави вимагає виявлення власних орієнтирів прогресу, своєрідних модусів суспільного прогресу [515, с. 129].

Вітчизняні вчені постійно здійснюють пошук сучасних моделей правового розвитку. Цим питанням присвятили свої праці Н. Бортник, [516, с. 158-163], В. Дудченко [517], К. Николина [518, с. 216], Д. Сторожук [519, с. 11] та інші.

Окремими вченими слушно визнано правовий прогрес цілеспрямованим, незворотним, поступальним рухом права задля реалізації ідеальної моделі права у правову реальність [518, с. 216].

Тобто відповідно до такого трактування право перетворюється в певний ціннісний орієнтир, що найкраще відображає інтереси суспільства, його груп, організацій та окремих громадян, їхні головні запити [503, с. 216].

Таким чином правовий прогрес є найважливішою запорукою висхідного процесу правового розвитку усього суспільства з метою досягнення правового ідеалу у вигляді гарантування дотримання правових цінностей, прав і свобод членів суспільства, гуманізації права, формування правових норм на усталених нормах моралі, тощо [515, с. 129; 519, с. 11].

У цьому аспекті вплив правового прогресу на гарантованість прав релігійних організацій беззаперечний. Удосконалення адміністративно-правових норм з огляду на потребу втілення в життя ефективних моделей правового регулювання з метою задоволення низки можливостей

комунікативного, канонічного, етичного, юридичного характеру людей як членів релігійних організацій є найважливішим завданням сучасної держави.

Другим чинником, що суттєво впливає на сферу досліджуваного адміністративно-правового гарантування є формування громадянського суспільства в Україні.

Воно є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, економіки, суспільних формацій в державі, що передбачає формування інституцій, що діють на засадах добровільності та самоврядування, сприяють членам суспільства реалізовувати власні потреби, розвиватися, самореалізовуватися, реалізують засоби громадського контролю сферами правовідносин в державі [520, с. 313].

Інститут громадянського суспільства тісно пов'язаний не лише зі сферами індивідуальної і суспільної автономії, але й з різноманіттям інституцій, що формуються в державі і реалізують свою діяльність, відокремленістю від держави та її формацій. Важливе місце серед них займають й релігійні організації [520, с. 313].

Громадянське суспільство є відображенням сфери життєдіяльності людей, де вплив держави на їх взаємовідносини є мінімізованим, що не є перешкодою для її внутрішньої організації, взаємодії із державою. При такому взаємозв'язку члени суспільства мають змогу реалізувати власні права та свободи, об'єднуватися у певні організації [520, с. 91; 521].

Громадянське суспільство об'єднує самостійні та незалежні від держави суспільні інститути та сприяє реалізації інтересів індивідуальних та колективних членів суспільства. Здебільшого ці інтереси і потреби виражаються такими інститутами громадянського суспільства, як сім'я, церква, релігійні, громадські об'єднання, організації, тощо [523, с. 174].

При цьому держава залишається найважливішим гарантом реалізації прав усіх членів суспільства, серед яких й релігійні організації.

Слід погодитися з ідентифікованими деякими науковцями ознаками громадянського суспільства, що зумовлюють його сучасний зв'язок з релігійними організаціями.

Громадянське суспільство є відображенням еволюційного розвитку соціальної спільноти; це суспільство, в якому головною соціальною цінністю проголошена людина та її правові можливості, їхня рівність, життєві потреби й інтереси членів суспільства, реалізація можливостей особи поза безпосереднім державним впливом; його формування є запорукою зміцнення правової держави; це суспільство, де пріоритетне значення мають соціальні інститути, недержавні об'єднання, що створені, функціонують на засадах самоорганізації та самоврядування; в основі співіснування та задоволення потреб соціальних інституцій, недержавних об'єднань лежать правові норми [524, с. 584]; воно є формою надання правового окреслення, самоорганізації й втілення в життя правових можливостей членів цього суспільства, є засобом налагодження взаємодії членів суспільства, їхньої кооперації й спільних дій.

Церква та релігійні організації є одними з найважливіших інститутів, що становлять соціальну основу громадянського суспільства. Оновлення нормативно-правової основи гарантування їх діяльності повинно базуватися на пріоритетах громадянського суспільства [525, с. 14–15], серед яких незалежність інститутів громадянського суспільства від держави щодо задоволення комунікативних, релігійних, морально-етичних, правових можливостей людей як членів релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству, пріоритету правових можливостей особи перед інтересами держави, свободи совісті, віросповідання, думки, вираження своїх релігійних поглядів та переконань.

Громадянське суспільство як певна система суспільних відносин, дає змогу реалізовувати суспільством і його представниками та захищати легітимні права у різних суспільних правовідносинах, при цьому держава створює межі такої свободи членів суспільства, у цих рамках діяльність яких

набуває легітимних форм, несе соціальну, правову користь суспільству [526, с. 44].

Визначаючи діяльність релігійних організацій, що становить найбільший інтерес для держави та суспільства, опитані за темою дисертації громадяни, виокремили культурно-просвітницьку та освітню діяльність, зміцнення національної свідомості (підтримали 25 % громадян та 23 % посадових осіб), натомість 26 % громадян та посадових осіб стверджують про пріоритетність інтегруючої діяльності релігійних організацій та їхній ролі при вирішенні соціальних конфліктів, 30 % громадян та 34 % посадових осіб підтримали важливість індивідуальної профілактики деструктивних та деліктних проявів окремих громадян, а 19 % громадян та 17 % посадових осіб визнали правозахисну та благодійну діяльність як найважливішу в діяльності релігійних організацій.

Результати такого опитування дають змогу засвідчити очікування громадськості щодо релігійних організацій, затребуваності їхньої співпраці в окремих сферах суспільного життя.

Тобто слід зауважити, що вплив держави, громадянського суспільства та релігійних організацій взаємний та потребує врахування його при формуванні нормативно-правового регулювання діяльності цієї інституції.

З огляду на процес втілення в життя ідеалів громадянського суспільства, правового прогресу, найважливішими напрямками посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в нашій державі є наступні: 1) врахування законодавцем нових викликів та загроз, що пов'язані зі сферою діяльності релігійних організацій при визначенні змісту адміністративного законодавства; 2) розширення адміністративно-деліктного законодавства, що визначає склади адміністративних правопорушень, які посягають на права релігійних організацій; 3) розширення переліку суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій; 4) удосконалення організаційної структури органів, що наділені

функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій; 5) розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України; 6) посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні; 7) оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій.

В умовах військового протистояння в районах проведення операції Об'єднаних сил, окупації окремих районів Донецької та Луганської областей України, анексії Криму, релігійні організації у цих районах зазнали гонінь та переслідувань.

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, свого часу, наголошувалося на безлічі порушень прав релігійних організацій у цих районах. Особливо проблемним є гарантування прав релігійних організацій в Криму. Постійних утисків зазнає там УПЦ, зважаючи на відмову проведення реєстрації за законодавством Російської Федерації. Постійної дискримінації зазнають мусульмани, протестанти, грекокатолики та УПЦ. Наголошено, що 40 % людей, незаконно засуджених в Криму – це мусульмани. Їх звинувачують у причетності до руху Хізб ут-Тахрір [503; 527].

Такі дії повинні бути засудженими на офіційному рівні державою. Україна повинна здійснювати активні дії задля притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності за протиправні дії щодо релігійних організацій на окупованих та анексованих територіях нашої держави.

Вважаємо, що у зв'язку з потребою захисту релігійних прав індивідуальних та колективних суб'єктів суспільних правовідносин у цих регіонах на часі внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Держава має публічно

задекларувати свою правову позицію щодо гарантування релігійних прав громадян України.

Відповідно було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Потрібні зміни повинні стосуватися доповнення преамбули закону з метою вказівки на те, що основою гуманітарної, соціальної та економічної політики нашої держави є серед іншого й забезпечення релігійних прав громадян України, корінних народів, національних меншин. Частину другу статті 5 слід доповнити зобов'язанням нашої держави підтримувати і забезпечувати релігійні зв'язки з громадянами України в умовах тимчасової окупації території нашої держави (Додаток В).

У складних політичних умовах нашої держави не тільки представники релігійних організацій зазнають дискримінації, але й релігійні переконання використовуються задля досягнення певних політичних цілей, реалізації сепаратистських задумів, дестабілізаційного впливу на політичну ситуацію в державі через розпалювання релігійної ворожнечі. В таких умовах повинна бути сформована чітка система протидії можливим деліктам на релігійному ґрунті, й тим самим гарантування релігійних прав інших релігійних організацій та їхніх віруючих.

Результати опитування за темою дисертаційного дослідження виявили значну підтримку пропозиції щодо розширення переліку адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена КУпАП. Респонденти вважають, що на часі розширення переліку адміністративних правопорушень, що посягають на діяльність релігійних організацій в Україні (підтримали 40 % опитаних громадян та 36 % посадових осіб), збільшення кола суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій (підтримали 26 % опитаних громадян та 33 % посадових осіб), посилення гарантування реалізації права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування (підтримали 14 % опитаних громадян та

17 % посадових осіб), удосконалення гарантування державою можливості користування культовими спорудами та протидії незаконному їх захопленню (підтримали 20 % опитаних громадян та 14 % посадових осіб).

З огляду на зазначене, нами було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за правопорушення щодо прав віруючих та релігійних організацій» (Додаток Б).

Загалом, відповідні склади адміністративних деліктів, що порушують права віруючих та релігійних організацій слід об'єднати в Главі 14 КУпАП та викласти її назву наступним чином: «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, права та свободи громадян, громадських об'єднань та релігійних організацій». Таке формулювання дасть змогу закріпити широкий перелік деліктів, що створюють загрози громадянському суспільству.

Зважаючи на зазначене, нами розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за правопорушення щодо прав віруючих та релігійних організацій», де вважаємо доцільним в якості окремих адміністративних деліктів, визначених в КУпАП [295], передбачити порушення права релігійної громади на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, здійснення її діяльності. Здобуття канонічної незалежності ПЦУ потребує легалізації переходу окремих релігійних громад у її організаційне та канонічне підпорядкування. Тим самим нейтралізуються можливості впливу на громадян України тих релігійних організацій, засновники яких знаходяться в державах, що мають з Україною територіальні та інші конфлікти. У зв'язку з цим виникає потреба створити нормативно-правову основу для тих осіб, що створюють штучні перешкоди в реалізації цих положень, одночасно порушуючи ст. 18 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12].

Пропонуємо главу 14 КУпАП доповнити статтею 182-1 такого змісту «Незаконне перешкоджання релігійній громаді щодо зміни її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, проведенню загальних зборів релігійної громади, внесенню відповідних змін або доповнень до її статуту (положення), – тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (Додаток Б).

При цьому в цій статті вбачаємо за доцільне у ч. 2 зазначити наступне «вчинення будь-яких дій, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації, зокрема його продаж, обмін, передача у заставу, встановлення іпотеки, безоплатна передача у власність та управління інших осіб, до завершення процедури зміни своєї підлеглості у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним об'єднанням шляхом реєстрації нової редакції статуту (положення), ухваленого не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади, необхідної для визнання повноважними загальних зборів релігійної громади відповідно до її статуту (положення), або органами управління, визначеними статутом (положеннями) релігійної організації (релігійного центру (управління), монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу), – тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (Додаток Б).

Такі зміни позитивно вплинуть на гарантування прав релігійних громад, дадуть можливість зменшити кількість деліктів у цій сфері та притягнути до відповідальності тих осіб, що перешкоджають діяльності релігійних громад, виключають можливість створення представниками певних церков штучних перешкод організаційного, документального, іншого характеру, знизять

потенційну можливість вчинення незаконних дій щодо передачі майна, що належить територіальній громаді іншим особам чи організаціям

Ще одним важливим аспектом, на якому слід акцентувати при викладенні перспектив реформування означеної сфери, є розширення кола адміністративних проступків щодо функціонування релігійних організацій, які деталізовані в КУпАП та декриміналізації деяких складів деліктів, розміщених у КК України [295].

Зокрема йдеться про ст. 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» [393]. Вважаємо, що протягом останнього часу існує потенційна можливість використання цієї статті як засобу протидії територіальним громадам, що вирішили змінити своє організаційне та канонічне підпорядкування. Залякування їх кримінальною відповідальністю та створення перешкод для користування храмами, релігійними будівлями, є вагомим перешкодою для функціонування релігійних громад, що хочуть змінити своє організаційне та канонічне підпорядкування. Тому вважаємо за доцільним перенести цю статтю у КУпАП з деяким доповненням. Пропонуємо главу 14 доповнити статтею 182-2 такого змісту: 1. Умисне незаконне перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву, -тягнуть за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб» (Додаток Б).

Ступінь суспільної небезпеки такого діяння та потреби зменшення напруги під час здійснення процесів зміни організаційної та канонічної підлеглості окремих релігійних громад дає змогу стверджувати про відповідність таких змін вимогам сучасного розвитку громадянського суспільства, держави та правового прогресу.

У зв'язку з отриманням томосу на автокефалію православної церкви в Україні та переходом окремих релігійних громад у підпорядкування ПЦУ на

тлі протистояння з Російською Федерацією розширилася незаконна діяльність окремих осіб щодо розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння. Тому вбачаємо на часі доповнити главу 14 КУпАП статтею 182-3 «Відтворення, розповсюдження інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння» та викласти її таким чином: «Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, програм мовлення, що своєю метою мають розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій, підбурювання до незаконної діяльності на релігійному ґрунті, - тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (Додаток Б).

Внесення таких змін підсилить гарантування прав релігійних громад та нейтралізує потенційні ризики у цій сфері.

Також вважаємо потрібним розширити склади адміністративно караних діянь, відповідальність за які визначена КУпАП за рахунок відповідальності за встановлення певних переваг, заборон і обмежень для громадян, зважаючи на членство у релігійних організаціях. КУпАП слід доповнити статтею 182-4, в якій визначити відповідальність за створення переваг та обмежень для громадян у сферах зайнятості та працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення, інших сферах суспільних відносин, зважаючи на їх віросповідання, приналежність до релігійних організацій та конфесійну приналежність.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне також розширити перелік суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій.

Зокрема, у зв'язку з внесенням таких змін до КУпАП, вбачаємо за потрібне в цьому нормативно-правовому акті закріпити повноваження органів

внутрішніх справ (Національної поліції) та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні щодо складення протоколів про адміністративні делікти, що порушують права віруючих та релігійних організацій. З огляду на зазначене, вбачаємо потрібним внести зміни до статей 221, 255 КУпАП, закріпивши за згаданими органами відповідні юрисдикційні повноваження (Додаток Б).

З метою розширення повноважень Державної служби України з етнополітики та свободи совісті як суб'єкта, що засобами адміністративного права повинен гарантувати діяльність релігійних організацій, слід доповнити Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812 [235], закріпивши серед повноважень цієї служби можливість запобігання проявам міжнаціональних, расових, міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі, порушення права територіальних громад на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, виявлення фактів незаконного перешкоджання релігійній громаді щодо зміни її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, проведенню загальних зборів релігійної громади, внесенню відповідних змін або доповнень до її статуту (положення); вчинення будь-яких дій, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації; умисному незаконному перешкоджанню здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву; відтворення, розповсюдження інформації, що своєю метою має розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій, підбурювання до незаконної діяльності на релігійному ґрунті; створення переваг та обмежень для громадян у сферах зайнятості та працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення, інших сферах суспільних відносин, зважаючи на їх віросповідання, приналежність до

релігійних організацій та конфесійну приналежність, складання протоколів про ці адміністративні правопорушення і передання їх органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про такі адміністративні правопорушення.

Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового гарантування функціонування досліджуваних інституцій в нашій державі є удосконалення організаційної будови органів, що безпосередньо реалізують таке гарантування. Це стосується Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. Цей орган є лише створеним у 2020 році. Вона отримала профільні функції від Міністерства культури та інформаційної політики України. Попри закріплені за цією службою широкі повноваження щодо здійснення державного контролю щодо додержання чинного законодавства в сфері діяльності релігійних організацій, формування організаційної структури та підрозділів цього органу ще не завершено. Наразі триває формування організаційної структури цієї Служби [235].

Структура ДЕСС не передбачає підрозділів, що протидіятимуть порушенню прав релігійних організацій. Тому здійснення відповідних змін, реорганізація її структури з огляду на висловлені потреби є на часі.

Також видається доцільним створення спеціального підрозділу МВС, який би координував діяльність Національної поліції України щодо попередження та припинення правопорушень, що виникають у релігійній сфері. Сьогодні багато правопорушень стосуються здійснення можливості зміни релігійною організацією канонічного підпорядкування, використання культових споруд та проведення релігійних заходів, порушення прав релігійних організацій щодо реалізації земельних, майнових можливостей, тощо.

Діяльність органів публічного управління, що уповноважені гарантувати діяльність релігійних організацій, повинна якісно змінитися, з огляду на сучасні ризики національній безпеці, територіальній цілісності, правам та

законним інтересам членів українського суспільства, що безпосередньо пов'язані зі сферою релігійних відносин, можливістю її використання у сепаратистських цілях, для дестабілізації політичної ситуації в країні.

Посилення гарантованості прав релігійних організацій, розширення переліку органів публічного управління, що забезпечують гарантування таких прав повинно розглядатися у зв'язку з проблемою забезпечення національної безпеки держави, політичними викликами, що стоять перед нашою державою.

Посилення адміністративно-правового гарантування функціонування досліджуваних інституцій за умов становлення громадянського суспільства в Україні, правового прогресу пов'язані з діяльністю релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері, зокрема як закладів вищої духовної освіти, функціонуванням інституту капеланства в Україні, реалізацією релігійними організаціями права на мирні зібрання, їх діяльністю в установах пенітенціарної системи України.

Попри автономність закладів богословської освіти від органів публічного управління, все таки, вони взаємодіють в процесі акредитації ЗВДО. Нове освітнє законодавство заклало нові адміністративно-правові гарантії для закладів вищої духовної освіти, проте взаємна інтеграція богословської та світської освіти та розширення прав релігійних організацій в освітній сфері несе багато ризиків, проблем, подолання яких потребує додаткового адміністративно-правового регулювання. Це стосується унормування процедур надання освітніх послуг та стандартизації освітнього процесу в закладах духовної освіти задля досягнення якості освітнього процесу, формування спільних координаційних органів з залученням представників релігійних організацій, МОН України, НАЗЯВО задля вироблення таких стандартів та адаптації усталених в державі освітніх стандартів до потреб закладів богословської освіти в умовах визнання дипломів цих закладів та прирівняння їх до тих, що видаються закладами вищої освіти.

Особливим напрямом посилення адміністративно-правового

гарантування функціонування досліджуваних інституцій за умов становлення громадянського суспільства, правового прогресу в Україні є функціонуванням інституту капеланства в нашій державі.

Військова агресія Російської Федерації та ведення нею «гібридної війни» стали новою дійсністю сучасного етапу розвитку геополітичних процесів. Україна не була здатна на початковому етапі відбити відкриту збройну агресію, відтак саме інститути громадянського суспільства відіграли значну роль у консолідації українського соціуму щодо підтримки Збройних сил України.

Отже, проблематика пошуку моделей підвищення ефективності функціонування, організаційно-правового та ресурсного забезпечення, а також законодавчого закріплення статусу інституту військового капеланства з метою повноцінного та оперативного виконання своєї місії набуває об'єктивної актуальності.

Попри значні досягнення дослідників, питання законодавчого закріплення інституту військового капеланства, визначення адміністративно-правових гарантій його статусу та діяльності залишається відкритим й потребує ґрунтовної наукової розробки.

Доцільність розширення практичного залучення інституту капеланства в Україні зумовлюється системною трансформацією тоталітарного українського соціуму в демократичне суспільство, що супроводжується не лише політичною та економічною, але й світоглядно-ціннісною кризою; розвитком демократичної, соціальної, правової держави, що вимагає підвищення статусу військовослужбовців і рівня їх моральної та правової культури й свідомості; наявною соціальною реальністю, яка доволі часто негативно позначається на поведінці армійців; неспроможністю сучасної військово-правової виховної системи відповідно реагувати на зміни стилю та форм поведінки військовиків, утвердження нових європейських стандартів щодо їх прав, обов'язків та обмежень; зміною свідомості не тільки військовослужбовців строкової та

контрактної служби, але й тих, хто їх виховує; зростанням серед особового складу ЗСУ кількості віруючих, що обумовлює необхідність удосконалення військово-правової роботи, пошуку оптимальних форм і методів для реалізації ними службово-бойових завдань.

Відсутність належного законодавчого регулювання значно ускладнює діяльність військових капеланів в умовах АТО, коли існують реальні ризики для їх життя і здоров'я, втім це не зупиняє душпастирського служіння релігійних організацій серед військовослужбовців. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 677-р «Про створення капеланської служби у Збройних Силах України, Національній гвардії та Державній прикордонній службі України» від 02 липня 2014 р. стало основою для ухвалення відомчих актів Міноборони та МВС щодо налагодження фактичної діяльності військових капеланів й створення відповідних штатних посад. Втім, ці відомчі акти не можуть розв'язати питання, які згідно Конституції України регулюються лише законами.

На жаль, правове формування інституту капеланства значно затяглося, відтак особливо актуальним нині є ухвалення Закону України «Про військове капеланство», у якому повинен бути чітко визначений правовий статус військового капелана, що дозволить визначити підстави набуття та обмеження прав, свобод і обов'язків військового священнослужителя у процесі здійснення службових повноважень як в тилу, так і на фронті, а теж враховуватиме присутність капеланів на передовій та в районі проведення операції Об'єднаних сил.

Таким чином можемо висновувати, що законодавчі зміни та новації сьогодні не дають підстав наполягати на повноцінній наявності адміністративно-правових гарантії капеланської діяльності у ЗСУ, військових формуваннях. За допомогою підзаконних актів чи окремих змін до відповідних законів неможливо вирішити проблему діяльності інституту капеланства, зокрема, враховуючи усі ризики на які щодня наражаються

військові капелани у зоні бойових дій на Сході України.

Відтак, такі питання, як правовий статус військового капелана, його підпорядкування, соціальне, фінансове та медичне забезпечення мають бути предметом регулювання Закону України «Про військове капеланство», який покликаний чітко визначати адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства.

Формування та інституалізація військового капеланства в Україні, створення адміністративно-правових гарантій для реалізації військовослужбовцями права на свободу світогляду та віросповідання вимагають подальшого рішучого удосконалення національної нормативно-правової бази.

Напрями посилення адміністративно-правового гарантування функціонування досліджуваних інституцій пов'язані з удосконаленням адміністративно-правового забезпечення права релігійних організацій на мирні зібрання.

Нині ключовими викликами для свободи мирних релігійних зібрань є: невиконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо мирних зібрань; існування та періодичне використання положень нормативно-правових актів, прийнятих місцевими органами публічного управління, які незаконно обмежують право на мирні релігійні зібрання; застосування до учасників зібрань адміністративної відповідальності за порушення неіснуючого порядку проведення мирних зібрань; наявність дискримінаційного регулювання щодо окремих мирних релігійних зібрань, зокрема на регіональному рівні; незаконні втручання у реалізацію права на мирні релігійні зібрання з боку правоохоронних органів та обмежені можливості для ідентифікації конкретних осіб, які здійснюють таке втручання.

Потенційним ризиком для свободи мирних релігійних зібрань є відсутність ефективного адміністративно-правового регулювання щодо випадків зловживання правом на мирні релігійні зібрання. Оптимальними варіантами подолання цих викликів є: внесення змін до законодавства з метою

посилення відповідальності за створення перешкод для реалізації прав релігійних громад на мирні зібрання; прийняття окремого закону щодо мирних зібрань релігійних організацій, який й визначатиме адміністративно-правові гарантії реалізації цього права, обов'язки органів публічного управління не лише щодо надання дозволів на проведення таких заходів, але й щодо сприяння в забезпеченні громадського порядку під час їх проведення, захисту прав віруючих.

Ще однією сферою адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, що потребує подальшої удосконалення адміністративно-правового забезпечення в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу, є діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України.

На часі вироблення адміністративно-правових заходів організації допуску релігійних організацій для роботи в системі відбування покарань, контролю за цим процесом Міністерством юстиції України, розширення їхніх прав та гарантій, уніфікації процедур захисту прав релігійних організацій та священнослужителів в умовах роботи в таких установах.

Також участь релігійних організацій у комплексі заходів соціально-виховного та психологічного супроводу суб'єктів пробації потребує окремого вивчення та правової регламентації.

Додаткового правового регулювання потребують правовідносини, які виникають за необхідності запрошення священнослужителів (капеланів) з ініціативи засуджених, а також у сфері опіки персоналу установ виконання покарань. Тому вважається за доцільне розробити «Положення про діяльність священнослужителів (капеланів) в установах виконання покарань та органах пробації».

З огляду на правовий прогрес та посилення ролі релігійних організацій як інституцій громадянського суспільства, надзвичайно важливим завданням держави є удосконалення адміністративно-правового гарантування діяльності

релігійних організацій. Втілення цього завдання потребує модернізації взаємин релігійних організацій та держави, внесення багатьох змін до адміністративного законодавства, удосконалення інституційної будови органів публічного управління, що реалізують таке гарантування, розширення їх переліку та водночас розширення адміністративно-правового гарантування реалізації та охорони прав релігійних організацій у сферах, щодо яких адміністративне законодавство ще не є досконалим (сфера освіти, діяльності військових капеланів, реалізації права релігійних організацій на мирні зібрання).

5.2 Модернізація адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру

Розвиток українського суспільства перебуває під відчутним впливом сучасних тенденцій світового розвитку, зумовлений динамічним поглибленням інтеграційних процесів у різних сферах життя суспільства, в тому числі й у релігійній сфері.

Протягом останніх років посилюються тенденції взаємного зближення різних країн і народів, трансформація суспільних відносин на єдиних засадах, що в результаті веде до інтеграції на регіональному і світовому рівнях.

В світлі таких трансформацій формуються універсальні для всього людства структури, зв'язки, відносини. У структуру суверенних держав інтегруються інститути, що репрезентують інтереси транснаціональних спільнот, тим самим руйнуючи самоідентифікацію гомогенного національно-державного простору [528].

У глобалізаційному процесі відбувається розширення сфер суспільного життя, в які залучаються релігійні організації. Дедалі частіше вони долучаються до вирішення політичних та соціальних конфліктів, щодо

вирішення гуманітарних проблем. Зокрема в нашій державі релігійні організації долучилися до публічно-правової сфери нашої держави через інститут капеланства, просвітницьку роботу серед молоді задля профілактики деліктної поведінки в її середовищі, як інституція, що здійснює постійну роботу щодо налагодження гуманітарного зв'язку в умовах збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях.

Як приклад слід навести діяльність благодійної організації Української Греко-Католицької Церкви Карітас Україна у, так званій, «сірій зоні» на сході України (населені пункти Чермалик, Орловське, Гнупове, Новоселівка, Мар'їнка). Зокрема у 2015 р. вона долучилася до гуманітарної місії з підтримки людей на цій території. Неодноразово ними поставлялися у ці регіони паливні брикети та речі першої необхідності [529].

З одного боку глобалізаційні процеси супроводжуються стійкими тенденціями щодо проникнення у релігійну структуру держави нових культур та течій, тенденцій, на кшталт утвердження гендерної рівності в середовищі релігійних діячів, формування на цій основі нових релігійних організацій, що діють поряд з традиційними для держави релігійними інституціями, а з іншого – попри поширеність глобалізаційних тенденцій, не просто продовжують існувати традиційні релігійні утворення, які є основними представниками основних релігій чи конфесій в державі, а вони перетворюються на інституції, що розширюючи свою діяльність на інші держави, зберігають національну експансію, поширюють свою національну самобутність, ментальні, організаційні підходи, стають носіями не лише релігійних, але й культурних традицій.

У цьому аспекті слід згадати важливу роль УГКЦ у збереженні нашої національної ідентичності в період радянської влади. Саме українці-емігранти, що були католиками візантійського обряду, створюючи релігійні осередки, парафії в інших державах, продовжували зберігати та поширювати не лише притаманні для УГКЦ релігійні переконання, але й національні та культурні

традиції своєї держави.

У середині 30-х років ХХ ст. УГКЦ Канади нараховувала 280 парафій, об'єднаних у три єпархії: Торонто, Вінніпег та Едмонт [530, с. 183]. Завдяки таким релігійним організаціям після здобуття незалежності України вдалося відродити греко-католицьку віру в державі, передати збережені в екзилі традиції та культуру українського народу.

Сьогодні продовжується цей процес через створення українських релігійних організацій за кордоном. Зокрема серед новостворених є Апостольський екзархат для українців католиків візантійського обряду в Італії [531].

Процес відтворення національних релігійних традицій та культури українського народу за кордоном продовжується й сьогодні. Зокрема, з прийняттям Томосу всі закордонні парафії ПЦУ повинні були бути передані у підпорядкування Вселенського патріархату. Проте Німецький деканат Української православної церкви, в який входить п'ять парафій, що впродовж 20 років діють в Німеччині, відмовилися переходити у підпорядкування Вселенського патріархату, мотивуючи свій нерозривний зв'язок з ПЦУ, своїми національними переконаннями, духовною єдністю з Київським престолом. Про нерозривність своїх зв'язків з материнськими релігійними організаціями заявили, свого часу, й аналогічні релігійні організації інших держав, зокрема Грецька, Румунська православні метрополії, Сербська православна церква, Болгарська православна церква [532].

Проте, доволі часто функціонування окремих релігійних течій та організацій у транснаціональному вимірі становить пряму небезпеку для розвитку держав, демократії, прав та свобод людини. У глобалізаційному процесі релігійні переконання доволі часто стають причиною виникнення конфліктів. Дедалі частіше політичні конфлікти, терористичні атаки та злочинні дії окремих осіб мають релігійне підґрунтя. У цьому аспекті слід згадати релігійну експансію ісламу в країнах Західної Європи. Збільшення у Західній Європі кількості мусульман веде до поширення, так званого,

«глобального ісламу», радикального чи «чистого» ісламу, що називається «ваххабізмом» [533].

В сучасних умовах мусульманський радикалізм знаходить все ширше поширення. Наприклад, в рамках останнього кяфірами визнаються усі, хто не погоджується у своїх переконаннях з ваххабітами, а джихад має вестися проти усіх, хто не належить до неваххабітів. При цьому до «ворогів ісламу» прирівнюються християни, іудеї, американці усіх конфесій, ті, хто заперечує роль шаріату як єдиного для всіх людей джерела права [534, с. 186–197].

У своїй Резолюції 1928 (2013) «Гарантування прав людини стосовно релігії та переконань і захист релігійних громад від насильства» ПАРЄ висловила стурбованість щодо загрозливих тенденцій, що стосуються релігійної сфери. Серед таких факти вчинення нападів на релігійні громади, віруючих, вчинення насильства щодо них, пропагування нетерпимості, дискримінації на релігійному ґрунті, маніпуляції щодо свідомості людей з використанням релігійного підтексту. З огляду на це ПАРЄ рекомендує державам-членам ЄС розширити правові гарантії захисту прав релігійних організацій та віруючих, зокрема забезпечити рівність у ставленні держави та органів публічного управління до релігійних громад, віруючих незалежно від релігійних переконань, розширити засоби захисту прав релігійних меншин та тих, хто потребує притулку через релігійні переслідування; посилити відповідальність за неправомірні дії щодо релігійних організацій та віруючих, запобігання насильству [230, с. 125; 535].

Не дивлячись на наявність загрозливих світових тенденцій, що мають релігійне підґрунтя, в Україні відсутні певні нормативно визначені переліки релігійних організацій, що можуть деструктивно впливати на суспільні відносини.

Свого часу було розроблено проєкт закону Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо релігійних сект). Пропонувалося внести зміни до закону шляхом

доповнення його ст. 3⁻¹ щодо заборони діяльності в державі тоталітарних релігійних сект. Останньою розумілася релігійна організація, що спрямовувала власну діяльність на порушення правових можливостей громадян через застосування заходів небезпечного психологічного впливу (що супроводжувалися емоційними та психологічними перенавантаженнями, стресами, використанням схильності до навіюваності, тощо) [536].

Видається доцільним прийняття такого нормативно-правового акта, з огляду на кількість діючих в Україні релігійних організацій, які справляють деструктивний вплив на суспільство, пропагують свої релігійні переконання з порушенням прав та свобод громадян. При цьому дуже часто діяльність таких інституцій негативно впливає на діяльність й традиційних релігійних організацій.

Доволі часто такі організації дискредитують релігійні організації, що є традиційними для України, не дають можливість проведення ними богослужінь, релігійних обрядів. Наприклад, секта Догнала (Українська Правовірна Греко-Католицька Церква (УПГКЦ), що є офіційно незареєстрованою релігійною організацією, заснованою у 2008-2009 роках на Львівщині) протягом тривалого часу проводила публічні богослужіння біля храмів УГКЦ (наприклад поблизу гарнізонного храму УГКЦ Петра і Павла (костелу Єзуїтів)) у м. Львів, не дивлячись на рішення суду щодо заборони їхнього проведення. Такі акції відбувалися під час богослужінь в храмах УГКЦ, чим заважали віруючим долучатися до них, а церквам УГКЦ здійснювати свою релігійну діяльність. Юридичне управління Львівської міської ради звернулось до Львівського окружного адміністративного суду з вимогою заборонити будь-які масові акції та зібрання поблизу храму. Органи місцевого самоврядування спільно з СБУ вжили необхідних заходів для припинення діяльності цієї секти у м. Львові [537].

Пори це, визначеного у нормативно-правових актах переліку заборонених в Україні релігійних організацій немає.

На підставі контент-аналізу інформації, розміщеної у ЗМІ, а також експертних оцінок Національної поліції, СБУ, окремими науковцями наголошується на деструктивному впливі на суспільство таких релігійних організацій, як «Церква Саєнтології» «Товариство свідомості Крішни» Духовний центр «Відродження» «Церква святих останніх днів» «Церква Єднання» (муніти), «Біле братство», «Товариство трансцендентальної медицини» [538, с. 26].

Дуже часто деструктивні релігійні організації використовують принципи мережевого маркетингу, застосовують заборонені психологічні прийоми, психологічний та фізичний тиск на віруючих, ними використовується расистська ідеологія, приниження за національним принципом.

В аспекті можливих зловживань Європарламент 29 лютого 1996 р. прийняв резолюцію, що була спрямована на посилення діяльності держав-членів ЄС задля протидії зловживанням у релігійній сфері. Державам-членам ЄС було рекомендовано застосовувати кримінальні, адміністративні, фіскальні заходи задля профілактики незаконної діяльності сект. При цьому була висловлена рекомендація відмовитися від принципу автоматичного набуття релігійними організаціями правового статусу юридичної особи та переглянути легалізацію інституцій, які вже зареєстровані в країнах ЄС, аргументувалася потреба ширшого взаємного інформування щодо діяльності таких інституцій в державах ЄС [538, с. 26].

Деструктивна діяльність деяких сект призвела до відмови у їх державній реєстрації як релігійних організацій в деяких державах-членах ЄС. Зокрема Міністерством юстиції Латвії у 1996 році було відмовлено у реєстрації релігійній організації «Свідки Єгови», а у США, Канаді, Італії, Данії, Англії офіційно була визнана деструктивною діяльність «Церкви Саєнтології» [539, с. 2].

Найважливішим завданням держави є захист прав та законних інтересів громадян та інших учасників суспільних правовідносин, в тому числі й інших

релігійних організацій від деструктивних впливів, порушень цих прав вищенаведеними організаціями.

В Україні такі переліки заборонених релігійних організацій відсутні. Проте, доволі часто з метою захисту національних інтересів, врахування віруючими громадянами України факту приналежності релігійних організацій, що діють в нашій державі, до материнських інституцій, які розміщуються в країні, яка реалізує військову агресію проти України, окупувала її частину, за результатами релігієзнавчої експертизи окремим релігійним організаціям Міністерство культури України вказало на потребу зміни назви та внесення в неї вказівки на таку приналежність.

Це стосується Російської Істинно-Православної Церкви (РІПЦ), Російської Старообрядницької Церкви (безпопівська згода), інша назва - Древлеправославна Поморська Церква (ДПЦ), Української Православної Церкви (УПЦ), Російської Древлеправославної Церкви (РДЦ Новозибківська згода), Російської Православної Старообрядницької Церкви (РПСЦ). Загалом в цьому переліку 53 релігійні управління, 19 духовних навчальних закладів, 271 монастир [540, с. 2].

У науковій літературі доволі часто можна зустріти типологізацію взаємовідносин держави і церкви у різних державах.

Найбільш комплексним є підхід, відповідно до якого слід виокремлювати чотири типи правового забезпечення функціонування релігійних інституцій: легітимація державної церкви (віросповідання); надання правового статусу традиційних релігійних організацій (віросповідань); утвердження нейтралітету чи партнерських відносин між державою і релігійними організаціями; санкціонування відокремленості держави й релігійних організацій [541, с. 37-38].

Прикладом першого типу взаємин є досвід Греції, де діє Елладська православна церква, що функціонує в сфері публічно-правових відносин, маючи правовий статус державної корпоративної державної інституції. Її

статут є нормативним актом, що має статус закону.

До повноважень Священного Синоду належить прийняття актів, но мають значення нормативно-правових вказівок, підлягають публікуванню у спеціальному державному офіційному виданні. Аналогічні підходи щодо позиціонування церкви як державної інституції наявні у Великобританії, Данії, Норвегії.

У таких державах так, чи інакше прослідковується державний пріоритет захисту державою прав релігійних організацій, що належать до певних релігійних об'єднань. Наприклад, відповідно до конституції Республіки Вірменія Вірменська Апостольська Свята церква визнана національною церквою в духовному житті вірменського народу. Це суттєво впливає на можливості реалізації у вірменському суспільстві прав інших релігійних організацій [542, с. 88].

Відповідно до другого підходу, характерного для таких взаємовідносин, є релігійні організації і держава функціонують в суспільстві автономно. Держава гарантує релігійним організаціям організаційну та конфесійну незалежність від держави чи інших інституцій, що в ні наявні, їх уклад, захист їхніх прав та законних інтересів. При цьому непоодинокими є й факти фінансової підтримки державою в таких країнах релігійних організацій як носіїв духовних та культурних цінностей народу цієї держави, виконавців важливої духовної місії, соціального служіння. Серед таких держав Білорусь, Грузія, Іспанія, Литва, Польща [543, с. 229].

Ще далі у становленні національних релігійних інституцій, що підтримуються державою, пішла Грузія. Зокрема, відповідно до конституційних положень цієї держави та конституційної угоди між президентом країни та патріархом Грузинської православної церкви від 14 жовтня 2002 р., що надалі був затвердженій парламентом, цій релігійній організації було надано статус недоторканої (духовні особи цієї церкви визнавалися такими що звільняються від військового обов'язку; держава

почала визнавати дипломи про отримання духовної освіти, відчуження державою церковного майна взнано забороненим, держава звільнила релігійні організації від оподаткування їх майна, держава почала визнавати шлюби, зареєстровані Грузинською православною церквою [544].

Натомість в деяких країнах домінуючим у відносинах держави та релігійних організацій є принцип партнерського нейтралітету або, так звана, кооперативна модель взаємодії державних та релігійних організацій (Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Швеція). В цих державах гарантована свобода у реалізації віросповідання. Обмеженість державою цього права можлива лише задля захисту життя, здоров'я громадян, збереження суспільного порядку та спокою. Конституціями цих країн заборонені будь-які прояви релігійної дискримінації.

Дещо відрізняється від цього підхід окремих країн, серед яких наприклад Франція, відповідно до законодавства яких визнано відокремленість держави від релігійних організацій, що передбачає нейтральне ставлення до будь-яких проявів віри, передбачає повністю вільне відправлення будь-яких культів [541, с. 37-38].

Такі різні підходи держав до формування взаємовідносин з релігійними організаціями суттєво впливає й на специфіку адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в цих країнах.

Також на специфіку адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в зарубіжних країнах впливає історичний досвід функціонування релігійних інституцій та сукупність ризиків та протиріч на релігійному ґрунті всередині суспільства певної держави.

Історичний досвід взаємодії держави та релігійних організацій суттєво позначається на сучасних проявах їх взаємного впливу в Україні.

У цьому аспекті слід згадати факти експропрійованого радянською владою релігійного майна та відсутність визначеного у сучасних нормативно-правових актах механізму його компенсації.

З цього приводу в документах ПАРЄ наголошується на потребі проведення реституції, повернення вилучених у релігійних організацій будівель, споруд, тощо, а у разі неможливості його здійснення, гарантування справедливої компенсації [230, с. 125].

З огляду на це, слід зазначити, що на відміну від багатьох європейських держав, в Україні відсутнє належне адміністративно-правове гарантування державою процедури повернення релігійним організаціям майна, що було в них вилучено радянською владою. Для прикладу, відповідні нормативні акти були, свого часу, прийняті владою Угорщини, Чехії та інших держав. В Угорщині парламент ухвалив у 1991 – 1992 роках низку законів стосовно реституції майна релігійних організацій. Поверненню підлягали 2300 будівель католицькій церкві, понад 1000 реформатській та 100 євангелістській. Натомість загальний обсяг фонду компенсації в Чехії становив 11,7 млн дол., а в Румунії, офіційно було визнано обов'язок соціальних установ, які розміщувалися в будівлях, вилучених у релігійних організацій, сплачувати їм орендну плату за їхнє користування [545, с. 23-29; 546, с. 86].

Натомість аналогічного адміністративно-правового акта, яким би визначався порядок повернення релігійним організаціям вилученого радянською владою майна у релігійних організацій досі не прийнято. Процеси повернення такого майна врегульовувалися в нормативно-правовому порядку окремим нормативним актами уряду та парламенту [230, с. 126].

Сьогодні надзвичайно важливо прийняти нормативно-правовий акт, який би послужив основою не тільки повернення вилученого радянською владою майна релігійних організацій, визначав порядок отримання ними права власності на таке майно, реалізації державою гарантій захисту їх майнових прав в умовах зміни канонічної, організаційної підлеглості, потенційну можливість функціонування релігійних організацій у сферах, що не стосуються безпосередньо релігійної діяльності, однак впливають з її загального контексту, її фінансово-правові аспекти.

Результати опитування за темою дисертаційної роботи 400 осіб з Львівської, Кіровоградської, Закарпатської, Київської областей та 120 посадових осіб органів публічного управління з цих областей вказують на надзвичайно широкий перелік чинників, що негативно впливають на діяльність релігійних організацій. Серед таких відсутність балансу інтересів представників різних віросповідань (обрали 22 % громадян та 28 % посадових осіб); відсутність міжконфесійної згоди (обрали 65 % громадян та 51 % посадових осіб); відсутність взаєморозуміння між віруючими та невіруючими громадянами (обрали 6 % громадян та 11 % посадових осіб).

Водночас левову частку складають і чинники, подолання яких можливе адміністративно-правовими засобами. Серед проблемних аспектів діяльності релігійних організацій в Україні потребують вирішення державою респонденти назвали обмеженість гарантій реалізації свободи об'єднання у релігійні громади, їх реорганізації та саморозпуску (обрали 17 % громадян та 9% посадових осіб); недосконалість гарантування свободи совісті та віросповідання в державі (обрали 20% громадян та 38 % посадових осіб); недосконалість деліктного законодавства щодо діяльності релігійних організацій (обрали 38 % громадян та 32% посадових осіб); недосконалість гарантування принципу рівності всіх релігій, відсутності переваг однієї або декількох релігій порівняно з іншими (обрали 25 % громадян та 21 % посадових осіб).

Модернізація адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні повинна здійснюватися на основі досвіду зарубіжних країн, серед яких США, Велика Британія, Австралія, Канада.

Для прикладу, сьогодні у США діє доконала сепараційна модель церковно-державних відносин, в основі якої лежить принцип рівності усіх релігій перед законом, закріплений першою поправкою до Конституції США. Відокремленість релігійних організацій від держави прослідковується через систему судових рішень (справи 1962 та 1963 рр. (*Engle v. Vitale*, 1962;

Abington v. Schempp, 1963), рішень органів публічного управління (The Child Left Behind Act of 2001, Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act), які засвідчують ліберальний стандарт їхніх взаємин, потребу однакового та незаангажованого ставлення держави до всіх релігійних інституцій, що в ній представлені. З одного боку держава заклала рівні умови релігійного виховання школярів та можливості реалізації ними права на власні прояви віросповідання, та водночас її правові акти (Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act) засвідчують відкритість держави у залученні релігійних організацій до системи надання соціальних послуг, благодійництва [547, с. 279–289].

На відміну від США, у Великій Британії укорінився «м'який плюралізм з секулярними тенденціями». Він реалізується через систему уникнення напруженості у відносинах представників різних релігій та держави через налагодження міжконфесійного діалогу, формування координаційних органів у сфері релігії (наприклад Британська Рада Церков), створення процедур розв'язання проблем у плюралістичній релігійній системі Великої Британії. Так, окрім Англійської церкви, в релігійній системі Великої Британії починаючи з XVII століття функціонують квакери, баптисти, конгрегаціоналісти, діють єврейські релігійні общини, представники ісламу. При цьому для функціонування релігійних організацій держава не вимагає державної реєстрації. Водночас, зайняття такою організацією комерційною діяльністю та можливість отримання прибутку пов'язана лише зі здійсненням відповідної реєстрації задля отримання статусу комерційної компанії. Зменшення розміру податків, що сплачуються такими організаціями можливе за умови реєстрації цих інституцій як уповноважених з благодійної діяльності [548, с. 119–124].

В процесі модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні слід враховувати досвід й інших країн з релігійно-плюралістичною системою, зокрема Австралії, Канади.

Так, для Австралії характерним є вкорінення секуляризму, тобто суворого розмежування держави та церкви. Так ст. 116 Конституції цієї держави визначає заборону Співдружності приймати закони задля визначення домінування певної релігії, певного нав'язування релігійних традицій, обрядів, тощо. Взаємодія держави та релігійних організацій можлива у вигляді державної підтримки шкіл, що засновуються релігійними організаціями, та в небагатьох інших публічно-правових питаннях

Секуляризм як визначальна засада релігійного нейтралітету держави закладена в законодавстві Канади. У канадських провінціях Онтаріо і Квебек втілюються в життя програми пропагування релігійної терпимості, що викладаються в школах Канади. Секуляризм став частиною державної політики в умовах релігійного багатоманіття. Проте, попри справедливість та незаангажованість секуляризму як принципу розвитку сучасних відносин релігійних організацій та держави, все таки окремі тенденції його поширення викликають занепокоєння релігійних організацій в Канаді. Зокрема йдеться про заборону працівникам бюджетної сфери носити атрибути релігійного одягу, зокрема хіджабу.

Специфікою України також є плюралізм релігій, поліконфесійність, відсутність моделі національної церкви, секулярні тенденції.

При релігійному та конфесійному багатоманітті в Україні (Україна визнана найбільш поліконфесійною державою в Європі) все ще зберігається проблема толерантності у міжконфесійних відносинах, що потребує оновлення адміністративно-правових засобів її вирішення. Напруга у міжконфесійних відносинах зумовлена низкою чинників, зокрема й визнанням на загальнодержавному рівні потреби віднесення релігійних організацій до «традиційних» та «нетрадиційних» [513, с. 63], історичною зумовленістю антагонізмів між релігійними спільнотами та організаціями, наявністю релігійних організацій, материнські центри яких знаходяться в державі, з якою в Україні є невирішені геополітичні конфлікти, поширеними

фактами використання релігійних організацій задля досягнення політичних та геополітичних цілей.

Така ситуація зумовлює особливу увагу громадськості щодо посилення превентивної діяльності, потреби формування нормативно-правової основи задля подолання дискримінації на релігійному ґрунті в Україні та водночас формування надійних гарантій захисту тих релігійних організацій, що функціонують у правовому полі нашої держави.

З цього приводу слід погодитися з думкою, що наявність нечітких, занадто широких правових норм, що є фундаментом релігійної та міжконфесійної нетолерантності в державі, є негативним чинником, що впливає на діяльність релігійних організацій в нашій державі. Відповідно до Декларації принципів терпимості ЮНЕСКО 1995 р. в державі повинна існувати система законодавства, що визнаватиме на державному рівні вимоги толерантності у релігійному контексті, дотримання з цього приводу правопорядку. Толерантність є базовою умовою розвитку особи та соціальних спільнот, а відчуженість і маргіналізація є причинами загострення антагонізмів, фанатизму. В основі релігійної толерантності повинен бути закладений принцип поваги прав особи, її прав, свобод [513, с. 65].

Українська модель взаємовідносин держави та релігійних організацій у публічно-правовій сфері близька до американської моделі релігійного деномінаціоналізму. Водночас вона близька до секулярних моделей Великої Британії, Австралії, Канади.

Її схожість спонукає до врахування досвіду США задля формування ефективної моделі адміністративно-правових гарантій функціонування релігійних інституцій в нашій державі.

Ця система має формуватися зважаючи на потребу підтримання статусу нейтральності, незаангажованості держави щодо окремих релігійних організацій, рівності правових можливостей таких організацій щодо отримання захисту з боку держави, забезпечення рівності доступу до

можливості сповідання певної релігії та водночас відкритості для релігійних організацій сфери публічно-правових послуг. Держава повинна всяко підтримувати благодійну діяльність та соціальну роботу релігійних організацій. За зразком вищезазначених держав, в Україні повинна підтримуватися в державі система координаційних органів у сфері релігії, зокрема Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, тощо.

Цікавим є досвід окремих держав щодо узалежнення можливості отримання релігійною організацією пільг в оподаткуванні, зважаючи на їх залучення до благодійної та соціальної роботи в державі.

На основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру вважаємо доречним оновлення вітчизняного законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у сфері релігійних відносин (до вимог ст. 9 та ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, відповідно до вимог практики Європейського суду з прав людини, Керівних принципів для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, прийнятих Європейською комісією до демократії за допомогою права 18 червня 2004 року та схвалених Парламентською асамблеєю ОБСЄ цього ж року.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. заклала стандарти гарантування прав релігійних організацій, що згодом були відображені в національному законодавстві.

У ст. 9 та ст. 11 цієї конвенції йдеться не просто про гарантування свободи совісті та віросповідання, а й про можливість втілювати собою свої релігійні погляди через участь у богослужіннях, в процесі отримання богословської освіти, тощо. Водночас передбачені й обмеження, що стосуються потенційної загрози цінностям демократичного суспільства, громадській безпеці, публічному порядку, небезпеці для здоров'я, можливих порушень прав та свобод членів суспільства [280].

Одні з найважливіших векторів розвитку національного законодавства у сфері діяльності релігійних організацій закладені Керівними принципами для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, схваленими Парламентською асамблеєю ОБСЄ та Венеціанською комісією у 2004 р.

Цим міжнародним правовим актом наголошено на важливості застосування державами засобів адміністративного та кримінального права задля протидії незаконній діяльності релігійних організацій. Наведено приклад шахрайства релігійних організацій та потенційну здатність традиційних засобів цих галузей права як інструментів, що здатні позитивно вплинути на протидію таким деліктам, що вчиняються з залученням релігійних організацій, та відсутності потреби прийняття з цього приводу державами спеціального законодавства.

Цікавими задля розуміння міжнародних трактувань окремих термінів, що стосуються релігійних організацій є пояснення в цьому акті поняття «секта». Його автори стверджують про доволі часті факти занадто широкого трактування цього поняття, керуючись поясненням, що така організація є протиположною монотеїстичним релігійним формуванням в державах. Проте часто традиційні релігії, як Буддизм Індуїзм є політеїстичними. Тому цей критерій братися до уваги не повинен. Також звертається увага, що терміни як «секта» чи «культ» здебільшого застосовуються задля їхнього приниження. Тобто слід брати до уваги потребу уникнення дискримінаційних формулювань та підходів щодо визначення правового статусу таких інституцій.

Згадані принципи стосуються розмежувань таких категорій, як релігія і віра, поняття релігійного екстремізму, тощо. Основними цінностями, що визначають зміст міжнародних стандартів релігійної свободи визнано внутрішню свободу, рівність, нейтральність та безсторонність, відсутність насильства, наявність ефективного захисту, тощо.

Цікавим з точки зору адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій п. 8 цього правового акта. Він стосується права на

об'єднання. Йдеться про те, що держави повинні зважати на небажання окремих релігійних організацій не набувати статусу юридичної особи та проведення державної реєстрації. Посилаючись на практику ЄСПЛ щодо визнання важливості права релігійних організацій на здобуття такого статусу, з огляду на його зв'язок з розширеними можливостями релігійних інституцій, творці цього правового документу наголосили на важливості гарантування можливості набуття такими інституціями правового статусу юридичної особи та заборони неправомірних обмежень щодо цього.

В аспекті питання модернізації досліджуваних гарантій, з огляду на досвід іноземних країн, в контексті глобалізаційних трансформацій, потрібно проаналізувати практику Європейського суду з прав людини.

В практиці ЄСПЛ є низка рішень у справах, які стосувалися релігійних організацій і можуть слугувати орієнтиром для розвитку вітчизняного законодавства.

Зокрема діяльність ЄСПЛ формує фундамент для реалізації свободи віросповідання, совісті, релігії, здійснення релігійних ритуалів та обрядів, закладених ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950, вираження поглядів, відповідно до ст. 10 цієї конвенції [280].

Слід зазначити, що показовими в досліджуваному аспекті проблеми є рішення ЄСПЛ «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» № 45701/99 від 13 грудня 2001 року [549; 550; 551.; 552; 553], «Священний синод Болгарської православної церкви (митрополита Інокентія) та інші проти Болгарії» № 412/03 від 16 вересня 2010 року, «Миролюбов та інші проти Латвії» № 798/05 від 15 вересня 2009 року, «Караахмед проти Болгарії» №30587/13 від 24 лютого 2015 року, «Коккінакіс проти Греції» № 4307/88 від 25 травня 1993 року.

Низка цих рішень стосується свободи думки, совісті, віросповідання, усунення перешкод для функціонування в державі релігійних організацій,

Зокрема, прикладом рішення ЄСПЛ щодо усунення перешкод для функціонування в державі релігійної організації є рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» № 45701/99 від 13 грудня 2001 року [549], відповідно до якого суд наголосив на важливості нейтралітету держави у релігійних суперечках, заборони створення привілеїв для певних релігійних організацій. Аналогічне рішення було прийнято у справі «Священний синод Болгарської православної церкви (митрополита Інокентія) та інші проти Болгарії» № 412/03 від 16 вересня 2010 року [550], ЄСПЛ у цьому рішенні виходив з того, що держава не наділена правом втручатися у організаційні питання діяльності релігійних організацій та примушувати їх до об'єднання.

Питанню захисту прав віруючих стосувалося рішення у справі «Караахмед проти Болгарії» №30587/13 від 24 лютого 2015 року [552]. Суд визнав неналежну діяльність держави щодо захисту прав віруючих в умовах виникнення конфліктів на релігійному ґрунті.

Також надзвичайно цінним для розуміння вектору розвитку адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій є рішення по справі «Католицька церква Канеї проти Греції» №25528/94 від 16 грудня 1997 року, яким суд заборонив узалежнювати можливість звернення релігійних організацій до судових органів від факту державної реєстрації цих інституцій.

Також слід згадати рішення у справі «Коккінакіс проти Греції» № 4307/88 від 25 травня 1993 року [553], яким визнана заборона обмеження реалізації віруючими свого права поширювати релігійні переконання публічним шляхом індивідуально чи колективно [79, с. 20–27].

В аспекті розглянутих рішень ЄСПЛ та вищенаведеного цілком виправданим є виокремлення найважливіших засад втілення в Україні принципу інституційної диференціації як запоруки світського підходу держави до вирішення релігійних питань. Найважливішими серед них є засади

рівності усіх релігій в державі, заборони створення певних переваг для релігій чи релігійних організацій, відокремленості діяльності релігійних організацій від здійснення основних функцій органів публічного управління, світський характер державної служби, освіти; заборони прямого чи непрямого фінансування релігійних організацій, заборони проведення публічних заходів під егідою держави, що супроводжуються релігійними заходами окремих релігійних організацій, заборони контролю за релігійними переконаннями та діяльністю громадян у релігійній сфері, заборони втручання релігійних організацій у державні справи [115, с. 85], заборони державі втручатися у організаційні питання діяльності релігійних організацій та примушувати їх до об'єднання, заборони створення будь-яких обмежень реалізації віруючими та релігійними організаціями права поширювати релігійні переконання публічним шляхом, зобов'язання держави реалізовувати усі доступні засоби захисту прав віруючих в умовах виникнення конфліктів на релігійному ґрунті, тощо.

Зважаючи на зазначене, основні напрями модернізації досліджуваних гарантій, з огляду на досвід іноземних країн, в контексті глобалізаційних трансформацій, повинні стосуватися як захищеності прав та законних інтересів релігійних організацій як учасників публічно-правових відносин та членів громадянського суспільства загалом, так і їхнього захисту від деструктивних впливів нетрадиційних для держави сект та організацій, що порушують їх права, дискредитують їх в очах віруючих, поширюють про них неправдиву інформацію, створюють перешкоди для проведення ними релігійної діяльності. Серед таких напрямів слід виокремити наступні:

- 1) закладення в основу національного законодавства, що регулює діяльність релігійних організацій, міжнародних стандартів функціонування цих інституцій, визначених Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод, Керівними принципами для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, прийнятих Європейською комісією до демократії за допомогою права 18 червня 2004 року;

2) розширення нормативно-правового гарантування діяльності релігійних організацій під час залучення до гуманітарної роботи, діяльності капеланів, захисту їх прав в умовах роботи, що пов'язані з ризиком для життя і здоров'я священнослужителів;

3) посилення відповідальності за пропагування релігійної нетерпимості, дискримінації за релігійним принципом, маніпулювання суспільною свідомістю з використанням релігійних переконань, тощо;

4) встановлення обмежень для діяльності тоталітарних релігійних сект та незареєстрованих державою сект, що справляють деструктивний вплив на суспільство, порушують права віруючих та інших релігійних організацій; визначення критеріїв для віднесення релігійних сект до цього переліку;

5) визначення відповідальності релігійних організацій, що відмовляються вказувати у назві та статутних документах про факт приналежності до материнських релігійних організацій, які знаходяться у державі, що здійснює військову агресію проти України;

6) прийняття нормативно-правового акта, що визначав би принципи не лише повернення вилученого у релігійних організацій радянською владою майна, але й деталізував порядок набуття релігійними організаціями права власності в сучасних умовах, захисту цього майна в умовах зміни канонічної та організаційної підлеглості релігійної організації, можливу діяльність таких інституцій у сферах, що не пов'язані з релігійним контекстом, фінансово-правові аспекти їхньої діяльності.

Висновки до розділу 5

У підрозділі з'ясовано напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу, визначено пропозиції щодо модернізації досліджуваних гарантій, з огляду на досвід іноземних країн, в контексті глобалізаційних трансформацій. Це дало

змогу сформулювати наступні висновки:

1. Зважаючи на чинники формування громадянського суспільства та правового прогресу в Україні основними напрямками посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій повинні стати наступні: 1) врахування законодавцем нових викликів та загроз, що пов'язані зі сферою діяльності релігійних організацій при визначенні змісту адміністративного законодавства; 2) розширення адміністративно-деліктного законодавства, що визначає склади адміністративних правопорушень, які посягають на права релігійних організацій; 3) розширення переліку суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій; 4) удосконалення організаційної структури органів, що наділені функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій; 5) розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України; 6) посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні; 7) оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій. Трансформація адміністративно-правових норм на засадах виявлення найдосконаліших форм правового регулювання задля максимального задоволення комунікативних, релігійних, морально-етичних, правових можливостей членів релігійних організацій є найважливішим завданням сучасної держави. На часі розширення переліку протиправних деліктів у сфері діяльності релігійних організацій, визначених КУпАП, та одночасна декриміналізація окремих складів протиправних діянь, визначених у КК України.

2. Зважаючи на проведений аналіз чинного деліктного законодавства щодо релігійних організацій встановлено потребу розширення переліку адміністративно караних протиправних деліктів у сфері діяльності релігійних організацій, визначених КУпАП, з одночасною

декриміналізацією окремих складів протиправних діянь, визначених у КК України. Зокрема Главу 14 КУпАП слід доповнити статтями 182-1 «Порушення права релігійної громади на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, здійснення її діяльності»; 182-2 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»; 182-3 «Відтворення, розповсюдження інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння»; 182-4 «Створення переваг та обмежень для громадян, зважаючи на віросповідання та приналежність до релігійних організацій». Також слід внести зміни до статей 221, 255 КУпАП.

3. Впродовж останнього часу існує потенційна можливість використання цієї статті ст. 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду». як засобу протидії територіальним громадам, що вирішили змінити своє організаційне та канонічне підпорядкування. Залякування їх кримінальною відповідальністю та створення перешкод для користування храмами, релігійними будівлями, є вагомою перешкодою для функціонування релігійних громад, що хочуть змінити своє організаційне та канонічне підпорядкування. Тому доцільно перенести цю статтю у КУпАП з деяким доповненням. Пропонуємо главу 14 доповнити статтею 182-2 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду». Ступінь суспільної небезпеки такого діяння та потреби зменшення напруги під час здійснення процесів зміни організаційної та канонічної підлеглості окремих релігійних громад дає змогу стверджувати про відповідність таких змін вимогам сучасного розвитку громадянського суспільства, держави та правового прогресу.

4. Важливим визнано розширити перелік суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій. У КУпАП, потрібно закріпити повноваження органів внутрішніх справ (Національної поліції) та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав

національних меншин в Україні щодо складення протоколів про адміністративні делікти, що порушують права віруючих та релігійних організацій. З огляду на зазначене, вбачаємо потрібним внести зміни до статей 221, 255 КУпАП, закріпивши за згаданими органами відповідні юрисдикційні повноваження.

5. З метою розширення повноважень Державної служби України з етнополітики та свободи совісті як суб'єкта, що засобами адміністративного права повинен гарантувати діяльність релігійних організацій, слід доповнити Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812, закріпивши серед повноважень цієї служби можливість запобігання проявам міжнаціональних, расових, міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі, порушення права територіальних громад на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, виявлення фактів незаконного перешкоджання релігійній громаді щодо зміни її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, проведенню загальних зборів релігійної громади, внесенню відповідних змін або доповнень до її статуту (положення); вчинення будь-яких дій, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації; умисному незаконному перешкоджанню здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву; відтворення, розповсюдження інформації, що своєю метою має розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій, підбурювання до незаконної діяльності на релігійному ґрунті; створення переваг та обмежень для громадян у сферах зайнятості та працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення, інших сферах суспільних відносин, зважаючи на їх віросповідання, приналежність до релігійних організацій та конфесійну приналежність, складання протоколів про ці

адміністративні правопорушення і передання їх органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про такі адміністративні правопорушення.

6. Особливо важливим в сучасних умовах є удосконалення організаційної структури органів, що наділені функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій. Йдеться про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті. Структура ДЕСС не передбачає підрозділів, що протидіятимуть порушенню прав релігійних організацій. Тому реорганізація її структури з огляду на потребу посилення гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах є на часі. Також видається доцільним створення спеціального підрозділу МВС, який би координував діяльність Національної поліції України щодо попередження та припинення правопорушень, що виникають щодо зміни канонічного підпорядкування, використання культових споруд та прав, що реалізуються у земельних, майнових правовідносинах релігійних організацій, проведення зібрань, демонстрацій, тощо.

7. Важливим напрямками модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру визнано розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України, прийняття Закону України «Про військове капеланство», оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій, прийняття окремого закону щодо мирних зібрань релігійних організацій, який і визначатиме адміністративно-правові гарантії реалізації цього права.

8. Окреслено шляхи модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру: 1) закладення в основу національного законодавства, що регулює діяльність релігійних організацій, міжнародних

стандартів функціонування цих інституцій; 2) розширення нормативно-правового гарантування діяльності релігійних організацій під час залучення до гуманітарної роботи, діяльності капеланів, захисту їх прав в умовах роботи, що пов'язана з ризиком для життя і здоров'я на основі досвіду зарубіжних країн; 3) посилення відповідальності за пропагування релігійної нетерпимості, дискримінації за релігійним принципом, маніпулювання суспільною свідомістю з використанням релігійних переконань, тощо; 4) встановлення обмежень для діяльності тоталітарних та незареєстрованих державою релігійних сект, що справляють деструктивний вплив на суспільство, порушують права віруючих та інших релігійних організацій, визначення критеріїв для віднесення релігійних сект до цього переліку; 5) визначення відповідальності релігійних організацій, що відмовляються вказувати у назві та статутних документах про факт приналежності до материнських релігійних організацій, які знаходяться у державі, що здійснює військову агресію проти України; 6) прийняття нормативно-правового акта, що визначав би принципи не лише повернення вилученого у релігійних організацій радянською владою майна, але й деталізував порядок набуття релігійними організаціями права власності в сучасних умовах, захисту цього майна в умовах зміни канонічної та організаційної підлеглості релігійної організації, можливу діяльність таких інституцій у сферах, що не пов'язані з релігійним контекстом, фінансово-правові аспекти їхньої діяльності.

Модернізація адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні повинна здійснюватися на основі досвіду зарубіжних країн, серед яких США, Велика Британія, Австралія, Канада. Специфікою України є поліконфесійність, відсутність моделі національної церкви. Близькість до американської моделі релігійного деномінаціоналізму спонукала до врахування досвіду США при оновленні адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. На основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру

запропоновано оновлення вітчизняного законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у сфері релігійних відносин (до вимог ст. 9 та ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, відповідно до вимог практики Європейського суду з прав людини, Керівних принципів для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, схвалених Парламентською асамблеєю ОБСЄ та Венеціанською комісією у 2004 р.).

ВИСНОВКИ

У дисертації внаслідок проведеного аналізу наукових підходів та концепцій, з використанням сучасного методологічного інструментарію, кількісних і якісних результатів емпіричних досліджень, запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні правової природи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, проблем формування та реалізації цих гарантій на практиці, напрямів посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах.

Досліджений теоретичний та практичний матеріал дав змогу сформуванню низку висновків та науково-практичних пропозицій:

1. Формування наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні дало змогу опанувати вихідні теоретичні дефініції, концепції, наукові твердження, які дозволяють визначити основний вектор пізнання задекларованих у дисертації проблем, є основою для розробки наукових, законодавчих, прикладних пропозицій щодо досліджуваних питань. Результатом стало формування наукознавчої основи дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, упорядкування наукової інтерпретації, визначення основних підходів до тлумачення ключових термінів та понять, які використовуються при здійсненні наукового дослідження окресленої теми роботи. Термінологічна та понятійна визначеність основних категорій, що використовуються у змісті цього дисертаційного дослідження, стала запорукою якості сформульованих висновків, положень, практичних пропозицій. Другою складовою наукознавчої основи визначено історіографічний аналіз досліджуваної наукової проблеми. Історіографічна компонента охоплює праці вітчизняних та іноземних науковців кількох блоків. Зокрема, це загальні праці історичного,

релігійного, пропагандистського контексту, що присвячені діяльності релігійних організацій, формуванню новітніх релігійних організацій, другі – юридичні дослідження правового статусу релігійних організацій та взаємозв'язку релігійних утворень та держави в сучасній Україні, треті – праці, що стосуються змісту правових та адміністративно-правових гарантій як правового явища та винятково адміністративно-правові дослідження процесу гарантування державою діяльності релігійних організацій. Доповнює наукознавчу основу дослідження адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій її історико-правова складова. У історико-правовій ретроспективі релігійні організації пройшли шлях трансформації від суб'єктів, що були частиною державної влади, потім не визнавалися державою, аж до активних учасників соціальних, публічно-правових процесів, що відокремлені від держави, однак взаємодіють з нею на паритетних засадах. Методологічна основа роботи представлена комплексним використанням філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження. Аналіз об'єкта й предмета дослідження заснований на фундаментальних засадах сучасних методологічних підходів – антропологічного, синергетичного, герменевтичного.

2. Встановлено, що адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій – система спеціальних адміністративно-правових умов, способів засобів використання, дотримання, виконання, застосування правових норм релігійними організаціями та нейтралізації загроз щодо їхньої діяльності, попередження та припинення адміністративних правопорушень, іншої протиправної діяльності щодо цих інституцій та покарання винних за їх вчинення, відновлення їх порушених прав. Гарантії-способи реалізації правового статусу релігійних організацій є сукупністю визначених адміністративно-правовими актами процедур, що можуть реалізуватися органами публічного управління чи самими релігійними організаціями для

забезпечення реалізації їхніх прав. Серед таких процедури оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України; відшкодування заподіяної ними шкоди; процедури реалізації прав на отримання адміністративно-правових послуг (реєстрації релігійних організацій, припинення їх діяльності, реєстрації права власності на майно та земельні ділянки); процедури реалізації права на звернення до органів публічного управління в адміністративному порядку зі скаргою, заявою, попередження та припинення незаконної діяльності з боку інших осіб, притягнення винних до відповідальності. Гарантії-засоби реалізації правового статусу релігійних організацій охоплюють широкую систему інструментів (нормативно-правові акти, норми права, правозастосовна діяльність та індивідуальні юридичні акти), які набувають значення засобів їх реалізації та захисту (охорони). Зважаючи на специфіку правової природи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, слід виокремити наступні їх ознаки: 1) спрямованість на підтримання активної чи пасивної поведінки релігійних організацій щодо задоволення їх потреб, прагнень, прав та законних інтересів, здійснення дозволеної законом діяльності задля цього, вплив на суспільні відносини з метою створення правових умов для діяльності релігійних організацій та формування правових інституцій і процедур, завдяки яким може реалізовуватися охорона (захист) правових можливостей релігійних організацій; 2) спрямованість на реалізацію адміністративно-правових можливостей релігійних організацій у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг, можливості брати участь у релігійному та громадському житті, прав на громадську безпеку та порядок під час проведення релігійної та громадської діяльності, отримання захисту від правоохоронних органів під час реалізації заходів громадського характеру, на інші прояви адміністративно-правового захисту; 3) формування на засадах

законності, нормативної визначеності, заборони заподіяння шкоди правам та законним осіб, що не належать до них та інтересам населення загалом, державі; 4) їх системність та комплексність, представлення системою правових умов, способів, засобів забезпечення можливості реалізації їх правових можливостей, яка становить сукупність інструментів, чинників, процедур, які дають змогу втілитися на практиці прагненням та законним інтересам релігійних організацій, відновити правові можливості, що були порушені, притягнути винних до адміністративної відповідальності, можливість набуття рис нормативно-правових, організаційно-правових, адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій.

3. Встановлено, що адміністративно-правовий статус релігійної організації – це комплексна поліструктурна категорія, що відображає систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, обов'язків релігійних організацій у відносинах з органами публічного управління, адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій, адміністративно-правових гарантій реалізації та охорони правових можливостей цих організацій та їх відповідальності, які дозволяють сповідувати та поширювати релігійні переконання та вчення, протидіяти іншим учасникам публічно-правових відносин у випадку порушення прав релігійних організацій, а державі, в собі органів публічного управління, з іншого боку, здійснювати контроль над законністю цього процесу, усувати порушення прав громадян релігійними організаціями. Елементами адміністративно-правового статусу релігійної організації як колективного суб'єкта права є адміністративні права, обов'язки, адміністративна правосуб'єктність (адміністративна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), адміністративно-правові гарантії діяльності, адміністративна відповідальність.

4. Здійснено системно-структурну характеристику системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних

організацій – складна категорія адміністративного права, що може бути представлена спеціальними адміністративно-правовими умовами, засобами і способами забезпечення діяльності та охорони правових можливостей релігійних організацій, охоплює різні за формою реалізації, цільовою спрямованістю та іншими характеристиками інструменти забезпечення втілення в життя прав релігійних організацій та їхньої адміністративно-правової охорони і захисту. Обрано критеріями для класифікації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій специфіку шляхів досягнення мети щодо гарантування, їх правову природу, функціональне призначення (цільову спрямованість), форму реалізації адміністративно-правових гарантій, види діяльності самих релігійних організацій, на які скерований гарантуючий вплив, правовий статус суб'єктів гарантування. Основоположним критерієм розмежування досліджуваних адміністративно-правових гарантій було обрано форму реалізації таких гарантій, завдяки чому виокремлено нормативно-правові, організаційно-правові, адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій.

5. Розкрито зміст нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Встановлено, що нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні – сукупність правових норм, розміщених у законодавстві України, правових актів, інших нормативних інструментів, які є джерелом фіксації прав релігійних організацій на сповідування, проповідування певної релігії, відправляння релігійних культів, обрядів і церемоній, поширення своїх релігійних переконань, інформування про свою діяльність громадськості, участь у громадському житті, використання засобів масової інформації, створення освітніх установ відповідно до своїх внутрішніх настанов, користування адміністративно-правовим захистом держави; отримання від державних інституцій послуг у адміністративній сфері, здійснення ними легалізаційних процедур,

представлення і захисту інтересів віруючих у релігійних питаннях перед органами публічного управління, судовий захист правових можливостей релігійних організацій, адміністративного покарання винних за деліктну поведінку щодо релігійних організацій, визнання незаконними рішень органів публічного управління, які порушують адміністративні права релігійних організацій, припинення діяльності, що створює перешкоди для законної діяльності цих інституцій, адміністративно-правового врегулювання порядку діяльності органів публічного управління й інших суб'єктів щодо реального втілення в життя прав релігійних організацій (Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, правоохоронних, судових органів, органів місцевого самоврядування, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, тощо). Такі нормативно-правові гарантії фіксують правовий статус релігійної організації, порядок реалізації її прав та механізми протидії їхньому порушенню.

6. Схарактеризовано організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні. Під організаційно-правовими гарантіями діяльності релігійних організацій слід розуміти систему закріплених нормами права специфічних організаційних умов, адміністративно-правових способів, організаційно-правових засобів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування цих інституцій в українському суспільстві. Цими гарантіями стають організаційні засади легалізації релігійних організацій, реорганізації та припинення їх діяльності, організаційна діяльність держави і всіх її органів, посадових осіб, інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, спрямована на створення належних умов реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій, прав на збори, мітинги, створення освітніх закладів, засоби захисту, що реалізуються правоохоронними органами, засоби попередження та припинення правопорушень щодо релігійних організацій, організаційна структура та організація реалізації повноважень суб'єктів гарантування діяльності релігійних організацій.

Дієвість організаційно-правових гарантій діяльності релігійних організацій є важливою запорукою функціонування цих інституцій в нашій державі. Від їхньої ефективності залежить безпека членів цих організацій та віруючих, можливість реалізації права свободи совісті та віросповідання загалом.

7. Здійснено аналіз адміністративно-процесуальних гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні, як правило, стосуються захисту прав релігійних організацій та вміщують засади, правила, вимоги до захисної діяльності, систему юридичних інструментів, діяльнісних засобів ефективного судового вирішення справ, які пов'язані з порушенням прав релігійних організацій, охороною їх правових можливостей, притягненням до відповідальності осіб, що вчиняють правопорушення щодо релігійних організацій, сукупністю процедурних вимог до учасників правозахисної діяльності. До процесуальних гарантій належать адміністративна та судова процедура оскарження рішень, дій, бездіяльності органів публічного управління, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, які стосуються діяльності релігійних організацій, процедури провадження за скаргами релігійних організацій, провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо релігійних організацій, процесуальний порядок розгляду справ у адміністративних судах, тощо.

8. Визначено поняття, ознаки та здійснено класифікацію суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні. Система органів публічного управління, на яку покладено гарантування діяльності релігійних організацій в Україні, охоплює органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадські об'єднання. Узагальнивши характеристики органів публічного управління, як реалізують гарантування діяльності релігійних організацій, за сферою реалізації повноважень у досліджуваній сфері, їх можна поділити на тих, які здійснюють гарантування реалізації їхніх прав (Державна служба України з етнополітики

та свободи совісті (ДЕСС)) та гарантування охорони їх правових можливостей (правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи). Особливо вагомий вплив у сфері адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні здійснюють органи виконавчої влади України. Загалом до суб'єктів системи гарантування діяльності релігійних організацій належать Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики, Міністерство юстиції України, правоохоронні органи, серед яких органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратура, судові органи, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство інфраструктури України, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони державного кордону та охорони суверенних прав України (щодо забезпечення організації військового капеланства), місцеві держадміністрації в областях і районах, містах Києві та Севастополі та їх підрозділи, органи місцевого самоврядування.

9. Схарактеризовано особливості правового забезпечення функціонування органів публічного управління, судових органів, інших учасників публічно-правових відносин як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні. Встановлено, що вони наділені повноваженнями і необхідними матеріальними засобами для забезпечення реалізації правових можливостей релігійних організацій, попередження та припинення адміністративних правопорушень, розгляду в адміністративному порядку спорів щодо забезпечення їхніх прав та застосування заходів адміністративного примусу, здійснення провадження за скаргами релігійних організацій тощо. Органи публічного управління, що входять до системи адміністративно-правового гарантування діяльності

релігійних організацій в Україні диференціюються залежно від завдань, на виконання яких спрямовані повноваження (реєстраційні, координаційні; публічно-сервісні; регулятивні; інформаційні; юрисдикційні; правоохоронні); організаційно-правових форм цих органів (органи виконавчої влади, органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, органи місцевого самоврядування); самостійності реалізації функцій держави (власні та делеговані від іншого суб'єкта публічного управління); залежно від місця органу публічного управління в ієрархії органів публічного управління (вищі органи виконавчої влади; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; інші державні органи; органи місцевого самоврядування). Можливість прийняття судовими органами рішень щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності за дії, що порушують права релігійних організацій, реалізація засобів судового контролю, можливість застосування судових засобів захисту прав релігійних організацій шляхом визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів публічного управління, які порушують права релігійних організацій, є запорукою гарантування захисту прав цих інституцій. Наголошено на важливості основних напрямів діяльності інших інституцій щодо гарантування діяльності релігійних організацій в Україні. Серед них Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), самі релігійні організації що в порядку самозахисту впливають на адміністративні правовідносини в релігійній сфері.

10. З'ясовано нові тенденції та напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу. Зважаючи на чинники формування громадянського суспільства та правового прогресу в Україні основними напрямами посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій визнано наступні: 1) врахування законодавцем нових викликів та загроз, що пов'язані зі сферою діяльності

релігійних організацій, при визначенні змісту адміністративного законодавства; 2) розширення адміністративно-деліктного законодавства, що визначає склади адміністративних правопорушень, які посягають на права релігійних організацій; 3) розширення переліку суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій; 4) удосконалення організаційної структури органів, що наділені функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій; 5) розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України; 6) посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні; 7) оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій.

Обґрунтовано потребу внесення змін та доповнень до таких нормативно-правових актів:

– Кодексу України про адміністративні правопорушення (Глава 14): 1) назву глави 14 КУпАП викласти в такій редакції: «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, права та свободи громадян, громадських об'єднань та релігійних організацій»; 2) доповнити статтею 182-1 «Порушення права релігійної громади на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, здійснення її діяльності»; 3) доповнити статтею 182-2 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»; 4) доповнити статтею 182-3 «Відтворення, розповсюдження інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння»; 5) доповнити статтею 182-4 «Створення переваг та обмежень для громадян, зважаючи на віросповідання та приналежність до релігійних організацій»; 6) внести зміни до статей 221, 255 КУпАП.

– Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року

№ 1207-VII щодо посилення гарантування прав релігійних організацій на тимчасово окупованій території України;

– Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812, з метою надання повноважень ДЕСС щодо запобігання адміністративним правопорушенням щодо релігійних організацій, складення протоколів про ці адміністративні правопорушення.

Запропоновано створити спеціальний підрозділ ДЕСС, який протидіятиме порушенню прав релігійних організацій, та відповідний підрозділ у структурі МВС, що дав би змогу координувати діяльність Національної поліції України щодо попередження та припинення правопорушень, які виникають у процесі реалізації прав релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування, користування культовими спорудами та втілення земельно-майнових можливостей релігійних організацій, проведення ними масових заходів.

Обґрунтовано сучасні тенденції розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України. Досліджено законодавчі зміни та новації, що дають підстави стверджувати про повноцінне існування адміністративно-правових гарантій діяльності інституту капеланства у ЗСУ та інших військових формуваннях. Наголошено на потребі прийняття Закону України «Про військове капеланство». Визначено потребу оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій, прийняття окремого закону щодо мирних зібрань релігійних організацій, який і визначатиме адміністративно-правові гарантій реалізації цього права.

11. Окреслено шляхи модернізації адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру: 1) закладення в основу національного

законодавства, що регулює діяльність релігійних організацій, міжнародних стандартів функціонування цих інституцій; 2) розширення нормативно-правового гарантування діяльності релігійних організацій під час залучення до гуманітарної роботи, діяльності капеланів, захисту їх прав в умовах роботи, що пов'язана з ризиком для життя і здоров'я на основі досвіду зарубіжних країн; 3) посилення відповідальності за пропагування релігійної нетерпимості, дискримінації за релігійним принципом, маніпулювання суспільною свідомістю з використанням релігійних переконань, тощо; 4) встановлення обмежень для діяльності тоталітарних та незареєстрованих державою релігійних сект, що справляють деструктивний вплив на суспільство, порушують права віруючих та інших релігійних організацій, визначення критеріїв для віднесення релігійних сект до цього переліку; 5) визначення відповідальності релігійних організацій, що відмовляються вказувати у назві та статутних документах про факт приналежності до материнських релігійних організацій, які знаходяться у державі, що здійснює військову агресію проти України; 6) прийняття нормативно-правового акта, що визначав би принципи не лише повернення вилученого у релігійних організацій радянською владою майна, але й деталізував порядок набуття релігійними організаціями права власності в сучасних умовах, захисту цього майна в умовах зміни канонічної та організаційної підлеглості релігійної організації, можливу діяльність таких інституцій у сферах, що не пов'язані з релігійним контекстом, фінансово-правові аспекти їхньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Плахтій П. Д., Гуменюк І. Д., Любінська Л. Г., Оптасюк О. М. Основи наукознавства: навчальний посібник / За ред. П.Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори–2006», 2011. 288 с.
2. Русанюк У. Я. Профілактика адміністративних правопорушень посадових осіб органів публічного управління: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2020. 254 с.
3. Гуревич, П.С. Религиоведение: учеб. пособие. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2007. 696 с.
4. Стоцький Я. В. Методичний посібник (із тематичним словником) для студентів денної, заочної і заочно-дистанційної форм навчання з курсу «Релігієзнавство» (видання друге доповнене): методичний посібник. Тернопіль: Видавництво ТНТУ ім. І. Пулюя, 2012. 120 с.
5. Методичний посібник для самостійного навчання із курсу «Релігієзнавство» (із тематичним словником). Тернопіль 2017. 36 с. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/20561/1/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.pdf>.
6. Могилевцев В. В. Соціальна природа релігійного конфлікту. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 3. С. 63–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2012_3_12.
7. Арістова А. В. Релігійні конфлікти в перехідних європейських суспільствах: природа, динаміка, вплив на релігійно-суспільні процеси: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.11. Київ, 2008. 28 с.
8. Масовець В. П. Релігійні протиріччя та їх роль у виникненні збройних конфліктів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_17_27.

9. Словник української мови: в 11 т. / за ред. Білодід І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 1973. 840 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / за ред. Білодід І. К. та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 5. 1974. 840 с.
11. Піддубна В. Ф. Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра канд. наук: 12.00.03. Харків, 2008. 20 с.
12. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. С. 283.
13. Пристінський І. О. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 16 с.
14. Сергієнко Г. Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2004. 21 с.
15. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. / За ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 264 с.
16. Кривенко Ю. В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2007. 18 с.
17. Мухаметзянова Р. М. Политика современного Российского государства в сфере свободы совести: процесс формирования новой модели: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Уфа: Башкирский государственный университет, 2004. 24 с.
18. Словник української мови : в 11 т. / за ред. Білодід І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Том 9. 1978. 916 с.
19. Памятка о деструктивных религиозных структурах URL: <https://doktorblag.ru/images/stories/normdocs-pamyatka1-02062016.pdf>.
20. Ковбан А. В. Конституційно-правова регламентація права людини на свободу світогляду та віросповідання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 19 с.

21. Рыкова И. Ю. Конституционно-правовое обеспечение свободы вероисповедания в России: автореф. дисс. ... канд. юридич. наук: 12.00.02. Москва, 2009. 27 с.
22. Справа «Свято-Михайлівська Парафія проти України». Заява № 77703/01 від 14.06.2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 81. С. 108.
23. Свобода думки, совісті та релігії URL: http://khp.org/1398047421#_ftn14.
24. Крисань Т. Є. Правова природа юридичних гарантій цивільних. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 519–523.
25. Бирюкова Л. А. Банковские гарантии: теория и практика. Москва, 2004. 159 с.
26. Словник української мови: в 11 т. (1970–1980) / ред. І. К. Білодід та ін. Київ. Том 2. 1971. 552 с.
27. Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / за заг. ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 426 с.
28. Энциклопедический юридический словарь / [В.Н. Додонов и др.]; под ред. В. Е. Крутских. Москва : Инфра-М, 1998. 368 с.
29. Чхиквадзе В.М. Социалистический гуманизм и права человека / В. Чхиквадзе. Москва: Наука, 1978. 303 с.
30. Рабинович П. М. Упрочение законности – закономерность социализма. Вопросы теории и методологии исследования. Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1975. 260 с.
31. Лукашева Е. А. Права человека: учеб. пособ. Москва, 1999. 573 с.
32. Витрук Н.В. О юридических средствах обеспечения реализации и охраны советских граждан. *Правоведение*. 1964. № 4. С. 26–30.
33. Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан. *Советское государство и право*. 1974. № 6. С. 41–48.
34. Мицкевич А. В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в

общенародном социалистическом государстве. *Советское государство и право*. 1963. № 8. С. 15–21.

35. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві. *«Право»*: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 20. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2013_20_8.

36. Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 180 с.

37. Субочев В. В. Законные интересы. Москва : Норма, 2011. 496 с.

38. Лошкарев А. В. Правовые гарантии: теоретические проблемы определения понятия и классификации : автореф. дисс. ... канд. юридич. наук: 12.00.01. Самара, 2008. 26 с.

39. Мордовец А. С. Гарантии прав личности: понятие и классификация. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. Москва: Юристъ, 1997, 240 с.

40. Теория государства и права / ред. Н. И Матузова й А. В. Малько. Москва, 1997. 672 с.

41. Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб. Київ, 2008. 207 с.

42. Котормус Т. І. Адміністративно-правові гарантії захисту права власності громадян України в районах проведення операції Об'єднаних сил: дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.07. 255 с.

43. Какимжанов М.Т. Соблюдение прав и свобод граждан в деятельности милиции: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 1995. 24 с.

44. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 536 с.

45. Котормус Т. І. Адміністративно-правові гарантії захисту права власності громадян України в районах проведення операції Об'єднаних сил: автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.07. 22 с.
46. Семергей Н. Релігієзнавча думка українського національно-культурного відродження початку ХХ ст.: історіографічний аспект. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 1, Ч. 2. С. 156–161.
47. Грушевський Михайло. З історії релігійної думки на Україні. Львів: З друкарні НТШ, 1925; Київ: Освіта, 1992. 192 с.
48. Кондратик Л. Михайло Грушевський і В'ячеслав Липинський про вплив реформаційних ідей на українську суспільність та організаційні форми релігійного життя. *Релігія та соціум: міжнар. часопис*. 2017. № 2 (26). С. 69–75.
49. Марченко Ю. Релігія і церква в історії України: погляд В. Липинського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. Вип. 14: Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Київ, 2008. С. 193–197.
50. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). *Історіографічні дослідження в Україні: збірник Інституту історії України НАН України*. 2002. Вип. 12. С. 458–508.
51. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і Українське Відродження URL:<http://national.org.ua/library/ohijenko.html>.
52. Тіменик З. Історіософія православної автокефальності у творчій спадщині Івана Огієнка (Митрополита Іларіона): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 1997. 20 с.
53. Кондратик О. В. Феномен релігії у філософії історії М. С. Грушевського: автореф. дис.... канд. філос. наук: 09.00.11. Київ, 1999. 21 с.
54. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. / Упоряд. В. В. Яременко. Київ: Либідь, 1993. Т.1. 391 с.

55. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. Київ: Наук. думка, 1991. Т.1: До початку XI віка. 648 с.
56. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. Київ: Наук. думка, 1995. Т.6: Жіте економічне, культурне, національне XIV-XVI віків. 680 с.
57. Кондратик Л. Й. Філософсько-соціологічний аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного Відродження початку XX століття: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.11. Київ, 2005. 40 с.
58. Костельник Г. Релігійні фалші нових часів. Відбитка з «Ниви». Львів, 1937. 33 с.
59. Канталінська Ж. В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х – на початку 60-х років XX століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2003. 20 с.
60. Шахнович М.И. Русская церковь в борьбе с наукой. Ленинград: Лениздат, 1939. 190 с.
61. Маторин Н.М. Православный культ и производство. Москва–Ленинград: ОГИЗ–«Московский рабочий», 1931. 40 с.
62. Ярославский Е. Коммунизм и религия. Москва: Антирелигиозное издательство, 1939. 86 с.
63. Ковалев Ф. Православие на службе самодержавия в России. Москва: Безбожник, 1930 136 с.
64. Силантьєв В. І. Влада і православна церква в Україні (1917 – 1930 рр.): автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Харків, 2005. 38 с.
65. Стоколос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX - перша половина XX ст.): монографія. Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста-М», 2003. 480 с.

66. Бодак В. А. Релігійна обрядовість в її соціальних реаліях. Київ: Гнозис, 2000. 197 с.
67. Сливка С. С. С47 Канонічне право: навч. посіб. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Харків: Право, 2016. 276 с.
68. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 – 1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 428 с.
69. Канталінська Ж. В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х – на початку 60-х років ХХ століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Сімферополь, 2003. 204 с.
70. Катуніна О. В. Політика партії та радянського уряду у відношенні релігійних культів у 40 – 60-ті роки ХХ століття (на матеріалах Криму): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2007. 20 с.
71. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ ст. Історико-правовий аналіз: автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Ужгород, 2006. 36 с.
72. Белоглазов Р. М. Політика радянської влади щодо релігійних конфесій у 1920-і роки (за матеріалами Кримської АСРР): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2002. 19 с.
73. Лаврик Г. В. Правове регулювання свободи совісті, віросповідання і діяльності релігійних організацій у радянській Україні (1919 – 1929 рр.): автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 33 с.
74. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років: політологічний дискурс: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ., 2006. 38 с.
75. Миронович Д. В. Головні тенденції та специфіка розвитку новітніх релігійних організацій в Україні (на прикладі неопротестантських груп): автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2009. 17 с.
76. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні. Київ : Поліс,

1996. 350 с.

77. Вовк Д. О. Право і релігія: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.

78. Фучеджі В. Д. Релігійні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 Харків, 2006. 20 с.

79. Червенкова М. Г. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері релігії та врегулювання державно-релігійних відносин. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». № 7 (12), 2018, С. 20–27. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15584308837434.pdf>.

80. Рябко І. В. Механізми взаємодії держави та церкви в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 226 с.

81. Радченко А. Ю. Правовий статус релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 20 с.]

82. Гарасимів Т. З. Правовий статус громадських організацій України: євроінтеграційний процес стандартизації. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 22. С. 20–26.

83. Корнієнко М. В. Правоохоронна діяльність в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2016. Вип. 2. С. 66–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2016_2_9.

84. Лазур Я. В. Досвід діяльності інституцій Європейського Союзу у сфері захисту прав людини і громадянина. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 384–390. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2010_18_55.

85. Бліхар М. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / Бліхар М. М., М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар та ін. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

86. Користін О. Є. Актуалізація окремих напрямів правоохоронної діяльності у протидії економічній злочинності. *Науковий вісник Національної*

академії внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 118–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_4_18.

87. Ортинський В. Л. Удосконалення державної політики у сфері інформаційних технологій у контексті діяльності органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 3–8.

88. Селіванов А. О. Публічна влада і громадянин в умовах застосування судової адміністративної юрисдикції (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2006. № 9. С. 28–33.

89. Корнієнко М. В. Деякі проблеми реформування Міністерства внутрішніх справ України. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 140–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6_26.

90. Стрельченко О. Г., Островерхов Д. Ю. Адміністративно-правові методи адміністративної діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. Т. 3. С. 107–112.

91. Суббот А.І. Нормативно-правові гарантії безпеки правоохоронних органів та їх співробітників. *Наука і правоохорона*. 2012. № 1 (15). С. 126–130.

92. Пабат О. В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. 20 с.

93. Бліхар М. М. Конституційно-правові гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід*: матер. учасн. Першої наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 квіт. 2015 р.). Львів: Ліга-прес, 2015. С. 61–65.

94. Пономаренко Є. Ю. Юридичні гарантії при звільненні та припиненні повноважень суддів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 2, ч. 4. С. 118–121.

95. Регушевський Е. Є. Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид.

наук: 12.00.02. Київ, 2004. 18 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2013_20_8.

96. Мірошниченко О. О. Адміністративно-правові гарантії права на звернення громадян до органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2014. 17 с.

97. Ульяновська О. В. Гарантії реалізації права на судовий захист в Україні: адміністративно-правові засади: монографія. Харків : У справі, 2017. 299 с.

98. Хомишин І. Ю. Запровадження інституту освітнього омбудсмена в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник, збірник наукових праць, науково-практичне юридичне видання*. 2017. Вип. 4(19). С. 66–70.

99. Яромол Л. В. Європейські юридичні гарантії права людини на свободу вираження поглядів (загальнотеоретичні аспекти). *Митна справа: наук.-аналітичний журнал*. 2012. Січень–лютий. № 1 (79), ч. 2, кн. 1. С. 20–27.

100. Мамочка В. В. Адміністративно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 19 с.

101. Долгий О. О. Адміністративно-правові складові юридичних гарантій режиму законності у сфері податкової діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2016. 43 с.

102. Когутич І. І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Київ: Гельветика, 2019. 235 с.

103. Іванов В. В. Матеріально-правові і процесуальні гарантії законності притягнення до адміністративної відповідальності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2001. 19 с.

104. Чорна В. Г. Щодо питання інституційної визначеності адміністративно-правових обмежень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 5. С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29%2868%29_5_17.

105. Компанієць І. М. Адміністративно-правове регулювання свободи совісті: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00. Харків, 1996. 22 с.
106. Мінка П. П. Адміністративно-правове регулювання свободи віросповідання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00. Д., 2010. 20 с.
107. Червенкова М. Г. Адміністративно-правове регулювання взаємовідносин держави та релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 17 с.
108. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кривий Ріг, 2020. 19 с.
109. Червенкова М. Г. Перспективи розвитку державно-релігійних взаємовідносин в Україні та їх адміністративно-правове регулювання. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. №16. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2018/16/4184>.
110. Що таке конфуціанство? URL: <https://www.gotquestions.org/Ukrainian/Ukrainian-confucianism.html>.
111. Соціологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл./ [В. І. Волович, М. І. Горлач, В. Г. Кремень та ін.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 808 с.
112. Краткий информационный отчет антирелигиозной комиссии ЦК РКП (б) (с 1 мая по 15 сентября 1923 г.). Архивы Кремля. В 2-х кн. / Кн. 1. Политбюро и церковь. 1922–1925 гг. Москва. – Новосибирск: Российс. полит. энцикл. (РОССПЕН), «Сибирский хронограф», 1997. С. 419–430.
113. Конституция Украинской Советской Социалистической Республики, принятая 15 мая 1929 г. URL: <http://xn--p1abag.xn--p1ai/konstitutsiya-ussr/4-konstitutsiya-ukrainskoj-ssr-1929-goda.html>.
114. Владиченко Л. Д. Процедура реєстрації релігійних організацій – актуальне питання державно-конфесійних відносин. Гілея: наук. вісн. / голов. ред. В. М. Вашкевич. Київ : ВІР УАНБ, 2012. Вип. 65 (№10). С. 348–353.
115. Радченко А. Ю. Правовий статус релігійних об'єднань як інституту

громадянського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 207 с.

116. Рябко І.В. Механізми взаємодії держави та церкви в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. 20 с.

117. Православна церква України. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8/t-46768474>.

118. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль: Терно–граф, 2011. 389 с.

119. Ортинський В. Л. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 5–9.

120. Декарт Р. Правила для руководства ума. Рассуждение о методе. Р. Декарт. Сочинения. Москва: Мысль, 1984. 512 с.

121. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32–44.

122. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Теоретичні проблеми правознавства. Науковий вісник НАВС*. 2013. № 1. С. 3–11.

123. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

124. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3: К. –М. 792 с.

125. Рабінович П. Філософія права: деякі «вічнозелені» наукознавчі сюжети. *Право України*. 2011. №8. С.13–20.

126. Оборотов Ю.М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. №1. С. 33–39.

127. Релігійні права та взаємовідносини держави і церкви URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/20680/>.

128. Синявська О. Ю. Суб'єктивні публічні права приватних осіб. *Право і Безпека*. 2010. № 2. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_2_13.

129. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і ф-тів / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін. ; [за ред. Ю. П. Битяка]. Харків: Право, 2001. 528 с.

130. Сонюк О. В. Особливості участі невлadних суб'єктів у правовідносинах адміністративного судочинства. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2013. №2. С. 65–71.

131. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій)» від 8 вересня 2016 року № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>.

132. Лютіков П. С. Юридичні особи як суб'єкти адміністративного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 28 с.

133. Гарантії реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. URL: <https://mykolaiivska.land.gov.ua/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B%D1%82%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82/>.

134. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь:ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
135. Іванюшенко В. В. До питання щодо поняття юридичних гарантій права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Правничий вісник*. 2009. Вип. 4. С. 17–25.
136. Большой словарь иностранных слов URL: <http://www.onlinedics.ru/slovar/inyaz/g/garantija.html>.
137. Веселова Л. Ю. Адміністративно-правові гарантії безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 236 с.
138. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР (правовые аспекты взаимоотношений). Москва, 1974. 246 с.
139. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. Москва. 1985. 193 с.
140. Тихомирова Л.В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. Москва, 1999. 526 с., с. 58
141. Юридические гарантии конституционных прав и свобод в социалистическом обществе / под. ред. Л. Д. Воеводина. Москва: Московский университет, 1987. 343 с.
142. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дисс. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1988. 410 с.
143. Когутич І.І. Сутність і зміст адміністративно-правових гарантій нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 3. С. 102–107. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_3_2017/25.pdf.
144. Плугатар Т. А. Питання інтеграції громадського та відомчого контролю за дотриманням прав і свобод громадян Національною поліцією України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 80–91.
145. Витрук Н. В. О категориях правового положения личности в социалистическом обществе. *Советское государство и право*. 1974. № 12. С. 11–19.

146. Кучинский В. А. Личность, свобода, право. Москва: Юрид. лит., 1978. 180 с.
147. Субочев В. В. Законные интересы / под ред. А. В. Малько. Москва: Норма, 2008. 496 с.
148. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ: Ін Юре, 1997. 52 с.
149. Шаповал Т. В. Про визначення конституційних гарантій суб'єктивних прав. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 35–40.
150. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. 3–є вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
151. Мацькевич М. М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2014. № 3. С. 219–227. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_37.pdf.
152. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_8_5.
153. Кохан Н. В. Гарантії трудових прав працівників та шляхи їх удосконалення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.
154. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г. Гричишина. Київ: Рад.школа. 1988. 320 с.
155. Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Харків, 2005. 194 с.
156. Словник української мови: в 11 т. (1970–1980) / за ред. І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. 552 с.
157. Зарицкий А. В. Гарантии прав личности при реализации юридической ответственности. (Вопросы теории и практики). дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Коломна, 1999. 195 с.

158. Мацькевич М. М. Класифікація гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 3. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_3_14.

159. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

160. Рудинский Ф. М. Гарантии конституционной свободы совести и атеистическое воспитание. *Советское государство и право*. 1983. № 7. С. 40–47.

161. Толкачев К. Б. Методологические и правовые основания личных и конституционных прав и свобод человека и гражданина и участие в их защите органов внутренних дел: Монография. С. –Пб., 1997. 175 с.

162. Пономаренко А. Гарантії прав і законних інтересів підозрюваного та обвинуваченого, яких ізольовано на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 178–181.

163. Лернер Н. Релігійні права людини на основі документів ООН. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти: У 2–х т. Т. 2. Львів: Свічадо, 2001. С. 117–178.

164. Мельничук О. П. Теоретико-правовий аналіз конституційних принципів відносин церкви та держави в Україні: пропозиції. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_16.

165. Веселова Л. Ю. Ознаки та види адміністративно-правових гарантій безпеки дорожнього руху. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 113-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_34.

166. Ієрусалімова І. О., Тимчик Г. С. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод осіб, яких визнано біженцями в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 128–134.

167. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правові гарантії забезпечення медичної діяльності: проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми держави і*

права. 2007. Вип. 35. С.406–408.

168. Какимджанов М. Т. Соблюдение прав и свобод граждан в деятельности милиции. автореф. дис. канд. юрид. наук. Москва, 1995. 24 с.

169. Головка В. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних та економічних прав учасників дорожнього руху в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

170. Болдырев С. Н. Юридические гарантии обеспечения прав и свобод личности в деятельности органов внутренних дел (теоретико-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов н/Д, 2001. 210 с. URL: <http://www.dslib.net/teoria-prava/juridicheskie-garantii-obespechenija-prav-i-svobod-lichnosti-v-dejatelnosti-organov.html>.

171. Вербицький О. Адміністративно-правові гарантії забезпечення власної безпеки працівників поліції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 5, С. 88–100.

172. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2002. 19 с.

173. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. 446 с.

174. Борисова В. І. Релігійна організація – функціональний вид невідприємницьких організацій. *Право України*. 2014. № 2. С. 123–130.

175. Радченко А. Ю. Функції релігійних об'єднань у світській державі. А. Ю. Радченко. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 30. С. 176–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2015_30_18.

176. Бубнов С. В. Административно-правовой статус религиозных объединений в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14: Москва, 2003 176 с.

177. Личенко І. О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності: адміністративно-правове дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

178. Новіков В. В. До питання про створення та припинення релігійних організацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2015. Вип. 4. С. 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2015_4_6.

179. Дамдинов Б. Д. Теоретические проблемы правового статуса субъекта Российской Федерации. *Сибирский Юридический Вестник*. 2002. № 3. С. 12–16.

180. Турлаев А.В. Права человека как основа правового статуса личности (теоретико-правовые аспекты): Учебное пособие. Караганда: Болашак – Баспа, 2004. 234 с.

181. Горшенев В. М. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции СССР 1977 г. Саратов : Изд-во Саратов. ун. –та, 1980. 53 с.

182. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.-метод. посібник. Київ : Ін Юре, 1999. 244 с.

183. Зуй В. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні. *Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку*. Харків: Національна юридична академія України. 1995. С. 107–108.

184. Рогачева О. С. Административно-правовой статус адвоката в производстве по делам о нарушениях законодательства о налогах и сборах : монография. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2003. 312 с.

185. Теория государства и права: [ученик] / под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 640 с.

186. Лопатін С. В. Правовий статус громадян як суб'єктів адміністративно-правових відносин в інформаційній сфері. *Форум права*.

2010. № 2. С. 277–282. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10lcvvic.pdf>.

187. Додіна Є. Є Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2002. 21 с.

188. Цьвок М. Адміністративно-правовий статус недержавних громадських організацій в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки : збірник наукових праць*. 2017. № 861. С. 346–353.

189. Лопатін С. В. Правовий статус водія як учасника дорожнього руху за законодавством деяких країн Європейського союзу. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 17–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2018_3_5.

190. Рыбкина, В. С., Кленкина О. В. Административно-правовой статус религиозных объединений. *XIV Королевские чтения: международная молодежная научная конференция, посвященная 110-летию со дня рождения академика С. П. Королева, 75-летию КуАИ-СГАУ-СамГУ-Самарского университета и 60-летию со дня запуска первого искусственного спутника Земли. Т. 2.: сборник трудов М-ва образования и науки*. Самара: Изд-во Самар. ун-та, 2007. С. 561–562.

191. Бубнов С. В. Административно-правовой статус религиозных объединений в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 : Москва, 2003 28 с.

192. Бахрах Д. Н. Хазанов С. Д., Демин А. В. Административное право России. Москва, 2001. 640 с.

193. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи) Номер, дата реєстрації: 4128-д від 16.01.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4128-%D0%B4&sk1=9.

194. Губар А. Взаємовідносини української держави та церкви:

проблеми сучасного законодавства. Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. Київ: Право 1996. С.184–186.

195. Релігія та національні меншини. Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційне інтернет-представництво. 06.01.2021 URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1519.

196. Радченко А. Ю. Правовий статус релігійних об'єднань: проблеми законодавчого врегулювання. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2(2). С. 13–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5.2%282%29__5.

197. Вовк Д. О. Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 3. С. 4–37.

198. Новіков В. В. До питання про правовий статус і види релігійних організацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2012. Вип. 2(2). С. 88–97. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/02_2012_2/12nvvvro.pdf.

199. Камінські І. Секти на новітні релігійні рухи в офіційних документах. Класифікація, аналіз, коментарі і тексти джерел (рапорти, резолюції, рекомендації, постанови, розпорядження). Пер. з польської Р. Свилярський. Львів: НВФ «Українські технології», 2018. 448 с.

200. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016 року (Форма 1) URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245083533&cat_id=244950594.

201. Яремчук С. С. Стан і динаміка релігійної мережі незалежної України. *Грані*. 2016. № 9. С. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_9_9.

202. Релігія та національні меншини / Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційне інтернет-представництво. 06 січня 2021 р. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1519.

203. Українська Греко-Католицька Церква. Склад і територія

http://ugcc.ua/official/ugcc-today/suchasniy_stan_70010.html.

204. Хромець В. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: дис. ... докт. філос. наук. Київ, 2019. 404 с.

205. Лазор К. П. Релігійні об'єднання в Україні: організаційно-правові основи діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 282–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_34.

206. Шульга Є. В. Особливості правосуб'єктності осіб в адміністративно-деліктних відносинах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Київ, 2017. № 3. С. 44–49.

207. Лукьянова Е.Г. Теория права и государства. Введение в естественно-правовой курс: учебное пособие. Москва: Норма: ИНФРА–М, 2011. 208 с.

208. Надьон В. В. Структура правосуб'єктності. *Сучасні проблеми цивілістики*: матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, 20 груд. 2013 р. Харків, 2014. С. 49–53.

209. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

210. Денисова А. В. Адміністративна правосуб'єктність органів виконавчої влади як суб'єктів адміністративного нагляду: науковий підхід до характеристики. *Право і Суспільство*. 2017. № 4. С. 143–147. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_1/27.pdf.

211. Алексеев С. С. Собрание сочинений. В 10 т. Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций. Москва: Статут, 2010. 781 с.

212. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник; за ред. В. Зайчука, Н. Оніщенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

213. Музика-Стефанчук О. А. Органи публічної влади як суб'єкти бюджетних правовідносин: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2011. 383 с.

214. Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2011. № 597. С. 90–94.
215. Демин А.А. Субъекты административного права Российской Федерации: учебное пособие. Москва: Книгодел, 2010. 272 с.
216. Архипов С. И. Субъект права (теоретическое исследование). Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2005. 522 с.
217. Адміністративне право України. Академічний курс. Редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін.. Київ: Юридична думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
218. Мельничено Б.Б. Адміністративно-правове забезпечення публічного управління: європейські стандарти та їхня адаптація в Україні: дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2020. 467 с.
219. Чуб А. Суб'єктивні публічні права як складник адміністративної правосуб'єктності приватної особи. *Знання європейського права*. 2020. № 2. С. 60–65. <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/606/891>.
220. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
221. Адміністративне право: навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р.-В. В. Кісіль. 2-ге вид. Київ: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 536 с.
222. Пасічник А.В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб приватного права: монографія. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2014. 126 с.
223. Тихомирова Л.В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. Издание 6-е, дополненное и переработанное / под ред.. М. Ю. Тихомирова. Москва: Изд. Тихомирова М.Ю., 2013. 1088 с.
224. Шульга Є. В. Особливості правового регулювання адміністративно-деліктних відносин у державах Європи. *Приватне та публічне право*. 2017. № 4. С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2017_4_26.

225. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву : Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». Москва: Статут, 2000. 777 с.

226. Адміністративне право України: підручник. За заг.ред. д.ю.н., проф. Коломоець Т.О. Київ: Істина, 2008. 216 с.

227. Мельникович М. С. Парадигма взаємодії релігії, права та держави на сучасному етапі українського державотворення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 081 Право. Івано-Франківськ, 2020, 202 с.

228. Казанова Х. По той бік секуляризації. Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Пер. З англ. Олексія Панича. Київ : Дух І Література. 2017. 264 с.

229. Погляд збоку: релігійна система України нагадує американську/ BBC Україна/ 26 червня 2013 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/science/2013/06/130626_jose_casanova_int_ko.

230. Бокоч В. Євроінтеграція України: релігійний контекст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 122–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_17_19.

231. Львів передасть Курії Львівської Архиепархії УГКЦ ще одну квартиру на пл. Святого Юра. 28 квітня, 2020 р. URL: https://galinfo.com.ua/news/lviv_peredast_kurii_lvivskoi_arhyieparhii_ugkts_shche_odnu_kvartynu_na_pl_svyatogo_yura_5_342917.html.

232. Артем Літвінов, Тетяна Літвінова Особливий статус релігійних громад при вчиненні нотаріальних дій. Основи правового статусу релігійних громад. Юридичний Радник. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-be-d1-81-d0-be-d0-b1-d0-bb-d0-b8-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d1-81-d1-82-d0-b0-d1-82-d1-83-d1-81-d1-80-d0-b5-d0-bb-d1-96-d0-b3-d1-96-d0-b9-d0-bd-d0-b8-d1-85-d0-b3-d1-80-d0-be-d0-bc-d0-b0-d0-b4-d0-bf/>.

233. Дьюрем К. Свобода релігії або переконань: закони, що впливають на структуризацію релігійних громад. *Людина і світ*. 2001. № 9. С. 17–21.

234. Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридического. Москва: Статут, 2005. 476 с.
235. Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70, С. 139.
236. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
237. Василяк А. М. Організаційно-правові основи врегулювання статусу релігійних організацій у механізмі державного управління релігійною сферою суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 13. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_13_21.
238. Вовк Д. А. Верховенство права и религиозная свобода: проблемы юридического равенства. Антропология права: юридический и философский виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників Х «круглого столу» (м. Львів, 11–12 грудня 2014 р.). Львів: Галицький друкар, 2015. С. 249–270.
239. Піддубна В. Щодо спеціальної правоздатності релігійних організацій. *Право України*. 2004. № 11. С. 112–115.
240. Резолюція круглого столу представників Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Громадської ради доброчесності «Становлення справедливості в Україні», 26 вересня 2019 р. Київ, 2019. URL: <https://grd.gov.ua/news/stanovlennia-spravedlyvosti-v-ukraini/>.
241. Інформація про ВРЦіРО. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/council/info>.
242. Синявська О. Ю. Суб'єктивні публічні права приватних осіб. *Право і Безпека*. 2010. № 2. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_2_13;
243. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова)]. Київ : Юрид. думка, 2004. 584 с.
244. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Москва: Юрид. лит., 1982.

Т.2. 1982. 360 с.

245. Хариш М. С. Недержавні громадські організації як складова частина суб'єктів адміністративного права України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 29–31. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_9.

246. Манжалій Х. Соціальна діяльність нових релігійних інституцій в сучасній Україні. *Релігія та соціум*. 2008. № 1. С. 58–60.

247. Биркович О. І. Роль релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства в розбудові української державності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2015. Вип. 30(1). С. 14–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29__5.

248. Інформаційні матеріали Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». Центр Разумкова спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні, 14 листопада 2019 р. 70 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf.

249. Адміністративне право. Загальна частина. Особливість адміністративної правосуб'єктності суб'єктів адміністративного права. URL: https://pidru4niki.com/17100210/pravo/osoblivist_administrativnoyi_pravosubyecknosti_subyektiv_administrativnogo_prava.

250. Статут Релігійної організації «Релігійна громада (парафія) Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Української Греко-Католицької Церкви міста Мирноград Донецької області» URL: <https://dn.gov.ua/wp-content/uploads/47.pdf>.

251. Статут Релігійної організації «Згромадження Пресвятої Богородиці Фатімської Української Греко-Католицької Церкви».

252. Роз'яснення щодо Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України. URL: <https://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/reaguvannya-na-kritiku/2018/11/09/rozyasnennya-shhodo-polozhennya-pro-sluzhbu-vijskovogo->

duhovenstva-(kapelansku-sluzhbu)-u-zbrojnih-silah-ukraini/.

253. Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України 14 грудня 2016 р. № 685. *Офіційний вісник України*. 2017. № 7. С. 136.

254. Дробко Е. В. Побудова партнерської моделі державно-конфесійних відносин в Україні – практичний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_1_9.

255. Кодекс Канонів Східних Церков: проголошений Іваном Павлом II / авт. пер. [з латин. мови Й. Кобів]. Львів : Вид-во ОО. Василян, 1995 (Жовква: Друк. «Місіонер»). 471 с.

256. Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе / Л. Д. Воеводин, Ю. М. Козлов, А. Д. Зайкин и др. Под ред. Л. Д. Воеводина. Москва : Политиздат, 1987. 167 с.

257. Васін М. С. Правові аспекти взаємодії держави і релігійних організацій у сфері розвитку пенітенціарного капеланства. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 58–62.

258. Дятлик О. Впровадження та інтеграція освітніх програм спеціальності «богослов'я» у систему вищої освіти України. Київ, 2018. 117 с.

259. Кундеренко І. Протестантські духовні заклади вищої освіти як невід'ємна частина освітнього простору України. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 32. Т. 1. 2020. С. 254–262.

260. Решетніков Ю. Статус богословської освіти в Україні в контексті подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 131–137.

261. Хромець В. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: автореф. дис. ... докт. філос. наук. Київ, 2019. 20 с.

262. Чорнойван Я. В. Державна акредитація вищих духовних навчальних закладів в Україні. Гілея. *Історичні науки. Філософські науки*.

Політичні науки: наук. вісник: зб. наук. праць. 2017. Вип. 117 (2). С. 217–222.

263. Шульга Ю. С. Законодавча база духовної освіти в Україні. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 21. Т. 1. 2020. С. 86–90.

264. Решетніков Ю. Статус богословської освіти в Україні в контексті подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 131–137.

265. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. с. 2716.

266. Голова Комітету з питань науки і освіти обговорила з представниками Церков питання державного визнання богословських навчальних закладів. *Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/72756.html>.

267. Організатори конференції «Богослов'я в Україні: організаційний та освітньо-науковий контекст» підвели підсумки. *Релігія в Україні*. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/21529-organizatori-konferenciyi-bogoslovyu-a-v-ukrayini-organizacijnij-ta-osvitno-naukovij-kontekst-pidveli-pidsumki.html.

268. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами). *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_main?id=&pid069=164&Ses=119&Sk1=0.

269. Деякі питання державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання: наказ Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 №381. Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-06-22/5708/nmo-381.pdf>].

270. Положення про Комісію з державного визнання документів про вищу духовну освіту: наказ Міністерства освіти і науки України від 08 квітня

2016 р. № 381. *Офіційний вісник України*. 2016. № 40. С. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-16#Text>.

271. Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 652 *Офіційний вісник України*. 2015. № 72. С. 41.

272. Персональний склад науково-методичних комісій (підкомісій) сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-personalnij-sklad-naukovo-metodichnih-komisij-pidkomisij-sektoru-vishoyi-osviti-naukovo-metodichnoyi-radi-mon>.

273. Визнання документів духовних навчальних закладів. *Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*. URL: <https://news.church.ua/2018/04/02/viznannya-dokumentiv-duhovnix-navchalnix-zakladiv-shho-yak-i-koli-yurij-reshetnikov/>.

274. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам». *Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16#Text>.

275. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38, С. 194.

276. Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2016 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-vid-01062016-600>.

277. Загальна декларація прав людини 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. С. 3103.

278. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1973. № 45. С. 401.

279. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284#Text.

280. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколи до неї, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

281. Концепція соціально-психологічної служби Збройних Сил України. *Народна армія*. 1992. С.3.

282. Концепція гуманітарного та соціального розвитку у Збройних силах України: Указ Президента України від 12 січня 2004 року № 28/2004. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U028_04?an=5.

283. Садов'як Д. Церква і військо в Україні: шляхи співпраці. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/osnovy-viry/261-book261/3141-title3690>.

284. Коханчук Р. Перспективи становлення військового капеланства. Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/istoriya/>.

285. Статут Всеукраїнської громадської організації «Об'єднання християн-військовослужбовців України». URL: <http://www.ohvu.org.ua/index.php/ua/about-us-ua/statut-ohvu-ua>.

286. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України: директива Міністра Оборони України від 21 квітня 2006 року № Д-25 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN62661>.

287. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗСУ від 10.11.2008 р. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah->

dushpastirskoi- opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/ normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/memorandum-pro-spivpraczyu-u-spravaх-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbovcziv-zs-ukraini.

288. Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України: Наказ Міністра оборони України № 115 від 17 березня 2009 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN62660.html.

289. Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України № 220 від 22 квітня 2011 р. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczya-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/>.

290. Кушнірчук Я. В. Душпастирська опіка Збройних Сил і проблема створення військового капеланства в Україні. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 3. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2011_3_5

291. Проєкт Закону про військове капеланство. *Верховна рада України: офіційний веб-портал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65844.

292. Новий законопроект «Про військове капеланство» – Ю. Решетніков назвав основні недоліки та надав 7-м пропозицій для доопрацювання. URL: <https://news.church.ua/2019/06/10/novij-zakonoproekt-pro-vijskove-kapelanstvo-yu-reshetnikov-nazvav-osnovni-nedoliki-ta-nadav-7-m-propozicij-dlya-doopracyuvannya/>.

293. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>.

294. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав

людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ 2016. 537 с. URL: https://irrp.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Dopovid_2016_final-1.pdf.

295. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

296. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення Закон України від 24.лютого 1994 р. № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України*.1994. № 27. С. 218.

297. Про Національну поліцію: закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41.

298. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*.1984. № 51. С. 1122.

299. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30 серпня 1955 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

300. Європейські пенітенціарні правила: рекомендація № R(2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11 січня 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032.

301. Приклади правового регулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (3 грудня 2018 р., м. Київ) / Упор. Н. В. Пуряєва. Київ, ФОП Кандиба Т.П., 2018. 200 с.

302. Про пробацію: закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. С. 745.

303. Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації: Наказ Міністерства юстиції України від 17 січня 2017 р. № 98/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17#Text>.

304. Лаврик О. А. Свобода віросповідання людини як суб'єктивне юридичне право, його забезпечення в Україні. *Філософські та методологічні*

проблеми права. 2011. № 1. С. 68–75 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2011_1_9.

305. Про Збройні Сили України: закону України від 06 лютого 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9, С. 108.

306. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: закон України від 20.12.1991 № 2011–XII. Відомості Верховної Ради України. 1992.1992 р. № 15, с. 190.

307. Larissis and Others v. Greece: рішення ЄСПЛ від 24 лютого 1998 року, справи по. 23372/94, 26377/94 та 26378/94. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/larissis-and-others-v-greece/>.

308. Про альтернативну (невійськову) службу: закон України від 12.12.1991 № 1975–XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. С. 188.

309. Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 року № 2066. *Офіційний вісник України*. 1999. № 45. С. 48.

310. Полякова В. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32(1). С. 145–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32%281%29__35.

311. Карманюк О.П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3 С. 48–52.

312. Буянов Ю. Г. Гражданское правоотношение: его содержание и правовая природа. *Марийский юридический вестник*. 2011. № 8. С. 191–196.

313. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: монографія. Харків: Право, 2017. 392 с.

314. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Львів, 2017. 185 с.

315. Жилинкова І. В. Гражданское правоотношение: системно-структурный подход. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2010. № 929. С. 37–46.

316. Адміністративне право. Загальна частина. Особливість адміністративної правосуб'єктності суб'єктів адміністративного права. URL: https://pidru4niki.com/17100210/pravo/osoblivist_administrativnoyi_pravosubyecknosti_subyektiv_administrativnogo_prava.

317. Відповідальність за адміністративні правопорушення /авт.-упоряд.: Е.Ф. Демський, О.С. Демський. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 416 с.

318. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність: навч.-метод. посібник. Національний авіаційний ун-т. Київ: НАУ, 2005. 118 с.

319. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

320. Піддубна В. Ф. Поняття та ознаки непідприємницьких юридичних осіб. *Сучасні проблеми цивілістики* : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, 20 груд. 2013 р. Харків, 2014. С. 100–106.

321. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: закон України від 14 жовтня 1994 р. № 208/94. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. С. 411.

322. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. С. 379.

323. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи: закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 6. С. 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

324. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2001. 19 с.

325. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний

посібник. Київ : Атіка, 2007. 624 с.

326. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

327. Личенко І. О. Адміністративно-правовий захист права власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 264 с.

328. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність і предмет адміністративного права. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2009. № 2. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2009_2_3.

329. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 220 с.

330. Зима О.Т. Вина юридичних осіб. Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. Вип. 43. С. 85–90.

331. Постанова Іваничівського районного суду Волинської області від 10 червня 2020 року про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КУпАП. Справа № 156/431/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89740790>.

332. Постанова Бородянського районного суду Київської області про притягнення настоятеля Релігійної громади УАПЦ Успіння Богородиці до адміністративної відповідальності за ст.163-1 ч.1 КУпАП від 11 листопада 2011 року. Справа № 3-1200/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48013360>.

333. Постанова Ізюмського міськрайонного суду про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст. 163-4 КУпАП голови Ради Громади релігійна Громада «Земля обітована» християн віри євангельської Харківської області 30 серпня 2011 року. Справа № 2016/3-935/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/18127285>.

334. Постанова Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області про притягнення до адміністративної відповідальності пастора Релігійної

громади помісної церкви християн віри Євангельської п'ятидесятників «Добрий Самарянин» від 01 квітня 2019 року. Справа № 742/541/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81068012>.

335. Пристінський І. О. Особливості адміністративної відповідальності релігійних організацій за порушення чинного законодавства. *Форум права*. 2009. № 1. С. 457–462

336. Лук'янець Д. М. До проблеми систематизації заходів адміністративної відповідальності юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 12–16.

337. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2001. 164 с.

338. Гарнавська Т. В. Генеза поняття «система»: історичний огляд. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2011. Вип. 6. С. 129–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2011_6_18.

339. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

340. Веселова Л. Ю. Ознаки та види адміністративно-правових гарантій безпеки дорожнього руху. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 113-116. С. 115 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_34.

341. Алехин А.П. Административное право Российской Федерации: [учебник] / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. Москва: ЗЕРЦАЛО, 1997. 672 с., с. 45].

342. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Пер. з рос. Харків: Консум. 2001. 656 с.

343. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

344. Свірський Б. М. Джерела нормативно-правового забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 16. С. 139–144.

345. Березін М. Ю. Система адміністративно-правових гарантій прав і свобод громадян у сфері охорони громадського порядку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1511>.

346. Нестеренко К. О. Теоретичні та правові аспекти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод біженців в Україні. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.)*. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 97–98.

347. Сіліч І. І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2008. 192 с.

348. Навроцький О. О. Види адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 1. С. 69–74 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_1_11.

349. Вівчаренко О. А. Гарантії права власності на землю в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.06. К., 2005. 199 с.

350. Ейдельберг М. М. Правові гарантії забезпечення законності адміністративно-правових відносин, які виникають з приводу земельної ділянки. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2010. № 2. С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2010_2_7.

351. Личенко І. О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності засобами адміністративного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 495 с.

352. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: автореф. дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2004. 18 с.

353. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. 210 с.

354. Сапун В. А. Турбова Я. В. Инструментальная теория права и правовые средства как элементы юридической техники. *Ученые записки юридического факультета. Вып. 18 (28)*. 2010. С. 65–71.

355. Пабат О. В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 Харків., 2008. 194 с.

356. Рудинский Ф. М. Наука прав человека и проблемы конституционного права. Москва: Издатель Рудинский Ф.М., 2006. 302 с.

357. Какимжанов М. Т. Природа конституционных прав и свобод человека и гражданина в республике Казахстан. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. М. 2009. № 1. С.16–19.

358. Ієрусалімова І. О., Ієрусалімов І. О., Павлик П. М., Удовенко Ж. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина: навч. посібник. Київ, 2007. 223 с.

359. Личенко І. Адміністративно-правові основи гарантування захисту законних інтересів громадян України у сфері власності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 410–417.

360. Мельничук О. П. Держава і церква: нормативно-правовий аналіз регулювання відносин. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 15–18. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/4_2019/5.pdf.

361. Лазур Я. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ., 2011. 454 с.

362. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 16 с.

363. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2000. 177 с.

364. Максимович Р. О. Нормативно-правові гарантії соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Право. 2015. Вип. 35(2.1). С. 108–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35%282.1%29__29].

365. Рабинович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

366. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посібник. Харків: Право, 2014. 376 с.

367. Рудик В. А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2007. 20 с.

368. Ura E. Prawo administracyjne. Warszawa, 2001. 435 p.

369. Школик, А. М. Можливості використання зарубіжної адміністративно-правової доктрини в українському адміністративному праві. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеська нац. юрид. акад. Одеса* : Юрид. л-ра, 2007. Вип. 35. С. 58–61.

370. Авер'янов В. Б., Дерезь В. А., Школик А. М. та ін. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / ред. В. Б. Авер'янова. Київ, 2007. 288 с.

371. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2008. 48 с.

372. Почанская Е. С. Юридические гарантии прав и свобод человека и гражданина: понятие и критерии классификации. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2018. № 2-1 (30). С.24–27.

373. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4–8.

374. Остапенко В. В. Гарантії суб'єктивних прав і свобод як елемент правового статусу людини і громадянина. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 1–15 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_7.

375. Абасов Г. Г. Проблеми визначення нормативно-правових гарантій прав місцевого самоврядування та їх класифікація. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 88–92.

376. Почанська О. С. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 081 «Право». Суми, 2020. 49 с.

377. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1274 с.

378. Олійник А. Ю. Юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 96–96.

379. Єгорова В.С. Нормативно-правові гарантії суддів судів загальної юрисдикції за Конституцією України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 1. С. 121–125.

380. Заворотченко Т. М. Система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2002. № 5. С. 110–116.

381. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид.наук: спец. 12.00.02. Київ, 2002. 222 с.

382. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_125.

383. Case 302/02, Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia. ECHR 2010/17, 10 June 2010 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-145420>.

384. Ровно 10 лет назад ЕСПЧ вынес постановление по делу «Свидетели Иеговы в Москве против России». Что с верующими сейчас? URL: <https://jw->

russia.org/news/2020/06/12.html.

385. Willem B. Drees, Pieter Sjoerd van Koningsveld, eds. *The Study of Religion and the Training of Muslim Clergy in Europe: Academic and Religious Freedom in the 21st Century*. Leiden University Press, 2008. pp. 91–134.

386. Engel Ch. *Law as a Precondition for Religious Freedom*. Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods. Bonn, 2011. 21 p.

387. *Захист свободи віросповідання. Позиція Європейського суду з прав людини. Українське право: всеукраїнське інтернет видання*. URL: <http://www.ukrainepravo.com>.

388. Сергієнко Г. Л. *Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.02*. Харків, 2004. 209 с.

389. *Про національні меншини в Україні: закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-ХІІ. Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. С. 529.

390. *Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів: закон України від 02 червня 2015 р. № 498-VIII. Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 31. С. 1623.

391. *Про внесення зміни до статті 266 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування нерухомості релігійних організацій» ід 14.05.2015 № 420–VIII. Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 29, С. 1553.

392. *Вінницька поліція посилює превентивні заходи для недопущення міжконфесійних конфліктів та вчинення правопорушень на релігійному ґрунті*. URL: <https://news.church.ua/2019/01/25/vinnicka-policiya-posilyuje-preventivni-zahodi-dlya-nedopushhennya-mizhkonfesijnix-konfliktiv-ta-vchinennya-pravoporushen-na-religijnomu-grunti/>.

393. *Кримінальний кодекс України від 05квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. С. 131.

394. Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі 02 липня 2019 року №460/1547/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82752601>.

395. Новіков В., Боровікова В. Гарантованість свободи совісті та віросповідання в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 26–36.

396. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. Київ : Алерта, 2013. 368 с.

397. Права людини в Україні – 2006: доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. Харків: Права людини, 2007. 528 с.

398. Краснопольська Т. М. Механізм взаємодії церкви та держави в Україні: характеристика основних елементів. Актуальні проблеми політики зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2015. Вип. 55. С. 215–223.

399. Васін М. С. Твоє право на свободу віросповідання: посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади. Київ: Медіа світ, 2020. 40 с.

400. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20. С. 190.

401. Рабінович П. М. Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

402. Конституція України про права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / авт.-уклад. М. І. Хавронюк. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 384 с.

403. Максакова Р. Деякі теоретичні аспекти гарантій місцевих виборів. *Право України*. 2002. №7. С. 89.

404. Соколенко Ю. Гарантії культурних прав і свобод громадян України.

Право України. 2004. № 2. С. 36.

405. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник / До 20-ї річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 615 с.

406. Конституційне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Л. К. Байрачна, Ю. Г. Барабаш, Ф. В. Веніславський [та ін.]; ред.: В. П. Колісник, Ю. Г. Барабашт; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2008. 416 с.

407. Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб. для студентів, викладачів ВНЗ. Рекомендовано МОН. Київ, 2008. 207 с.

408. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ: А. С. К., 2003. 652 с.

409. Гаврильців М. Т. Організаційно-правові гарантії захисту конституційного права людини і громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 22. С. 38–42.

410. Жарчук В. А. Організаційно–правові гарантії прав і свобод людини. Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Вінниця, 18 квіт. 2018 р.: у 2-х т. Т. 1. Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2018. С. 247–248.

411. Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 163 с.

412. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові гарантії реалізації прав громадян у сфері виконавчої влади. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 296–305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_38.

413. Грабильніков А. В. Організаційно-правові гарантії конституційного права брати участь в управлінні державними справами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2011. Вип. 1. С. 28–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2011_1_7.

414. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І.Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. Харків : ТОВ «Одіссей», 2007. 528 с.

415. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах. Вид. 7-ме, змін. і допов. Харків : Право, 2018. 170 с.

416. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / П. Д. Біленчук, І. І. Котюк, А. П. Гель, Г. С. Семаков, Н. М. Ахтирська, С. М. Круль / За заг. Ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атіка, 2011. 328 с.

417. Положення про Департаменту справах релігій та національностей: наказ Міністерства культури України від 2 листопада 2016 р. № 785/0/17-16. URL: <http://regulation.gov.ua/catalogue/department/id374>.

418. При Мінкульті припинив діяльність Департамент у справах релігій та національностей. URL: https://galinfo.com.ua/articles/pry_minkulti_pryupnyuv_diyalnist_department_u_spravah_religiy_ta_natsionalnostey_351587.html.

419. Кабмін відновив Держслужбу з етнополітики та свободи совісті URL: https://lb.ua/news/2019/06/12/429395_kabmin_vosstanovil_gossluzhbu.html.

420. Для забезпечення публічного порядку під час святкування Рош-га-Шана в Умані прибув зведений загін поліцейських. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/24629_Dlya_zabezpechennya_publichnogo_poryadku_pid_chas_svyatkuvannya_Rosh_ga_SHana_v_Umani_pribuv_zvedeniy_zagin_policeyskih.htm.

421. У Києві в рамках відзначення 1031-річчя Хрещення Русі-України посилять заходи безпеки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2748845-pid-cas-hresnoi-hodi-policia-posileno-ohoronatime-kiiv.html>.

422. Столичні правоохоронці посилили контроль за правопорядком під

час хресної ходи Української Православної Церкви Московського патріархату 21 липня 2016 року. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/stolichni_pravookhorontsi_posilili_kontrol_za_pravoporyadkom_pid_chas_khresno_khodi_ukransko_pравoslavno_tserkvi_moskovskogo_patriarkhatu/.

423. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.О.Сухарев; Редкол.: М. М. Богуславский и др. 2-е изд., доп. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 528 с.

424. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2008. 496 с.

425. Артеменко І. А. Адміністративна процесуальна норма: сучасні теоретико-методологічні наукові підходи. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 52-57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_6_10.

426. Бігняк О. Захист корпоративних прав: співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» (сучасні погляди та концепції). *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 43–48.

427. Мигачёв Ю.И. Понятие и виды юридических гарантий (По материалам «круглого стола». Подгот. д-р юрид. наук Р.А.Каламжарян). *Государство и право*. 2000. № 11. С. 95–107.

428. Кузьменко Н. А. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та законних інтересів публічних службовців: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 18 с.

429. Діордіца І. В. Адміністративно-процесуальні гарантії реалізації права на мирні зібрання: актуальні питання судової практики URL: <https://goal-int.org/administrativno-procesualni-garantii-realizacii-prava-na-mirni-zibrannya-aktualni-pitannya-sudovoi-praktiki/>.

430. До суду звернулись щодо компетенції органів влади втручатися у діяльність церкви шляхом підписання та направлення звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу URL: <http://oask.gov.ua/node/3515>.

431. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва 26 березня 2019 року № 826/15777/18 у справі за позовом Громадської організації «Неурядова організація верховенство права» до Президента України Порошенка Петра Олексійовича про встановлення відсутності компетенції URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/80978122/>.

432. Суд задовольнив позов священника Волинської єпархії щодо бездіяльності Державного реєстратора управління культури з питань релігій у Волинській області URL: <https://volyn.church.ua/2020/02/04/sud-zadovolniv-rozov-svyashhennika-volinskoji-jeparxiji-shhodo-bezdiyalnosti-derzhavnogo-rejestratora-upravlinnya-kulturi-z-pitan-religij-u-volinskij-oblasti/>.

433. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Церковне (канонічне) право : підруч. Київ : Центр учб. л-ри, 2014. 311 с.

434. Єрмакова Г. С. Конституційно-правове забезпечення міжконфесійних відносин в Україні: питання теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2019. 428 с.

435. Пайда Ю. Ю. Права людини і релігійна свобода: соціокультурні імплікації та нормативна пропорційність: дис. ... д-ра юрид. наук: за спеціальностями 12.00.01. Харків, 2019. 358 с.

436. Elizabeth F. Defeis Religious Liberty and Protections in Europe. *Journal of Catholic Legal Studies*. Vol. 45. № 1. P.66 –70.

437. Палінчак М., Лешанич М. Моделі державно–церковних відносин у сучасній політичній практиці. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 4. P. 254–259.

438. Стратегія участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім» 10 грудня 2017 року URL: <https://vrciro.org.ua/ua/documents/uccro-peacebuilding-strategy-ukraine>.

439. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова Верховної Ради

України від 29.08.2019 р. № 19-IX URL: *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. С. 5.

440. Матеріали засідання Комітету з питань культури і духовності від 16 липня 2019 року. URL: <http://kompkd.rada.gov.ua/documents/zasid/73945.html?search=%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97>.

441. Структура Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики URL: http://kompkd.rada.gov.ua/news/Pro_Komitet/Struktura_Komitet/74386.html.

442. Партія «Слуга народу» хоче ліквідувати Комітет з питань культури і духовності. URL: https://risu.ua/partiya-sluga-narodu-hoche-likviduvati-komitet-z-pitan-kulturi-i-duhovnosti_n99644].

443. Вагонова О .Г. Горпинич О. В., Чернобаєв В. В. Організація діяльності органів державної влади: навч. посіб. Дніпропетровськ: НТУ «ДП», 2019. 77 с.

444. Фролов Ю. М. Суб'єкти адміністративного права: сутність та підстави класифікації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 549–557.

445. Основин В. С. Советские государственно-правовые отношения: учебник. Москва: Юрид. лит., 1965. 168 с.

446. Карабін Т. О. Розподіл повноважень публічної адміністрації: монографія. Ужгород : Гражда, 2016. 296 с.

447. Дніпров О. Компетенція як елемент правового статусу органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія. Юридичні науки. Львів, 2017. № 861. С. 257–262.

448. Личенко І. О. Теоретико-правові основи реалізації органами публічного управління адміністративно-правового захисту законних інтересів громадян України у сфері власності. *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 50–59. URL: доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_11.

449. Україна – Звіт про свободу віросповідання у світі за 2016 рік Державний Департамент США Департамент з питань демократії, прав людини та праці International Religious Freedom Report for 2016 United States Department of State • Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. 2016. 30 с.

450. Щодо призначення Спеціального представника Міністра закордонних справ України з питань запобігання і протидії проявам антисемітизму расизму і ксенофобії URL: <https://mfa.gov.ua/news/46968-shhodo-priznachennya-specialynogo-predstavnika-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-z-pitany-zapobigannya-i-protidiji-projavam-antisemitizmu-rasizmu-i-ksenofobiji>.

451. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Матеріали наук. –практ. конф. (17 груд. 2009 р.) Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2009. 224 с.

452. Титаренко Л. М., Грішин О. В Демократична орієнтованість держави в напрямі публічного реформування. 268 с. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/39/728/1465-1?inline=1>.

453. Keeling D. Management in Government. London: Allen & Unwin, 1972. 216 p.

454. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер.с нем. под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б. В. Маркова. СПб.: Наука, 2000. 380 с.

455. Костенок І. В. Особливості сучасної парадигми публічного управління в Україні. *Менеджер*. 2014. № 1. С. 94–100 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2014_1_20.

456. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету

Міністрів України № 333-р від 01.04.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. С. 18.

457. Козак В. Стратегічні аспекти реформування публічного управління в Україні в умовах децентралізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 1. С. 27–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_1_6

458. Аль-Атті І. В. Публічне управління: сутність і визначення. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 8. С. 35–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_8_6.

459. Міненко М. А. Трансформація системи державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток* URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=581>.

460. Шаров Ю. П. Інноваційні інструменти публічного адміністрування: європейський контекст. *Публічне управління: теорія та практика*. 2010. № 1. С. 5–9.

461. Кучменко В. О., Івченко О. М., Герасимчук О. М. Публічне управління в сфері правоохоронної діяльності. *Економіка, управління та адміністрування* № 4 (90). 2019 С. 199–206.

462. Козак В. І. Публічне управління в системі координат української державності. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(1). С. 64–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29__9.

463. Бедь В. В. Право змінювати свої релігійні чи інші переконання: порівняльно-правове дослідження. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2013. № 3. С. 76–82.

464. Конспект лекцій з дисципліни «Основи публічного управління» програми підготовки фахівців за ступенем вищої освіти «Магістр» за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» Кравченко С.О. Київ, 2018 54 с.

465. Про використання культових споруд - визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1005-2001-%D0%BF#Text>.

466. Про затвердження Типового договору про безоплатне користування релігійною організацією культовими будівлями та іншим майном, що є державною власністю: постанова Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 р. № 1699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-2003-%D0%BF#Text>.

467. Щодо забезпечення поетапного повернення релігійним організаціям культових будівель, які не використовуються або використовуються не за призначенням: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р. № 290-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-98-%D1%80#Text>.

468. Про перспективний план невідкладних заходів щодо остаточного подолання негативних наслідків політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій: Розпорядження Кабінету Міністрів України 27 вересня 2002 р. № 564-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D1%80#Text>.

469. Положення про Комісію з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2008 р. № 953 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2008-%D0%BF#n47>.

470. Урядова Комісія з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій провела засідання. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/news/uryadova-komisiya-z-pytan-zabezpechennya-realizaciyi-prav-religiynyh-organizaciy-provela-zasidannya>.

471. –Про утворення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті: постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р.

№ 503 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-derzhavnoyi-sluzhbi-ukrayini-z-etnopolitiki-ta-svobodi-sovisti-m-120619>.

472. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України: наказ МВС України від 10 жовтня 2016 р. № 1065. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1430-16#Text>.

473. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України: наказ МВС України 24.03.2016 № 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0557-16#Text>.

474. Поліція посилить охорону церков на час свят Детальніше читайте на УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/10384158-policiya-posilit-ohoronu-cerkov-na-chas-svyat.html>.

475. В Умані, де святкують хасиди, поліцейські склали 7 адмінпротоколів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/09/19/7266978/>.

476. Національна поліція і Міграційна служба ухвалили рішення про видворення з України двох громадян Ізраїлю, які влаштували дебош на могилі Цадіка Нахмана в місті Умань Черкаської області. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/hasidi-vlashtuvali-debosh-na-mogili-cadika-nahmana-dvoh-vizhenut-novini-ukrajini-50111279.html>.

477. Положення про управління культури, національностей та релігій обласної державної адміністрації: розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 09 жовтня 2018 р. № 600 URL: [http://www.if.gov.ua/files/uploads/600_\(1\)_1_1.pdf](http://www.if.gov.ua/files/uploads/600_(1)_1_1.pdf).

478. Про обласну раду церков і релігійних організацій при голові обласної державної адміністрації: розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 20 травня 2014 р. № 232. URL: https://ips.ligazon.net/document/view/VI140061?an=1&ed=2014_05_20.

479. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. Київ: КНТ, 2011. 352 с.

480. Шумський П.В. Судові і правоохоронні органи України: опорний конспект лекцій. Тернопіль, ЛІЛЕЯ, 2000, 186 с.

481. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції: монографія. Київ: [Аванпост-прим], 2009. 189 с.

482. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности: пер. с фр. Москва: Изд. группа «Прогресс» «Универс», 1993. 384 с.

483. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

484. Стефанюк В. Правозахисна діяльність судів України. *Право України*. 1999. № 5. С. 18–22.

485. Лужанський А.В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10 (122). С. 45–48.

486. Грибанов В. П. Право на заштиту, как одна из правоможностей субъективного гражданского права. *Вестник МГУ «Право»*. № 3. С. 17–30.

487. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 16 с.

488. Лаговський В. М. Правосуддя як основна функція судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29(2.3). С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%282.3%29__5.

489. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2003. 253 с.

490. Ухвала Одеського апеляційного адміністративного суду № 2-а/1570/4575/2011 від 19 липня 2011 р. Справа № 2-а/1570/4575/2011 за

апеляційною скаргою на постанову Одеського окружного адміністративного суду від 20 червня 2011 року по справі за адміністративним позовом Виконавчого комітету Одеської міської ради до Римсько-католицької громади про обмеження реалізації права на мирні зібрання URL: <https://zakononline.com.ua/court->

491. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області 06 липня 2020 р. у справі № 127/11121/20 за позовом до Управління у справах національностей та релігій Вінницької обласної державної адміністрації. Провадження № 2/127/1703/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90240210>.

492. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду 07 травня 2019 р. № 400/405/19 м. Миколаїв «Про визнання протиправною бездіяльність та зобов'язання вчинити певні дії» URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81694906>.

493. Ржепецька К. М. Судовий контроль як адміністративно-правовий засіб захисту прав і свобод людини. *Форум права*. 2009. № 2. С. 364–368, с. 387-368. URL: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09rkmicl.pdf>.

494. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 31 січня 2019 року № 826/12479/18 «Про визнання протиправними дій Київської міської державної адміністрації». URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/79633487/>.

495. Постанова Львівського окружного адміністративного суду за позовом члена греко-католицької громади с. Дмитрів Радохівського району до Департаменту з питань культури, національностей та релігій ЛОДА, Львівської обласної державної адміністрації від 10 жовтня 2016 року у справі № 813/1368/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62030441#>.

496. Постанова Окружний адміністративний суд м. Києва від 03 вересня 2014 року. Справа №826/11217/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40428552>

497. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016 р. № 56. С. 9.

498. Постанова Держинського міського суду Донецької області 24 січня 2014 року «Про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст. 51КУпАП». Справа № 3/225/79/2014. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49129303>.

499. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_2_8.

500. Чабан Н. А. Загальнотеоретична характеристика ознак судової влади. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4. С. 43–48.

501. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <http://fit.univ.kiev.ua/archives/1393>.

502. Щорічна доповідь Уповноваженого ВР з прав людини: витяг щодо свободи совісті та віросповідання від 19 квітня 2016 р. URL: <https://irs.in.ua/ua/2016-annual-report-ombudsman-ukraine>.

503. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини щодо подолання дискримінації та прав релігійних громад (щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2018 р. URL: <http://www.univ.kiev.ua/content/upload/2019/-697223196.pdf>.

504. Положення про Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій від 11 грудня 2007 р. Протокол № 8. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Офіційний веб-сайт. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/documents/polozhennya-pro-radu>.

505. Регламент діяльності Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. *Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Офіційний веб-*

сайт. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/documents/reglament-diyalnosti-vseukrayinskoyi-rady-cerkov-i-religiynyh-organizaciy>.

506. Епіфаній (Думенко) Головуючий у ВРЦіРО, Предстоятель Православної Церкви України, Митрополит Київський і всієї України. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/council/member/epiphaniy>.

507. Пропозиції Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій щодо змін до Конституції України. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Офіційний веб-сайт. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-proposals-for-constitution-of-ukraine>.

508. Рада Церков закликає парламент налагодити взаємодію з релігійною спільнотою. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Офіційний веб-сайт. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-proposition-to-restore-dialogue-with-parliament-of-ukraine>.

509. Всеукраїнська Рада Церков та МВС домовилися про співпрацю. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1987%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk.

510. Осолінкер І. М. Самозахист права власності в Україні : дис... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Харків, 2011. 215 с.

511. Общая теория прав человека / [рук. авт. колл. и отв. ред. Е. А. Лукашова]. Москва: НОРМА, 1996. 509 с.

512. Волков С. А. Конституционные средства охраны и защиты прав и свобод человека и гражданина: дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.02. Ростов на Дону, 1999. 211 с.

513. Антошевський Тарас, Коваленко Леся, Скленар Ігор Моніторинг релігійної свободи в Україні: особлива увага до стану релігійної толерантності Релігійно-інформаційна служба України. Проект «Права людини в Україні». Львів. 2006–2007, 83 с.

514. Алексеев П. В. Социальная философия: учебное пособие. Москва:

ООО «ТК Велби», 2003. 256 с.

515. Чернописька В. Онтологічний дискурс правового прогресу як форми суспільного прогресу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2020. Том 7. № 2. С. 127–134.

516. Бортник Н. П., Сопільник Л. І. Глобалізація як феномен розвитку цивілізації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2018. Вип. 19. С. 158–163.

517. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: монографія. Одеса: Юридична література, 2006. 302 с.

518. Николина К. Правовий прогрес як форма правового життя. *Альманах права.* 2016. Вип. 7. С. 215–218.

519. Сторожук Д. Філософсько-правові засади правового прогресу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 19 с.

520. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

521. Пижов О. М., Грохольський О. О. Формування та розвиток громадянського суспільства в Україні (цивільно-правові аспекти). *Приватне право і підприємництво.* 2017. Вип. 17. С. 89-94.

522. Ковальчук В. Б. Іщук С. І. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та держаної влади в процесі демократичної легітимації: монографія. Острог : Вид-во НаУОА, 2013. 268 с.

523. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / [Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.

524. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

525. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування». Житомирський державний технологічний університет. Житомир: кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

526. Самбор М. Право на свободу мирних зібрань у громадянському суспільстві: цінність та функція. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. № 4. (92). С. 38-53.

527. Токман В. В. Утиски релігійної свободи на тимчасово окупованих територіях як інструмент імперської політики Росії. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-05/Tokman_utuski-4ac47.pdf

528. Релігія у світі глобалізації. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44112/2010_56_18.pdf?sequence=1.

529. Якщо у людях із «сірої зони» на сході України не виховувати любов до своєї рідної землі, вони її втратять і у нас знову буде біда – священник УГКЦ, очільник благодійного фонду «Карітас України». URL: https://uacrisis.org/uk/38894-rechnik_myrnogo_zhyttia-3.

530. Дяків Василь Греко-Католицька Церква як чинник формування релігійної та національної ідентичності української діаспори у Північній Америці. *Релігія та Соціум*. 2014. №3-4 (15-16). С. 179-186. URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(15-16\)/28.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(15-16)/28.pdf).

531. Владика Діонісій очолив екзархат в Італії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3146962-vladika-dionisij-ocoliv-ekzarhat-dla-ukrainciv-katolikiv-vizantijskogo-obradu-v-italii.html>.

532. Після томоса. Чому українські православні ФРН не хочуть під Константинополь. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%BC%D1%83->

%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0
 %BA%D1%96-
 %D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0
 %B2%D0%BD%D1%96-%D1%84%D1%80%D0%BD-%D0%BD%D0%B5-
 %D1%85%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%8C-
 %D0%BF%D1%96%D0%B4-
 %D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D
 0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C/a-49250691.

533. Розвиток глобальної релігії та глобальної політики. URL:
<https://osvita.ua/vnz/reports/relig/27219/>.

534. Брожина В. Радикальний ваххабізм як ідеологія релігійно-політичного екстремізму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 3. С. 186-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_3_19.

535. Резолюція 1928 (2013) ПАРЕ «Гарантування прав людини стосовно релігії та переконань і захист релігійних громад від насильства». URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1747_rez_1928_\(2013\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1747_rez_1928_(2013).htm).

536. Проєкт закону Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо релігійних сект). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF50D00A?an=3>.

537. Львів окупували сектанти. Мер просить захисту в СБУ. URL: <https://varta.com.ua/news/lviv/1119737>.

538. Луценко І. Г. Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні засади: монографія. За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: Константа, 2018. 214 с.

539. Сучасні секти. Тоталітарні культу. Деструктивні релігійні організації. Львів: Вид-во Львівської єпархії Української Православної Церкви, 1997. 20 с.

540. Оприлюднено список релігійних організацій, які повинні змінити назву

URL: https://lb.ua/society/2019/01/26/418117_obnarodovan_spisok_religiozних.html.

541. Пайда Ю. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації прав людини та релігійної свободи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 34–39.

542. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 480 с.

543. Єленський В. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти: у 2 т. Львів: Свічадо, 2001. Т. 2. 376 с.

544. Здіорук С., Токман В. Досвід державно-церковних відносин в постсоціалістичних країнах: уроки для України у зміцненні національної ідентичності. URL: www.old.niss.gov.ua/Monitor/juli/2.htm.

545. Любчик В. П. Порівняльний аналіз процесу реституції церковного майна в Україні та інших посткомуністичних країнах. Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід: збірник наукових матеріалів Державного комітету України у справах національностей та релігій, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; ред. кол. : В. Андрущенко та ін. Київ: Світ Знань, 2007. С. 23-29.

546. Решетніков Ю. Є. Повернення колишнього церковного майна: український і зарубіжний досвід. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 34. С. 82-93, С. 86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_34_10.

547. Василяк А. Модель взаємовідносин держави і релігійних організацій у США. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 1. С. 279–289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2009_1_29.

548. Вінніченко-Борух О. Англіканська церква про можливість міжконфесійного діалогу в релігійно плюралістичному світі. *Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського*

суспільства. Науковий щорічник. Київ: Світ знань, 2007. с. 204, С. 119-124.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

549. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» №45701/99 від 13 грудня 2001 р.

URL: http://www.sclj.ru/court_practice/detail.php?.

550. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Священний синод Болгарської православної церкви (митрополита Інокентія) та інші проти Болгарії» № 412/03 від 16 вересня 2010 року. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1275384>.

551. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Миролюбов та інші проти Латвії» № 798/05 від 15 вересня 2009 року UR: <http://www.sclj.ru/news/detail.php?>

552. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Караахмед проти Болгарії» № 30587/13 від 24 лютого 2015 року. URL: <http://base.garant.ru/71198818/>.

553. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Коккінакіс проти Греції» № 4307/88 від 25 травня 1993 року URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kokkinakis-protiv-grecii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких відображено основні результати дисертації

1. 1. Чернописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.

Рецензія:

Хомишин І. Рецензія на монографію Чернописької Вікторії Зіновіївни «Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8. № 1. С. 152–154.

2. Захист цивільних прав, свобод та законних інтересів в умовах суспільно-правових трансформацій: монографія. Буряк Я. Я., Дутко А. О., Личенко І. О., Паньонко І. М., Чернописька В. З. За ред. Паньонка І. М., Личенко І. О. Львів: Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». 2018. 248 с.

3. Чернописька В. З., Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів: Растр-7, 2020. 244 с.

4. Milana V. Pakhomova, Svitlana I. Synenko, Taras Z. Garasymiev, Victoria Z. Chornopiskaya, Ivanna A. Polonka. State Administration in the Field of Education of People of the «Third Age» in Ukraine. *Viešoji politika ir administravimas public policy and administration*. 2020, T 19, Nr. 1/2020, Vol. 19, Nr. 1, p. 78–88.

5. Taras Z. Garasumiv, Viktoriia Z. Chornopyska, Zoryana A. Dobosh, Theoretical, Methodological and Philosophical and Legal Foundations of Research in Legal Science. *ASTRA SALVENSIS*. Supplement No. 1, 2020. p. 253–272.

6. Чорнописька В. З. Специфіка канонічно-правового статусу «нової унії» в східних воєводствах Польщі (1923–1937 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 307–316.

7. Чорнописька В. З. Відродження монастирів Студійського уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912–1939 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 274–281.

8. Чорнописька В. Канонічно-законодавча база монастирів студійського уставу: історико-правовий аспект. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С.155–162.

9. Чорнописька В. Роль К. Шептицького в розв'язанні церковно-релігійних проблем Східної Галичини у період конфесійно-релігійних трансформацій (1944–1946 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2017. № 876. С.32–39.

10. Чорнописька В., Гарасимів Т. Правова інтеграція України у площині глобалізаційного дискурсу. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2018. № 889. Вип. 17. С. 198–204.

11. Чорнописька В., Лабай М. Моральні засади діяльності інституту адвокатури в Україні та ЄС. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2018. С.99–104.

12. Чорнописька В. З. Проблема формування системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. №3. С. 159–164.

13. Чернописька В. З. Права людини у контексті постмодерного правового світогляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. № 911. Вип. 21. С. 105–111.
14. Чернописька В. З. Громадянське суспільство як проблемна категорія філософсько-правового дискурсу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 115–122.
15. Чернописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 1. С. 89–97.
16. Чернописька В. Онтологічний дискурс правового прогресу як форми суспільного прогресу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 2. С. 127–134.
17. Чернописька В. З. Адміністративна відповідальність релігійних організацій: оптимальні шляхи модернізації національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 83. С. 110–117.
18. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті нового освітнього законодавства України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». №12 (34). Т.1. 2020. С. 30–38.
19. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства: стан та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 46. С. 74–78.
20. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Vol. 1. P. 57–60. (Country: Slovakia)
21. Чернописька В. З. Діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України: адміністративно-правові гарантії. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». 2020. Вип. 62. С. 250–256.

22. Чернописька В. З. Мирні зібрання як адміністративно-правова гарантія діяльності релігійних організацій. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. Том 2. С. 174–180.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Чернописька В. З. Основні принципи наукового пізнання предмету девіантології як соціальної науки. *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції*: матер. учасн. наук.-практ. конф.; Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 156–158.

24. Чернописька В. З. Інститут капеланства в Україні: сучасні виклики, можливості та перспективи. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 8 грудня 2016 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. С. 243–244.

25. Чернописька В. З. Світоглядний характер філософського осмислення правової дійсності. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (26 жовтня 2016 р.). Відп. ред. С. В. Губарев, М. І. Кагадій, С.О. Мосьондз, І. С. Тімуш. Київ, – Дніпро: Середняк Т. К., 2016. С. 63–67.

26. Чернописька В. З. Проблема інтерпретації гносеологічних процесів в праві. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2016 р.). Львів : Видавництво «БОНА», 2016. С.238–241. (ЛьДУВС).

27. Чернописька В. З. Деструктивність діяльності НРР як наслідок прогалини в праві. *Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект*: міжнародний досвід та українські перспективи. Збірник

матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференція (30-31 березня 2017 р., Львів). Львів: НВФ «Українські технології», 2017. С. 58–59.

28. Чернописька В. З. Уніоністична діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності*: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2017 р.). Львів: ННШП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 191–194.

29. Чернописька В. З. Природно-правові підходи щодо походження основоположних прав людини. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів міжнародної конференції. (Львів, 28 лютого 2017 р.). Львів, Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 614–617.

30. Чернописька В. З. Правові особливості дефініцій «Католицька Церква», «Святий Престол» і «Ватикан». *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). Львів: ННШП НУ «Львівська політехніка», 2017. С.124–127.

31. Чернописька В. З. Роль митрополита Андрея Шептицького у відновленні Студійського чернецтва. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права)*. На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. (30 травня 2017 р.). Вип. 6. Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 149–153.

32. Чернописька В. Роль о. Кирила Селецького у поширенні християнсько-правових ідей ГКЦ наприкінці XIX – початку XX ст. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2017 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 140–141.

33. Чернописька В. Правовий дискурс міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників II-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.). Львів: ГП «Видавництво «БОНА», 2017. С.235–239.

34. Чернописька В. Філософсько-науковий дискурс дефініції «права» в умовах інформаційного суспільства. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції (27 березня 2018 р.). Львів: СПОЛОМ, 2018. С. 624–629.

35. Чернописька В. Тенденції розвитку правової інтеграції в контексті глобалізаційного виміру. *Актуальні проблеми науки і практики у світлі євроінтеграції*: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. А. Янковської. (17 – 18 травня 2018 р.). Львів: Львівський університет бізнесу та права, 2018. С.243–247.

36. Чернописька В. Адміністративно-правовий статус державного службовця: загальнотеоретичні засади. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. (7 грудня 2018 р.). Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С.61–65.

37. Чернописька В. З. Громадянське суспільство в контексті модернізаційного дискурсу. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників II-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів : БОНА, 2018. С. 179–182.

38. Чернописька В. З. Громадянське суспільство: модернізаційний дискурс. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія та*

сучасність (аспекти права): матеріали Дев'ятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Львів, 31 травня 2019 р.). 2019. С. 235–238.

39. Чернописька В. З. Права людини: доктринальний дискурс в добу постмодерну. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції:* матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (Львів, 9 грудня 2019 р.). 2019. С. 302–306.

40. Чернописька В. З. Правова інтеграція в контексті глобалізаційного виміру: основні концепти та тенденції розвитку. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави:* збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 30 травня 2019 р.). 2019. С. 78–80.

41. Чернописька В. З. Теоретична складність пізнання правового прогресу. *Персоналії українських правників – творців Української державності: історія і сучасність:* матеріали Одинадцятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 11. Терлюк І.Я. (укладач). ІІПО НУ «Львівська політехніка». (29 травня 2020 р.). Львів: Ліга-Прес, 2020. С. 180–185.

які додатково відображають наукові результати дисертації

42. Чернописька В. З. Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)). Львів: Галицька видавнича спілка, 2014. 304 с.

43. Chornopyska V., Narasymiv T. Anthropology of Criminal Behavior in the European Philosophy in the 16th - 19th centuries. VI Міжнародний молодіжний науковий форум «*Litteris et Artibus*». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 456–458.

44. Адвокатура: вітчизняний та іноземний досвід організації та функціонування: монографія. І. О. Личенко, О. І. Баїк, В. З. Чернописька, У. П. Бобко, Т. Ю. Дашо. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології

та інноваційної освіти, 2019. 169 с.

45. Чернописька В. Климентій Шептицький – ігумен Святоуспенської Унівської Лаври. Матеріали Міжнародної наукової конференції до 150-ліття від дня народження блаженного священномученика Климентія (Шептицького) та до 100-ліття перенесення осідку монахів Студійського Уставу до Святоуспенської Унівської Лаври. Упоряд. Ю. Скіра; літ.ред. Г. Дидик-Меуш. Львів: Видавництво «Колесо», 2019. С.157–184.

46. Чернописька В. З., Баран А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 24. С. 61–68.

47. Чернописька В. З. Блаженний *Климентій Шептицький як авторитет УГКЦ: аналіз релігійної діяльності*. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2020. Вип. 12(28). С. 11–26.

ПРОЄКТ
ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за правопорушення щодо прав віруючих та релігійних організацій

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення (80731-10, 80732-10) (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до N 51, ст. 1122) такі зміни:

1) назву глави 7 викласти в такій редакції:

«Глава 14 Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, права та свободи громадян, громадських об'єднань та релігійних організацій»

2) главу 14 доповнити статтею 182-1 такого змісту:

«Стаття 182-1. Порушення права релігійної громади на зміну її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, здійснення її діяльності»

1. Незаконне перешкоджання релігійній громаді щодо зміни її підлеглості у канонічних та організаційних питаннях, проведенню загальних зборів релігійної громади, внесенню відповідних змін або доповнень до її

статуту (положення), –

тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Вчинення будь-яких дій, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації, зокрема його продаж, обмін, передача у заставу, встановлення іпотеки, безоплатна передача у власність та управління інших осіб, до завершення процедури зміни своєї підлеглості у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним об'єднанням шляхом реєстрації нової редакції статуту (положення), ухваленого не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади, необхідної для визнання повноважними загальних зборів релігійної громади відповідно до її статуту (положення), або органами управління, визначеними статутом (положеннями) релігійної організації (релігійного центру (управління), монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу), –

тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

3) главу 14 доповнити статтею 182-2 такого змісту:

«Стаття 182-2. Перешкоджання здійсненню релігійного обряду

1. Умисне незаконне перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву, -

тягнуть за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб».

4) главу 14 доповнити статтею 182-3 такого змісту:

«Стаття 182-3. Відтворення, розповсюдження інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння

Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, програм мовлення, що своєю метою мають розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій, підбурювання до незаконної діяльності на релігійному ґрунті, -

тягнуть накладення штрафу на громадян у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

5) главу 14 доповнити статтею 182-4 такого змісту:

«Стаття 182-4. Створення переваг та обмежень для громадян, зважаючи на віросповідання та приналежність до релігійних організацій

Створення переваг та обмежень для громадян у сферах зайнятості та працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення, інших сферах суспільних відносин, зважаючи на їх віросповідання, приналежність до релігійних організацій та конфесійну приналежність, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадян - власників підприємств чи уповноважених ними осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

5) Частину 1 статті 222 викласти в такій редакції:

«Стаття 221. Районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді)

Судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені частинами першою - четвертою та сьомою статті 41, статтями 41¹ - 41³, 42¹, 42², частиною першою статті 44, статтею 44¹, частиною першою статті 44³, статтями 46¹, 46², 51, 51², 51⁴, частинами другою, четвертою та п'ятою статті 85, статтями 85¹, 88 - 88², 89, 90, 91, 91⁵, 91⁶, 92¹, 96², 98, 101-103, 103³, частиною першою статті 106¹, статтями 106², 107¹, частиною другою статті 112, частинами четвертою, сьомою і дев'ятою статті 121, частиною четвертою статті 122, статтями 122², 122⁴, 122⁵, частинами другою і третьою статті 123, статтею 124, частиною третьою статті 126, частиною четвертою статті 127, статтею 127¹, статтею 130, частиною третьою статті 133, статтями 135¹, 139, частиною четвертою статті 140, статтями 146, 149¹, частиною другою статті 154, статтею 155¹, частинами першою, третьою і четвертою статті 156, статтями 156⁴, 160, 162, 162¹, 162³, 163¹ - 163⁴, частиною другою статті 163⁷, статтями 163¹², частинами другою і третьою статті 163¹⁷, статтями 164, 164³, 164⁵-164¹³, частини третя - шоста статті 164¹⁴, статті 164¹⁵-164¹⁹, 166¹ - 166⁴, частинами першою, другою, дев'ятою та десятою статті 166⁶, 166⁸ - 166¹², 166¹⁴ - 166¹⁸, 166²¹, 166²², 166²³, 166²⁴, 166²⁵, 166²⁷, 171², 172⁴ - 172²⁰, 173 - 173², 173⁴, 174, 177², частиною третьою статті 178, статтею 180¹, частинами першою, другою і третьою статті 181, частиною другою статті 182, статтями 182¹ - 182⁴, 183¹ - 185¹¹, 185¹³, 186¹, 186⁵ - 186⁸, 187, 188, 188¹, 188¹³ (крім справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з невиконанням законних вимог державного виконавця), 188¹⁴, 188¹⁶, 188¹⁷, 188¹⁹, 188²², 188²⁵, 188²⁷, 188²⁸, 188³¹, 188³², 188³³, 188³⁴, 188³⁵, 188³⁶

³⁸, 188-³⁹, 188-⁴⁰, 188-⁴¹, 188-⁴⁵, 188-⁴⁶, 188-⁴⁷, 188-⁴⁸, 188-⁴⁹, 188-⁵⁰, 188-⁵⁴, 188-⁵⁵, частиною першою статті 189-¹, статтями 189-³, 190, 191, 193, 195-¹ - 195-⁶, статтями 204-¹, 204-³, 206-¹, 212-² - 212-²⁴ цього Кодексу, а також справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років».

б) у статті 255:

1. Абзац 1 пункту 1-¹ частини першої викласти в такій редакції:

«органів внутрішніх справ (Національної поліції) (частина перша статті 44, стаття 44-¹, частина перша статті 44-³, статті 46-¹, 46-², 51, 51-², 51-⁴, 88-¹, 89, 92, частина перша статті 106-¹, стаття 106-², частини четверта, сьома - дев'ята статті 121, частина четверта і шоста статті 122, статті 122-², 122-⁴, 122-⁵, частини друга і третя статті 123, стаття 124, частина третя статті 126, частина четверта статті 127, статті 127-¹, 130, частина третя статті 133, стаття 135-¹, стаття 136 (про порушення на автомобільному транспорті), стаття 139, частина четверта статті 140, статті 148, 151, 152, частина восьма статті 152-¹, статті 154, 155, 155-²-156, частини перша - четверта статті 156-¹, статті 156-², 156-⁴, 159, 160, 162, 162-³, частина перша статті 163-¹⁷, статті 164 - 164-¹¹, 164-¹⁵, 164-¹⁶, 165-¹, 165-², 166-¹⁴ - 166-¹⁸, 166-²⁷, 172-⁴ - 172-⁹ (за винятком правопорушень, вчинених службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище), 172-⁹⁻¹, 172-⁹⁻², 173 - 173-², 173-⁴, 174, стаття 175-¹ (за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради), статті 176, 177, 178 - 181-¹, 182, 182-¹ - 182-⁴, 183 - 183-⁻¹, частини перша - третя, сьома статті 184, статті 184-¹ - 185-², 185-⁴ - 185-⁹, 186, 186-¹, 186-³, 186-⁵ - 187, 188-²⁸, 188-⁴⁷, 189 - 195-⁶, статті 204-¹, 206-¹, 212-⁶, 212-⁷, 212-⁸, 212-¹⁰, 212-¹², 212-¹³, 212-¹⁴, 212-¹⁹, 212-²⁰, 212-²²-212-²⁴)».

2. пункт 1⁻¹ частини першої доповнити абзацом шістдесят восьмим такого змісту:

«центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні (статті 182⁻¹, 182⁻²,182⁻³,182⁻⁴)».

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування

ПРОЄКТ
ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892) такі зміни:

1) Частину другу преамбули викласти в такій редакції:

«Основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних, політичних та релігійних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин».

2) Частину другу статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» викласти в такій редакції:

«Україна зобов'язується підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, релігійні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території».

ПРОЄКТ
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА

Про внесення змін до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 70, ст. 139, ст. 2461) зміни, що додаються.

ЗМІНИ

що вносяться до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812

3. У пункті 4 частину 12 викласти в такій редакції:

«12) вживає в межах компетенції заходів щодо:

запобігання проявам міжнаціональних, расових, міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі, порушення права територіальних громад на зміну її підлеглих у канонічних та організаційних питаннях, здійснення її діяльності; перешкоджання здійсненню релігійного обряду; відтворення, розповсюдження інформації, що розпалює релігійну ворожнечу та міжконфесійне протистояння; створення переваг та обмежень для громадян, зважаючи на їхнє віросповідання та приналежність до релігійних організацій;

забезпечення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин в Україні;

виявляє факти незаконного перешкоджання релігійній громаді щодо зміни її підлеглих у канонічних та організаційних питаннях, проведенню загальних зборів релігійної громади, внесенню відповідних змін або

доповнень до її статуту (положення); вчинення будь-яких дій, наслідком яких може стати відчуження майна релігійної організації, зокрема його продаж, обмін, передача у заставу, встановлення іпотеки, безоплатна передача у власність та управління інших осіб, до завершення процедури зміни своєї підлеглості у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним об'єднанням шляхом реєстрації нової редакції статуту (положення), ухваленого не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади, необхідної для визнання повноважними загальних зборів релігійної громади відповідно до її статуту (положення), або органами управління, визначеними статутом (положеннями) релігійної організації (релігійного центру (управління), монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії), духовного навчального закладу); умисного незаконного перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву; відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, програм мовлення, що своєю метою мають розпалювання релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій, підбурювання до незаконної діяльності на релігійному ґрунті; створення переваг та обмежень для громадян у сферах зайнятості та працевлаштування, медичного обслуговування, соціального забезпечення, інших сферах суспільних відносин, зважаючи на їх віросповідання, приналежність до релігійних організацій та конфесійну приналежність та складає протоколи про ці адміністративні правопорушення і надсилає їх органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про такі адміністративні правопорушення».

АНКЕТА**щодо адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних
організацій в Україні**

Опитано 400 осіб (100 – з Львівської, 100 – з Кіровоградської, 100 – зі
Закарпатської, 100 – з Київської областей)

№ з/п	Запитання	Відповідь	Кількість респондентів, які обрали відповідь	Відсоток обраних відповідей за результатами опитування у %
1.	Яким чином, на Вашу думку, релігійні організації впливають на розбудову держави?	а) вони сприяють вирішенню соціальних проблем у державі	120	30
		б) вони ускладнюють та антогонізують соціальні зв'язки між різними соціальними групами та громадянами, тому негативно впливають на правовідносини в	20	5

		державі		
		в) вплив релігійних організацій на державу здійснюється у неправових формах	203	51
		г) вони не мають впливу на державу	57	14
2.	Яка діяльність релігійних організацій становить найбільший інтерес для держави?	а) культурно-просвітницька та освітня, зміцнення національної свідомості	99	25
		б) інтегруюча діяльність та діяльність щодо вирішення соціальних та інших конфліктів	104	26
		в) профілактична щодо індивідуальної профілактики деструктивних та деліктних проявів окремих громадян	120	30
		г) правозахисна	77	19

		та благодійна діяльність		
3.	Які негативні чинники, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, справляють найбільш негативний вплив на державу та суспільство?	а) відсутність балансу інтересів представників різних віросповідань	87	22
		б) відсутність міжконфесійної згоди	261	65
		в) відсутність взаєморозуміння між віруючими та невіруючими громадянами	24	6
		г) негативні чинники відсутні	28	7
4.	Чи потрібно наділяти органи публічного управління повноваженнями щодо гарантування діяльності релігійних організацій?	а) так	301	75
		б) ні	15	4
		в) потрібно закріпити лише повноваження щодо їх легітимізації	17	4
		г) потрібно лише в сфері адміністративних	67	17

		та кримінальних деліктних проявів (вчинення правопорушень та злочинів щодо релігійних організацій)		
5.				
5.	Чи потрібно розширити перелік деліктних проявів релігійних організацій в Україні, відповідальність за які передбачена в чинним законодавством?	а) так	211	53
		б) ні	37	9
		в) потрібно лише за порушення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних норм	71	18
		г) потрібно лише за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації	81	20
6.				
6.	Які чинники найбільше впливають на стан гарантування діяльності релігійних організацій в	а) чинне законодавство	121	30
		б) спрямування державної політики у сфері церкви та релігії	87	22
		в) збільшення	77	19

	сучасних умовах?	насиченості й різномірності конфесійного простору		
		г) політизація релігії та деструктивний вплив цього на державу	115	29
7.				
7.	Які адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні потребують удосконалення?	а) нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій	196	49
		б) організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій	131	33
		в) адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій	64	16
		г) адміністративно-правові гарантії діяльності	9	2

		релігійних організацій в Україні не потребують удосконалення		
8.	Які проблемні аспекти діяльності релігійних організацій в Україні потребують вирішення державою?	а) обмеженість гарантій реалізації свободи об'єднання у релігійні громади, їх реорганізації та саморозпуску	67	17
		б) недосконалість гарантування свободи совісті та віросповідання в державі	81	20
		в) недосконалість деліктного законодавства щодо діяльності релігійних організацій	153	38
		г) недосконалість гарантування принципу рівності всіх релігій, відсутності переваг однієї або декількох	99	25

		релігій порівняно з іншими		
9.	Діяльність яких суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні є найефективнішою?	а) судових органів	155	39
б) Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС)		33	8	
в) Національної поліції України		121	30	
г) місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування		91	23	
10.	Які найважливіші, на Вашу думку, напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах	а) розширення переліку адміністративних правопорушень, що посягають на діяльність релігійних організацій в Україні	160	40
б) розширення переліку суб'єктів системи		105	26	

формування громадянського суспільства в Україні правового прогресу?	адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій		
	в) посилення гарантування реалізації конституційного права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування	56	14
	г) удосконалення гарантування державою можливості користування культовими спорудами та протидії незаконному їх захопленню	79	20

АНКЕТА

**щодо адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних
організацій в Україні**

Опитано 120 посадових осіб органів публічного управління (30 – з
Львівської, 30 – з Кіровоградської, 30 – зі Закарпатської,
30 – з Київської областей)

№ з/п	Запитання	Відповідь	Кількість респондентів, які обрали відповідь	Відсоток обраних відповідей за результатами опитування у %
		.		
1.	Яким чином, на Вашу думку, релігійні організації впливають на розбудову держави?	а) вони сприяють вирішенню соціальних проблем у державі	48	40
		б) вони ускладнюють та антогонізують соціальні зв'язки між різними соціальними групами та громадянами, тому негативно впливають на правовідносини в	6	5

		державі		
		в) вплив релігійних організацій на державу здійснюється у неправових формах	55	46
		г) вони не мають впливу на державу	11	9
2.	Яка діяльність релігійних організацій становить найбільший інтерес для держави?	а) культурно-просвітницька та освітня, зміцнення національної свідомості	28	23
		б) інтегруюча діяльність та діяльність щодо вирішення соціальних та інших конфліктів	31	26
		в) профілактична щодо індивідуальної профілактики деструктивних та деліктних проявів окремих громадян	41	34
		г) правозахисна	20	17

		та благодійна діяльність		
3.	Які негативні чинники, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, справляють найбільш негативний вплив на державу та суспільство?	а) відсутність балансу інтересів представників різних віросповідань	34	28
		б) відсутність міжконфесійної згоди	61	51
		в) відсутність взаєморозуміння між віруючими та невіруючими громадянами	13	11
		г) негативні чинники відсутні	12	30
4.	Чи потрібно наділяти органи публічного управління повноваженнями щодо гарантування діяльності релігійних організацій?	а) так	54	45
		б) ні	6	5
		в) потрібно закріпити лише повноваження щодо їх легітимізації	29	24
		г) потрібно лише в сфері адміністративних	31	26

		та кримінальних деліктних проявів (вчинення правопорушень та злочинів щодо релігійних організацій)		
5.				
5.	Чи потрібно розширити перелік деліктних проявів релігійних організацій в Україні, відповідальність за які передбачена в чинним законодавством?	а) так	43	36
		б) ні	17	14
		в) потрібно лише за порушення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних норм	38	32
		г) потрібно лише за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації	22	18
6.				
6.	Які чинники найбільше впливають на стан гарантування діяльності релігійних організацій в	а) чинне законодавство	46	38
		б) спрямування державної політики у сфері церкви та релігії	31	26
		в) збільшення	14	12

	сучасних умовах?	насиченості й різнорідності конфесійного простору		
		г) політизація релігії та деструктивний вплив цього на державу	29	24
7.				
7.	Які адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні потребують удосконалення?	а) нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій	42	35
		б) організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій	43	36
		в) адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій	30	25
		г) адміністративно-правові гарантії	5	4

		діяльності релігійних організацій в Україні не потребують удосконалення		
8.	Які проблемні аспекти діяльності релігійних організацій в Україні потребують вирішення державою?	а) обмеженість гарантій реалізації свободи об'єднання у релігійні громади, їх реорганізації та саморозпуску	11	9
		б) недосконалість гарантування свободи совісті та віросповідання в державі	46	38
		в) недосконалість деліктного законодавства щодо діяльності релігійних організацій	38	32
		г) недосконалість гарантування принципу рівності всіх релігій, відсутності переваг	25	21

		однієї або декількох релігій порівняно з іншими		
9.	Діяльність яких суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні є найефективнішою?	а) судових органів	37	31
б) Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС)		20	17	
в) Національної поліції України		40	33	
г) місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування		23	19	
10.	Які найважливіші, на Вашу думку, напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в	а) розширення переліку адміністративних правопорушень, що посягають на діяльність релігійних організацій в Україні	43	36
б) розширення переліку суб'єктів		40	33	

	сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні правового прогресу?	системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій		
		в) посилення гарантування реалізації конституційного права релігійних організацій на вільну зміну канонічного підпорядкування	20	17
		г) удосконалення гарантування державою можливості користування культовими спорудами та протидії незаконному їх захопленню	17	14

ЗАТВЕРДЖУЮ:

директор Львівського інституту
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»

кандидат економічних наук, доцент

Л.І. Лелик



2021 року

АКТ

«25» лютого 2021 року

м. Львів

Про впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Чорнописької Вікторії Зіновіївни
за темою «Адміністративно-правові гарантії
діяльності релігійних організацій в Україні»

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи кандидата економічних наук, доцента Парфенюк Є.І., заступника директора з наукової роботи кандидата технічних наук, доцента Гринькевич В.М., завідувача кафедри права, кандидата юридичних наук, доцента Яворської В.Г. розглянула та узагальнила результати дисертаційного дослідження Чорнописької Вікторії Зіновіївни темою «Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні».

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що положення, пропозиції та висновки дисертації Чорнописької В. З. можуть бути використані для поглиблення наукових досліджень адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. У дисертації вперше визначено законодавчу основу та методологічні засади дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Зокрема, здійснено системно-структурну характеристику системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, розкрито зміст нормативно-правових гарантій діяльності цих інституцій, визначено поняття та здійснено класифікацію суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних

організацій в Україні, схарактеризовано особливості правового забезпечення функціонування органів публічного управління, судових органів, інших учасників публічно-правових відносин як суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні.

Запропоновані дисертаційні матеріали заслуговують на схвалення та запровадження у науково-дослідній роботі, передусім у подальших наукових дослідженнях щодо адміністративно-правових гарантій діяльності не лише релігійних організацій в Україні, але й інших інститутів громадянського суспільства загалом. У навчально-педагогічній діяльності результати наукового дослідження можуть застосовуватися у процесі викладання цілої низки навчальних дисциплін, зокрема «Адміністративні процедури та адміністративні провадження: проблеми кореляції», «Правоохоронні органи України», «Організація служб безпеки підприємств установ та організацій», та інших.

Висновок: результати дисертаційного дослідження Чернописької В. З. можуть бути використані для поглиблення наукових досліджень проблематики адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні, при викладанні означених наукових дисциплін, для яких в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Чернописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.
2. Захист цивільних прав, свобод та законних інтересів в умовах суспільно-правових трансформацій: монографія. Буряк Я. Я., Дутко А. О., Личенко І. О., Паньонко І. М., Чернописька В. З. За ред. Паньонка І. М., Личенко І. О. Львів: Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». 2018. 248 с.
3. Чернописька В. З., Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів: Растр-7, 2020. 244 с.
4. Milana V. Pakhomova, Svitlana I. Synenko, Taras Z. Garasymiev, Victoria Z. Chornopiskaya, Ivanna A. Polonka. State Administration in the Field of Education of People of the «Third Age» in Ukraine. *Viešoji politika ir administravimas public policy and administration*. 2020, T 19, Nr. 1/2020, Vol. 19, Nr. 1, p. 78–88. URL: <http://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/25187> DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.19.1.25187>
5. Taras Z. Garasumiv, Viktoriia Z. Chornopyska, Zoryana A. Dobosh, *Theoretical, Methodological and Philosophical and Legal Foundations of Research in Legal Science*. ASTRA SALVENSIS. Supplement No. 1, 2020. p. 253–272. URL: <https://astrasalvensis.eu/blog/mdocs-posts/16-taras-z-garasumiv-viktoriiia-z>

chornopyska-zoryana-a-dobosh-theoretical-methodological-and-philosophical-and-legal-foundations-of-research-in-legal-science/

6. Чорнописька В. З. Специфіка канонічно-правового статусу «нової унії» в східних воєводствах Польщі (1923–1937 рр.). Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 307–316.
7. Чорнописька В. З. Відродження монастирів Студійського уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912 – 1939 рр.). Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 274–281.
8. Чорнописька В. Канонічно-законодавча база монастирів студійського уставу: історико-правовий аспект. Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С.155–162.
9. Чорнописька В. Роль К. Шептицького в розв'язанні церковно-релігійних проблем Східної Галичини у період конфесійно-релігійних трансформацій (1944 – 1946 рр.). Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки». 2017. № 876. С.32–39.
10. Чорнописька В., Гарасимів Т. Правова інтеграція України у площині глобалізаційного дискурсу. Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки». 2018. № 889. Вип. 17. С. 198–204.
11. Чорнописька В. З. Проблема формування системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні. Європейські перспективи. 2018. №3. С. 159–164.
12. Чорнописька В. З. Права людини у контексті постмодерного правового світогляду. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. № 911. Вип. 21. С. 105–111.
13. Чорнописька В. З. Громадянське суспільство як проблемна категорія філософсько-правового дискурсу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 115–122.
14. Чорнописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 1. С. 89–97.
15. Чорнописька В. Онтологічний дискурс правового прогресу як форми суспільного прогресу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 2. С.127–134.

16. Чернописька В. З. Адміністративна відповідальність релігійних організацій: оптимальні шляхи модернізації національного законодавства. Журнал східноєвропейського права. 2020. № 83. С.110–117.
17. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті нового освітнього законодавства України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». №12 (34). Т.1. 2020. С. 30–38. (DOI: 10.25313/2520-2308-2020-12-6734)
18. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства: стан та перспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 46. С. 74–78.
19. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. № 6. Vol. 1. P. 57–60.
20. Чернописька В. З. Діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України: адміністративно-правові гарантії. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2020. Вип. 62. С. 250–256.
21. Чернописька В. З. Основні принципи наукового пізнання предмету девіантології як соціальної науки. Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції: збірник матеріалів; Львів, 8–9 лютого 2016 р. Львів, 2016. С. 156–158.
22. Чернописька В. З. Інститут капеланства в Україні: сучасні виклики, можливості та перспективи. Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 8 грудня 2016 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. С. 243–244.
23. Чернописька В. З. Світоглядний характер філософського осмислення правової дійсності. Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (26 жовтня 2016 р.). Відп. ред. С. В. Губарев, М.І. Кагадій, С.О. Мосьондз, І. С. Тімуш. Київ, – Дніпро: Середняк Т. К., 2016. С. 63–67.
24. Чернописька В. З. Проблема інтерпретації гносеологічних процесів в праві. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2016 р.). Львів : Видавництво «БОНА», 2016. С.238-241. (ЛьДУВС).
25. Чернописька В. З. Деструктивність діяльності НРР як наслідок прогалини в праві. Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи.

Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференція (30-31 березня 2017 р., Львів). Львів: НВФ «Українські технології», 2017. С. 58–59.

26. Чернописька В. З. Уніоністична діяльність митрополита Андрея Шептицького. Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2017 р.). Львів: ННШП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 191–194.

27. Чернописька В. З. Природно-правові підходи щодо походження основоположних прав людини. Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів міжнародної конференції. Львів, Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 614–617.

28. Чернописька В. З. Правові особливості дефініцій «Католицька Церква», «Святий Престол» і «Ватикан». Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід : матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). Львів: ННШП НУ «Львівська політехніка», 2017. С.124–127.

29. Чернописька В. З. Роль митрополита Андрея Шептицького у відновленні Студійського чернецтва. Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6. Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 149–153.

30. Чернописька В. Роль о. Кирила Селецького у поширенні християнсько-правових ідей ГКЦ наприкінці XIX – початку XX ст. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 140–141.

31. Чернописька В. Правовий дискурс міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників II-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.). Львів: ГП «Видавництво «БОНА», 2017. С.235–239.

32. Чернописька В. Філософсько-науковий дискурс дефініції «права» в умовах інформаційного суспільства. Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції (27 березня 2018 р.). Львів: СПОЛОМ, 2018. С. 624-629.

33. Чернописька В. Тенденції розвитку правової інтеграції в контексті глобалізаційного виміру. Актуальні проблеми науки і практики у світлі

євроінтеграції: Тези Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. А. Янковської. Львів: Львівський університет бізнесу та права, 2018. С.243–247.

34. Чернописька В. Адміністративно-правовий статус державного службовця: загальнотеоретичні засади. Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права): матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С.61–65.

35. Чернописька В. З. Громадянське суспільство в контексті модернізаційного дискурсу. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Тези доповідей, виступів і повідомлені, учасників II-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів : БОНА, 2018. С. 179–182.

36. Чернописька В. З. Громадянське суспільство: модернізаційний дискурс. Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія та сучасність (аспекти права): матеріали Дев'ятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Львів, 31 травня 2019 р.). 2019. С. 235–238.

37. Чернописька В. З. Права людини: доктринальний дискурс в добу постмодерну. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (Львів, 9 грудня 2019 р.). 2019. С. 302–306.

38. Чернописька В. З. Правова інтеграція в контексті глобалізаційного виміру: основні концепти та тенденції розвитку. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 30 травня 2019 р.). 2019. С. 78–80.

39. Чернописька В. З. Теоретична складність пізнання правового прогресу. Персоналії українських правників – творців Української державності: історія і сучасність: матеріали Одинадцятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 11. Терлюк І.Я. (укладач). ППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. С. 180–185.

40. Чернописька В. З. Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)). Львів: Галицька видавнича спілка, 2014. 304 с.

41. Чернописька В. З. Відродження монастирів Студійського уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912 – 1939 рр.). Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 274–281.

42. Chornopyska V., Narasymiv T. Anthropology of Criminal Behavior in the European Philosophy in the 16th - 19th centuries. VI Міжнародний молодіжний науковий форум «Litteris et Artibus». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 456–458.

43. Адвокатура: вітчизняний та іноземний досвід організації та функціонування: монографія. І. О. Личенко, О. І. Баїк, В. З. Чернописька, У. П. Бобко, Т. Ю. Дашо. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, 2019. 169 с.

44. Чернописька В., Лабай М. Моральні засади діяльності інституту адвокатури в Україні та ЄС. Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки». 2018. С.99–104.

45. Чернописька В. З., Баран А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 61–68.

46. Чернописька В. З. Блаженний Климентій Шептицький як авторитет УГКЦ: аналіз релігійної діяльності. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2020. Вип. 12(28). С. 11–26.


Заступник директора
з навчально-методичної роботи,
кандидат економічних наук, доцент

 — Є.І. Парфенюк

Заступник директора
з наукової роботи,
кандидат технічних наук, доцент

 — В.М. Гринькевич

Завідувач кафедри права
кандидат юридичних наук, доцент

 — В. Г. Яворська

**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
Управління превентивної
діяльності**

79007 м. Львів, пл. Генерала Григоренка, 3,
факс 258-69-20, ідентифікаційний код-40108833

23.02. 2021 року № 391/15/01.21

На _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чорнописької Вікторії Зіновіївни**

Основні положення та результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук старшого викладача кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Чорнописької Вікторії Зіновіївни на тему «Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні» характеризуються актуальністю та мають практичну цінність. Результати дослідження, представлені у розділі 4 дисертації «Суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні» та розділі 5 «Напрями удосконалення адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні» мають вагоме практичне значення для удосконалення роботи Національної поліції у Львівській області. Надані рекомендації та висновки були використані у процесі організації проведення заходів щодо попередження, виявлення правопорушень, що стосуються релігійних організацій, охорони громадської безпеки під час проведення ними масових заходів релігійного характеру, захисту права власності релігійних організацій в діяльності підрозділів Національної поліції у Львівській області.

Начальник

Василь СЕМЕНЮК



УКРАЇНА
КАМ'ЯНКА-БУЗЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

80400, м. Кам'янка-Бузька, вул. Незалежності, 29, тел. (03-254) 5-13-41, inbox@kb.lv.court.gov.ua

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чорнописької Вікторії Зіновіївни

Результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук старшого викладача кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Чорнописької Вікторії Зіновіївни на тему «Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні» впроваджено у практичну діяльність судових органів. Результати дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні в контексті сучасних викликів, що стоять перед судовою системою України щодо гарантування діяльності релігійних організацій в умовах посилення міжконфесійних протиріч, відзначаються актуальністю та спрямовані на удосконалення роботи судових органів й впроваджені у їхню практичну діяльність.

В.о. голови Кам'янка-Бузького
районного суду Львівської області
Самсін М.Л.



004448

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

16.03.2021 № 67-01-488

на № _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі результатів дисертаційного дослідження
Чорнописької Вікторії Зіновіївни

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Чорнописької Вікторії Зіновіївни на тему «Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні» впроваджені у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при підготовці бакалаврських й магістерських кваліфікаційних робіт спеціальності 081 «Право», у тематиці наукових досліджень освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право. Зокрема, у руслі цієї проблематики під керівництвом Чорнописької В. З. успішно здійснюється дисертаційне дослідження на присвоєння кваліфікації доктора філософії аспірантки Шептицької Марти Миколаївни «Релігійні об'єднання України в системі захисту прав людини: теоретико-правовий вимір». Положення даної наукової розвідки використовуються у викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне судочинство», «Адміністративна деліктологія», «Розгляд окремих категорій адміністративних справ судами», «Правове регулювання державної служби», «Правове регулювання адміністративних послуг» та ін. для бакалаврів та магістрів спеціальності 081 «Право», а також окремі аспекти наукових тверджень застосовуються у процесі викладання дисциплін інших галузей права (зокрема, «Канонічного права», «Цивільного процесу», «Господарського процесу», «Кримінального процесу» тощо). Основні домінанти цього дослідження враховані при підготовці навчальних та робочих програм, планів семінарських робіт і практичних занять, питань контролю успішності студентів означених навчальних дисциплін. Зокрема, в освітньому процесі впроваджено запропоновані Чорнопиською В. З. такі положення:

– **теоретико-методологічні засади дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні** (розділ I, підрозділ 1.1. «Наукознавча основа дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 1.2 «Методологія дослідження адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 1.3. «Поняття та ознаки адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні»;

– **адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні** (розділ II, підрозділ 2.1. «Поняття та структура адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні»; підрозділ 2.2. «Адміністративна правосуб'єктність релігійних організацій в Україні»; підрозділ 2.3. «Права та обов'язки релігійних організацій в Україні у публічно-правовій сфері та права громадян, пов'язані зі свободою віросповідання»; підрозділ 2.4. «Адміністративно-правові засади відповідальності релігійних організацій в Україні»;

– **деталізацію системи адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні** (розділ III, підрозділ 3.1. «Поняття та структура системи адміністративно-

правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 3.2. «Нормативно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 3.3. «Організаційно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 3.4. «Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності релігійних організацій в Україні»;

– **визначення суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні** (розділ IV, підрозділ 4.1. «Поняття та види суб'єктів системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 4.2. «Органи публічного управління як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 4.3. «Судові органи як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні»; підрозділ 4.4. «Інші учасники публічно-правових відносин як суб'єкти системи адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в Україні».

– **обґрунтування запропонованих автором напрямків удосконалення адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні** (розділ V, підрозділ 5.1. «Напрями посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні та правового прогресу»; підрозділ 5.2. «Модернізація адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні на основі досвіду зарубіжних країн в контексті глобалізаційного виміру».

**Проректор
з науково-педагогічної роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»**



О. Р. Давидчак

Виконавець:
Бортник Н.П. (0322)258-30-19

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Львівського державного університету
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Ольга БАЛИНСЬКА

2021



АКТ

11. 03 2021

Львів

№ 31

**Про впровадження результатів дисертації
Чорнописької Вікторії Зіновіївни за темою
«Адміністративно-правові гарантії
діяльності релігійних організацій в
Україні» в освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- заступника декана факультету № 3 ІПФНП кандидата юридичних наук, доцента Михайла ШЕВЦІВА;
- т.в.о. завідувача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФНП кандидата юридичних наук Юрія ХАТНЮКА.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула та узагальнила результати дисертації старшого викладача кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Чорнописької Вікторії Зіновіївни, поданої на здобуття наукового ступеня доктора права за спеціальністю 081 «Право» за темою «Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні».

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чорнописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.
2. Захист цивільних прав, свобод та законних інтересів в умовах суспільно-правових трансформацій: монографія. Буряк Я. Я., Дутко А. О., Личенко І. О., Паньонко І. М., Чорнописька В. З. За ред. Паньонка І. М.,

Личенко І. О. Львів: Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». 2018. 248 с.

3. Чернописька В. З., Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів: Растр-7, 2020. 244 с.

4. Milana V. Pakhomova, Svitlana I. Synenko, Taras Z. Garasymiev, Victoria Z. Chornopiskaya, Ivanna A. Polonka. State Administration in the Field of Education of People of the «Third Age» in Ukraine. *Viešoji politika ir administravimas public policy and administration*. 2020, T 19, Nr. 1/2020, Vol. 19, Nr. 1, p. 78–88. URL: <http://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/25187> DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.19.1.25187>

5. Taras Z. Garasumiv, Viktoriia Z. Chornopyska, Zoryana A. Dobosh, Theoretical, Methodological and Philosophical and Legal Foundations of Research in Legal Science. *ASTRA SALVENSIS*. Supplement No. 1, 2020. p. 253–272. URL: <https://astrasalvensis.eu/blog/mdocs-posts/16-taras-z-garasumiv-viktoriia-z-chornopyska-zoryana-a-dobosh-theoretical-methodological-and-philosophical-and-legal-foundations-of-research-in-legal-science/>.

6. Чернописька В. З. Специфіка канонічно-правового статусу «нової унії» в східних воєводствах Польщі (1923–1937 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 307–316.

7. Чернописька В. З. Відродження монастирів Студійського уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912 – 1939 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 274–281.

8. Чернописька В. Канонічно-законодавча база монастирів студійського уставу: історико-правовий аспект. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С.155–162.

9. Чернописька В. Роль К. Шептицького в розв'язанні церковно-релігійних проблем Східної Галичини у період конфесійно-релігійних трансформацій (1944 – 1946 рр.). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2017. № 876. С.32–39.

10. Чернописька В., Гарасимів Т. Правова інтеграція України у площині глобалізаційного дискурсу. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки». 2018. № 889. Вип. 17. С. 198–204.

11. Чернописька В. З. Адміністративна відповідальність релігійних організацій: оптимальні шляхи модернізації національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 83. С.110–117.

12. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності інституту капеланства: стан та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 46. С. 74–78.

13. Чернописька В. З. Адміністративно-правові гарантії діяльності Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Vol. 1. P. 57–60.

14. Чернописька В. З. Діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України: адміністративно-правові гарантії. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2020. Вип. 62. С. 250–256.

15. Чернописька В. Адміністративно-правовий статус державного службовця: загальнотеоретичні засади. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. *Наук. інтернет-конференції*. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С.61–65.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Чернописької В. З. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації та впроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративний право і процес», «Правозастосування», «Взаємодія підрозділів Національної поліції з громадськістю. Профілактика правопорушень», «Публічне адміністрування», під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітніх степенів «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:



Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Михайло ШЕВЦІВ

Юрій ХАТНЮК